

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

BİR POLİTİK FİĞÜR, BİR DÜŞÜNCE ADAMI
AYDIN MENDERES: HAYATI, SİYASETİ ve DÜŞÜNCELERİ

Zümrüt BAHADIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2021

©2021-Zümüt BAHADIR

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

BİR POLİTİK FİĞÜR, BİR DÜŞÜNCE ADAMI
AYDIN MENDERES: HAYATI, SİYASETİ VE DÜŞÜNCELERİ

A POLITICAL FIGURE, A MAN OF THOUGHT AYDIN
MENDERES: HIS LIFE, POLITICS AND THOUGHTS

Hazırlayan

Zümrüt BAHADIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT

KIRŞEHİR-2021

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Zümrüt Bahadır tarafından hazırlanan “*Bir Politik Figür, Bir Düşünce Adamı Aydın Menderes: Hayatı, Siyaseti ve Düşünceleri*” adlı tez çalışması ...../...../2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman .....(İmza)

Prof. Dr. Fazıl Yozgat

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Üye.....(İmza)

Dr. Öğr. Üy. Hüseyin ERTUĞRUL

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.../.../2021

(İmza)

Prof. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../20..

Öğrencinin Adı Soyadı

İmza

ÖZET

BİR POLİTİK FİGÜR, BİR DÜŞÜNCE ADAMI

AYDIN MENDERES: HAYATI, SİYASETİ VE DÜŞÜNCELERİ

Hazırlayan: Zümrüt BAHADIR

Danışman: Prof. Dr. Fazıl YOZGAT

2021 – (VIII+203)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT

Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Dr. Öğr. Üye. Hüseyin ERTUĞRUL

Aydın Menderes 1946 yılında Ankara’da dünyaya geldi. Babası ve arkadaşları o doğmadan önce Türkiye siyasetinde çok partili hayatı başlatacak olan Demokrat Partiyi yeni kurmuşlardı. Aydın Menderes tam da bu yüzden siyasetin içine doğmuştu. Bu yüzden ömrü boyunca hep “Ben iki şeyden anlarım biri ziraat diğeri siyaset.” demiştir. Doğduğundan beri siyasetin içinde olan Aydın Menderes 1970 yılında Demokratik Parti Aydın İl Başkanı olarak başladığı siyaset serüvenini 2002 yılına kadar aktif siyasetin içinde kalarak genel başkan, genel başkan yardımcısı, milletvekili gibi çeşitli unvanlarda sürdürmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti tarihine bir politik figür üzerinden bakma denemesi olan bu çalışmada entelektüel birikimi ve yaşadığı dönem itibariyle Aydın Menderes seçilmiştir. Babasının Türk Siyasi hayatında çok önemli bir figür olması Aydın Menderes’in kendisini Türk Siyasi hayatının çalkantıları içerisinde bulmasına sebep olmuştur. Aydın Menderes 27 Mayıs’ta çocuk, 12 Mart’ta genç, 12 Eylül’de yetişkin olarak yakın siyasi tarihimizin önemli olaylarına tanıklık etmiş, onları bizzat yaşamıştır. Aydın Menderes’in hayatı üzerinden siyasi tarihimize bakmak Aydın Menderes’i anlamaya ve tanımaya çalışmak yakın tarihin önemli sorunlarını gözlemlememize imkân verecektir. Bu tez çalışmasının amacı yakın siyasi tarihimizi bir politik figür üzerinden okumaktır. Böylelikle bir siyaset adamı, bir düşünür olarak Aydın Menderes yakından tanınacak, düşüncesi ile temas edilecek, geri planda o düşüncüyü şekillendiren Türk toplumsal yapısı ve siyasi hayatı görünecektir.

Anahtar Kelimeler: Aydın Menderes, Türk Siyasi Hayatı, Demokrat Parti

ABSTRACT

A POLITICAL FIGURE, A MAN OF THOUGHT AYDIN MENDERES: HIS LIFE, POLITICS AND THOUGHTS

M.Sc.Thesis

Preparer: Zümrüt BAHADIR

Advisor : Prof. Dr. Fazıl YOZGAT

2021- (VIII-203)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

Political Science and Public Administration Department

Jury

Prof. Dr. Fazıl YOZGAT

Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Dr. Öğr. Üye. Hüseyin ERTUĞRUL

Aydın Menderes was born in Ankara in 1946. Prior to his birth, his father and father's friends had just founded the Democrat Party, which would initiate the multi-party system in Turkish politics. Due to this, Aydın Menderes was born in the middle of a political environment. For this reason, he always said "I am good at two things, one is agriculture and the other is politics" throughout his life. Aydın Menderes, who had been in a political environment since his birth, started his political journey in 1970 as the Provincial Chairman of the Democrat Party in Aydın, and remained actively involved in politics until 2002, holding several positions such as Chairman, Vice Chairman and MP.

In the present study, which aims to view the history of the Republic of Turkey through a political figure, Aydın Menderes was selected as the subject due to his intellectual background and the period in which he lived. The fact that his father was a very important figure in Turkish politics caused Aydın Menderes to find himself in the turmoils of political life in Turkey. Aydın Menderes witnessed and personally experienced the important events of our recent political history as a child during 27 May, a teenager during March 12 and as an adult during September 12. Viewing the political history of Turkey through the life of Aydın Menderes and trying to know and understand him will allow for the observation of the significant problems that occurred in recent history. The present thesis study aims to interpret the recent political history of Turkey through a political figure. This way, Aydın Menderes as a politician and thinker will be known closely, his world of thought will be related to and the social structure and political life in Turkey that shaped his thoughts will appear in the background.

Keywords: Aydın Menderes, Turkish Political Life, Democrat Party

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın kapsamını Aydın Menderes'in hayatı, düşünceleri ve siyaseti oluşturmaktadır. 1946 yılında doğmuş olan Aydın Menderes Türk siyasal hayatının çalkantılı dönemlerini yaşamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk darbesinde çocuk, ikinci darbesinde siyasete atılmış bir genç, üçüncü darbesinde ise siyasette aktif görev alan yetişkindir. Bu kapsamda Menderes'in hayatını incelemek aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti tarihinin belli dönemlerini de incelemektir. Çalışmanın amacı hem birey hem de bir siyasetçi olan Aydın Menderes'i incelemek; onun düşüncelerine daha yakından bakmaktır. Bu çalışma Aydın Menderes'le ilgili yapılacak yeni araştırmalara kaynak teşkil etmesi açısından önem taşımakta ve bu sebeple literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın hikâyesi liseye yeni başladığım yıllara kadar gitmektedir. O sıralar televizyonda yayınlanan bir dizide altmışlı yılların siyasi hayatından kesitler yer alıyordu: 27 Mayıs, Adnan Menderes'in idamı... Diziyi merakla seyrediyor bir yandan da döneme dair daha fazla bilgi edinmek istiyordum. Bu merak beni Şevket Süreyya Aydemir'in Menderes ile ilgili kitabına yöneltti. Kitabı okuduktan sonra merak ettiğim pek çok şeyi sormak için Aydın Menderes'e mail atmaya karar verdim. Mademki bu ilginç ailenin hayatta kalan ve o dönemi yaşayan bir ferdiydi, ondan bilgi alabilirdim.

Aydın Menderes attığım maillere cevap verdi, yazıştık. Tabi bunun ne denli ince bir davranış biçimi olduğunu sonraki yıllarda daha iyi kavradım. Bir çocuğun merakını geri çevirmeyecek inceliğe sahip biriyle karşı karşıyaydım. Sonraki yıllarda onun bu inceliğini çok düşündüm ve onu daha yakından tanımak istedim.

Tez yazma süreci oldukça yoğun ve yorucu bir süreç. Bu süreç boyunca benden desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarımla teşekkür ederim. Çalıştığım kurumda bu süreçte beni motive eden başta müdürüm Ahmet Keleş olmak üzere beni destekleyen iş arkadaşlarım Aslıhan Ulukaçar ve Esmâ Hale Kutlucan'a teşekkür ederim. Aydın Menderes'in yakın çalışma arkadaşı Hasan Aysal ve Doç. Dr. Serhan Yücel'e tezime yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ederim. Meclis Kütüphanesinden kaynak kitaplara rahatça ulaşabilmemi sağlayan dostum Abdullah Korkman'a ayrıca teşekkür ederim. Bana arşivini açarak çeşitli belgelere ulaşmamı sağlayan Ezel Erverdi'ye de teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tezi, ben henüz lise öğrencisiyken bana Adnan Menderes'i anlatıp benim meraklanmamı sağlayan ama ömrü bugünleri görmeye yetmeyen babama ithaf ediyorum.

Ankara-2021

Zümrüt BAHADIR

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM.....	4
1. Aydın Menderes'in Hayatı.....	4
1.1.1946-1960 Arası.....	4
1.2.1960 Darbesi ve Sonrası.....	24
2.BÖLÜM.....	30
2. Aydın Menderes'in Düşünce Dünyası.....	30
2.1.Demokrasi ve Siyaset Kavramı	30
2.2.Tarih Kavramı.....	35
2.3.Millet Kavramı.....	36
2.4.Kürt Meselesine Bakış.....	38
2.5.ekonomi Kavramı.....	40
2.6.Türk Dış Politikası.....	43
2.7.Avrupa Birliğine Bakış.....	46
3.BÖLÜM.....	52
3. Aydın Menderes'in Siyasi Yaşamı.....	52
3.1.1960 Sonrası Türk Siyasi Hayatı.....	52
3.1.1. Koalisyonlar Dönemi.....	53
3.1.2. Adalet Partisi İktidarı.....	54
3.2.12 Eylül 1980 ve Sonrası.....	58
3.3.Bir Siyasetçi Olarak Aydın Menderes.....	86

3.3.1. Büyük Değişimli Zamanlar.....	92
3.3.2. Demokrat Partiye Geçiş ve Sonrası.....	113
4. BÖLÜM	120
4. Değerlendirme ve Sonuç.....	120
KAYNAKÇA	126
EKLER	130
1. 01.02.2020 Tarihinde Hasan Aysal ve Serhan Yücel ile Yapılan Röportaj.....	130
2. Büyük Değişim Partisi'nin Kesin Hesap İncelemesi.....	137
3. Fotoğraflar.....	140
4. BDP Bursa İl Teşkilatının Hazırladığı Kitapçık.....	146
5. BDP Geliştirilmiş Program Taslağı.....	163
6. BDP Kurucu Listesi.....	183
7. BDP Afiş.....	202
8. Aydın Menderes DP Genel Başkan Adayı Olduğunda Hazırlanan Liste.....	203
9. DP'nin 49. Yılı Şerefine Verilen Yemeğe Davetiye.....	204
ÖZGEÇMİŞ	205

GİRİŞ

Dünyada yaşanan modernleşme sancıları pek çok devlet gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu da derinden etkilemişti. Büyük savaşlar, toprak kayıpları, yeniden inşa edilmek istenen düzen, yeni bir devletin ortaya çıkışı ve nihayetinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti... Osmanlı İmparatorluğu'nun bilhassa son yüzyılı devleti ayakta tutabilmek için yapılan reformlar ile geçti. Aslında imparatorluklar çağı yavaş yavaş kapanıyordu, tüm bu reformlar Osmanlı İmparatorluğu'nu dönüştürüyor, kaçınılmaz sona doğru götürüyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. Yeni devlet milli esaslara dayalı, ulusal egemenlik ilkesini ön plana çıkaran bir yapıydı. Şüphesiz bu büyük bir yenilikti. O güne kadar tebaa olan halk, artık egemenliğin bizzat kaynağı haline geliyordu. Her şeye olduğu gibi bu yönetim biçimine de alışılması gerekiyordu.

Yeni kurulan devletin toparlanması da zaman aldı. Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti 1946 yılında çok partili yaşama geçerek siyasi arenada daha çok insanın temsil edilmesinin önünü açtı. 1950 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti'nin yirmi yedi yıllık tek parti iktidarı süreci kapanmış oldu. Yeni yüzler sahnede idi artık. Yeni yüzlerin iktidar macerası bir darbe ile sona erdi. 1960 Darbesi gerçekleştiğinde Aydın Menderes henüz 14 yaşındaydı.

Aydın Menderes, Adnan Menderes ve Berin Menderes çiftinin üç çocuklarından en küçüğü olarak 1946 yılında dünyaya geldi. Dünyaya gözlerini açtığı anda babası ve arkadaşları Demokrat Parti'yi kurmuş Cumhuriyet'in yeni iktidar partisi olmak için çalışmalarını sürdürüyorlardı. Bu sebeple Aydın Menderes gözlerini tam da siyasetin içine açmıştı. 1946 yılından 1960 yılına kadar siyaseti sadece dışarda değil evin içinde de gözlemleme imkânı bulmuştu. Hatta siyasetle ilgilenmeyi o kadar çok seviyordu ki bunu şöyle dile getiriyordu: *“Belki de babamın işi olduğu ve erkek çocukları da babalarının işiyle genel olarak ilgilendikleri için olabilir, siyasetten ayrı bir zevk alacak ona ayrı bir merak duyacaktım. Öğrendiklerimi aklımda tutacaktım ve ne oyuncak, ne arkadaş ne de başka bir şey, özellikle 1954'lü, 55'li yıllardan sonra her dakika babamın yanında olsam ne yaptığını görsem, konuşmalarını dinlesem, gittiği yolculuklarda bulunsam... Hiçbir şey beni bunun kadar mutlu etmiyordu.”* (Menderes, 2012:19).

Ercan Kesal Lorca'nın “Duende”sinden bahsederken şöyle demektedir: *İçimizdeki yaranın bize bahsettiği şey. Yaşadıklarımızdan kalan ve hiç kapanmayacak olan*

yaralarımızın iyileştikleri sırada ruhumuzdan çıkardıkları o saf ve benzersiz yetenek.” (Kesal, 2016:190). Aydın Menderes babasına hayranlık besleyen bir çocuktur. Bu hayranlık her geçen gün artıyordu. 1961 yılında, Adnan Menderes idam edildiğinde, henüz on beş yaşındaydı. Babasına büyük bir hayranlığı olan çocuk için babasının idam edilmesi belki de onun içinde açılan en büyük yaraydı. Ruhunun bu büyük yarasının onu inşa eden benzersiz bir kaynak olduğunu da söylemek mümkün. Bu ağır yükün onun çocuk ruhunda açtığı yarayı kestirmek çok zor. Fakat onun bu acıdan kin ve garez yerine, başka başka dersler çıkararak kendisini iyi biçimde yetiştirdiği muhakkak. Aydın Menderes belki de bu yüzden siyasetten hiç kopmadı. Aktif siyaset yaptığı zamanlar da oldu çekildiği zamanlar da. Ancak her zaman siyasetin içindeydi, fiilen siyasete katılmadığı zamanlarda gazete yazılarıyla, katıldığı televizyon programlarıyla, yazdığı kitaplarıyla dönemin iktidarlarına, muhalif partilere, aydınlara fikir önderliği yaptı. Türkiye ölçeğinde siyaset yelpazesinin sağ muhafazakâr çizgisinde yer alan Aydın Menderes entelektüel birikimiyle de oldukça dikkat çeken bir siyasetçi aynı zamanda. Okumanın, anlamamanın ve anlatmanın kendisi için emsali bulunmaz bir teşvik aracı olduğunu (Menderes, 2012:81) ifade eden Menderes’in çevresindekiler de bilgi birikiminin yüksek olduğunu vurgulamışlardır.

Bu çalışmadaki amaç Aydın Menderes’in hayatı üzerinden hem Türkiye’nin siyasi yaşamına panoramik bir şekilde bakmak hem de Aydın Menderes’in siyaseti algılayışından ve düşüncelerinden yola çıkarak siyasi hayatını değerlendirmektir. Tezimiz dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmamızla ilgili genel bilgiler verilmiştir. “Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Demokrat Partili Yıllar” başlıklı birinci bölümde 1946 yılında Demokrat Parti’nin kuruluşu, iktidara gelişi ve darbeye giden süreç ve darbe sonrası Türk siyasi hayatındaki gelişmeler anlatılmıştır. Başlangıç olarak 1946 yılının seçilmesi Aydın Menderes’in doğum tarihi olması sebebiyle belirleyici olmuştur. “Aydın Menderes’in Düşünce Dünyası” başlıklı ikinci bölümde ise Menderes’in kavram analizlerine yer verilmiştir. Yine bu bölümde Aydın Menderes’in Türkiye siyasetindeki meselelere yaklaşımı, dış politika yorumları, ekonomiye bakışı ele alınmıştır. “Aydın Menderes’in Siyasi Hayatı” başlıklı üçüncü bölümde öncelikli olarak 1960 Sonrası Türk Siyasi Hayatına bakılmıştır. Aynı adı taşıyan bu bölümde Türkiye siyasetinin 1960’lı yıllarından 2002 yılına kadar yaşanan olaylara bakılarak genel bir panorama sunulmuştur. Bu panoramanın bitirilme tarihi olarak 3 Kasım 2002 seçimlerinin tercih edilmesinin sebebi Aydın Menderes’in aktif siyaseti bırakmış olmasıdır. Menderes aktif siyaseti bırakarak gazete yazılarıyla kanaat önderliği yapmaya devam etmiş 23 Aralık 2011 yılında

da vefat etmiştir. Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı olan Bir Siyasetçi Olarak Aydın Menderes başlığında ise Menderes'in siyaset yasağının kaldırılmasından sonra kurduğu partisi ve siyasi kariyeri ele alınmış ve Aydın Menderes'in lider profili çizilmiştir. Çalışmamızın son bölümü olan dördüncü bölümde ise Değerlendirme ve Sonuç başlığı altında ise Menderes'in düşünceleri ve siyasi liderliği bir bütün olarak değerlendirilmiş olup çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

1. BÖLÜM

1. AYDIN MENDERES'İN HAYATI

Aydın Menderes'in hayatını yazarken üç başlık altında inceledim. Hayatını böylece üç döneme ayırmış oldum. İlk alt başlığımız "1946-1960 Arası Dönem" de Aydın Menderes'in doğumu ve hayatını özdeşleştirdiği Demokrat Parti'nin kurulmasından başlayıp DP iktidarını sonlandıran 1960 darbesine kadar olan süreci anlatır. İkinci alt başlığımız "1960 ve Sonrası"nda ise 1960 darbesi sonrası Aydın Menderes'in hayatındaki değişimler, siyasete atılma süreci ve siyasetten çekilmesine ayrıntıya girilmeden yer verilmiştir. Ayrıntılı inceleme Aydın Menderes'in Siyasi Yaşamı başlıklı üçüncü bölümde yapılmıştır.

1.1. 1946-1960 Arası Dönem

Aydın Menderes'in hayatına bakmak, Türkiye'nin çok partili hayat tecrübesine bakmak gibidir. Dolayısıyla aslında yazdığımız bir ölçüde de Türkiye'nin yakın tarihidir. Öyle ki bu yakın tarih içinden birey olarak Aydın Menderes'i çıkarıp anlatmamız zordur. Zira her şeyden önce kendisi hayatını böyle anlatmıştır. Söz gelimi "Babam ve Ben"de anlatılan her çocuğun yaşadığı türden hatıralar değil, aklı erdiğinden beri yüzleştiği siyasettir. Türkiye'de siyasetin hayatın bütünü üzerinde ne kadar etkili olduğunu göstermesi bakımından anlamlı bir örnektir. Bu çerçevede aşağıda okuduğumuz hayat hikâyesinin sadece "Aydın'ın" değil, "başvekil Menderes'in oğlu Aydın'ın" hikâyesi olduğunu göz önünde bulundurulmalıdır.

Adnan Menderes 1899 yılında Tefrika Hanım ile İbrahim Etem Bey'in ilk çocuğu olarak Aydın'da dünyaya gelmiştir. İbrahim Etem Bey devlet memuru idi. Tefrika Hanım ise İzmir'in tanınmış ailesi Kâtipzadeler'dendi. Tefrika Hanımın babası İzmir dolaylarının toprak beyi Hacı Ali Paşa'dır. Hacı Ali Paşa, Tefrika Hanım'ın İbrahim Etem Bey ile evlenmesine ilkin razı olmamıştır fakat sonrasında bu evliliğin gerçekleşmesine izin vermiştir. Adnan Menderes'in toprak zengini oluşu, Aydın'da sahip olduğu topraklar, Tefrika Hanım'ın babasından kalan topraklardan dolayıdır. Berin Menderes ise 1905 yılında Evliyazade Hacı Mehmet Efendi'nin kızı Naciye Hanım ile Yemişçibaşı İzzet Bey'in en küçük çocuğu olarak İzmir'de dünyaya gelmiştir. Evliyazadeler İzmir'in önde gelen tanınmış ailelerindedir (Aydemir, 1969:14-76). Adnan Menderes ve Berin Menderes 1929 yılında evlenmişlerdir. Bu evlilikten dünyaya üç erkek çocuk gelmiştir: Yüksel, Mutlu ve Aydın Menderes.

Aydın Menderes, Adnan ve Berin çiftinin üçüncü çocuğu olarak 3 Mayıs 1946 tarihinde Ankara’da dünyaya geldi. Aydın Menderes doğmadan beş ay kadar önce babası ve arkadaşları yeni bir parti kurmuştu: Demokrat Parti.

Demokrat Parti (DP) 7 Ocak 1946 tarihinde kuruldu. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulan DP’nin genel başkanlığına Celal Bayar getirildi. DP’nin parti programını Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin programından farkı liberalizmi ön plana çıkarmasıydı. Parti siyasal amacını demokrasinin gerçekleşmesini sağlamak olarak belirlerken temel hak ve özgürlüklere programında genişçe yer vermiştir. Ekonomik faaliyetlerde özel teşebbüse önem veren DP, laiklik konusunda da CHP’nin yaklaşımını benimsiyordu (Koçak, 2008:181).

CHP, DP’nin kuruluşunu Türkiye’nin demokrasi tarihi açısından olumlu bir gelişme olarak karşıladı. DP, hükümeti denetleyebilecek bir denetim organı olarak öngörülüyordu. Ancak halkın gözünde DP’nin muvazaalı parti olabileceği iddiaları dolaşmaktaydı. Kurucularının CHP içinden çıkmış olması ve tek parti dönemindeki başarısız siyasi partiler DP hakkında bu iddianın ortaya atılmasına neden olmuştur. DP ilk zamanlarında muvazaalı bir parti olmadığını ispat edebilmek için liderleri her fırsatta konuşmalarında bunu dile getirmiştir. Celal Bayar 13 Mart 1946’da yaptığı açıklamada şunları söyler: *“Partimizin yurt içinde serpilip gelişmesi yolundaki çalışmalarımızdan bugüne kadar aldığımız netice bizi memnun etmektedir... DP asla bir muvazaa partisi değildir... Ne Halk Partisi ne de partimize böyle küçültücü bir hareketi yüklemeye imkan yoktur.”* (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:358).

DP kurulduktan kısa bir süre sonra il ve ilçe teşkilatı örgütlerini oluşturmaya başlamıştır. Nitekim kuruluşundan üç ay sonra yirmi altı il ve yetmiş beş ilçede teşkilatını kurmuştur (Yücel, 2001:52). DP’nin hızlı örgütlenişi CHP’deki olumlu düşüncüleri değiştirmiştir. Tek parti, yerini muhalefet partisine kaptırmaktan endişelenmeye başlamıştır. DP’de ise iktidarın bu değişen tutuma karşı yumuşak bir muhalefet yürütülmüştür.

10 Mayıs 1946’da, CHP İkinci Olağanüstü Kurultayı toplandı. Kurultayın amacı CHP’yi çok partili hayata hazırlamaktı bu sebeple İsmet İnönü’nün “Milli Şef” ve “Değişmez Genel Başkan” sıfatı kaldırıldı. CHP genel başkanının dört yılda bir seçimle belirlenmesine karar verildi. CHP demokratikleşiyordu. Bunun yanı sıra Türkiye’de çok partili hayata uyum sağlamak için siyasal alanda çeşitli değişiklikler yapılması gerektiği

belirtilirdi. Tek dereceli seçim sistemine geçildi. Muhalefetin ısrarlarına rağmen gizli oy açık sayım ilkesi ve seçim güvenliğinin adli makamlarca sağlanması isteği reddedildi. Yapılan düzenlemelerden sonra 1946 genel seçimi açık oy gizli sayım ve çoğunluk sistemine göre yapıldı.

Türkiye 1946 genel seçimlerine hazırlanırken Adnan Menderes'in evinde hem seçimin hem de yeniden baba olmanın heyecanı vardı. Oğluna Aydın adını vermişti. Aydın Menderes, iki nedenden dolayı kendisine böyle bir ismin verildiğini belirtiyor. İlki babasının memleketinin Aydın olması... Oraya duyduğu sevgi ve özlem Adnan Menderes'i oğluna böyle bir isim koymaya sevk ediyor. İkincisi ise "aydın" kelimesinin taşıdığı anlam... Baba, oğlu için aydınlık bir gelecek düşünüyor; oğulun aydın bir kişi olarak yetiştiği bir gelecek...

Çok partili hayatın ilk genel seçimi 21 Temmuz 1946 tarihinde gerçekleştirildi. Tarihe "sopalı seçim" olarak geçen seçimde CHP 394, DP 65, Bağımsızlar 7 milletvekili çıkarmışlardır (Yücel, 2001:56). Seçim sonrasında CHP dört yıl daha iktidarda olmayı başardı fakat DP'de bu seçimden kazançlı çıkmış sayılırdı. Ocak ayında kurulan bir parti olarak temmuzdaki seçimde altmış beş vekil çıkarmak göz ardı edilmemesi gereken bir başarıydı. Meclis çalışmaya başlayınca DP'liler seçime itiraz ettiler fakat itirazları kabul edilmedi. Recep Peker hükümeti kurmakla görevlendirildi Peker, Saraçoğlu'na göre muhalefete karşı daha sert biriydi ve bu durum partiler arası gerginliğin artmasına sebep oldu (Ahmad, 2015:40).

Aydın Menderes henüz dokuz aylıkken Demokrat Parti 1. Büyük Kongresi 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara'da yapıldı. Kongrede kürsüye gelen Bayar konuşmasında 7 Ocak 1946'dan 1947'ye kadar gelişen süreci değerlendirdi. Bir takım sorunlar ortaya konur ve bu sorunlar tartışılırken parti içinde iki taraf olduğu açığa çıktı. Bir tarafta mevcut yönetimin politikalarından memnun olan ılımlılar öte yanda ise ılımlı muhalefeti değil radikal muhalefeti savunan aşırılar bulunmaktaydı. Bayar'ın ortaya koyduğu sorunların görüşülüp bir karara bağlanması için bir komisyon teklif edildi ve komisyona Ana Davalar Komisyonu adı verildi (Yücel, 2001:61). Bu komisyon çalışmaları sonucunda bir rapor yayınlandı. Hürriyet Misakı verilen bu rapor rejimin ve iktidarın aksayan yönlerini ortaya koyan ve bunun için çözümler üreten, DP'nin kendine izlenecek yol olarak çizdiği bir rapordur. Temelde üç şeyi gözetiyordu. İlki halkın hak ve hürriyetlerine aykırı olan Anayasaya aykırı kanunu hükümlerini ortadan kaldırmak. İkincisi seçim kanununda değişiklikler yaparak oyların güvenliğini sağlamak. Son olarak da devlet reisliği ile parti

başkanlığını birbirinden ayırt etmek. Hürriyet Misakı üzerinde hem radikal kanat hem de ılımlı kanat uzlaştı (Timur, 2003:39).

Aydın Menderes siyasetin tam içine doğmuştu. Babası o doğduğu tarihte arkadaşlarıyla yeni bir parti kurmuş ve ülke yönetiminde söz sahibi olmuştu. Bu söz sahipliğini muhalefet liderliğinden iktidar liderliğine taşımak için çaba göstermekteydi. Aydın Menderes büyürken siyasette de önemli değişiklikler meydana geliyordu. Peker'in başbakanlığı süresince muhalefet ve iktidar arasındaki gerilim tırmanmaya devam ediyordu. Peker muhalefeti halkı isyana teşvik etmekle; Bayar, iktidarı DP üzerinde baskı kurmakla suçlamaktaydı. İki parti arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmişti. İnönü CHP ve DP arasında hakem rolü üstlenerek siyasi gerginliği azaltma yolunu benimsedi. Bu amaçla da 12 Temmuz Beyannamesi yayınlandı (Koçak, 2008:185). 12 Temmuz Beyannamesi ile iktidar ve muhalefetin haklı ve haksız yanları ortaya konuldu. İktidar ve muhalefet Beyannamesi olumlu karşılıksalar da içlerindeki radikal kanatlar tarafından olumsuz karşılandı. CHP'nin içindeki radikal kanat İnönü'ye DP konusunda baskı yapmaya çalıştı. Bu kanadın başını çeken Recep Peker bir süre sonra başbakanlık görevinden istifa etti. Peker'in istifası çok partili hayatın devam edeceği yönünde bir işaret olarak kabul edildi (Karpat (1), 2015:234).

Bu önemli değişiklik sonrası başbakanlığa Hasan Saka getirildi. Saka hükümeti Peker hükümetine göre daha liberal bir hükümetti. CHP'nin liberal politikalar yürütmesindeki temel saik DP'nin devletçilik ilkesine ve hükümetin ekonomik politikasına yönelik eleştirilerin önünü kesmek ve DP'yi durdurmaktı. Saka hükümetinin ikinci önemli hamlesi ise seçim yasasında değişiklik yaparak gizli oy açık tasnif ilkesinin getirmesiydi. Yine de Demokrat Parti seçim güvenliğinin tam olarak sağlanmadığı konusunda ısrar ediyordu (Koçak, 2008:190).

DP içerisinde de CHP'ye karşı yürütülen muhalefetin etkin olmadığını ifade eden radikal gruplar vardı. 12 Temmuz Beyannamesi sonrası bu gruplar ile DP'nin kurucuları arasındaki anlaşmazlık daha da belirgin hâle gelmeye başladı. Zaman içerisinde sönmeyen tartışma aşırıların partiden ihracı ile son buldu. DP'nin kurucuları radikal grubu ihraç yoluyla tasfiye etti, bu duruma karşı çıkan bir grup milletvekili tepkilerini istifa ederek gösterdiler. İhraç edilenlerin ve istifa edenlerin bir kısmı Müstakil Demokratlar grubu adıyla birlikte hareket etme kararı aldılar, bu grubun dışında kalanlar ise Millet Partisi'ni kurdu (Karpat (2), 2015:93).

Aydın Menderes üç yaşına geldiğinde siyasetteki iktidar mücadelesi daha da belirginleşmiş, 1950 yılında yapılacak genel seçimler için çalışmalar daha da artmıştır. Bu süreçte DP'nin İkinci Büyük Kongresi 20 Haziran 1949 yılında Ankara'da toplandı. Kongrenin iki ana konusu vardı. Biri ihraçlar ikincisi ise Ana Davalar Komisyonu Raporu idi. DP içinde ihraçlardan sonra baş gösteren çatışmalar devam ediyordu. Kongrede konuşan Bayar neden bu yönde bir siyaset izlediklerini açıkladı (Yücel, 2011:71). Bayar'ın konuşmasından sonra Kongre, kurucuları destekleyen bir tavır takınarak partiden ihraç edilenlerin partiye geri dönüşünü reddetti. Böylece parti içi muhalefet mücadelesini kaybetti (Koçak, 2008:192). Ana Davalar Komisyonu Raporu yaklaşan seçimlerin güvenliğinin sağlanması üzerinde duruyordu. 1950 yılı genel seçimleri yaklaşıyor ve DP 1950 seçimlerinin 1946 yılındaki "sopalı seçimler" gibi olmasını istemiyordu. Bu yüzden seçim yasasının değiştirilmesini böylelikle seçim güvenliğinin sağlanmasını talep ediyorlardı. Eğer seçimler 1946 yılındaki gibi gerçekleşirse vatandaşın meşru müdafaa hakkını kullanması gerektiği raporda vurgulanmaktaydı Rapordaki bu görüşler Milli Teminat Andı olarak tarihe geçti. İkinci Kongrede yapılan seçimde Celal Bayar yeniden parti genel başkanı oldu (Apuhan, 2007:83).

1950 seçimlerine giderken DP'nin İkinci Büyük Kongresinde yayınlanan rapor CHP iktidarı tarafından "Milli Husumet Andı" olarak adlandırıldı. CHP raporun amacının vatandaş baskı altına alarak korkutmak olduğunu iddia etti ve raporun hukuk ilkelerine aykırı olduğunu öne sürdü. DP ise endişe ve korkunun kendilerinden değil CHP'nin 1946 seçimlerindeki tutumlarından dolayı olduğunu bildirdi (Eroğul, 2017:64-65).

İkinci Saka Hükümetinin istifasından sonra Şemsettin Günaltay yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Günaltay hükümeti muhalefetin özellikle seçim yasası konusundaki görüşlerini göz önüne alarak yeni bir seçim yasası hazırladı (Karpaz (3), 2015:167). Seçim kanunu tasarısında Yüksel Seçim Kurulu ön görülmüş ve başkanlığına da hâkimler getirilmiştir (Yücel, 2001:74). Böylece seçim adli denetim altında, tek dereceli, gizli oy açık tasnif usulüne göre çoğunluk sistemi uygulanarak gerçekleştirilecekti. Ayrıca sandık kurullarında siyasi parti temsilcileri de bulunabilecekti. Feroz Ahmad'a göre seçim kanunu sorun olmaktan çıkmış çünkü DP'lilerin istediği biçimde değiştirilmiştir (Ahmad, 2015:49). Oysaki DP'liler seçimlerde uygulanacak sistemin çoğunluk değil nispi temsil sistemi olmasını istiyorlardı. Seçim kanununda istediklerinin hepsini değilse de çoğunluğunu almışlardı.

1950 yılına gelindiğinde Aydın Menderes dört yaşındaydı. 14 Mayıs seçimleri öncesinde evde seçimle ilgili konuşmaların olduğunu, hatta anneannesinin geçireceği ameliyat öncesinde yanlarında olduğunu oy kullandıktan sonra ameliyata gideceğini hatırlıyordu. Seçim nedir, mebus kimdir, parti nedir, başvekil kimdir gibi kavramları o yaşta tam olarak kavrayamasa da önemli şeyler olduğunu seziniyordu (Menderes, 2012:13). Aydın Menderes için siyaset eğitimi evin içinde başlamıştı aslında. Özellikle 1950 yılı ve sonrasını anılarında daha net hatırladığı için siyaset eğitiminin o yıllarda başladığını düşünmektedir (Sırım, 2008:12). Evde başlayan bu siyaset eğitimi hayatını sonuna kadar sürmüştür denebilir.

İktidar ve muhalefet seçim kanunundaki değişikliklerden sonra 14 Mayıs tarihinde yapılacak seçime odaklanmıştı. 14 Mayıs 1950 seçimleri 1946 seçimleri gibi olmadı. Oldukça sakin geçen seçimlere katılım %89 oranındaydı (Yücel, 2017:79). DP ülkedeki oyların %53.35'ini alarak ezici çoğunlukla meclise geldi. CHP'nin kendisine fayda sağlayacağını düşündüğü çoğunluk sistemi esasında DP'ye yaramış, 487 vekillikten 408'ini DP, 69'nu ise CHP almıştır.

Yeni Meclis 22 Mayıs 1950'de toplandı. Meclis üyeleri, Meclis Başkanlığına Refik Koraltan'ı; Cumhurbaşkanlığına ise Celal Bayar'ı seçtiler. Bayar hükümeti kurma görevinin Adnan Menderes'e verdi. Böylece yirmi yedi yıllık tek parti iktidarı son bulmuş oldu. DP'nin demokratik yollarla iktidara gelişi tarihe "Beyaz İhtilal", "Kansız Devrim" olarak geçti (Eroğul, 2017:71).

Siyasi açıdan 27 Mayıs 1950 seçimleri ile başlayıp, 27 Mayıs 1960 darbesi ile sona eren ellili yıllar için Mete Kaan Kaynar "Türkiye'nin çehresinin değiştiği yıllar" diye söz eder. Bu dönemde siyasetin toplumsal tabanının genişlediğini vurgulayan Kaynar asıl değişim ve dönüşümün bundan kaynaklandığını da ekler (Kaynar, 2019:15). 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerden sonra iktidara gelen DP'de hükümeti kurma görevi Adnan Menderes'e verildi. Menderes 22 Mayıs 1950'de kabinesini açıkladı ve kabine aynı gün Cumhurbaşkanı Bayar tarafından onaylandı.

Menderes ailesi için yeni bir dönem başlamış oldu. Adnan Menderes'in başbakan olmasıyla birlikte zaten kalabalık olan ev daha da kalabalıklaşmıştı. Aydın Menderes'in hatırladığına göre eve zaten çok sık gelip gidenler oluyordu, başbakan olmasıyla bu yoğunluk daha da artmıştı. Aydın Menderes babasının bu yoğunluktan dolayı sarılık geçirdiğini bu yüzden eve doktorların geldiğini hatırlıyordu (Sırım, 2008:13). Bu hastalık

sürecinde eve çok sık gelip gidenlerden birisi de Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu idi. Evde Karaosmanoğlu'nun bu ziyaretleri Adnan Menderes'i sevdiği için değil de Menderes'in hastalığının başvekilliğini engelleyip engellemeyeceğini öğrenmek için yaptığı konuşuluyordu. Söylenenleri işiten Aydın Menderes mevki, makam hırsı, siyasetteki kıskançlık gibi şeylerin olabileceğini ilk o zaman öğrendiğini söylemiştir (Menderes, 2012:20). Sürekli kalabalık olan bu evde Aydın Menderes ağabeyleri, anneannesi ile vakit geçiriyordu. O daha dört yaşındayken ağabeyleri ve anneannesi ona tarih anlatıyorlardı. Henüz o yaşta Osmanlı padişahlarının yarısına yakını sayabiliyordu. Onları çocuk dünyasının kahramanı olarak gördüğünü söylemektedir (Demir, 2014:677). Menderes'in neden tarihe bu kadar düşkün olduğunu çocukluğuna bakarak anlayabiliriz.

Menderes ailesi 1953 yılında, yani Adnan Menderes'in başbakan oluşundan üç yıl sonra Çankaya'daki başbakanlık konutuna taşındı. O zamana kadar evleri Güvenevler adı verilen şimdiki Kuşulu Park'ın üst kısmındaydı. O civarda oturan çocuklarla dışarıda oyunlar oynayan Aydın Menderes, o zamanki arkadaşlarının içinde yabancıların olduğunu da belirtmiştir. Annesi, o çocuklarla oyun oynarken farklı etnik kimliklerinin ve dinlerinin asla çocukların yüzüne vurulmaması ve gâvur, kâfir gibi ayrımcı sözcüklerin kullanılmaması gerektiğini ve onlara farklılıklarını hissettirmedikleri sürece istedikleri gibi oynayabileceğini söylemiştir (Menderes, 2012:23). Berin Menderes'in bu tembihi Aydın Menderes'in küçük yaşta itibaren kendinden farklı olana yaklaşımını ve iletişim kurma biçimini etkilemiştir.

Aydın Menderes babasından bahsederken onun her zaman çok yoğun bir tempoda çalıştığını ifade eder. Bu yoğun çalışma süreci seçimler sonrasında sakinlememiş, bilakis artmıştı. Bu yoğunluğun arasında hemen hemen her gün çocuklarıyla sohbet etmeye özen gösterirdi. Hatta bazen gece geç vakit Aydın Menderes'i uyandırıp bir süre onu yarı uykulu yarı uyanıkken konuşturur, özlem gidermeye çalışırdı (Menderes, 1992:38). Aydın Menderes çok küçük yaşta babasının yoğunluğunun bilincinde bir çocuktur. Belki de bu yüzden onunla paylaştığı her anı zihnine kazımıştı.

29 Mayıs 1950'de Menderes hükümet programını meclise sundu. Program'ın ilk kısmı CHP iktidarının son yıllardaki icraatlarının eleştirisine ayrılmıştı. DP böylece, devlet idaresine eskiyle ilgisi olmayan, yeni bir zihniyet getirdiğini göstermek istiyordu (Eroğul, 2017:86). Hükümet programında CHP'nin eleştirisi üzerinden bundan sonra takip edilecek siyasetin ipuçları veriliyordu. Hükümet bir devr-i sabık yaratmak niyetinde değildi ancak geçmişin hatalarından ders alınması gerektiği öne çıkarılıyordu. Menderes programı

okuduktan sonra CHP kanadından eleştiri ve sorular geldi. Menderes bu eleştiri ve soruları yanıtladıktan sonra tekrar eleştiride bulunmak için talepte bulunan muhalefeti Meclis Başkanı Koraltan geri çevirdi. Bunun üzerine CHP'liler tıpkı 1946'da DP'lilerin yaptığı gibi meclisi terk ettiler (Ahmad, 2015:52). CHP'lilerin Meclisi terk etmesine rağmen hükümet programı güvenoyu alarak meclisten geçti.

DP iktidara gelmiş olmasına rağmen kendini tamamen iktidarın sahibi olarak görmüyordu çünkü yirmi yedi yıllık Tek Parti iktidarının şekillendirdiği devlet güçleri özellikle de ordu ve bürokrasi DP'nin yabancıydı (Eroğul, 2017:85). DP iktidarı resmiyette devralmış olmasına rağmen endişe içerisindeydi. Nitekim iktidara darbe yapılacağı duyumunu alan Menderes, 6 Haziran'da Genel Kurmay Başkanı ve yüksek rütbeli subayları görevden alarak kendi iktidarını güvence altına almak istemiştir (Ahmad, 2015:53).

İktidarını güvence altına aldığını düşünen DP'nin ilk icraatı Arapça ezan okuma yasağının kaldırılması oldu. 1941 yılında kanunlaşan bu düzenleme, 1950'de DP hükümeti tarafından kaldırıldı. Ezan artık eskiden olduğu gibi Arapça okunacaktı. İktidarın henüz çiçeği burnundayken Kore Savaşı patlak verdi. Kore Savaşı yeni iktidarın izleyeceği dış politikayı göstermesi açısından önemli bir olaydı. DP, Amerika'dan yana olarak Kore'ye askeri birlik göndermeye karar verdi. DP'nin bu kararına karşılık olarak eğer Türkiye Atlantik Paktına (NATO) tekrardan başvurursa, talebinin Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından destekleneceği anlaşıldı. Nitekim 1952 yılında Türkiye NATO'ya katıldı (Karpaz (3), 2015:170).

1952 yılının Aydın Menderes için önemiyse ilkokula başlayacak olmasıydı. Ağabeyleri Çankaya İlköğretim Okulu'nda ilköğrenimlerini tamamlamışlardı. Aydın Menderes de ilkokulu Çankaya İlköğretim Okulu'nda okumak istiyordu. Annesi ise yabancı dil öğrenimini üçüncü sınıfta başlatan bir tür kolej gibi yapılanmış olan Ayşe Abla İlkokuluna gitmesini istiyordu. Bu okula gitmeye başladıktan kısa bir süre Aydın Menderes rahatsızlanmış ve bir süre okula gidememiştir. Hastalığı geçince bu okula gitmek istemediğini söyleyen Aydın Menderes, Çankaya İlkokulu'na kaydettirilmiştir (Sırım, 2008:13). Hayatlarındaki bir diğer değişiklik ise Berin Adnan çiftinin en büyük oğlu olan Yüksel Menderes'in Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirip İsviçre'ye ikinci üniversite için gidecek olmasıydı. Aydın Menderes ağabeyinin gidişinin içinde bir boşluk yarattığını ifade eder (Menderes, 2012:53).

1953 yılına doğru Menderes ailesi Güvenevler’de bulunan evlerinden başbakanlık konutu olan Camlı Köşk’e taşınırlar. Camlı Köşk’e taşındıktan sonra Adnan Menderes’in burada sofralar kurduğu, arkadaşlarıyla çok sık yemeğe geldiğini ifade eder Aydın Menderes. Bazen beş on kişinin olduğu sofralar bazen kırk elli kişiyi bulan sofralar kurulduğunu söyler (Sırım, 2008:17). Bu sofralara konuk olanlar yakından tanınan kişilerse ev ahalisi de sofrada bulunur şayet daha yabancı kişilerse ev ahalisi sofraya katılmazdı. Ancak gelenleri karşılama, ağırlama görevi Berin Menderes’te idi. Bu yüzden Berin Hanım misafirlerin pek çoğunun ne hastalığı olduğunu, ne yediğini ne yiyemediğini bilirdi. Sofralar misafirlerin durumlarına göre ayarlanırdı (Menderes, 2012:55). Adnan Menderes’in sofrasının görünmez kahramanı Berin Menderes idi. Bunu Aydın Menderes’in şu sözlerinden de anlayabiliriz: *“Babamın en büyük şansı annemdir. Aralarında her zaman karşılıklı saygı, sevgi ve anlayış vardı. Annem babamın evle ilgili bütün arzularını büyük bir feragat ve anlayışla üstlenmiştir* (Menderes, 1992:10-11). Evle ilgili olan alışveriş işleri de yine Berin Menderes’in işiydi. Ulus, Sakarya Caddesi, Kızılay, Meşrutiyet gibi yerlerde bulunan çeşitli dükkânlara giden Berin Menderes “Başbakan eşi alışveriş yapar mı hiç?” diyenlere gülerek “Başbakanlık bugün var yarın yok biz neysekiyuz.” diye cevap verirdi (Sırım, 2008:45). Siyasetin yükü erkeğin omuzlarındayken evdeki siyasetin yükü ise Berin Menderes’in omuzlarındaydı. Güvenevlerdeki ev küçük olduğundan büyük sofralar kurulamıyordu ancak Camlı Köşk böyle sofralar için uygun büyüklükteydi. 1954 yılında genel seçimler yapılacaktı. 1953 yılı sonlarına doğru seçim heyecanı da hissedilmeye başlanmıştı. 1952 yılı sonlarında gerçekleşen bir eylem iktidar ile muhalefet arasındaki gerilimi bir nebze olsun kırmıştı.

22 Kasım 1952’de gazeteci Ahmet Emin Yalman’ı öldürme girişimi iktidar ve muhalefeti ılımlı politika izlemeye sevk etti. Balayı olarak adlandırılan bu dönem 1953 yılına kadar sürdü (Ahmad, 2015:63-64). Balayını bozan olaylardan biri DP’nin, CHP’nin mallarına el koyma amacıyla hazırladığı kanun tasarısı oldu. CHP’nin mallarının haksız iktisap yoluyla elde edildiğini iddia eden iktidar partisi bu malların hazineye verilmesi gerektiğini söylüyordu. Mecliste çıkan büyük tartışmalar sonrası CHP’liler Meclisi terk etti. Tasarı aynen kanunlaşarak yürürlüğe girdi (Başgil, 2017:106).

İkinci Menderes hükümeti Köy Enstitülerini kapatma kararı aldı. Millet Partisi yine bu dönemde kapatıldı. Ayrıca yabancı sermayenin Türkiye piyasasına girebilmesi için Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarıldı ve akabinde Petrol Kanunu çıkarıldı.

1950-1954 yılları arası DP'nin yükselme dönemi olarak adlandırılır. DP bu dönemde izlediği iktisadi politika ile milli gelirin artmasını sağlamıştır. İktisat alanındaki başarının esas kaynağı tarım politikasıdır. Tarıma yönelik hamleler gerçekleştiren DP, Truman ve Marshall yardımları sayesinde çiftçiyi traktör sahibi yapmış ve tarımda makineleşmenin önünü açmıştır. Bu dönemde havaların iyi gitmesi ile tarımda verim artmış; patlak veren Kore Savaşı buğdaya duyulan ihtiyacı arttırmıştır böylece buğday önemli bir ithal ürün haline gelmiştir. DP'nin sanayi alanındaki hamleleri de önemlidir. Madencilik, şeker, çimento ve dokuma alanında hamlelerde bulunan DP iktidarının ilk yıllarında sağladığı başarıyı anlamak açısından önemlidir (Eroğul, 2017:133-134).

Aydın Menderes'in 1952'de okula başladığında hastalandığına, birinci sınıfta yarıda bıraktığına yukarıda değinilmişti. Yarım kalan sınıfını abilerinin öğretmenliğini yapmış olan, evlerine gelerek ona derslerinde yardımcı olan Rasim Bey sayesinde tamamlamıştır 1953 yılında ikinci sınıfa Çankaya İlkokulunda başlamıştır. Bu okula her yerden öğrencilerin geldiğini belirten Menderes, maddi durumları farklı olan her kesimden insanın çocuklarını bu okula gönderdiğini ifade eder. O dönem içerisinde bu farklılıkların göze çarpmadığını ve hepsiyle arkadaş olup oyunlar oynadığını söyler (Menderes, 2012:59). 1950-1954 yılları arasındaki sosyal yapıyı anlamak bakımından da önemli bir göstergedir. Bu ekonomik farklılığın göze çarpmamasında, Menderes'in yetiştirilme tarzı etkilidir. Aydın Menderes bir başbakan çocuğu olmasına rağmen örneğin Çankaya İlkokuluna dönem ortasında hemen alınmamış, dönemin bitmesi ve sınavlardan başarılı olması beklenmiştir. Bununla birlikte annesinin ayrımcılığa karşı tavrı da çok önemlidir. Aydın Menderes'e "Başbakan oğlu olarak bir ayrımcılık hissettiniz mi?" diye çok sık sorulmuştur. Bu soruya "hayır" yanıtı veren Menderes, annesinin bu konuda çok titiz bir eğitim ve terbiye verdiğini söylemiştir. Babasının başbakan olduğu zamanlarda ağabeylerinin durumu kavrayacak yaşta olmasına rağmen annesinin telkinleriyle hem onları hem de kendisini eğittiğini söyler. Berin Menderes'in "*Başvekil oğlu olduğunuzu hiçbir yerde belli etmeyeceksiniz. Hiçbir zaman, hiçbir yerde, hiçbir şekilde kendiniz için bir ayrıcalık, bir imtiyaz istemeyeceksiniz.*" (Sırım, 2008:43) şeklindeki telkinleri çocuklarında ortaya çıkabilecek ayrıcalıklı istekleri engellemiştir. Aydın Menderes Robert Kolej'de yatılı öğrenci iken hafta sonu dışarı çıkmama cezası almış, o hafta sonu da Adnan Menderes İstanbul'a gelmiştir. Babasıyla telefonda görüşen Aydın Menderes cezalı olduğunu söyleyince babası; "olur böyle şeyler, sonra görüşürüz." demiştir (Demir, 2014:722). Bir başbakan olarak o cezadan Aydın Menderes'i muaf tutabilirdi ama o ayrımcılığı

yapmamıştır. Aksine oğlunu telkin ederek, davranışlarının sonuçlarına katlanması gerektiğini göstermiştir.

1950-1954 yılları arasında gerçekleşen CHP'nin mallarına el konulması, muhalif seslere karşı yürütülen politika, yüksek rütbeli subayların tasfiyesi gibi olumsuz olaylar bir kenara bırakılırsa, DP'nin iktidardaki ilk dört yılında iktisadi büyüme sağlanmış, milli gelirden artış olmuş, refah seviyesi artmaya başlamıştır. Tarıma dayalı ekonomik büyümenin meyvelerini toplayan DP iktidarının kendine güveni daha da artmıştı.

1954 seçimleri yaklaşırken Hükümet memurlara yılda üç defa olmak üzere fazladan maaş ödeme kararı aldı. Bunun altında yatan sebep ise ekonomide fiyat artışına rağmen memur maaşlarının sabit kalması ve memurun iktisadi açıdan zor durumda olmasıydı (Eroğul, 2017:126). Bu ayrıca bir seçim yatırımı olarak da düşünülebilir, nitekim hükümet bu şekilde memurların oylarını garanti altına almaya çalışıyordu. Bunun yanı sıra iktidar basına karşı önlem almak için de girişimde bulundu. “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” tasarısı ile basın ve yayın yoluyla işlenebilecek cezalar belirliyor ve bunları çeşitli yaptırımlara bağlıyordu (Kabacalı, 1994:237). Yeni tasarı, basın yoluyla itibarı kırarak, şana ya da servete zarar verecek bir isnat durumunda gazeteci isnadını ispatlayacak delillere sahip olsa da bu delilleri kullanmasına izin vermemektedir. Bu tasarı mecliste büyük tartışmalara yol açmasına rağmen 9 Mart 1954'te yasalaşmış olup seçim sonrası DP içinde de huzursuzluğa sebep olacaktır.

1954 seçimleri günü gelmiş çatmıştı. Adnan Menderes seçimleri evden takip ediyordu. 2 Mayıs 1954'te yapılan seçimlerin Aydın Menderes için önemi, hatırladığı ilk seçim oluşu ve 3 Mayıs'ın onun doğum günü olmasıydı. Seçim gecesi boyunca Aydın Menderes'in de ayakta olmasına izin verilmişti. Ertesi sabah babasının elini öpüp onu tebrik eden Aydın Menderes'e doğum günü hediyesi olarak para vermişti Adnan Menderes (Menderes, 2012:61). Katılımın %88,6'ya ulaştığı seçimde DP %56,6 oy oranı ile 503 milletvekili kazanırken, CHP %34,8 oy oranı ile 31 milletvekili çıkarmıştır (Yücel, 2001:106).

Seçimlerin ardından 14 Mayıs 1954'te Meclis toplandı. Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanı olurken Refik Koraltan da tekrar Meclis Başkanı seçildi. Bayar hükümeti kurma görevini yine Adnan Menderes'e verdi. Böylece Üçüncü Menderes hükümeti dönemi başladı.

Menderes güvenoyu aldıktan sonra ilk iş olarak Amerika'ya gitti. Menderes'in 31 Mayıs'ta başlayan ziyaretini 4 Haziran'da tamamladı. Ziyaretin amacı Amerika'dan alınan dış yardımın arttırılmasını sağlamaktı (Eroğul, 2017:150). ABD'den ayrılmadan önce verdiği demeçte soğuk savaşta Amerika'nın siyasetini desteklediğini ve bütün dünya meseleleri üzerinde, Türkiye ile Amerika'nın görüş birliğine vardığını söyledi (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:566). Ancak istenilen sonuca ulaşamadı. Amerika Türkiye'ye çeşitli iktisadi tavsiyelerde bulundu bununla birlikte Türkiye'ye yaptığı yardımı 30 milyon dolar arttırdı fakat Türkiye'nin istediği 300 milyon dolarlık krediyi reddetti (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:572). Amerika'dan istediğini bulamayan DP iktidarı bu sefer yönünü Batı'ya çevirdi. Mayıs 1954'te Almanya'nın Türkiye'ye yardımda bulunacağı haberleri basına yansıdı (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:565). Menderes bu konuları görüşmek için 2 Ekim 1954'te Almanya'ya gitti ve görüşmeler sonucunda yeni bir ticaret anlaşması yapılacağı, Alman sanayisi ile kalkınmada ortak olacağımıza dair kararlar alındı (Eroğul, 2017:151).

1954 seçimlerinden sonra Menderes, Orta Doğu politikasında Türkiye'yi daha aktif hale getirmek istiyordu bu amaçla Orta Doğu'da bir savunma paktı kurmak için Irak, Suriye ve Lübnan'ı kapsayan bir gezi düzenledi. Bu seyahatten sonra Irak ve Türkiye antlaşmaya vardı ancak Lübnan ve Suriye görüşmelerinden beklediği sonucu alamadı. Menderes, Irak ile 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktı'nı imzaladı fakat Bağdat Paktı'nın ömrü uzun olmadı. Irak'ta 1958'de gerçekleşen askeri darbe sonrası yok sayıldı (Karpaz (2), 2015:212). Menderes'in aktif Orta Doğu politikası böylece rafa kalkmış oluyordu.

1954 yılında DP cephesinde bunlar olurken Aydın Menderes'in ise küçük ağabeyi Mutlu'nun anlattıklarıyla birlikte, futbola olan ilgisi gün be gün artmaktaydı. Ağabeyinden futbolu, futbol kulüplerini, takımların geçmişini öğrenen Aydın Menderes ağabeyinin telkinleriyle de Galatasaraylı olmuştu. Ayrıca babasının gençliğinde futbolla ilgilendiğini hatta amatör liglerde oynadığını bilen Aydın için futbol oldukça ilgi çekicidir. Arkadaşlarıyla bir araya gelince futbol oynayan Aydın o dönem futbol maçı izlemeye stada da gitmiştir (Menderes, 2012:75). Bir yanda çocuğun hayatının içine sızmış siyaset varken, öte yanda da hayatın olağan akışı sürmektedir. Çocuk Aydın, bu olağan akış içerisinde futbol oynamakta, babası ve ağabeyleri ile futboldan konuşmaktadır. Yazık ki Aydın Menderes'in hatıralarında günlük hayatının siyaset dışında kalan kısmına dair ayrıntılar çok azdır. Dolayısıyla onun hayat hikâyesinde "sadece ama sadece kendisine dair" ayrıntıları bulmak, bu ayrıntıları da siyasetten koparmak oldukça zordur.

Aydın Menderes büyürken siyaset cephesinde de olaylar büyüyordu. Demokrat Parti bir yandan dış politikaya yönelik hamleler yaparken öte yandan iç politikada muhalefeti cezalandırmakla meşguldü. İlk ceza Kırşehir iline verildi. 30 Haziran 1954 tarihli ve 6429 sayılı yasa (RG. 8748, 7 Temmuz 1954) ile Kırşehir ilçe haline getirilmiştir. Menderes, Kırşehir'in ilçe yapılmasındaki amacı coğrafi ve ekonomik zaruretler olarak açıklasa da asıl amaç Millet Partisine ve onun kapatılmasının ardından kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne Kırşehirliilerin oy vermesidir (Başgil, 2017:111-112).

DP iktidarının muhalefetle ilişkisi seçim öncesinde Basın kanununda yapılan değişikliklerle gerilmişti. Hükümet milletvekili seçim kanununda yaptığı değişiklikler ile bu gerginliğin daha da tırmanmasına sebep oldu. Meclis, bir parti tarafından adaylığı reddedilen kişinin bir sonraki seçimlerde başka partiden aday olmasına engel olacak şekilde seçim kanununu değiştirdi bununla birlikte devlet memurlarının aday olmak istedikleri zaman altı ay önceden istifa etmesini zorunlu hale getirdi, böylece memurların aday olması zorlaştırıldı. Muhalefet partilerinin karma liste hazırlaması ve devlet radyosundan yayın yapmaları yasaklandı (Ahmad, 2015:71). Tüm bunlar muhalefete baskı uygulamaya ve denetim altına almaya yönelik kararlardı. İktidar ile muhalefet arasındaki gerginliğin tırmanmasına sebep oluyordu.

1954 yılında açığa çıkan Kıbrıs sorunu bir anda iç ve dış politikamızı etkileyen önemli bir olay haline geldi. Osmanlı egemenliğinde bulunan Kıbrıs Adasının yönetimi 1914 yılında İngilizlere geçmiş ve Kıbrıs İngiltere'nin sömürgesi olmuştur. İngiltere'nin adadan çekilmesiyle birlikte Kıbrıs bunalımı baş göstermiştir. Yunanistan, Kıbrıs'ın kendisine verilmesi gerektiğini savunuyor, iç ve dış politikada buna yönelik hamleler yapıyordu. Nitekim adadaki Rumlar da Yunanistan'a bağlanmak (enosis) için harekete geçmişlerdi (Akşin, 2008:217). Türkiye ise adanın Yunanistan'a bağlanmasına karşı idi. Yunanistan tezi adadaki Rum nüfusunun fazla olmasından dolayı kendisine verilmesi gerektiğini fikrine dayanırken; Türkiye ise jeopolitik önem, Türk nüfusunun varlığı, tarihsel bağlar ve coğrafi yakınlık tezine dayanmaktaydı (Bahadır, 2016:575).

1955 yılının Haziran sonunda İngiltere, Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda konferansa çağırdı. Kıbrıs görüşmeleri 27 Ağustos 1955'te Londra'da başladı. Türkiye Kıbrıs'ın kendisine verilmesi gerektiğini Yunanistan ise enosisi savunuyordu. Londra'da görüşmeler devam ederken Türkiye'de Kıbrıs'ın ilhakına karşı gösteriler düzenleniyordu. 6 Eylül 1955'te İstanbul Ekspres gazetesinde Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberinin çıkması üzerine, gösteriler özellikle İstanbul'da yaşayan Rum ve Ermeni

vatandaşların evlerinin, dükkânlarının yağmalandığı, ibadethane ve mezarlıklara saldırıldığı eylemlere dönüştü. 6-7 Eylül gecesi İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Olayların üzerine 10 Eylül’de dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik istifa etmiştir (Karpat (2), 2015:187).

6-7 Eylül olayları olduğu vakit Aydın Menderes ve liseyi yeni bitirmiş olan ağabeyi Mutlu Menderes ve Berin Menderes Ankara’da bulunmaktaydı. İstanbul’da gerçekleşen olayları haber vermek için edilen bir telefon ile öğrendi (Menderes, 2012:69). Aydın Menderes 6-7 Eylül olaylarını iddia edildiği gibi DP’nin planlayıp harekete geçirdiğini düşünmüyor. Aydın Menderes DP’nin bir miting tertiplediğini fakat mitingde böyle bir şeyin olmasının kesinlikle umulmadığını hatta bizzat mitingin maksadını aşmaması yönünde Adnan Menderes’in telkinlerde bulunduğunu olayın şahitlerinden dinlediğini belirtiyor. 6-7 Eylül olaylarını Türkiye için üzücü, küçük düşürücü ve çirkin olarak niteleyen Aydın Menderes bu olayların gerçekleşmesinde DP’nin bir arzusu, planı olmadığını vurguluyor (Menderes, Akyol, 2011:111-112).

DP içindeki muhalefet her geçen gün artmaktaydı, 6-7 Eylül olayları ise bardağı taşıran son damla oldu. DP’nin ileri gelenleri (Feridun Ergin, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Fethi Çelikbaş, Mükerrer Sarol...) açıktan açığa Menderes’i eleştirmeye başladılar (Eroğul, 2017:170). Bu süreçte ispat hakkı yeniden gündeme getirildi. DP içinde ispat hakkını savunan on dokuz milletvekili bir önerge imzaladılar. Bu on dokuz vekile Ondokuzlar ya da İspatçılar adı verildi. Bu grubun içinden dokuz kişi Yüksek Haysiyet Divanına verildi. Divana verilen dokuz kişi partiden ihraç edildi. Partiden ihraç edilmeyen geriye kalan on kişi ise istifa ettiler. Partiden ayrılan 19 Kasım 1955’te Hürriyet Partisini kurdu. 15 Ekim 1955’te DP’nin Dördüncü Büyük Kongresi toplandı. Kongrede iktisadi durum ve fiyat artışları eleştirildi. Kongre sonrasında 29 Kasım 1955’te DP Meclis Grubu toplandı. Grup başkanlığı için Menderes tarafından aday gösterilen Tefvik İleri yerine; grup Burhanettin Onat’ı seçti. Başkan vekilliğini de Menderes’in desteklediği aday kazanamadı (Yücel, 2001:111-117).

DP meclis grubu iktisadi sorunlarla ilgili olarak hükümet hakkında gensoru verilmesini kararlaştırdı. Eleştiriler gittikçe sertleşiyor, milletvekilleri bakanları suçlayarak her birinin istifa etmesini sağlıyorlardı. Bütün bakanlar çekildiler, başbakanın istifasını vermesi gerekmekteydi. Bu sırada Mükerrer Sarol devreye girdi ve tarihe Sarol formülü olarak geçen çözüm önerisini sundu. Menderes kürsüye çıkıp gruptan yalnızca kendisi için güvenoyu isteyecekti, formül kabul edildi. Menderes kürsüye gelerek yalnızca kendisi için

güvenoyu istedi ve grup Menderes'e güvenoyu vererek hükümeti düşmesine fakat başbakanın kalmasına yol açtılar (Ahmad, 2011:137-138). DP meclis grubunda olup bitenler ev halkı tarafından öğrenilmişti. O gün evde olan Aydın Menderes, DP'li vekillerin (özellikle muhalif olan kesimin) 6-7 Eylül konusunda bakanları sorumlu tuttuğunu ve bakanları istifaya zorladığını işitmişti. Bir süre sonra toplanan meclis grubu dağılmış ve Adnan Menderes'in eve geleceği haberi gelmişti. Sarol formülünü uygulandıktan sonra eve gelen Menderes'in hayli üzgün olduğunu gözlemleyen Aydın Menderes, babasının üzüntüsünün haksızlığa uğramış bir insanın üzüntüsü gibi olduğunu söyler. Sarol formülünü uygulamasına rağmen formüle ısınmadığını belirtir. Üzgün olduğu için bir süre başbakanlığa gitmeyen Menderes'in hükümeti kurması da geç olur (Menderes, 2012:72-73). Dokuz yaşında olan bir çocuğun siyaseten olup bitenleri çok yakından izlemesi ve babasının duygularını anlamlandırmaya çalışması yaşı itibariyle zor bir iştir. Fakat görülüyor ki Aydın Menderes'in hem gözlem yeteneği hem de olup biteni yorumlama yeteneği yaşına göre oldukça gelişmiştir.

Başbakanlığa gitmeyen Menderes'in kabineyi geç kurduğunu belirtmiştik. Dördüncü Menderes kabinesi 13 Aralık 1955'te güvenoyu alarak göreve başladı. Menderes'e karşı ana muhalefet partisi DP meclis grubunun yapamadığını yapmak amacıyla harekete geçti. Başbakanı istifa ettirmek istiyorlardı. Muhalefete karşı Menderes'in ilk hamlesi bazı hâkimleri emekli etmek oldu. Hâkimleri tasfiyeden sonra üniversiteye yönelik hamle yaptı ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nu bakanlık emrine aldı. Muhalefete karşı yeni bir kanun kabul ederek siyasi partilerin seçim propaganda dönemi dışında açık hava toplantıları yapması yasaklandı, kapalı toplantıları ise izne bağlandı (Eroğul, 2017:180-184). Turhan Feyzioğlu'nun görevden alınması sonrasında akşam yemeğinde Fatin Rüştü Zorlu'nun eşi Emel Zorlu ile kızları ve aynı zamanda Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi Sevin Zorlu da bulunmaktaydı. Sofrada yemek yenirken Berin Menderes, Feyzioğlu'nun görevden alınması konusunda Sevin Zorlu'nun iktidar ile aynı düşüncüyü taşımadığını belirtir. Bunun üzerine Adnan Menderes, Sevin'in düşüncesini sorar. Sevin Zorlu, Feyzioğlu'nu savunan sözler söylemiştir. O sırada Adnan Menderesi gözlemleyen Aydın Menderes bu konuşma esnasında babasının hiçbir şekilde surat asmadığını, sakince Sevin Zorlu'yu dinlediğini hatta onun hocasına bu şekilde sahip çıkışını tebessüm ederek karşıladığını belirtmiştir (Menderes, 2012:83-84). Adnan Menderes'in her davranışını dikkatle izleyen Aydın Menderes için bu olay önemlidir çünkü siyaset yapmayı babasından öğrendiğini her fırsatta

vurgulamıştır. Burada Adnan Menderes'in kendisine muhalif olan genç bir kadına karşı sergilediği tutum ve davranışlar Aydın Menderes'in zihnine kazınmıştır.

1957 yılı seçimleri yaklaşmaktaydı. Aydın Menderes ise heyecanla ilkokulu bitirmeye hazırlanıyordu. Okulu bitirdikten sonra Adnan Menderes oğlunu yanına çağırarak ne yapacağını sordu. Aydın Menderes babasının Kızılçullu Amerikan Kolejine gittiğini orada iyi bir dil eğitimi aldığını biliyordu. Ağabeyleri de Amerikan kolejinde okumuştular. Kendisi de İstanbul'da bulunan Amerikan kolejine gitmek istediğini söyledi. Bunun aslında kendi isteğinden çok babasının isteği olduğunun farkındaydı. Bunu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bu sefer ise, bildiğim babamın arzusunu yerine getirmiş oluyordum, onun memnun olacağını biliyordum, onun memnun olmasından ayrıca haz duydum. Belki de bu duyguların tesiriyle yatılı okul nedir, İstanbul nedir, şartlar nasıl değişecek, nasıl bir muhite gideceğim gibi konuları öğrenmek, araştırmak gibi konuların lüzumunu hissetmemiştim."* (Menderes, 2012:111). Aydın Menderes'in ortaokul serüveni böyle başlamış oluyordu. Aydın Menderes, babasının iktidar döneminin belki de en hareketli yılları olan 1957-1960 yıllarını İstanbul'da geçirecekti. 1957 yılında Yüksel Menderes Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaktaydı ve görevi nedeniyle İsviçre'de idi. Mutlu Menderes ise yükseköğrenim için yine İsviçre'de bulunmaktaydı. Aydın Menderes iki ağabeyinin de yurt dışında olması dolayısıyla Adnan Menderes'in iki oğlunun hasretini kendisi üzerinde topladığını düşünmektedir (Menderes, 1992:10).

Aydın Menderes 1957 yılı yazında Robert Koleji sınavını kazanır. Okulda yatılı okuyacaktır. Hafta sonları velilerin izni olmakla birlikte öğrenciler cuma akşamdan pazartesi sabaha kadar izinli olarak çıkış yapabilmektedirler. Bu süreçte Aydın Menderes'in İstanbul'da kimde kalacağı düşünülür. Berin Menderes ile Fatin Rüştü Zorlu'nun eşi Emel Zorlu teyzekızı idi. Fatin Rüştü Zorlu'nun annesi Güzide Zorlu'da İstanbul'da tek başına yaşamaktaydı. Güzide Zorlu Aydın Menderes'in hafta sonu kendisine kalabileceğini söylemiştir. Böylece Aydın Menderes için hafta sonu kalınacak yer de bulunmuş olur. Aydın Menderes yatılı okula başladığında on bir yaşındaydı ve doğal olarak annesine ve evine özlem duyuyordu. Ancak bu seçimi kendisi yapmış olduğu için bunun sonucunu da kendisinin getirmesi gerektiğini düşünmekteydi (Menderes, 2012:24-116).

Aydın Menderes Robert Koleji öğrencisiyken o yıllardan çok sık olmamakla beraber babasıyla yan yana gelme imkânı bulmuştur. Adnan Menderes o dönem İstanbul'un imar süreciyle ilgilenmekteydi ve süreci yakından takip etmek için on beş

günde bir İstanbul'a gidiyordu. Geldiğinde Aydın Menderes'i de yanına alarak dolaşmaya çıkıyor, Yıldız Parkı'na koşmaya gidiyorlardı (Sırım, 2008:47-48). Aydın Menderes için ortaokul dönemini bu kadar önemli kılan şey belki de babasıyla İstanbul'da geçirdiği vakit idi. Yaşı biraz daha büyümüş olan Aydın Menderes, babasını hem yakından gözlemlene imkânı hem de baş başa kalma imkânı bulmuştu. Babasına "hudutsuz bir güven duyduğunu" söyleyen (Menderes, 1992:144) Aydın Menderes için babasıyla ilgili duygularını, gözlemlerini şekillendiren dönemin bu dönem olduğu söylenebilir.

Aydın Menderes 27 Ekim 1957 seçimlerini İstanbul'da Güzide Hanımın evinde takip etti. Hürriyet Gazetesi o dönem henüz inşaat halinde olan opera binasının üzerine ışıklı ilanlar yerleştirmişti. Bu ilanların yanında günün önemli haberleri de verilmekteydi Seçim günü ise seçimle ilgili haberleri yayınlamaya başladı. Aydın Menderes bir yandan Hürriyet Gazetesi'nin ışıklı ilanlarını takip ediyor öte yandan radyoyu dinleyerek seçim sonuçlarını öğrenmeye çalışıyordu (Menderes, 2012:125). DP bir kez daha tek başına iktidara geldi. Seçimden sonra Meclis 1 Kasım'da toplandı. Celal Bayar yeniden Cumhurbaşkanı ve Refik Koraltan yine Meclis Başkanı seçildi. Menderes ise başbakan olarak hükümeti kurmakla görevlendirildi. Beşinci Menderes hükümeti 25 Kasım'da kuruldu.

Hükümetin ilk işi Meclis Tüzüğü'nde değişiklikler yapmak oldu. İç tüzükte yapılan değişikliklerle birlikte milletvekillerinin denetim görevi zorlaştırılmıştır (Eroğul, 2017:207). İç tüzük değiştirilmesi görüşmeleri devam ederken tarihe 9 Subay Olayı olarak geçen bir olay meydana gelmiştir. Seçimlerin ardından darbe yapmaya karar veren bir grup subayın başındaki kişinin arkadaşlarından şüphelenip, darbecileri ihbar etmesi ve bu ihbarcı dâhil dokuz subayın tutuklanması olayıdır. Birçok tarihçi bu girişimi 27 Mayıs'ın ayak sesleri olarak kabul eder (Apuhan, 2007:134-136).

Adnan Menderes bir yandan devlet işlerini yürütürken öte yandan oğlunun eğitimiyle ilgilenmekteydi. 1957 yılının Aralık ayında Aydın Menderes'e özel din eğitimi aldirtmaya karar verdiğini söyledi. Dersler Güzide Hanımın evinde, cumartesi, hocanın uygun göreceği bir vakte ayarlanacaktı. Vasat Atik Ali Paşa Camii'nin imamı olan ve Celâl Hoca olarak tanınan zat ders verecekti. Derslerde sureleri, surelerin anlamlarını, abdest almayı, temel dini bilgileri öğrendi. Kur'an-ı Kerimi ise öğrenememişti. Aydın Menderes ağabeylerinin din dersi almadığını biliyordu. Din dersi aldırılmasını Müslümanlığı tam anlamıyla öğrenmesi için babasının kendisine verdiği bir mesaj olarak düşündü. Babasının ölümünden sonraysa bunu bir tür vasiyet olarak kabul eden Aydın Menderes, Kur'an

okumayı ise 12 Eylül'de cezaevine girince öğrendi. Siyaseten yasaklanıp, cezaevine girdiği dönemde Zonguldak eski milletvekili olan Abdulluttalip Gül ona Kur'an-ı Kerimi okumayı öğretti (Menderes, 2012:137-138). Aydın Menderes dindar birisiydi. Bu yönü öne çıkıyordu. Müslümanlığın gerektirdiği ibadetlerini yerine getirmeye çalışıyordu. Hatta dindar olması hasebiyle 1994 yılında Demokrat Parti'nin başına geçerken Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy tarafından eleştirilmiş, Aydın Menderes'in Adnan Menderes gibi olmadığı, irticacı fikirlere sahip olduğu söylenmiştir (Yücel,2001:214). Aydın Menderes'in din dersi alması ve özellikle bunu babasının bir vasiyeti gibi kabul etmesi onun hem maneviyatını geliştirmiş hem de yaşadığı acılar karşısında dayanıklı olmasını sağlamıştır. Özellikle babasının idamının ardından *“diğer taraftan inançlı insanlardık. Mukadderata boyun eğmek, tevekkül etmek, sabretmek gibi inançlarımıza sınımsız sarılmıştık. Temel inancımızın bize verdiği davranış, düşünce ve duygu kodlarını da bu değerler oluşturuyordu.”* (Sırım, 2008:73) sözleri bize on dört yaşında babası idam edilmiş bir çocuğun acısını nasıl dindirmeye çalıştığının göstergesidir.

1957 seçimlerinden başarıyla çıkmış olan iktidar partisinde gittikçe büyümekte olan ekonomik buhran sıkıntı yaratmaktaydı. İktidara geldiklerinde uygulamaya konan liberal politikalar, Kore Savaşı'nın getirdiği iktisadi canlanma sona ermiş ve Türkiye'ye yeni para kaynakları bulmak gerekmiştir. Hava şartları 1950-1953 arasında olduğu gibi iyiye gitmemiş tarım ve hayvancılık iklimin de etkisiyle krize girmiştir. İthalatın artması fakat ihracatın istenen düzeye gelememesi sonucunda dış ödemeler dengesi açıkları artmaya başladı (Yücel, 2001:133-134). Bunun üzerine DP iktisat tarihine 4 Ağustos kararları olarak geçen kararları aldı ve Türk Lirasının değeri üç katından fazla düşürüldü. (Kepenek ve Yentürk, 2011:124).

Türkiye'de Bağdat Paktı'nın bir toplantısına katılmak için yola çıkan Irak Kralı I. Faysal ve başbakan Nuri Sait öldürüldüler. Irak'ta Cumhuriyet ilan edildi. Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını krize sokmuştur.

CHP'nin 14. Kurultayında İlk Hedefler Beyannamesi adı altında muhalefeti güç birliğine davet eden ve böylece ulaşmak istediği amaçları ifade eden on maddelik bir bildiri yayınladı. Bunlar partizanlığın kaldırılması, Millet Meclisi dışında bir meclisin daha kurulması, seçim güvenliğinin sağlanması, bir anayasa mahkemesinin kurulması, yüksek yargıçlar kurulunun oluşturulması, basın hürriyetinin anayasal güvenceye alınması gibi isteklerdi. İktidar bu güç birliği hareketinin karşısına Vatan Cephesini kurarak çıkmıştır.

İki blok da ülkede hızla yayılmaya başladı, kutuplaşma gittikçe artmaktaydı (Eroğul, 2017:216-217).

1958 yılı Kasım ayında Adnan Menderes İstanbul'da idi. Aydın Menderes'i de alarak Yıldız Parkı'na gitmişlerdi. Orada yanlarında bulunan üçüncü bir kişi ile dolaşırken Adnan Menderes'in çok yakın zamanda Kıbrıs meselesinin Türkiye aleyhine çözüleceğini dile getirdiğini ifade eder (Menderes, 2012:148). Kıbrıs meselesinde taraflar 1959 yılının başında bağımsız bir cumhuriyet kurulması konusunda anlaşmaya vardılar. Anlaşmanın imzalanması için yola çıkan içinde Başbakan Adnan Menderes'in de bulunduğu Türk heyetinin uçağı Londra'nın Gatwick Havaalanı yakınında düştü. Menderes kazadan sağ kurtuldu. Bu kaza Türkiye'de büyük bir heyecana sebep oldu. Menderes ülkeye dönüştü büyük nümayişlerle karşılandı. Muhalefet partisi lideri İnönü de karşılayanlar arasındaydı, bu durum iktidarla muhalefet arasındaki buzları bir nebze kırmıştır (Yücel, 2001:135).

Yumuşama dönemi uzun sürmedi muhalefet iktidara karşı kampanyalar başlattı. İnönü Ege illerini kapsayan bir dizi gezi düzenledi. İlk durak olan Uşak'ta muhalefet ve iktidar tarafları arasında kavga çıkmış ve İnönü başına isabet eden bir taş ile yaralanmıştır. Uşak'tan Manisa'ya hareket eden İnönü olaylardan dolayı iktidarı oldukça sert biçimde eleştirmiştir. Gezinin Ege ayağını bitiren İnönü İstanbul'a hareket etmiş, Topkapı'da bir grup insanın saldırısına uğramıştır. İktidar muhalefeti bastırmak için verdiği demeçlere sürekli yayın yasağı getirmiş ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa gazeteler beyaz sütunlarla çıkmıştır (Eroğul, 2017:220-221). Muhalefet ve iktidar arasındaki çatışma artık yalnızca mecliste değildi, bu çatışmalar halka da mal olmuştu. CHP'liler gezide yaşananlar için Meclise İçişleri Bakanı hakkında tahkikat önergesi verdi. Meclis bu önergeyi reddetti. İktidar ve muhalefet arasındaki sular durulmuyordu. Konya ve Kayseri'de yaşanan olaylar da bunun bir göstergesiydi. Muhalefet direniyor iktidar direnişi kırmak için çaba gösteriyordu. Başvurulan son çarelerden biri de Tahkikat Komisyonu'nun kurulması oldu. Tahkikat Komisyonu önergesi Mecliste 18 Nisan 1960'ta kabul edildi. 15 kişiden oluşacak Komisyon olağanüstü yetkilerle donatılmıştır (Karpaz (2), 2015:125).

Tahkikat Komisyonu'nun kanununun kabulünden sonra İstanbul ve Ankara'da öğrenciler büyük gösteriler düzenledi. Aydın Menderes o zaman okuldaydı. Kendisinden üç yaş büyük olan Robert Koleji'nde okuyan Bursa Milletvekili Nurullah Tolon'un oğluna rastlamıştır. Üniversitelerde yine olayların olduğunu söyleyen Tolon'un oğluna cevap olarak şunları söylemiştir Aydın Menderes: "*Halk yoksa millet yoksa işin içinde herhalde bir önemi yoktur.*" (Menderes, 2012:176). Aydın Menderes'in bu sözleri aslında babasının

ve iktidarın olaylara olan yaklaşımını göstermekteydi. 3 Mayıs 1960 tarihi Aydın Menderes'in doğum günü. Aydın Menderes son öğrenci olaylarından sonra annesinin isteği üzerine Ankara'ya getirilmişti. Adnan Menderes'in oldukça yoğun olduğu zamanlarda Babasının doğum gününü hatırlayacağını sanmıyor fakat Adnan Menderes oğlunun doğum gününü hatırlayıp ona iki adet kravat gönderiyor. Bu kravatları hep saklamış olan Aydın Menderes için o dönemde babasının doğum gününü hatırlaması onu çok mutlu etmiştir. Bunun yanında sonrasında gelişen olaylar o zamanı buruk bir sevinçle anmasına sebep olmuştur (Sırım, 2008:52).

İstanbul ve Ankara'da gelişen öğrenci olaylarına karşılık DP Ankara'da iktidarı destekleyen bir gösteri yapılmasına karar verdi. 5 Mayıs 1960'ta Kızılay Meydanında saat beşte yapılması planlanan gösteri muhaliflerin 555K parolası ile örgütlenmesi sonucu iktidarı destekleme eylemi iktidara karşı bir eyleme dönüşmüştür (Aydemir,1969:405-410).

Olayların olduğu akşam Adnan Menderes'in evinde bir araya gelinmiştir. Aydın Menderes o tarihte evdedir. Ülkenin gergin havasından rahatsızlık duyan Berin Menderes, Aydın'ı bir süre okula göndermemiştir. 5 Mayıs akşamı Adnan Menderes'in evinde sofraya kurulmuş, sofranın etrafındaki vekiller ve bakanlar o günkü eylemi konuşmuştur. Sofranın on üç kişiden oluştuğu fark edilince bunun bir tür olumsuzluk, uğursuzluk olduğunu düşünen Adnan Menderes, Aydın Menderes'in sofraya çağrılmasını söylemiştir. Aydın Menderes sofraya katılmıştır. Sofrada 555K eylemine karşılık bir eylem yapıp yapılmaması tartışılmaktadır. Adnan Menderes böyle bir eylem yapılmasının doğru olmadığını, vatandaşın karşısına vatandaşı koyarak asayişin sağlanamayacağını, iktidar partisi olarak Ankara dışında miting yapılmasının daha iyi olacağını ifade etmiştir. Bunlara bizzat sofrada şahit olan Aydın Menderes, sofradaki sayı on dörde çıkınca sofradan ayrılmıştır (Sırım, 2008:22). Bu olay karşısında ne hissettiği sorulunca babasına karşı duyduğu güvenden dolayı babasının yaptıklarını ve söylediklerinin doğru olduğunu düşünen Aydın Menderes, öte yandan babasının olayla karşısında geliştirdiği tutum ve davranışları anlamaya çalıştığını belirtmiştir (Menderes, 1992:144).

Olayların ardından meclis gerekçe gösterilmeden tatil edildi. Kararın ardından Menderes Ege gezisine çıkmıştır. Gezi boyunca halk, Menderes'e büyük ilgi göstermiştir. Bu sevgiye rağmen iktidar için her şeyin yolunda gittiği söylenemezdi. 21 Mayıs günü sıkıyönetime rağmen Harp Okulu öğrencileri okullarından yürüyüş nizamında çıkararak iktidara karşı olduklarını açıkça belirttiler (Aydemir, 1969:440-444).

27 Mayıs darbesinden sonra sıkça dile getirilen şeylerden biri ordunun değersizleştirilmeye çalışıldığı için darbe yapılmış olduğu iddiası idi. Darbeyi meşrulaştırmak için ileri sürülen bu iddialar doğru değildir. DP yönetimi savunma harcamalarından hiç kısmamış, ordunun taleplerine her zaman karşılamaştır. 1950'li yıllarda özellikle komünizm tehlikesine karşılık savunma giderleri sürekli artış göstermiştir. DP'lilere göre güçlü ordu, güçlü devlet ve güçlü millet demektir (Demirel, 2019:274). Aslında orduyla ilgili sıkıntılar olmasa da ordu safını seçmişti ve ordunun safını seçtiğinin farkına varan birtakım DP'li yöneticiler, DP Genel İdare Kurulunun toplanmasını sağladılar. İzlenen politikaların terk edilmesi gerektiğini dile getiren yöneticiler Menderes'in sert tavrı ile karşılaşmıştır (Eroğul, 2017:238). Bütün bu gelişmeler 27 Mayıs 1960'ta askerlerin yönetime el koymasıyla sonuçlandı. Menderes Kütahya'da Bayar ise Çankaya'da ordu tarafından teslim alınmıştır. On yıllık Demokrat Parti iktidarı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk darbesi ile son bulmuştur.

1.2. 1960 Darbesi ve Sonrası

Aydın Menderes Nisan ayı sonundan beri ülkedeki gergin ortam yüzünden okuluna gönderilmemişti. Evde derslerine çalışıp, sınavlarına hazırlanmaktaydı. 27 Mayıs günü Aydın Menderes annesi ile evdedir, babası yurt gezisindedir, ağabeyleri ise Cenevre'dedirler. Annesi sabaha karşı saat üç sularında Aydın Menderes'i uyandırarak ihtilal olduğunun haberini verir. İhtilal olduğunda Aydın Menderes on dört yaşında bir çocuktur. Annesiyle ne yapması gerektiğini düşünmüş ve Camlı Köşk'e yakın olan cumhurbaşkanlığı konutu olan Çankaya Köşk'üne gitmeye karar vermişlerdir. Berin ve Aydın Menderes, on yıldan fazladır yanlarında çalışan garsonları Osman Karahan ile beraber Çankaya Köşk'üne giderler. Berin Menderes, Celal Bayar'ı gördüğünde Adnan Menderes'i sorar Bayar'ın cevabı "çok geç hanımefendi" olur. Bir süre sonra Celal Bayar da evden alınıp götürülür. Radyodan Menderes'in Kütahya yolunda yakalandığı haberi alınır. Menderes, Bayar Harp Okulu'na getirilir (Menderes, 1992:148-149). 27 Mayıs günü hissettiklerini şu sözlerle aktarır Aydın Menderes: "*Akşam oluyordu. Balkondan şöyle bir dışarı baktım. İçime bir anda derin bir hüznün çöktü. Ama devam etmedi. Sanki ondan sonra olup bitecekler bir anda bana malum oluvermiş gibiydi. Çok açıkça farkındaydım. Bir devir bitmişti. Bizler için ise çok zor bir dönem başlıyordu.*" (Menderes, 2012:198). On dört yaşındaki bir çocuk için darbe konusu anlaşılması güç bir meseledir. Darbe neydi, neden yapılırdı, tüm bunların babasıyla ne alakası vardı ve en önemlisi babasına ne olacaktı? Aydın Menderes'in zihninde cevaplanması gereken pek çok soru vardı.

27 Mayıs sabahı saat 04.30'da Alparslan Türkeş'in sesi radyoda duyuldu. Darbenin ardından yayınlanan bildiride demokrasinin içine düştüğü buhran ve son elim hadiseler dolayısıyla, kardeşkanı dökülmesine mahal vermemek için ülkenin idaresine ordu tarafından el konulduğu ve en kısa zamanda seçimlere gidilerek idarenin kazanan partiye devredileceği belirtilmiştir (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:755).

Hükümet darbesini Türk Silahlı Kuvvetlerinden (TSK) bir grup albay ve daha alt rütbeli subaylar gerçekleştirmiştir (Özdemir, 2008:228). Darbeciler kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını vermiştir. Komitenin başında ise Cemal Gürsel bulunmaktadır.

MBK'yı oluşturan subayların hepsi aynı fikre mensup kişiler olduğu söylenemezdi. Kendi içinde iki gruba ayrılmışlardı. Bir taraf askeri vesayetın devam etmesini, sivillere yönetimin devredilmemesini savunan aşırılar ya da radikaller adı verilen gruptu. Diğer tarafta ise bir an önce seçimlerin yapıp yönetimin sivillere devredilmesini savunan ılımlılar grubu bulunmaktaydı. Nitekim aşırılar, ılımlı grubun atik davranması sonucu tasfiye edildi (Ahmad, 2015:175).

MBK ülkede düzenin devam etmesi için geçici bir hükümetin kurulmasına ve bir anayasanın hazırlanmasına karar verdi. Yönetim TBMM'ye devredilinceye kadar MBK egemenlik yetkisini Türk Milleti adına kullanacaktır denilmekteydi (Doğaner, 2016:343). MBK bu yetkilere dayanarak ilk iş iktidar partisinin ileri gelenlerini, DP'ye yakınlığı bilinen asker ve sivilleri tutuklayarak Yassıada'da toplanan ve Yüksek Adalet Divanı adı verilen mahkemeye sevk etti ve onları yargıladı (Özdemir, 2008:233). 14 Ekim 1960'tan 15 Eylül 1961'e kadar süren yargılamalar sonucunda dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatın Rüştü Zorlu idam edildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ise yaşı göz önünde bulundurularak idam cezası hapis cezasına çevrildi.

Bu yargılama süresi boyunca Menderes ailesi çeşitli zorluklarla ve yaptırımlarla karşı karşıya kaldı. Bunlardan en önemlisi sayılabilecek maddi sıkıntılardı. Menderes ailesinin mal varlığına örtülü ödenek davası nedeniyle el konulmuştu. Bu onlar için ciddi mali sıkıntı demektir. Bunun yanı sıra Adnan Menderes ile yeterince görüşemiyorlar, bilgi akışı sağlayamıyorlardı. Tüm bu yargılama süreci boyunca Adnan Menderes'i iki defa görebilmişlerdi. O zaman iki ağabeyin yurt dışında olmasından dolayı takip edilecek işler, yapılacak görüşmeler vs. hep Berin Menderes ile Aydın Menderes'in omuzlarındaydı. On dört yaşında bir çocuk olmasına rağmen hukuk kitapları okuyor, yapılacak bütün

görüşmelere annesiyle birlikte katılıyor, anne-oğul bu zor dönemi birlikte atlatmaya çalışıyorlardı. Aydın Menderes babasıyla görüşmelerinin, özellikle de ikinci görüşmenin yürek parçalayıcı olduğunu söylüyor. Yaklaşık bir sene boyunca çok az görüşmüş olmanın verdiği bir özlem ve hasret vardır. Ancak her zaman odada askerler bulunduğu için rahatça konuşamama, rahat hareket edememe hali söz konusudur. İkinci görüşmede yurt dışından dönmüş olan Yüksel ve Mutlu Menderes de bulunmaktadır. Bu görüşmede Adnan Menderes çok sık kalkıp çocuklarına sarılarak bir nebze hasret gidermeye çalışmış belki de yaklaşan sonu tahmin ettiği için vedalaşmaya çalışmıştır (Menderes, 1992:149-150). Tabii bu görüşmelerin hepsinde bizzat ada komutanının olması rahatsız edicidir. Bunun yanı sıra ikinci görüşmede ada komutanının isteğiyle gerçekleştirilen bir fotoğraf çekme olayı da vardır. Komutan emirler yağdırarak Menderes ailesiyle toplu bir fotoğraf aldırıyordu. Aydın Menderes bu görüşmeden için “aile fertleri birbirlerini son kez gördüklerinin farkındaydılar” diye bahsediyor (Menderes, 2012:220).

Bir tarafta Menderes ailesi için oldukça zor geçen bir süreç varken bir tarafta da hayatın olağan akışı vardı. Aydın Menderes bu süreçte okula gidemiyordu. Robert Kolej’de iki yıl hazırlık okumuş ve orta bira başlayacakken bu olaylar neticesinde okuluna devam edememişti. Bir yakınlarının verdiği tavsiye üzerine dışardan ortaokulu bitirme sınavlarına hazırlanmıştır (Demir, 2014:723). Aydın Menderes sözel ağırlıklı derslerde sıkıntı yaşamıyordu ancak özellikle matematik ve geometri gibi sayısal ağırlıklı derslerde yardıma ihtiyaç duymaktaydı. Her ne kadar birini bulmaya uğraşsalar da ders vermeye yanaşan olmuyordu. Yaşanan olaylardan dolayı insanlar korkuyorlardı. Birkaç kişi niyet edip başlamış fakat uzun sürmemişti. Bu süreçte bir milletvekili dostları Ankara Kolejinde yatılı öğrencilere etüt dersi yapan ODTÜ’lü genç bir öğrencinin ders verebileceğini söyledi. Menderes ailesi bunu kabul etti. Ders vermeye gelen hoca ilerleyen zamanlarda Anavatan Partisi’nden başbakan yardımcılığı ve çeşitli bakanlık görevlerini üstlenecek olan Ekrem Pakdemirli idi (Menderes, 2012:219). Aydın Menderes aldığı derslerden sonra ortaokul sınavlarını başarılı bir şekilde verecektir.

Aydın Menderes babasının infazını radyodan öğreniyor. Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu Menderes’ten bir gün önce idam edilmişlerdi. Berin Menderes’in evi kalabalıktı. Akşam saat 19.00 haberlerini dinlerken Adnan Menderes’in de idam edildiğini öğrendiler (Menderes, Akyol, 2011:49). Belki de bir çocuk için en ağır anlardan bir tanesi babanın öldüğünü öğrenmektir. Aydın Menderes siyasetin içine doğmuş olması ve bir başvekil çocuğu olması nedeniyle her zaman kendi yaşından daha olgun davranması

beklenmiştir. Ancak babasının iktidarına bir darbeyle son verilmesi ve sonunda infaz edilmesi onu bir anda büyüten olay olmuştur. Ağabeylerinin yurt dışında olmasından dolayı da anne oğlun birbirinden başka kimsesi de yoktur.

Adnan Menderes'in ölümünden sonra örtülü ödenek davasından dört milyon civarında bir borç çıkarılır. Tabi o dönem çiftlik, banka hesapları haciz altındadır. Çiftliğe hacze giden memurlardan birisi o dönem Maliye Bakanlığına bağlı olarak çalışmakta olan Cemal Süreya'dır. Cemal Süreya, Aydın Menderes ile birebir de tanışmış ve onu gözlemleyecek kadar zamanı da olmuştur. Bunu yıllar sonra yazdığı bir yazıda "bir sürü politikacıdan daha saygın olduğuna inandığım Aydın Menderes'in partililik hayatında başarı kazanacağına inanmıyorum." demesinden anlamaktayız (Erverdi, 2016:359). Örtülü ödenekten çıkarılan epeyce borç için Menderes ailesinin izleyebileceği iki yol var. Bu yollardan biri Adnan Menderes'in mirasını reddetmek ya da mirası kabullenip borcu ödemeye razı olmaktır. Menderes ailesi mirasın reddini düşünmez borcu ödemeye razı olurlar. Tabi bu süreçte çeşitli makamlara başvurularda bulunulur, Menderes ailesinin gayrimenkulleri ile ilgili işlemler yapılmaya çalışılır fakat sonuç alınamaz. O dönem bir şekilde Türkiye'de Menderes ailesi için bir kampanya başlatılır. Kampanyada özellikle yoksul, orta sınıftan insanlar Menderes ailesinin borçlarının kapanması için bağışlarda bulunurlar. Toplanan para bir milyon civarındadır. Borcun dörtte birini oluşturmaktadır. Menderes ailesinin tüm hesaplarının haczedildiği bilgisi tüm bankalara ulaşmadığı için bu paralar toplanabilmiştir. Menderes ailesi borcun bir kısmını ödemiştir ancak hâlâ yüksek miktarda ödenmesi gereken borç bulunmaktadır. 1966 yılında Adalet Partisinin çıkardığı geniş kapsamlı bir af yasasıyla bu borçlardan kurtulmuştur. (Menderes, Akyol, 2011:51) Halkın bu şekilde davranması olup biteni tasvip etmediklerini ve Adnan Menderes'in sevildiğini göstermektedir. Bununla birlikte bu durumun Menderes ailesine verdiği bir direnme gücü de var. Belki de bu yüzden Aydın Menderes "babanızın ölümünden sonra geriye dönüp baktığınızda ne düşünüyorsunuz?" sorusuna; "*akıbet ne olursa olsun bu millete hizmet etmeye değer.*" (Açikkol, 1998:107) diye cevap vermiştir.

1961 yılında Ankara TED Kolejinde öğrenimine devam eden Aydın Menderes 1964 yılında lise öğrenimini tamamlayarak buradan mezun olmuştur. Yükseköğrenimini Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde Ekonomi ve Maliye bölümünde tamamlamıştır.

Yüksel Menderes 1961 yılında ailesine siyasete girme fikrini açmıştır. Bu süreçte Yassıda'da yargılamalar devam etmektedir. Yüksel Menderes Ekrem Alican'ın kurmuş olduğu Yeni Türkiye Partisi'nden siyasete girer. Ancak hem infaz kararları hem de partinin

önemli isimlerinin Adalet Partisine geçmesi nedeniyle Yüksel Menderes adaylıktan çekilir. 1965 genel seçimleri öncesinde Adalet Partisi'nden Aydın milletvekili olarak siyasete girer. Aydın Menderes ağabeyi Yüksel'i "her şeyin en iyisinin olmasını isteyen iddialı bir insan" olarak tanıtır (Menderes, 2012:331-333). Yüksel Menderes 1965 seçimleri sonrası Aydın milletvekili olarak Meclise girer. 1965 yılından 1972 yılına kadar milletvekilliği yapar. Evli olan Yüksel Menderes'in iki kızı vardır. Yüksel Menderes 8 Mart 1972 yılında intihar ederek hayatını kaybeder.

Mutlu Menderes ise ağabeyinin ölümünden sonra, 1973 yılında, Demokratik Parti Aydın milletvekili olarak Meclis'e girer. 1977 yılında ise Adalet Partisi Aydın milletvekili olarak yeniden Meclis'e girer. Bu dönemde Aydın Menderes ise Adalet Partisi Konya milletvekili seçilmiştir. Menderes ailesinin iki oğlu da siyasettedir artık. Mutlu Menderes de bu süreçte evlenmiş, bir oğlu olmuş, oğluna babasının ismini vermiştir. Trajik olaylar Menderes ailesinin yakasını bırakmamıştır. Mutlu Menderes 1 Mart 1978 tarihinde geçirdiği bir trafik kazası sonucu vefat etmiştir.

Aydın Menderes ağabeylerini elim olaylar sonucu kaybetmiştir. 1977 yılında Konya milletvekilliği ile başlayan siyaset serüveni 1980 darbesi ile kesintiye uğramıştır. Darbe sonrası hem siyaseten yasaklanmış hem de cezaevine girmiş olan Menderes, 1987 yılında yasakların kalkmasının ardından bir süre siyasete dönmemiştir. 1993 yılında Büyük Değişim Partisi'ni kurarak siyasete dönen Aydın Menderes 2002 yılına kadar aktif siyaseti sürdürmüştür. Aydın Menderes'in siyasi yaşamı "Aydın Menderes'in Siyasi Hayatı" başlıklı bölümümüzde daha geniş ayrıntısıyla yer alacaktır. 1991 yılında Ümran Menderes ile evlenmiştir. 1994 yılında Berin Menderes vefat etmiştir. ,1996 yılında geçirdiği trafik kazası sonrası boynundan aşağısı felç kalan Aydın Menderes yaşamının son on beş yılını tekerlekli sandalyeye mahkûm geçirmiştir. 2011 yılında vefat etmiştir.

Aydın Menderes'in hayat hikâyesinde dikkat çekici olan siyasetin bu hayatın tümünü kaplıyor oluşudur. Doğrusu bunda şaşılacak bir şey yok gibidir. Ancak biraz daha yakından baktığımızda, Aydın Menderes'in hayatına dair ayrıntıların 1946 sonrası gazete koleksiyonları incelenerek de öğrenilebileceğini gözlemledik. Söz gelimi Yüksel Menderes'in intiharı, Mutlu Menderes'in ölümü gibi çarpıcı hadiseleri yalnızca söyleyip geçmiştir. Bu travmatik olayların Berin Hanım'da, Aydın Menderes'te nasıl bir etkiye yol açtığına dair pek bir şey bilmeyiz. Hatta ağabeylerin kişiliğine dair de konuşmaz. Bir cümlesinden Yüksel Menderes'in "iddialı" bir kişiliği olduğunu öğreniriz. Mutlu ise gölge gibidir, adının dışında pek fazla ortalarda görünmez. İşte bu nokta Aydın Menderes'in

hayatını anlatan biri için karşılaşılan en büyük zorluklardan biridir. Aile ile olaylara yalnızca siyasi hadiseler üzerinden değinilir, bunun ötesine geçmek mümkün değildir. Ezel Erverdi suskunlukla geçirilen kimi hadiseleri aydınlatılmak için Aydın Menderes'e bir öneride bulunmuş ancak önerisi soğuk karşılanmıştır. Sonuçta Aydın Menderes aileye dair pek çok ayrıntıyı mezara götürmüştür.

2. BÖLÜM

2. AYDIN MENDERES'İN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Aydın Menderes'in düşünce dünyasına çeşitli kavramlar üzerinden bakacağız. Bir entelektüel ve bir siyaset adamı olarak Menderes'i anlamak için onun dilinden kavram okuması yapmamız gerekmektedir. Bu yüzden burada kullanılan kavramlar, ideolojiler Menderes'in düşünce dünyasında bulunduğu yankı ile yazıya dökülmüştür. Menderes'in entelektüel dünyasının odağında olan kimi kavramları onun gözünden ele almaktır. Dolayısıyla burada kavramların gelişim süreçlerini tartışmak yerine, onlara düşünsel serüvenini anlamaya çalıştığımız Menderes'in gözüyle bakılacaktır.

2.1. Demokrasi ve Siyaset Kavramı

Demokrasi denince akla ilk gelen halkın yönetimde söz sahibi olmasıdır. Terim çok eskiye dayansa dahi, Batı dünyasında da Türk siyasi hayatında da demokrasi meselesi çok eski bir mesele değildir. Demokrasinin modern siyasete Amerikan ve Fransız devrimleriyle girdiği ifade edilmekte özellikle Fransız devriminin büyük rol oynadığı savunulmaktadır (Uslu, 2015:144). Demokrasi terimi Antik Yunan'a dayandırılrsa da bugünkü anlamıyla demokrasi 18. ve 19.yy'da kullanılmaya başlanmıştır. Demokrasi ve onun nasıl tanımlanacağı meselesi Batılı olsun olmasın tüm toplumların tartıştıkları, üzerine çalışmalar yaptıkları bir konudur. 19.yy'da Alexis de Tocqueville demokrasiyi eşitlik meselesi üzerine inşa eder, bu eşitlik fırsat eşitliğidir. Yani halkın seçme ve seçilmeye, ekonomik ve kültürel avantajlara ulaşması fırsat eşitliği sayesinde mümkün olabilmektedir (Uslu, 2015:146). 20.yy'da Robert A. Packenham demokrasiyi anayasal, liberal temellere dayandırarak şu şekilde tanımlamıştır: Demokrasi halkın siyasal iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle yarışan seçkin gruplar arasında dilediğini iktidara getirme ve iktidardan düşürme olanağına sahip olduğu temsili siyasal kurumlaşmadır (Köker, 1990:21). Aydın Menderes ise demokrasiyi egemenliğin millete ait olması olarak tanımlıyor. "Milli egemenlik dışarıya doğru okununca ulusal bağımsızlık, içeriye doğru okununca demokrasi çıkar." sözleri Menderes'e aittir (Menderes, 2005:57). Bu durumda akla "milli egemenliğin içe doğru okunması ne demektir?" sorusu geliyor. En basit şekli ile devletin yönetiminde halkın söz sahibi olması demektir, milli egemenlik ve yöneticilerin gücünü halktan aldığı bir sistemdir. Milli egemenlik ve bağımsızlık demokrasinin de temelini oluşturmaktadır. Egemenliğin millete ait olmadığı yerde demokrasi olmaz (Menderes, 2005:28). Halkı, halkla, halk için yönetmek... Bu yönetim nasıl gerçekleşiyor?

Demokrasi meselesi ve demokratikleşme hareketleri Osmanlı Devletinde başlamış olup, Türkiye Cumhuriyeti ile bu topraklarda tartışılmaya devam etmiştir. Halkın egemenliği anlayışı Cumhuriyet ile başlamış olsa da Bernard Lewis (Lewis, 2020:50) İslam'ın egemenlik anlayışının hem akdi (sözleşmesel) hem rızai özellikler taşıdığını ve hükümdara sunulan biat kavramı ile kendini ifade ettiğini belirtir. Biat kavramı, yöneten ve yönetilen tarafların birbirlerine karşı yükümlülüklerini kabul ettikleri bir anlaşma, uzlaşma anlamına gelmektedir. Uzlaşma yükümlülük doğuran bir olgudur. Farklı görüşlere sahip yönetici ve yönetilenler uzlaşırken temelde birbirlerini o şekilde kabul etme yükümlülüğü altına girerler. Böylece demokrasinin ilk aşaması olan farklının kabulü gerçekleşmiş olmaktadır.

Aydın Menderes demokratik yönetimi uzlaşma olgusu üzerine inşa eder. “Demokrasinin yeşerdiği, demokrasinin meyvelerinin toplandığı iklim uzlaşmadır.” (Demir, 2014:47). Uzlaşma için önce ihtilaf olmalı ve ihtilafların hür bırakılması ile insanlar farklı biçimlerde düşünebilmektedir. Her farklı düşünce bir başka düşünceyi meydana getirir. Serbest düşünebilme ortamı fikirlere açık olmayı sağlamaktadır ve böyle serbest bir ortam ise demokrasinin haklar açısından kurumsallaşmasını sağlamaktadır. İnsanlar demokratik ortamlarda bir düşünceyi, bir hevesi ya da bir çıkarı desteklemeye zorlanmamaktadırlar. Bu da zihnin sınırsız biçimde düşünmesinin önünü açmaktadır. Diledikleri arayışı, düşünceyi sürdürürken de diğer insanlarla eşit şartlar içerisinde yerine getirmekte hür ve serbesttirler. Bu durumda her birey kendi düşüncesini belirli bir özgürlük çerçevesinde üretebilmekte ve savunabilmektedir ancak tüm bu ayrılıklar meydana geldiğinde taraflar birbirine güce başvurarak bir baskıyı ortaya çıkartmamakta aksine baskı dışında bir yol ortaya çıkmaktadır. Bu yol uzlaşmadır. Bütün bu ihtilaflar, ayrılıklar, farklı düşünceler belirli bir noktaya gelince uzlaşma ile çözülebilmektedir (Demir, 2014:347). Uzlaşma bu düşüncelerin serbestçe yaşayabileceği ortamı kurmaktadır. Bu uzlaşmacı tavır özellikle siyasette uç noktaların birbirine karşı tutumlarını şekillendirir. Demokraside uzlaşmayı sağlayacak olan ise toplumun kendisidir. Toplum, toplumdaki ihtilaflar karşısında hür ve serbest seçimlerde oy kullanarak demokratik iradesini ortaya koymaktadır. Karar ne çıkarsa çıksın farklı düşünenler o karardan tatmin olmasalar dahi – düşüncelerini muhafaza ederek ya da etmeyerek- yeni çıkan kararın gereğini yerine getirecek ve o kararı engellemeyeceklerdir. Demokrasinin dayandığı temel uzlaşma budur (Demir, 2014:348). Demokrasiyi korumanın ve pekiştirmenin en kolay ve en doğru yolunun iktidar ve muhalefetin birbirlerinin varlıklarına gösterecekleri tahammül, sabır ve

anlayışla başlıyor (Menderes, 1992:140). Muhalefet ve iktidarın birbirine anlayış göstermesi demek halkın taraf olduğu düşüncelerde de birbirlerine anlayış göstermesi demektir. Siyaseten doğan uzlaşmazlık bir süre sonra meclisten çıkar ve halka yansır. Nitekim bu durum 1950’li yıllarda da 1970’li yıllarda da kendini göstermiştir. İktidar ve muhalefetin birbirine karşı tutumu halka yansımış ve ülkede birbirinin düşüncesine tahammülü olmayan iki uç nokta türemiştir. Bu durumda demokrasi ve demokratik kurumlar işletilemez hale gelmiştir. Bir röportajında “AKP’ye oy vermedim fakat bir iktidar olarak AKP’yi meşru görmeliyim ve yeri gelince onu savunmak benim vatandaşlık görevim.” (Demir,2014:691) diyen Aydın Menderes’in bu sözleri demokrasiyi kavrayışıyla örtüşmektedir. AKP’ye oy vermemesine rağmen çoğunluğun kararına saygı duyarak -kendi düşüncesini herhangi bir şekilde dayatmadan, fikrini değiştirerek ya da değiştirmeyerek- iktidarı meşrulaştırmaktadır ve kendince AKP ile bir uzlaşıda bulunmaktadır. Eğer iktidara karşı aksi bir tutumda bulursa demokrasinin temel değerlerinden ödün vermiş olurdu.

Demokraside bütün fertler istediklerini hür ve serbestçe düşünebilir, savunabilir, istedikleri hedefi seçebilirler. Bu istek ve düşüncelere ulaşmak için istenilen propaganda araçları kullanılabilir. Herkes istediğini benimsemekte serbesttir. Ancak toplum bir kere karar verdikten sonra toplumun vermiş olduğu karara herhangi bir seçim veya halk oylaması ile çıkmış olan toplum iradesine uyup uymamak serbestliği demokraside ortadan kalkar. Ortaya çıkan irade benimsenmese dahi o irade doğrultusunda hareket edilmelidir (Demir, 2014:349). Menderes’e göre demokraside tutucu taraf devletin kendisidir çünkü demokrasi ile toplumu güçlendirmek bir bakıma devleti zayıflatmakla başlar. Bu devleti otoritesiz kılmak demek değildir. Devletin otoritesini nerede kullanacağını kesin biçimde belirlemektir. Bundan dolayı da demokrasinin en önemli hedefi kendisinin yani demokrasinin yerleşebilmesi için devleti demokratikleştirmektir. Toplumlar genelde demokrasinin yanında yer alır, demokratik olmayan ise devlettir çünkü gücünü ve şanını kaybetmek istemez. Bu yüzden de demokratikleşme meselesi toplumdan çok devletin demokratikleşmesi olarak ortaya çıkmaktadır (Demir, 2014:350).

Demokratikleşme meselesinin önemli olmasının sebebini Menderes şöyle açıklıyor: Demokrasi batının ürünüdür. *“Batıya açık veya gizli bir hayranlık duyduğum için de demokrasiyi bir konu olarak seçmedim; hele hele bunun için hiç seçmedim; ancak ülkemizin yaşamış olduğu şartları ve dünyamızın yaşamakta olduğu büyük değişimi göz önünde bulundurursak demokratikleşmeyi Türkiye adına bir hayat memet meselesi gördüğüm için seçtim.”* (Menderes, 1993:59). Menderes’in düşüncesine göre Türk toplumu

demokratikleşmiştir ama Türkiye Cumhuriyeti Devleti demokratikleşememiştir. Türkiye'nin demokratikleşebilmesi için iki ana hedef vardır: İlki, her türlü arayış, inanış, düşünce, tercih ve ideoloji karşısında devlet tam ve tarafsız bir konumda olmalıdır. Devlet belirli bir ideolojiyi kabul ettirme aracı olmamalıdır. İkincisi ise her türlü inanç, arayış, düşünce ve tercih kendisini serbestçe temsil edebilmeli, teşkilatlanabilmeli ve demokratik seçimlere eşit şartlarda katılabilmelidir (Menderes, tyk:81). Bu hedefleri gerçekleştiren Türkiye demokratikleşmiş olacaktır.

Menderes'in uzlaşmacı tutumunu ve demokratikleşme meselesine verdiği önemi şu sözlerinden de anlayabiliriz: *“Aydınlarımızın, bütün siyasi partilerimizin, tek tek hepimizin geçtiğimiz 47 yıl içerisinde demokrasiye karşı eksiklikleri, kusurları olmuş olabilir. Belki kimimiz sınıfta kalmış, kimimiz ikmale kalmış olabilir. Bunun tartışmasını yapmak yerine ben diyorum ki yeni bir imtihan açalım herkes için yeni bir demokratikleşme hamlesi başlatalım ve inşallah bu yeni demokratikleşme sınavında artık hiç kimse sınıfta kalmasın.”* (Menderes, tyk:45). Demokrasiye bu kadar önem veren bir aydının siyasete yönelik düşüncelerinin temelini de bu uzlaşmacı anlayış oluşturacaktır. Menderes'e göre siyaset toplumdaki belli arzu ve istekleri karşılamak için kullanılacak olan belirli imkânları ve çözümleri üretmesidir. Başka bir deyişle siyaset istek ve beklentileri mevcut imkânlarla karşılaştırarak belirli bir sıralama içerisinde nasıl karşılanacağına belirlenmesidir (Menderes, 1992:96). Bu anlayışa göre öncelikle siyasette mevcut istekler ve imkânlar belirlenmelidir. Bu istek ve imkânlar belirlendikten sonra hangilerine öncelik verileceğine bakılır. Bu yapının sağlıklı işlemesi demek ülkedeki siyasetin sağlıklı işlemesi demektir.

Toplumlar arzu ve isteklerini serbestçe, rahatça ifade edebiliyorlarsa şayet siyasetteki ilk aşama gerçekleşmiş olur. Buradan anlaşılacağı üzere toplumun istek ve arzularını serbestçe ifade edebilmesi aynı zamanda demokrasi kültürünün yerleşmesine bağlıdır. Menderes'in demokrasi algısı aynı zamanda siyasetin sağlıklı işlemesi açısından önemli bir aşamadır.

Aydın Menderes iyi bir siyasetin etik ve estetik olması gerektiğini ve aynı zamanda hayal gücüne yer vermesi gerektiğini düşünmektedir (Menderes, 1999:31). Siyasette etik hep vurgulanan bir konudur. Ancak estetik ve hayal gücü kısmı üzerinde pek durulmaz. Menderes'in tanımladığı siyasette arzu ve taleplerin belirli bir sıraya konularak, imkânlar çerçevesinde karşılamak söz konusu idi. Bunu gerçekleştirebilmek içinse zihin hayal gücüne ihtiyaç duyacaktır. *“Siyasette imkân tükenmez, siyaset parametresi çok olan bir*

matristir.” (Menderes, 2009:381) diyen Menderes bu imkân ve parametreleri üreten zihnin hayal gücüne dayandığını bilmektedir. Siyasete dair ilk öğrendiği şeylerin makam, mevki ihtirası, kıskançlık (Menderes, 2012:20) gibi kavramlar olması belki de onun siyasetin etik ve estetik değerlere dayanması gerektiğini her fırsatta vurgulamasına sebep olacaktır.

Siyaset, eğer istek ve arzulara kullanılacak imkânları üretmekte yetersiz kalırsa, iktidar muhalefet bir bütün olarak çözümsüzlüğe düşerse etkisiz siyaset oluşur. Etkisiz siyaset ise boşluk oluşturur. Oluşan boşluk askeri siyasete çekmektedir. Sivil siyaset gelişip, etkinleşmedikçe askerin siyasetteki etkinliği artacaktır (Demir, 2014:37). Askerin siyasete girişin bir boşluk anı olarak kavrayan Menderes’in bu kavrayışta yanıldığı pek de söylenemez. Nitekim 1960 darbesine baktığımızda ülkede bir çatışma ortamı ve kriz mevcuttur. Uzlaşma politikaları terk edilmişti ve hükümet ve iktidar kısır çatışmaların içinde debelenmekteydi. 1980 darbesinde ise bu çatışma ve huzursuzluk ortamı 1960’lı yıllara göre çok daha belirgindi. Kötüleşen ekonomik koşullar, ideoloji çatışmaları, kurulamayan hükümetler, gittikçe büyüyen siyasi kriz iktidar boşluğu doğurmuştur. Bu iktidar boşlukları da Menderes’in ifade ettiği gibi askeri güç ile doldurulmuştur.

Aydın Menderes darbe ile tanıştığında henüz on dört yaşında idi. O dönemde askeri müdahaleler Türkiye’nin komşularında meydana geliyordu. Irak’ta örneğin asker yönetime el koymuş, Kral Faysal öldürülmüştür. Nitekim Suriye, Irak gibi Ortadoğu ülkelerinde darbelerin olması olağandı. Oysa Türkiye’de bu darbeler olmazdı çünkü Türkiye komşularına göre gelişmiş ve Avrupalı bir ülke idi. Toplumun büyük bir kısmı böyle düşünüyordu (Menderes, 2012:195). Oysa Cumhuriyetin 47. yılında bile Türkiye’de hâlâ darbe olabiliyordu. Menderes sonraki hayatında da siyasi müdahalelerle karşılaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde iktidara dört defa askeri müdahalede bulunuldu. Bunlar 1960, 1971, 1980 ve 1997 yıllarında meydana gelmiştir. 1960 ve 1980 darbesi iktidardaki siyasileri alaşağı edip yeni bir siyasi düzen kurarken; 1971 ve 1997 askeri müdahalesi ise yönetimdeki siyasilere perde arkasından baskı kurmak şeklinde gerçekleşmiştir (Lewis, 2020:15). 1960 darbesinde çocuk olan Menderes diğer darbe ve müdahalelerde aktif siyasette yer alan bir gençti. Henüz on dört yaşındayken darbeye ilişkin olarak söylediği şu sözlere kulak verelim. *“Akşam oluyordu. Balkondan şöyle bir dışarı baktım. İçime bir anda derin bir hüznün çöktü. Ama devam etmedi. Sanki ondan sona olup bitecekler bir anda bana malum oluvermiş gibiydi. Çok açıkça farkındaydım. Bir devir bitmişti. Bizler içinse çok zor bir dönem başlıyordu.”* (Menderes, 2012:198). Bir çocuğun darbeyi tüm yönleriyle kavraması, anlamlandırması beklenemez. Menderes’te tüm yönleriyle kavrayamıyordu

elbette meseleyi ancak bazı gerçekleri çocuk olmasına rağmen çok iyi anlayabiliyordu. Örneğin her darbenin bir devrin sonu olduğunu ve hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını biliyordu. Bunun yanın sıra ailenin çok zor bir süreçten geçtiğinin de farkındaydı. 1980 darbesi ile ilgili olarak; “12 Eylül, bana göre, yine siyasi hayatın demokrasi dışına taşırılmasıdır. Nedenleri ne olursa olsun, demokrasinin bir konup bir kaldırılarak gerçekleşeceğine inanmıyorum.” (Menderes, 1992:19) demiştir. Darbe gerçekleştiğinde otuz dört yaşında olan ve aktif siyasette bulunan Menderes için darbe başka şeyleri ifade etmekteydi. Darbelerin demokrasinin gelişim evresine verdiği zararı kavrayabiliyordu. Demokrasi ve demokratik kurumlar süreç içerisinde fikirlerin, taleplerin, arzuların hür bir şekilde dile getirilmesi ve insanların dile getirdikleri fikirler, talepler, arzular yüzünden baskıyla karşılaşmadığı sürece serpilip büyüyordu. Ancak her darbe bu özgür düşünce ortamına yapılan bir müdahale idi ve her müdahale demokrasi kültürünün yerleşmesine zarar vermektedir.

2.2. Tarih Kavramı

Aydın Menderes çocukluğundan beri tarihle ilgilenmiştir. Anlattıklarından öğrendiğimize göre Menderes’in abileri ona küçük yaştan itibaren tarih, biyoloji gibi alanlarda çeşitli konular anlatıp bu anlatılanları ev ahalisine anlatmasını istemiş. O da öğrendiklerini aile bireyleri ile bazen de babasının arkadaşları olan siyasilerle (Samet Ağaoğlu, Fuat Köprülü, Mükerrrem Sarol gibi) paylaşmış. İnsanların onu dikkatle dinlemesi ve kendisinin bu durumdan hoşnut olmasından dolayı öğrenmek hayatım boyunca en değişmez tutkum oldu diyor (Menderes, 2012:42). Küçük yaşlardan beri özellikle tarihle ilgilenen Menderes’in çocukluk kahramanlarına Osmanlı Padişahları, Beylikler Dönemi yöneticileri ve Sultan Alparslan, Cengiz Han, Attila ve Timur gibi hükümdarlar dâhildirler (Demir, 2014:677). Aydın Menderes ile röportaj yapanlar da arkadaşları da Menderes’in çok bilgili olduğunu söylemektedirler. Serhan Yücel, Menderes’in ne kadar entelektüel bir kişilik olduğunu şu sözlerle dile getirir: “Her konuda bilgiliydi. Uçakların kanat uzunluğundan, Meksika tarihine kadar her konuyu ayrıntıları ile biliyordu. Toprak ve iklim ise uzmanlık alanıydı. Jeopolitik, ekonomi, tıp, spor, sinema, müzik, hukuk. 65 milyonluk Türkiye’nin en entelektüellerindendi” (Yücel, 2001:218). Vedat Aydın, Aydın Menderes ile yaptığı bir röportaj esnasında şunları söyler: “Türkiye’de siyaset kurumu genellikle entelektüel donanımdan yoksun olarak işlev görüyor. Sizin siyasi kişiliğinizde entelektüel bir boyut var. Tarihe Bir Yolculuk, Gelenekten Güncele ve

Devletin Alinyazısı kitaplarınızdan da bu anlaşılıyor...” (Demir, 2014:679). Pek çok kişi Aydın Menderes’in entelektüel yönünden etkilenmiştir.

Menderes tarihe kendince bir anlam yüklemektedir. Tarih onun için yalnızca etrafa anlatılıp memnun olunacak bilgi birikintisi değildir. Tarih bir ders alma ve yön bulma aracıdır. *“İnsanların daha doğrusu devlet adamı ve siyasetçilerin tarihle pek fazla bir ilgileri olduğunu zannetmiyorum. Tarih onlar için ne bir epistemolojik referans yani bilgi kaynağıdır ne de onlar için tarih benim için ne diyecek sorusunun cevabıyla ilgilidirler. Dünyü bilmek külfet yarını düşünmek gereksiz gözükmektedir. Dostoyevski’nin Ecinniler kitabında bir karakter ‘Tanrı yoksa her şey mubahtır.’ diyordu. Eğer tarih olmazsa devlet ve siyaset adamları için de her şey mübah hale gelebilir. Tarih yoksa vicdan da yoktur. Benim için burada önemli ve öğretici olan bir devlet ve siyaset adamının kafasında giderek tarih benim hakkında ne düşünecek, ne söyleyecek sorusunun yer etmeye başlamasıydı. Böyle bir düşünce o devlet ve siyaset adamının o güne kadar verdiği siyasi kararlarda yer almayan ama bu soru bir kere zihnine yerleştikten sonra mutlaka o andan itibaren bütün kararlarında yer alacak olan güçlü bir parametredir.”* (Menderes, 2012:354).

Menderes’in bu sözlerinden anladığımız kadarıyla Menderes kendisini tarihin yargılamasından korkan biridir. Tarihi kendisi için hem bir ders alınacak olaylar dizgesi olarak görmekte hem de adalet terazisi olarak kullanmaktadır. Tarihin kendisi için söyleyeceklerine önem vermektedir.

Aydın Menderes gazetede yazdığı köşesinde, katıldığı toplantılarda tarihten örnekler vermeyi seviyordu. Derin bir tarih bilgisine sahip olan Menderes’in konferanstaki bir konuşması 1985 yılında Dergâh Yayınları tarafından küçük bir kitapçık haline getirilip basılmıştır.

2.3. Millet Kavramı

Aydın Menderes millet kavramını anlayabilmek için 1919 yılına bakılmasının gerektiğini ifade eder. O gün için millet kavramı daha çok Müslümanlığı kapsayıcı şekilde kullanılmaktaydı. Yani Türk milletini millet yapan, birleştirici unsur Müslümanlıktı (Demir, 2014:52). Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahipti. İmparatorluk, Fransız İhtilali’nin etkisiyle ortaya çıkan fikir akımlarından etkilenmiş ve parçalanmaya başlamıştı. Yalnızca Osmanlı Devleti değil çok uluslu yapıya sahip olan birçok imparatorluk benzer süreçleri yaşadı. Osmanlı Devleti aydınları imparatorluğu bir arada tutabilmek için çeşitli

fikirler ürettiler. Osmanlıcılık, Ümmetçilik, Türkçülük gibi. Fikir akımları Osmanlı'yı bir arada tutmaya yetmedi.

1919 yılında Osmanlı ne fiilen ne de resmen sona ermemişti ancak süregiden bir savaş vardı. Milli Mücadele olarak adlandırılan bu savaşta Anadolu topraklarında kalan insanları birleştirici bir unsura ihtiyaç vardı. Gayrimüslimlerin birçoğu Osmanlı'dan ya bağımsızlığını ilan ederek ya da savaşta kaybedilen topraklar neticesinde ayrılmıştı. Anadolu'da hâkim olan çoğunluk Türkler ve Kürtlerdi ve bu iki etnik grubun birleştirici unsuru din yani Müslümanlıktı. Bu temelde düşünecek olursak Müslümanlığın bu iki milleti kuşattığını ve millet kavramının kurucu ögesi olduğunu söylemek çok da yanlış olmaz.

Ancak bu durumun cumhuriyetin kurulması ile birlikte değiştiği söyler Aydın Menderes. Cumhuriyet kurulunca mevcut millet anlayışı yerine yeni bir millet anlayışı yaratılmak istendi. Burada birleştirici güç olan Müslümanlık yerine Türk milleti kavramı oturtulmak istendi. Bu Türklük vurgusunda aslında etnik bir iddia yoktu, Türkiye devletini kuran Türk milleti şeklinde kabul edilse de iki şeye sebep olmuştur: Müslümanlığın yok sayılması dindar kesimleri dışlamış ve kendini etnik kimliklerle ifade etmek isteyenlere Türk Milleti kavramı fırsat vermiştir (Demir, 2014:92).

Oysaki Menderes için millet kavramı sadece tarihsel bir kategori değildir. Millet olmak için sadece ortak bir tarih şuuruna sahip olmak değil en az onun kadar ortak bir gelecek tasavvuruna da sahip olmak gerektiğini düşünmektedir Menderes. Millet geçmişten geleceğe uzanan ortak hatıralar, değerler ve amaçlarla birbirine bağlı yekpare bir toplumsal bütünlüktür. Kendisini millete muhatap olarak görenler, seçmenleri millet dediğimiz bu yekpare ve üç boyutlu varlığın adına istek belirtip karar veren bireyler olarak algılar. Böylece toplum siyasetin nesnesi olmaktan çıkıp öznesi olur (Menderes, 1999:44-45).

Aydın Menderes Türklük kavramının icat edildiğini ifade etmiştir: *“Osmanlı devlet ricali bu dağılmaya Osmanlıcılıktan, milletler sisteminden, anasır-ı İslam'dan, Ermenilere Teb'a-yı Sadıka ve Araplara Kavm-ı necibi Arab demeye kadar her yolu denediler. Ne toprak kayıpları ne de toplumun kimyasındaki bozulma önlenemedi. İşte bu sırada devlet ricali Anadolu'da, Rumeli'de hatta imparatorluğun daha farklı bölgelerinde yaşayan ve Türkçe konuşan toplulukların farkına vardılar... Bu kesime devlet ve vatani korumak ve ayakta tutmak misyonu üstlendirildi. Türklerin büyük bir çoğunluğu ise kendilerinin*

Türklüğünün farkında bile değillerdi. Bunun için Türklük bir keşif olmaktan çok bir icat olarak ortaya çıktı, diyebiliriz.” (Demir, 2014:279).

Türklüğün icat edildiğini düşünen Menderes kendi deyimiyle “üç tarz-ı Türklük” olduğunu ifade ediyor. Bunlardan ilki devletin yüksek makamının ortaya koyduğu Türklüktü. Bunun içi doldurulmamıştı bu yüzden de “Türkler kim?” sorusu sorulmaktaydı. Burada ikinci Türklük anlayışı, Ziya Gökalp’in yarattığı Türklük anlayışı, ortaya çıktı. Bu anlayışta Gökalp, Orta Asya’daki Türklere ve onların İslamiyet’ten önceki dönemlerine önem vermiştir. Ancak bu döneme ait Orhun Kitabeleri dışında yazılı bir eser kalmadığı için Gökalp efsaneler, örf ve adetler ile meşgul olmuştur. Bu düşünce sistemi Osmanlı toplumundaki Türkleri Müslümanlıktan kopartacak bir anlayıştıdır. Üçüncü Türklük anlayışını ise Osmanlı padişahı II. Abdülhamit ortaya koymuştur. Osmanlı devletini Oğuzlara, Kayı boyuna bağlamış ve Osmanlıyı değil Türklüğü meşrulaştırmıştır. Karakeçilileri akraba ilan eden Abdülhamit, Türklük ile İslam’ı iç içe girdirmiş ve Osmanlı paydasında buluşturmuştur. Böylece Türklerin de kendi adlarına benimseyebilecekleri bir Türklük kavramı yaratılmış oldu. Cumhuriyet ile birlikte Gökalp’in anlayışına benzeyen bir Türklük kavramı yaratıldı. Buna dördüncü tarz Türklük anlayışı da diyebiliriz diyen Menderes kendisinin Türklük anlayışının Abdülhamit’in Türklük anlayışı ile uyuştüğunu ifade etmektedir (Demir, 2014:279-80).

2.4. Kürt Meselesine Bakış

Aydın Menderes’in Kürt meselesi konusundaki yaklaşımı klasik sağ muhafazakâr çizgiden ayrılmaktadır. Öncelikle milli mücadelede birlikte vatani savunan Kürtler ve Türklerin hangi noktada ayrılığa düştüğünü bilmek gerekir diyor Menderes. Sorun ilk nerede başladı? Bunu bulursak şayet meselenin çözümü de kolaylaşmış olacaktır. Birlik ve beraberliği bozan meseleyi bulursak bu konuyu dış mesele haline getirmeden çözülebilir eğer bu başarılmazsa dış güçlere fırsat verilmiş olur. Aradaki ihtilaftan yararlanan dış güçler bu durumu kullanırlar (Menderes, 1993:70-72).

Menderes için Türkiye’nin bir Kürt meselesine sahip olduğu bir gerçektir. *“Türkiye’de Kürt meselesi vardır. Bunun için uzağa gitmeye gerek yok. Bir takım vatandaşlarımız ‘biz Kürdüz ve bundan kaynaklanan isteklerimiz ve meselelerimiz var’ diyorlarsa Türkiye’de bir Kürt meselesi var demektir.” (Menderes, 2005:235).* Önemli olan ise bu meselenin nasıl çözüleceğidir. Türkiye bu meselesini çözerken dışardan olumlu ya da olumsuz biçimde etkilenmeden çözmeyi denemelidir. Çözümlerin mağlup ya da

galip tarafları olmamalıdır. Herkesin kazançlı olacağı çözümler üretilmeli, çözüm üretilirken kimsenin onurunu zedelememeye gayret edilmelidir. Ulaşılan sonuçlar hiç kimse için yaralayıcı olmamalıdır.

Türkiye demokratikleşme süreci içerisinde bu farklılıkları reddetmek yerine kabul eden ama bu kabul edişini de belirli politikaları izlemek konusunda engel değil aksine destek ya da lokomotif haline getiren süreci başlatmak durumundadır. Bu çözüm ise ancak demokratik bir ortamda geliştirilir (Menderes, tyk:53-56) diyen Menderes'in korktuğu başına gelmiş oldu. Mesele iç boyutta çözümlenmek yerine AB'ye üyelik kapsamında soruna bir çözüm getirilmeye çalışıldı. Hâlbuki Türkiye bu değişiklikleri AB istemeden önce, AB'ye üyelik başvurusundan bağımsızca yapabiliirdi. Bunun için uygun zaman da 1990-1995 yılları arasıydı. Dönemin Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, Kürt meselesi konusunda çözüm üretmek istiyordu ve dönemin koalisyon hükümeti olan DYP ve CHP biri sol çerçeveden diğeri sağ çerçeveden olayı yorumlayarak çözüme ulaştırabiliirdi çünkü her ikisi de geniş kapsamlı demokratikleşmeden yanaydı. 1994'te bölücü terörün gücü kırıldıktan sonra ya da 1995 yılında DYP, SHP koalisyonu iş başındayken de bu değişiklikler yapılabilirdi ancak Parlamento ve dönemin iktidarları bu konuda bir kararlılık göstermediler. Sonrasında AB'ye üyelik kapsamında bu konu Türkiye'nin önüne getirildi. Tam da Menderes'in dediği gibi iç mesele bir dış mesele haline gelmiş oldu ve Kürtler ile parlamento arasına AB girdi (Menderes, 2005:83-235).

Türkiye'de Kürt meselesi ile terör sorunu ayırt edilmeli diyen Menderes Kürt kimliğinin kabulünün bu meseleyi ortadan kaldıracağını düşünmektedir. Eğer terör ile Kürt meselesi bir tutulursa ve tüm Kürtler terörist algısı yaratılırsa toplumda bir ayrışma ve kutuplaşma meydana gelir. Kürt meselesi de terör de bu şekilde çözümlenebilecek bir mesele değildir. Bu süreci çözüme kavuşturmak için yapılması gereken ilk şey birlik olarak toplumda bir ittifak sağlanmalı ve değişim yani çözüm, toplumun üzerinde toplumun değişimi ile meydana getirilmelidir (Menderes, tyk:55-56).

Aydın Menderes de Türkiye'nin Kürt sorununa değil terör sorununa sahip olduğunu düşünüyor. Bunu da emperyalist güçlerin Türkiye üzerindeki emellerine bağlıyor. Özellikle AB ve ABD toplumdaki terörü kışkırtarak böylece içerideki bir mesele dış mesele haline gelip çözümsüzleşiyor ve Türkiye'ye karşı kullanılıyor. Bu çerçeveden baktığımızda Menderes'in yorumunun bir niyet okuma olduğunu söylememiz mümkündür.

2.5. Ekonomi Kavramı

Aydın Menderes ekonomiyi ele alış biçimiyle de sağ muhafazakâr anlayışın geleneksel yorumlarından ayrılmaktadır. Klasik iktisat teorisi, Avrupa’da 18.yy sonu ve 19.yy’da Sanayi Devrimi ile birlikte devletten ayrı bir yapı olarak tasavvur edildi (Somel, 2015:489). Piyasaya müdahale etmenin dengeleri bozacağı, piyasanın kendi denge sistemine müdahale edilmeden, olağan bir şekilde dengeye geleceği öngörülmüştür. Görünmez el teorisi adı verilen teori, piyasanın bozulan dengesinin yine piyasa içerisinde kendiliğinden bir dengeye geleceğini ifade eder. Ekonomi bilimi ya da bir diğer adıyla iktisat devletten, bireyden, toplumdaki soyutlanarak kurulmuştur. Menderes iktisat ideolojisini şu sözlerle eleştirmiştir: *“Her halkın ve toplumun dışında, kendisine özgü kuralları olan ve bunlara asla müdahale edilmemesi gerektiği savunulan bir ekonomi tasavvuru sürekli olarak gündemde tutuluyor. Ekonomi insan için olmaktan kopartılırken, insani olmayan sonuçlar vermesi de meşrulaştırılıyor. Ayrıca ekonomi siyasetin dışına çıkartılıyor. Böylece ekonomiyle ilgili tartışmalar tam da egemenlerin söylemine dönüşüyor.”* (Menderes, 2005:349).

Ekonomi siyasetin dışına çıkartıldığında dokunulmaz bir alan haline gelir. O dokunulamayan alanda egemen neyi uygun görürse o olur. Böyle bir dokunulmaz alan yaratmak demek demokrasinin ayağını kırmak demektir. Demokrasi özgür düşünceye, hür iradeye bağlıdır. Oysa ekonomiyi halktan soyutlayarak, yönetimden ayrıştırarak bağımsız bir alanda kurmak ve ona dokunulmazlık atfetmek halkın onun üzerinde söz sahibi olmaması demektir. Böyle bir durumda Menderes’in tasavvurundaki demokrasiden söz edilemez. Liberalizm de piyasanın serbest bırakılması fikrine dayanmaktadır. Klasik iktisatçı Adam Smith’e göre bunun temelinde iki varsayım vardır. Bunlardan ilki, toplumu oluşturan bireyler daima kendi çıkarını maksimize etmeye çalışacaklardır. İkincisi ise kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireylerin davranışlarının dışsal müdahale ile düzenlenmesine gerek yoktur çünkü iktisadi aktivitelerin serbest bırakıldığı piyasa görünmez el kavramı ile kendi kendini düzenleyebilecektir. Bu iki varsayımın temelinde şekillenen serbest piyasa mekanizmasında her bireyin piyasada gerçekleşen iktisadi değişim süreçlerine katılma hakkı vardır (Birler, 2015:307). Liberalizmin ekonomiyi kurgularken bireyden soyutlamadığını aksine bireyin piyasayı etkilediğini görüyoruz. Oysaki liberalizmde bir sınırı olduğunu düşünüyor Menderes.

Piyasanın serbest bırakılması demokrasinin bir gereği olarak kavrayan Menderes için gerektiğinde piyasaya müdahale edilmelidir ve bu gayet olağan ve olanaklı bir durumdur. Eğer piyasa serbest bırakıldığında belirli sosyal hedefleri gerçekleştiremiyorsa, refahın artmasını, ülkenin ekonomik hedefine ulaşmasını sağlamıyorsa ve bölüşüm adaletsizliğini belirli ölçüde gideremiyorsa bu piyasaya müdahale edilmesi kaçınılmazdır (Menderes, 1993:44). Menderes'in piyasayı aşkın bir yapı olarak görmediğini ve iyi işlemesi için gerektiğinde müdahale edilmesi gereken bir yapı olarak kavradığını görüyoruz. Bunun temelinde yatan sebep ise adaletsiz gelir dağılımıdır. Her türlü sosyal ve ekonomik güvenceden yoksun geniş kitleler için ekonomiyi ele almak gerektiğini ifade eden Menderes bunun yapılabilmesi için de ekonominin “insanileştirilmesi”ni savunur. Ekonominin insanileştirilmesi için üç önemli husus ön plana çıkmaktadır. İlki, toplam üretimin belli bir bölümüne belirli bir kesim tarafından el konması gelir dağılımının bozulmasına sebep olmaktadır bunun önüne geçilmelidir. İkinci husus, demokratikleşme meselesidir. Gelir dağılımından yararlanamayan büyük yoksul kesimin ekonomik karar alma süreçlerinde aktif hale getirilmesi gereklidir. Üçüncüsü ise sivil toplumun, sivil toplum örgütlerinin önemli toplumsal meselelerin çözümünde etkin rol üstlenmesi ve onlara bu yolda kaynak aktarılması gerekmektedir. Bu üç husus gerçekleştirildiği zaman ekonominin toplumda yarattığı sorunlar ve bozulmalar da düzeltilecektir (Menderes, 1999:109-111). Menderes yalnızca iktisadi alanı eleştirmekle kalmaz bunun yanı sıra kurtuluş için formüllerde vermektedir. Verdiği formüllerde amaç sadece ekonominin düzeltilmesi değildir, siyasal yaşamın düzenlenmesinden, daha demokratik Türkiye hedefine kadar pek çok konuya değinir.

Türkiye’de ekonomik gündemi en fazla işgal eden iki konu olmuştur. Serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme. Bu iki kavram bütün dertlerin devası olarak görülmüştür. Türkiye’de. Oysaki derde deva olmadı bu kavramlar çünkü bu kavramlar gelişmiş ülkelerin ürettiği, bizim dışımızdaki kavramlardır ve bu kavramlar Türkiye’nin şartlarına uyarlanırlarsa anlam ifade ederler. Dünya üzerinde serbest piyasa ekonomisi tam anlamıyla uygulanmamaktadır. Bütün olarak dünya ekonomisi ya da herhangi bir ülke ekonomiyi kendi işleyişine terk etmiş değildir. Müdahale biçimi, mekanizmaları ve kurumları değişmiştir ancak müdahale vardır. Bu da demektir ki dünya üzerinde de serbest piyasa ekonomisi sınırlı biçimde uygulanmaktadır. Aynı zaman diliminde dünya ticaretinde meydana gelen büyük gelişme ve giderek her ülkeyi içine alan uluslararası sermaye hareketliliği yani küreselleşme gelir dağılımındaki adaletsizliğin artmasına neden

olmuştur. Bozulan düzeni sağlamak için Menderes'in verdiği reçete ise öncelikli olarak halkın ekonomi ile ilgili istek ve şikâyetlerini etkin ve örgütlü biçimde ortaya koyabilmektir. Bu da demokratikleşmek demektir.

Aydın Menderes hükümetlerin “ekonominin gereklerini yapıyoruz” şeklindeki söylemlerini ve uyguladığı ekonomik politikayı eleştirir ve onların ekonomiyi bağımsız bir canlı organizma gibi tanımlamasının yanlış olduğunu ifade eder. Bu, ekonomiyi dokunulmaz ilan etmek demektir, böylece hükümet de eleştirilere maruz kalmayacaktır. Yapılan zamlar, vergilerdeki artışlar, yüksek faizler bunlar ekonominin gerekleri değil siyasal tercihlerdir. Eğer bunlar ekonominin gereği olarak atfedilirse iktidarlar siyasal tercihlerinden dolayı eleştirilemeyecektir ve bununla birlikte halk ekonomik konulardaki karar süreçlerinden dışlanacaktır. Oysaki ekonominin bu biçimde özel alan ilan edilmesi demek demokrasinin aksaması, ekonomik konulardaki çözümsüzlüğün devam etmesi, halkın yine ezilmesi demektir.

Menderes Türkiye'deki enflasyonun parasal ya da fiskal enflasyon olmaktan çıkıp yapısal bir enflasyona dönüştüğünü düşünmektedir. Bu yapısal enflasyon Türkiye ekonomisini yağma ve talan ekonomisine dönüştürmektedir. Bu yağma ve talan ekonomisini oluşturan bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan birincisi özel sektörün büyük kısmının kârları, teşviklerle ve gelir transferleriyle oluşturuluyor. Yani aslında ortada bir kâr mevcut değildir. İkincisi özelleştirme ve ihalelerdir. Üçüncüsü ise kamu bünyesinde giderek büyüyen israftır. Dördüncüsü ise kamu arazilerinin yağmalatılmasıdır. Böyle bir ekonomik anlayış kitleleri yoksullaştırmakta, göç olgusunu meydana getirmekte, sosyal adaletsizliği arttırmakta ve kamunun vicdanını kanatmaktadır (Menderes, 1999:112-115 ve 128-130).

Türkiye ekonomisi ile ilgili olarak Menderes tarafından şu iki tespit yapılmıştır: Ekonominin en önemli meselesi iç borçtur ve yolsuzluklar önlenmeden ekonominin düzlüğe çıkması mümkün değildir. İç borç ödemeleri bütçenin bütün imkânlarını tüketmektedir. Bunun sebebiyet verdiği yüksek faizler ise özel sektörün yatırım yapması konusunda caydırıcı olmaktadır. Ekonominin düzeltilmesi için Türkiye öncelikle kökten bir iç borç tasfiyesi sağlayacak ekonomik programı devreye sokmalıdır. Yağma ve talan ekonomisine son verilmeli, hükümetler yolsuzlukla mücadele etmelidir. Yolsuzlukla mücadele edilirken kamu giderleri kontrol altına alınmalı ve ekonomide kullanılacak yeni

kaynaklar ortaya çıkarılmalıdır. Bu sayede ekonomik krizin önüne geçilebilir (Menderes, 2005:339).

Menderes için ekonomi özerk bir alan değildir aksine halkın tam da içinde bulunması, müdahale etmesi gerektiği bir alandır. Menderes'in ekonomik anlayışı gerektiğinde piyasaya müdahale edilmesi gerektiğini savunulan liberalist bir anlayıştır. Türkiye'deki ekonomik sıkıntının temel sebebini yağma ve talan ekonomisi olarak gören Menderes sadece sorunları tespit etmemekte bununla birlikte hükümete çözüm önerisi de sunmaktadır.

2.6. Türk Dış Politikası

Türkiye konum itibariyle bir Ortadoğu ülkesi sayılabilir. Asya ve Avrupa arasındaki bu ülkenin dış politikası her yeni olayda yeniden kendini şekillendirmelidir. Aydın Menderes Türkiye'nin kendine özgü bir dış politika oluşturamadığından yakınmaktadır.

Aydın Menderes 1994 yılında verdiği bir söyleşide Türk dış politikasına yönelik şunları söylüyor: *“Türkiye'nin pek fazla etkin ve uzun vadeli bir dış politika oluşturma alışkanlığı yoktur. Devletin bazı birimleri oturur ve çeşitli senaryolar üzerinde dururlar. Bu senaryoların o an için çok muhtemel olması gerekmez. Belki aksi daha önemlidir. Sonra da bu muhtelif senaryolar eğer gerçekleşirse ne yapılacaktır bunların üzerinde durulur. İşte Türkiye'nin böyle bir alışkanlığı yoktur. Bizde bunun tam tersi yapılır. Olayların gelişmesi izlenir. Bizi ilgilendirecek bir noktaya gelince de mukabil bir politika üretmek istenir. Bunun için de dış politikamız edilgendir. Böylece Türkiye'nin gündemini dış dünya oluşturur.”* (Menderes, tyk:50). Türkiye konum itibariyle istikrarsız bir bölgede yer almaktadır. Bu istikrarsızlık ve belirsizlik halleri politikayı vurduğunda Türkiye gelişme kaydedemez. Aydın Menderes Türkiye'nin dış politikası edilgen bir yapıya sahip derken bunu ifade etmek istemektedir. Türkiye dış politikayı olaylar olup bittikten sonra yön vermeye çalışmaktadır oysa yapılması gereken olaylar gerçekleşmeden önce çeşitli alternatif çözümlere sahip olmak ve ona göre şekil vermektir.

Dünyada değişim artık eskisi kadar yavaş değil aksine çok hızlı gerçekleşmektedir. Bu değişim iç politikadan dış politikaya kadar her yere yansımakta ve ülkelerin değişime ayak uydurabilmek için politikalar üretmektedir. Türkiye'de gelişen ve değişen bu dünya düzenine ayak uydurmalıdır. Bunu yapabilmek içinse geniş kapsamlı dış politika tartışmasına ihtiyaç duyulur. Dış politikayı bu kadar geniş kapsamlı ele almak ve tartışmak

için bu konuda destek olabilecek araştırma enstitüleri kurulabilir. Örneğin Menderes Stratejik Araştırmalar Enstitüsü adını verdiği bir kurum önermektedir. Bu enstitünün amacı dış politika üretmek değil; dış politikada olup biten olayların ve farklı ihtimallerin Türkiye'yi nasıl etkileyeceği ve bunlara karşı izlenecek çeşitli yol ve yöntemler hakkında senaryolar üretmektir (Menderes, 1992:92-93). Böylece Türkiye olaylar olup bittikten sonra konuya dahil olan bir oyuncu olmaktan çıkar. Bu tarz bir kurum sayesinde dünyada olup biten olaylar gözlemlenirken bu olayların bizim dış politikamıza nasıl yön verebileceği, alternatif çözümlerin neler olabileceği üzerine bir fikrimiz olur. Dış politikayı satranç oyunu gibi düşünersek rakibin hamlesini bilmek ya da tahmin etmek demek başarılı bir oyun sergilemek demektir. Türk dış politikasında etkin olmak isteyen Türkiye hesaplar yapmalı ve bu hesaplara göre davranmalıdır, böylelikle daha stratejik bir politika izlemiş olur.

Dış politikada geliştirilen ilişkiler tek yönlü olmamalıdır. Güçler dengesinin değişebileceğini ifade eden Menderes tek tarafla değil; çoklu ilişkiler kurmanın önemini vurgulamaktadır. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra iki kutuplu dünya düzeninin çöktüğü ve tek süper gücün ABD olduğu tartışmalarını kabul etmemektedir. SSCB dağılmış olabilir fakat Japonya yeni bir süper güç olarak dünyanın karşısına çıkmıştır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa tahribatı üzerinden atmış, özellikle Almanya ekonomik olarak oldukça güçlenmiştir (Menderes,1993:63). Türkiye'nin ABD güdümünde bir politika izlemesine de karşı olan Menderes Atatürk Üniversitesinde yaptığı bir söyleşide *“Türkiye dünyanın en belirsiz ve hatta istikrarsız bölgeleri arasında yer almaktadır. Böyle bir üçgenin içerisinde. Bu bölgelerde Türkiye, hiçbir çıkarı yokken, sadece bir süper gücün iradesine boyun eğerek çeşitli senaryolar içerisinde yer almamalıdır.”* (Menderes, tyk:38) demiştir. Özellikle ABD'nin Ortadoğu'da izlediği politikaya yönelik dönemin siyasetçilerini uyarayan Menderes, Türkiye'nin Ortadoğu için bir şey yapacaksa; ya kurtarıcı olarak hamleler yapmasını ya da kendini bölgeden uzak tutması gerektiğini savunmuştur. ABD güdümünde bir dış politikanın Türkiye'ye herhangi bir faydası yoktur.

Menderes, ABD'nin Türkiye'ye bulunduğu konum itibarıyla ihtiyacı olduğunu düşünmektedir. Türkiye'nin konumu hem Ortadoğu'ya hem Balkanlara hem de Kafkaslara açılmaktadır. ABD buralarda etkin bir siyaset izleyebilmek için bu konumlara yakın dost bir ülkeye ihtiyaç duymaktadır bu yüzden de Türkiye'ye önem vermektedir (Menderes, 1999:187). Menderes'in ABD hakkındaki bu düşüncesi derinlikli bir tespitten çok gündelik

siyasetin getirdiği bir niyet okuma gibidir. Türkiye dış politikasını ABD ya da başka herhangi bir gücün eline teslim etmemesi gerektiği konusundaki görüşleri dikkat çekicidir.

Avrupa Birliği (AB) ise Türkiye'nin dikkatli olması gereken diğer bir konudur. Menderes'e göre AB güven veren kuruluş değildir ve bir süre sonra dağılacaktır. AB üyeliğine de karşı çıkmaktadır çünkü AB üyesi olmak demek hâlihazırda Türkiye'nin bağımsızlığını kısıtlamak demektir. Menderes ABD ile AB'nin Türkiye konusunda rekabet halinde olduğunu düşünmektedir. Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlarda etkili olmak isteyen AB konumu itibariyle Türkiye'nin güçlü olmasını istememektedir. ABD ise tam aksine bu bölgede kendi güdümünde güçlü bir Türkiye istemektedir. Bu ikisi arasındaki çekişmede de zarar görecektir olan Türkiye'dir. ABD Türkiye'den istifade etmeye çalışırken AB de ise Türkiye'yi kendi çıkarları doğrultusunda zayıflatmak isteyecektir. AB'nin Yunanistan ve Türkiye arasındaki ihtilafta Yunanistan'ın tarafında olması, Kıbrıs konusundaki tutumu, insan hakları ve hukuk devleti adına Türkiye'den talepleri vs. AB'nin Türkiye'yi kuşatma ve zayıflatma projesi olarak görülebilir. Böylece AB, Türkiye üzerinden ABD'nin hamlelerini de engellemeye çalışmaktadır. Türkiye ile AB ilişkilerini soğuk savaş olarak gören Menderes, Türkiye'nin AB ile iplerini koparmasını doğru bulmamakta ancak AB'nin tüm isteklerinin yerine getirilmesini de bir o kadar yanlış olduğunu düşünmektedir. AB Türkiye'nin içişlerine karışarak azınlık meselesini, Kürt meselesini, Kıbrıs meselesini kaşımakta ve Türkiye'nin bağımsızlığını zedelemektedir (Menderes, 2005:19-26).

Aydın Menderes'in AB ve ABD uyguladıkları politikaya yönelik düşünceleri tam olarak temellendirilemeyen birer niyet okuması olarak kalmaktadır. Ancak AB'ye uyum sürecinde örneğin Kürt meselesi konusunda yapılanlar Menderes'i bir nebze haklı çıkarmıştır. Türkiye Kürtler konusunda atılması gereken adımları kendi demokratikleşme sürecinde kendi iradesi ile atamadı. Bu aslında bir bakıma AB'ye ben iç meselemi çözemiyorum gel sen çöz demek gibiydi ve nitekim AB her fırsatta Türkiye'nin iç meselelerine dahil olacaktı. Ayrıca Türkiye'nin bu hamlesi parlamento ile Kürtler arasına AB'nin girmesi demek de oluyordu.

AB ve ABD'yi Türkiye'nin karşısında konumlandırmaktadır Menderes. İzledikleri politikaların genel olarak Türkiye'ye karşı, Türkiye'yi zayıflatmak amacıyla olduğunu düşünmektedir. Haklı yanları bulunmakla birlikte, Menderes'in bu düşüncelerini dönemin siyasi gelişmelerinin önemli ölçüde biçimlendirdiği söylenebilir. Bu da Menderes'in gündelik siyasette bazı açmazlara girdiğini göstermektedir. Yine de Menderes'in dış

politikaya yönelik söyledikleri kendi çizgisi içerisinde tutarlıydı. ABD konusunda, AB konusunda ve diğer dış politikayı ilgilendiren konularda fikirleri sürekli bir değişiklik göstermemiş aksine birbirine tutarlı biçimde gelişim kaydetmiştir. Ezel Erverdi (Erverdi, 2016:196) arkadaşının dış politika hakkındaki görüşlerinin kendine has ve milli bir çerçevede olduğunu ifade etmektedir bunun yanı sıra Menderes'in Amerika'ya genel olarak Batı'ya ise hep mesafeli olduğu söylemiştir.

2.7. Avrupa Birliğine Bakış

Avrupa Birliği 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'te imzalanan ve 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması ile oluşturulmuştur. AB üyesi olmak isteyen her ülke öncelikli olarak Konsey'e resmi adaylık başvurusunda bulunur. Başvuru ile birlikte AB Katılım Müzakereleri başlar. Konsey'e başvurudan sonra Avrupa Komisyonu'nun olumlu görüşü ve Avrupa Parlamentosu'nun onayı çerçevesinde Konsey üyelik başvurusunu oy birliği ile kabul eder. Üyelik başvurusunun kabulü demek üyelik başvurusunda bulunan ülke için resmi adaylık statüsünün kazanılması anlamına gelmektedir.

Aday ülkeler Birlik üyesi olabilmek içinse AB'nin 22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag Zirvesi'nde ilan ettiği üyelik koşullarını yerine getirmekle yükümlüdür. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve AB müktesebatının benimsenmesi olarak üç grupta toplanmıştır. Siyasi kriter; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve azınlık haklarını saygıyı teminat altına alan istikrarlı kurumların varlığı olarak belirlenmiştir. Ekonomik kriter; işleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesidir. AB Müktesebatı ise Siyasal Birlik ile Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere AB müktesebatına uyum kapasitesidir. AB müktesebatının neleri kapsadığı ise şöyle açıklanmıştır: Müktesebat toplumsal yaşamı ilgilendiren tüm alanlarda AB'nin yürürlükte olan hukuk sistemi ve kurallar bütününden oluşmaktadır. Müktesebat ayrıca AB'yi kuran antlaşmalar ile onu tadil eden antlaşmalar, ikincil mevzuat (direktifler, tüzükler, kararlar), üçüncü ülkelerle yapılan antlaşmalar ve Avrupa Birliği Adalet Divanı kararlarını kapsamaktadır. Müktesebat değişmez değildir, zaman içerisinde değiştirilebilmektedir.

AB'ye aday olarak ilan edilen ülkeler için Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) hazırlanır. Bu belge, Avrupa Komisyonu'nca hazırlanan ve AB Konseyi tarafından kabul edilen, her bir aday ülkenin AB'ye katılım yönünde gelişme kaydetmesi öngörülen

öncelikli alanların değerlendirildiği belgedir. KOB, aday ülkenin Kopenhag kriterlerine uyum sağlama doğrultusundaki yükümlülükleri kapsamında, kısa ve orta vadeli önceliklere ilişkin bir takvim içerir. AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesine karşılık aday ülkeler, tam adıyla Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program adıyla bir belge yayımlanır. Bu belgede aday ülkeler Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önceliklerin ne şekilde yerine getirileceği, müktesebata uyum sağlamak için ülkelerin mevzuatlarında yapacakları düzenlemeler, uyum için gerekli beşeri ve mali kaynaklar ve müktesebatın üstlenilmesi amacıyla gerçekleştirilmesi gereken idari yapı ve tüm bu hususlara ilişkin kısa ve orta vadeli öncelikler takvimi yer almaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program dışında aday ülkeler için İlerleme Raporu hazırlanmaktadır. Komisyon, aday ülkenin müktesebata uyum alanında kaydettiği ilerlemeleri veya bu alanda gözlemlediği eksiklikleri yıllık bazda ilerleme raporlarıyla değerlendirmektedir.

Türkiye'nin AB'ye aday ülke kabul edilme süreci 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve'de aday ülke ilan edilmesi ile başladı. Ancak bunun öncesinde Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği Antlaşması yapılmıştır. 6 Mart 1995 yılında Brüksel'de yapılan toplantıda Gümrük Birliği'ni tesis eden ortaklık kararı alınmıştır. Bu süreçte Türkiye ile ilgili ekonomik ilerleme takip edilirken bir yandan da AB ile temaslar sürdürüldü. 25 Temmuz 1996'da serbest ticaret antlaşması gerçekleştirildi. 1997 yılında Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmemesi, ehil ülke olarak tanınması üzerine Ankara AB ile siyasi ilişkileri dondurma kararı aldı. Bu karara rağmen AB ile temaslar devam etti ve nihayetinde Türkiye 1999 yılında aday ülke olarak kabul edildi. Türkiye aday ülke ilan edildikten sonra Kopenhag siyasi kriterleri çerçevesinde önemli adımlar atmış bunun üzerine 17 Aralık 2014 tarihinde Brüksel'de yapılan Zirve'de Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlamasına resmen karar verilmiştir. Bu karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi hazırlanmıştır. Bu belge müzakere sürecinin temel belgesi olup, katılım müzakerelerine ilişkin ilkeleri, esasları, usulleri ve müzakere fasıllarını belirlemektedir. Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesi'nde müzakereler üç temel unsur üzerine kurulmuştur. İlki, Kopenhag siyasi kriterlerinin istisnasız olarak uygulanması, siyasi reformların derinleştirilmesi ve içselleştirilmesi idi. İkincisi, AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması olarak belirlenmişti. Üçüncüsü ise sivil toplumla diyalogun güçlendirilmesi ve bu çerçevede hem

AB ülkelerinin kamuoylarına hem de Türkiye kamuoyuna yönelik olarak bir iletişim stratejisinin yürütülmesidir.¹

Aydın Menderes AB'nin zamanın dışında, gelecek ilgili misyonu ve vizyonu olmayan bir yapı olduğunu düşünmektedir (Menderes, 2005:123). Bunun için de onları bir devekuşuna benzetmektedir. Devekuşunun kafasını kuma gömdüğü gibi AB'de kafasını elde ettiği refaha gömmüş bunu kimseyle paylaşmadan devam etmek derdindedir. AB kendisine yeni üye olan yoksul ülkeler de dahil olmak üzere geniş bir coğrafi alanın kalkınması için katkıda bulunacak ve bunun içinde refahını onlarla paylaşması gerekecektir. Bunu yapabilmesi için de kafasını kumdan çıkarması gerekmektedir ya da Avrupa'daki refaha ortak olmak isteyen ülkeler Avrupa'ya doğru göç etmeye başlayacaklardır. Aydın Menderes bir göç hareketinin AB'nin en büyük korkusu olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncesinde haklı da çıkmıştır. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş sonrası Batı'ya hareketlenen binlerce insan olmuştur. AB bu göç dalgasını durdurmak için Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunarak mültecilerin Avrupa'ya geçmesinin önüne geçmek istemiştir. Avrupa'ya göç etmeye hazırlanan milyonlarca işsiz insan öncelikli olarak AB'nin nüfus yapısını ve türdeşliğini değiştirecek ve yol açacağı zincirleme olaylar ile tüm Avrupa Uygarlığını tehdit edecektir. Bugüne kadar Avrupa'ya göçmüş olan birçok insan Avrupalı olamadı, bu Avrupalı olamayanlar ile Avrupalılar aynı topraklar üzerine birbirine karışmadan yaşamaktadır. Göç, Avrupa içinde Avrupalı olmayan daha nice insan olması demektir. Böylece Avrupa'nın gelenek ve değerlerinin giderek daha az insan tarafından paylaşılır. Bunun yanı sıra işsiz, farklı din ve kültürlere mensup onca göçmen ciddi sosyal bunalımlara da sebebiyet verecektir. Bunalımlar nihayetinde AB'nin demokrasi anlayışının, insan hakları ve hukuk devleti gibi kavramlarının sorgulanmasına neden olacaktır.

AB'nin temelde bazı çıkmazlar içinde bulunduğunu düşünen Menderes AB'nin çok güvenilir, sürekliliği olan bir yapı da olmadığını düşünmektedir. Zengin AB üyesi devletlerin hemen hemen hepsinin nüfusu azalmaktadır. İlerleyen zamanlarda bu zenginlikleri, refahı, fabrikaları kimin sahip olacağı belli değildir. Bunun yanı sıra bu ülkeler zenginliklerine rağmen hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirememekte ve istihdam alanları yaratamamaktadır. AB ülkeleri, ne mevcut ya da göç edecek mültecilerin

---

¹(http://www.ab.gov.tr/files/rehber/06_rehber.pdf, http://www.ab.gov.tr/files/rehber/10_rehber.pdf

(Erişim tarihi:04.11.2020).

ne de kendi nüfusunun refahını sağlayamayacak durumda görünmektedir. Bu ülkelerde de işsizlik artmaktadır. Yüksek teknoloji ürünlerde Amerika ve Japonya'nın gerisinde kalmış olan Avrupa ülkelerinde sosyal güvenlik sistemi de çökmek üzeredir. Ekonomideki düşük büyüme, artan işsizlik, yaşlanan nüfus gibi sorunlara çare bulunmaya çalışılmaktadır. Avrupa'nın temel çıkmazlarını bu şekilde açıklayan Menderes bu çıkmazların aşılmasının imkânsız olmadığını ancak Avrupa'nın ne böyle bir algılama içinde olduğunu ne de bu konu hakkında bir hazırlık içinde bulunduğunu düşünmektedir. Kafası kuma gömülü Avrupa bunları görememektedir işte tam da bu yüzden derin bir krizin içinde bulunmaktadır. AB'nin artmayan nüfusu ve AB'ye yapılacak kitlesel göç ihtimali AB'nin geleceğini meçhul hale getirmektedir. Buraya kadar Menderes'in Avrupa Birliği'nin genel görüntüsü hakkındaki düşüncelerini ifade ettik (Menderes, 200:114-135).

Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi 2001 yılında yayınlandı, buna karşılık Türkiye'nin ilk Ulusal Programı da 2001 yılında yayınlanmıştır. KOB'da ve Programda en önemli konu siyasi kriterler idi. Özellikle Kıbrıs, Türkçe dışında özel eğitim yani anadilde eğitim ve farklı dillerde yayın yapan TV kanalları konuları ilgi çekiciydi.

Aydın Menderes AB'nin bu konularda ileri sürdüğü politikaları ve istekleri, yazdığı köşe yazılarında eleştirmiş ve AB'ye karşı tutumunu ortaya koymuştur. AB'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimini AB'ye kabul etme düşüncesinin Kıbrıs'ı bölmek olacağını ifade eden Menderes, Türkiye'nin bu konuya itiraz etmesi gerektiğini düşünmektedir. AB Güney Kıbrıs Rum Yönetimini AB'ye üye olarak almak niyetindeydi ve bunun içinde Güney Kıbrıs'ı adanın temsilcisi olarak kabul etmişti. Bu demek oluyor ki Güney Kıbrıs aynı zamanda Kuzey Kıbrıs'ı temsil ediyor. Bu durumda Kıbrıs meselesi Yunanistan ile Türkiye arasındaki bir sorun olmaktan çıkıp, AB ile Türkiye arasındaki bir sorun haline getirmiştir. AB, Güney Kıbrıs Rum Yönetimini AB üyesi yaparak Doğu Akdeniz'de söz sahibi olmak istemektedir diyen Menderes, AB'nin orayı kendi toprağı sayacağını ifade etmekteydi. Nitekim Kardak Krizi² sonucu Türkiye'yi AB'nin sınırlarına saygı duymamakla eleştiren AB, Yunanistan'ı kendi sınırı olarak görmekteydi. Güney Kıbrıs AB'ye üye olduğunda bu sefer AB'nin sınırı Kuzey Kıbrıs'ı da içine alacak şekilde genişletilmiş olacaktı. Buradaki asıl amacın Doğu Akdeniz'de bir üs edinmek olduğunu düşünen Menderes, bunun da özellikle ABD'nin bu alandaki denetim ve kontrollerine bir

---

² 25 Aralık 1995'te Figen Akat isimli Türk bandıralı kargo gemisinin Ege Denizinde bulunan Kardak Kayalıklarında karaya oturması sonucunda Türk ve Yunan kurtarma ekipleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlık sonucu patlayan diplomatik ve askeri krizdir (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kardak_Krizi).

sınır getirmek olduğu fikrindedir. Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olması demek AB'nin Doğu Akdeniz'e inmesi demek bu durumda ABD'ye rakip olmak demektir.

AB'nin Güney Kıbrıs'ı ileri sürerek Kıbrıs konusunda bir dayatmada bulunduğunu ifade eden Menderes bu durumun 1959 yılında imzalanmış olan Zürih ve Londra antlaşmalarına aykırı olduğunu söylemiş ve dönemin hükümetinin dayatmaya itirazının öneminin altını çizmiştir. AB Kıbrıs meselesinin taraflarından biri değildir. Bundan dolayı da Kıbrıs ile ilgili çözüm dayatamaz. Böyle bir durumda Türkiye kendi Ulusal programını oluştururken bu konu üzerinde önemle durmalı ve bu konuda AB'nin sunduğu çalışma planına uygun hareket etmemelidir.

Kıbrıs dışındaki ikinci konu ise anadilde eğitim ve Türkçe dışında yayın yapacak TV kanalları konusudur. Menderes bunu Türkiye'nin demokratikleşmesi açısından doğru bulmaktadır. Bu meseleyi AB'nin dayatması yerine kendi iç meselemiz olarak ele almamızın doğru olacağını savunan Menderes, Türk vatandaşları ile parlamento arasına AB'nin girmesi fikrine karşıdır. Böyle bir durumun var olan meseleleri çözmekten çok Türkiye'nin içişlerine karışmak için bir fırsat olduğunu ve bu şekilde Türkiye içindeki meseleler bastırılmak yerine kışkırtılabilir ve ülkenin bağımsızlığı tehlikeye girebilir diye düşünmektedir.

AB'nin Türkiye'yi üyeliğe kabul etmeyi düşünmediğinin ortaya çıktığı dönemde Türkiye'de, Türkiye'nin AB için stratejik öneminin arttığı tartışılmaktaydı. Oysa bu tartışmanın faydası olmadığını düşünüyor Menderes. Önemli olan AB'nin gelecekte nasıl şekilleneceği ve Türkiye'nin burada kendisine nasıl yer bulacağıdır. AB'nin Kafkaslarda, Orta Asya'da ve Ortadoğu'da Türkiye'ye ihtiyacı olduğu tartışılmaktaydı ancak AB'nin bu bölgelerde geliştireceği politikalarda Türkiye'den herhangi bir isteği olmamıştır. Menderes AB söz konusu bölgelerle ilgili Türkiye'den destek isteyecek olsaydı Türkiye ile ilişkilerinde itici rol üstlenmezdi diye düşünmektedir. Bunun yerine Türkiye'ye üyelik konusunda daha fazla ümit verebilir diye düşünen Menderes, AB'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına ilişkin tavrının ülkedeki bölücü unsurları harekete geçirecek zarar vermek olduğu kanısındadır. Örneğin Türkiye'nin terör olarak kabul ettiği ve adlandırdığı bazı örgütlerin eylemlerini terör olarak nitelenmediği ve bu örgütlerin AB bünyesindeki ülkelerde faaliyet göstermesine göz yumulduğu ve destek bulunduğunu ifade etmektedir. AB'nin Türkiye'ye karşı dostane değil düşmanca bir tutum içinde olduğunu

düşünen Menderes, AB'nin demokratikleşme ve insan hakları adı altında sergilediği politik tavrın Türkiye'ye zarar verici olduğunu ifade etmektedir.

AB için Türkiye'nin değeri artmamıştır aksine AB Türkiye'yi değersizleştirmek istemektedir ve politikasını da buna göre yürütmektedir. Güçlenen bir Türkiye AB'nin işine gelmez bu yüzden de politikası güçsüz bir Türkiye yaratmaktır. AB-Türkiye ilişkilerini soğuk savaşa benzeten Menderes AB ile bütün ilişkilerin kopartılması taraftarı da değildir. AB'ye üyelik ihtimallerinin önünü açık tutabiliriz ancak bu durumda yapılması gereken ve yapılmaması gereken şeyler vardır. Yapılması gereken AB'nin demokratikleşme ve insan haklarına yönelik istediği bazı isteklerin yerine getirilmelidir. Daha demokratik bir ülkede yaşamak için bunlar zaruridir. Kendi demokrasimiz için önemli olan bu adımları atmalıyız ancak bazı isteklerinin Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğe zarar verecek nitelikteyse de onları da demokratikleşme ve insan hakları adı altında gerçekleştirmemeliyiz. Yapılmaması gereken bir diğer husus ise AB'nin Türkiye'ye karşı yürüttüğü politikalarda iyi niyetler beslemediğini bilmeli ve ona göre hareket etmeliyiz. Eğer Türkiye AB'nin kendisi ile ilgili niyetlerini tam olarak anlar ve AB ilişkilerini bu zemine oturtursa yeni bir dış politika geliştirmeyi başaracaktır. Yeni bir dış politika geliştirmek yalnız AB konusunda değil, her ülke ve her ihtimal karşısında ihtiyacı vardır.

Aydın Menderes, ABD konusunda olduğu gibi AB konusunda da Türkiye'nin alternatif politikalar üretmesinden yanadır. Kötü niyetli düşünceler olarak yorumladığı AB'nin kimi politikaları konusunda hassas davranılması üzerinde önemle durduğu bir husustur.

3. BÖLÜM

3. AYDIN MENDERES'İN SİYASİ YAŞAMI

“Adnan Menderes’in Hayatı” başlıklı birinci bölümde Demokrat Parti’nin kuruluşundan 1960 darbesinin gerçekleşmesine kadar geçen dönemi ele aldık. Bu bölümde ise Aydın Menderes’in siyasi hayatını ele alacağız. “1960 Darbesi Sonrası Türk Siyasi Hayatı” ilk alt başlığımızı oluşturmaktadır. İkinci alt başlık ise “12 Eylül 1980 ve Sonrası”dır. Üçüncü alt başlık ise “Bir Siyasetçi Olarak Aydın Menderes”dir. Aydın Menderes’in siyasete girişi, siyasetten uzaklaştırılması, tekrar siyasete dönmesi, parti kurması konuları bu başlık altında ele alınmıştır.

3.1. 1960 Darbesi Sonrası Türk Siyasi Hayatı

27 Mayıs 1960 günü Alparslan Türkeş’in radyoda okuduğu bildiriyle darbe tüm ülkeye duyurulmuştur. Yönetime el koyan askerler, bunlar alt rütbeli subaylardan oluşmaktaydı, kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını vermişlerdi ve başlarında ise Cemal Gürsel bulunmaktaydı. Ülkenin yönetimi MBK’nın elindeydi artık.

MBK’yı oluşturan subayların hepsi aynı fikre mensup kişiler olduğu söylenemezdi. Kendi içinde iki gruba ayrılmışlardı. Bir taraf askeri vesayetini devam ettirmesini, sivillere yönetimin devredilmemesini savunan aşırılar ya da radikaller adı verilen gruptu. Diğer tarafta ise bir an önce seçimlerin yapılarak yönetimin sivillere devredilmesini savunan ılımlılar grubu bulunmaktaydı. Nitekim aşırılar, ılımlı grubun atik davranması sonucu tasfiye edildi (Ahmad, 2015:175).

MBK yönetimi sivillere devretmeden önce askeriyede ve üniversitelerde bir takım tasfiyeler gerçekleştirdi. Emekli İnkılap Subayları (Eminsu) adı verilen olayla birlikte 235 general ve 5000’ne yakın subay silahlı kuvvetlerden tasfiye edilmiştir (Doğaner, 2016:346). Üniversitelerde ise çeşitli sebepler öne sürülerek 147 akademisyen görevden uzaklaştırılmıştır. Tarihe 147’ler olayı olarak geçen tasfiye sonrasında üniversite rektörleri durumu protesto etmek için istifa etmişlerdir (Özdemir, 2008:235).

Aşırıların tasfiyesinden sonra Kurucu Meclis adı altında bir meclis kuruldu. Bu meclis iki bölümden oluşmaktaydı. MBK ve Temsilciler Meclisi. 6 Ocak 1961’de çalışmaya başlayan Temsilciler Meclisi bir anayasa tasarısı hazırladı ve bu tasarı 9 Temmuz 1961 yılında halkoyuna sunuldu. Anayasa %38 hayır oyuna karşılık %62 evet oyu ile yürürlüğe girdi (Doğaner, 2016:347).

Yeni anayasanın kabulünden sonra siyasi partilerin faaliyetlerine izin verildi. CHP ve CKMP'nin yanı sıra çok sayıda yeni parti kuruldu. Yeni kurulan partilerden Adalet Partisi (AP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Demokratik Parti (DP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) bilhassa önemlidir. Demokratik Parti Ferruh Bozbeyli tarafından 1970 yılında kurulmuştur. Kurulduğu zaman Aydın Menderes bu partinin Aydın İli Teşkilat Başkanı olarak siyaset sahnesine girmiştir. Yeni Türkiye Partisi ise 1961 yılında Ekrem ALian tarafından kurulmuştur. Yüksel Menderes YTP'den milletvekili olmaya karar vermiş ancak Adnan Menderes'in idam edilmesinden sonra bu kararından vazgeçmiştir. Bu partiler Türk siyasal hayatında ciddi dalgalanmalar yaratacaklardır. 1961 Anayasasının kabulü ve yeni partilerin kurulmasıyla birlikte yönetim askerlerden sivillere geçmeye başlamıştır. 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimde bunun bir göstergesi olmuştur. Seçimlerde CHP %36 oyla 173 vekil, AP %34 oyla 158 vekil, CKMP %13.9 oy ile 65 vekil, YTP yüzde 13.7 oyla 54 vekil çıkarmıştır (Ahmad, 2015:182). Hiçbir parti tek başına iktidara gelebilecek oyu alamadığı için Türkiye'de yeni bir dönem başlamış oldu: Koalisyonlar dönemi...

3.1.1. Koalisyonlar Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961- 1 Haziran 1962 tarihleri arasında görev yapmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Org. Cemal Gürsel olmuştur. Hükümeti kurma görevi İnönü'ye verilmiş, İnönü'nün başbakanlığında CHP, AP koalisyon hükümeti kurulmuştur. I. İnönü Koalisyonu görev yaptığı dönemde ülkenin çözüm bekleyen sorunlarına karşı bir çözüm üretilmedi. 22 Şubat 1962'de Talat Aydemir ve arkadaşları hükümete karşı başarısız bir darbe girişiminde bulundu. İkinci İnönü Koalisyonu 25 Haziran 1962-2 Aralık 1963 arasında görev başında bulunmuştur. Koalisyon ortakları CHP, YTP ve CKMP'dir. II. İnönü Koalisyonu döneminde ikinci kez darbe girişiminde bulunan Aydemir ve arkadaşları idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak sadece Aydemir ve arkadaşı Binbaşı Fethi Gürcan idam edilmiş olup diğerlerinin cezası çıkan af yasası ile kısmen ya da tamamen kaldırılmıştır (Öymen, 2010:408).

17 Kasım 1962'de yapılan yerel seçimlerde %45 oy alan AP zaferle çıkmıştır. Askeri hareketlenmeler, yerel seçimdeki başarısızlık, koalisyon partilerindeki oy kaybı ve bu durumların çözümsüz kalması nedeniyle üçüncü kez hükümeti kurma görevi CHP'ye verildi. Üçüncü İnönü Koalisyon hükümeti bağımsızların katılımı ile kuruldu. Bu süreçte AP genel başkanı Ragıp Gümüşpala vefat etmiş ve yerine Süleyman Demirel seçilmiştir. Demirel yerel seçimlerin ardından Senato seçimlerinde de ciddi başarı elde etmesi üzerine hükümeti düşürme çabalarına hız vermiştir (Özdemir, 2008:245). 13 Şubat 1965'te bütçe

görüşmeleri esnasında Demirel hükümetin düşürülmesini sağlamıştır (Doğaner, 2016:347). Üçüncü İnönü Koalisyonunun düşürülmesinin ardından Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında AP, YTP, CKMP, MP koalisyonu kurulur ve bu koalisyon hükümeti 20 Şubat 1965-10 Ekim 1965 arasında görevde kalır.

3.1.2. Adalet Partisi İktidarı

10 Ekim 1965 günü yapılan genel seçimde AP oyların %53'ünü alarak tek başına iktidar olma şansını yakalar. Hükümet yeni bir seçim sistemi, basın suçlarının affı, özel sektör ve yabancı sermayenin desteklenmesi gibi konularda taahhüt vererek göreve başladı. AP iktidarı dönemi DP iktidarının 1950-54 arası dönemi gibi görülmektedir. İyi giden havalar sayesinde bolca ürün elde edilmiş, sanayinin gelişmesi ile yeni iş sahaları açılmıştır. Toplumun tüm kesiminde tüketim düzeyi artmış, temel veya dayanıklı tüketim mallarına ulaşmak görece kolaylaşmıştır. Karayolları ve enerji alt yapısının dönemin koşullarına göre yeterli olması, iç pazarın canlı tutulması gibi durumlardan dolayı AP iktidarı DP iktidarına benzetilmiştir (Doğaner, 2016:348).

Ekonomide yaşanan gelişme karşısında merkezde ve solda yer alan aydınların savundukları sosyal adalet, bağımsızlık, özgürlük türünden kavramlar halkta beklenen etkiyi uyandırmamıştır. Bunun üzerine söz konusu çevreler parlamento dışı muhalefeti yaygınlaştırmıştır (Özdemir, 2008:252).

Parlamento dışına taşan muhalefetle birlikte aydınlar ve üniversite öğrencileri sokaklara inmiş boykot ve gösterilerde bulunmuştur. Demirel ise “yürümekle yollar aşınmaz” diyerek gösterilere karşı tutumunu ortaya koymuştur. AP öğrencilere ve işçi eylemleri karşı hoşgörölü bir tavır sergiliyor gibi gözükse de kendilerini güvenlik güçlerinin yardımcısı olarak tanıtan bazı mili güçleri görmezden gelerek onları işçi ve öğrenci topluluklarının üzerine salmıştır (Özdemir,2008:253). Böylece hem eylemcilerin susturulması hem de bu süreçte iktidarın iki tarafın eylemlerinden de yara almaması hedeflenmiştir. Ancak bu hamle siyasi ortamı gittikçe germiş ve ülkede sağ-sol kavgaları görülmeye başlanmıştır (Doğaner, 2016:348).

Toplumsal gerilim arttıkça şiddet olayları daha da artmıştır. Ekonomik sıkıntıların baş göstermesi şiddetin tırmanmasına neden olmuştur. 9 Ağustos 1970'de Türk Lirasının %66 oranında değer kaybetmesi ile kriz gittikçe derinleşmiştir. Siyasi liderlerin soruna

çözüksüz kalması ve sürekli birbirlerini suçlaması üzerine ordu yönetime bir muhtıra ile el koymuştur (Karpat (1), 2015:255).

12 Mart dönemi olarak adlandırılan dönem; 12 Mart 1971 günü Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının silahlı kuvvetlerle emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirdikleri ve çok partili hayatı iki yıl askıya aldıkları bir dönemdir. Muhtırada hükümet ve parlamentonun yurttaki huzur ortamını sağlayamadığı, cumhuriyetin geleceği tehlikede bulunduğundan dolayı silahlı kuvvetlerin yönetime el koyduğu ifade edilmektedir. Silahlı kuvvetler bünyesinde partiler üstü bir anlayışla hükümet kurulacaktır.

Profesör Dr. Nihat Erim CHP'den istifa ettirilerek partiler üstü kurulacak hükümetin başbakanı olarak görevlendirildi. I. Erim Hükümeti adlandırılan hükümette beş AP'li, üç CHP'li, bir MBK üyesi ve on dört teknokrat bulunmaktaydı (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:969) I. Erim Hükümeti ancak sekiz ay görevde kalabildi. Hükümet ülkede asayişli sağlamak maksadı ile 11 ilde sıkıyönetim uygulaması başlattı. Böylece alınan kararlarla meclis dışı siyasi faaliyetler engellendi. Bunun yanı sıra grev lokavt yasağı getirilip sendikalar etkisiz hale getirilmiştir. Üniversitelere, sendikalara yönelik bu hamlelerin yanı sıra aydınlara yönelik tutuklama hamlesi başlatılmıştır. 1961 Anayasası'nın Türkiye için bir lüks olduğunu söyleyen Başbakan Erim anayasada yapılacak değişikliklerin sinyalini vermiştir (Ahmad, 2015:290-294). Hükümetin sonraki hedefi ise Türkiye'nin kalkınmasını sosyo-ekonomik reformlarla gerçekleştirmektir. Toprak reformu, modern tarıma geçiş, eğitim ve vergi reformu gibi reformlar amaçlanmaktadır. Ancak hükümetin bu politikaları ve toprak reformu önerileri muhalefet tarafından eleştirilir, sonuçta hükümet istifa eder. (Doğaner, 2016:351). II. Erim Hükümeti, ilk hükümetin amaçladığı sosyo-ekonomik reformların hemen hepsini rafa kaldırdı. Bu hükümet de ancak dört ay dayanabildi. Erim'den sonra başbakanlık görevine Milli Savunma Bakanı Ferit Melen atandı. Melen hükümeti 22 Mayıs 1972-10 Nisan 1973 tarihleri arasında görev yaptı. Melen hükümeti dönemindeki en önemli mesele Cumhurbaşkanlığı seçimi meselesidir. Cevdet Sunay'dan boşalan koltuğa askeri yönetimin değil sivil yönetimin desteklediği AP ve CHP'nin ortak adayı Org. Fahri Korutürk seçilir. Hükümeti kurma görevi de Naim Talu'ya verilir. Talu AP, CGP ve bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükümeti kurar. Hükümetin ilk işi yaklaşan seçimlere ülkeyi hazırlamak olmuştur. Nitekim 14 Ekim 1973 genel seçimlerinden sonra Talu Hükümetinin de görevi son bulmuştur (Ahmad, 2015:309).

1973 genel seçimleri sonucuna göre hiçbir parti tek başına iktidara gelecek oyu alamamıştır. AP 149, CHP 185, Milli Selamet Partisi (MSP) 48, Demokratik Parti 45, CGP 13, MHP 3 vekil çıkarmıştır (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1007). 1973 genel seçimleri sırasında Mutlu Menderes Demokratik Parti Aydın Milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Seçim sonrasında Bülent Ecevit başkanlığında CHP-MSP karma hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet sağ ve sol çevrelerden oldukça eleştiri almıştır. Sağ kesim özellikle AP, MSP'yi solcularla işbirliği yapmakla suçluyordu. Ecevit ile birlikte kendini ortanın solunda tanımlayan CHP ise sol kesim tarafından, sağcılarla işbirliği içerisinde olmakla eleştiriliyordu (Özdemir, 2008:270).

CHP, MSP koalisyon hükümeti ilk kurulduğu zaman çok şey vadediyor ve koalisyon ortakları oldukça uyumlu gözüküyordu. Ancak bu uyum ve ortaklık uzun sürmedi, MSP hükümet kurmak için verdiği desteği hükümetin karar alma aşamasında vermemekteydi. Koalisyonda sürekli uyuşmazlık ve anlaşmazlık çıkmaktaydı (Ahmad, 2015:335).

Bu süreçte ortaya çıkan Kıbrıs bunalımı bir süreliğine hükümet ortakları arasındaki çekişmeyi durdurmuştur. Kıbrıs'ta Enosis'i savunan askeri rejimin darbe yapıp devlet başkanı Makarios'u devirmesi üzerine adada yaşayan Türk halkını korumak ana gündem maddesi haline gelmiştir. Koalisyon hükümeti Zürih ve Londra antlaşmalarına istinaden garantör devlet olarak adaya müdahale etmek istemiş fakat kabul edilmemiştir. Bunun üzerine ilki 20-22 Temmuz 1974 ikincisi 14-16 Ağustos 1974'te olmak üzere adaya iki askeri harekât gerçekleştirmiştir. Harekât sonrası MSP'nin Kıbrıs'ta fetihçi bir politika gütmek istemesi koalisyonu dağılma sürecine sokmuştur (Özdemir, 2008:272).

Koalisyonun dağılmasının ardından hükümet krizi baş göstermiştir. Bunun üzerine Profesör Sadi Irmak, Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilir. Irmak hükümetine ne CHP ne de AP destek vermiştir. Irmak Hükümeti programını meclise sunduğunda yalnızca 17 güvenoyu almasına rağmen başka bir hükümet kurulana kadar görevine devam etmek zorunda kalmıştır (Aydın ve Taşkın, 2018:265-266).

Irmak Hükümeti 1 Mart 1975'e kadar görevde kaldı. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümeti kurma görevini bu sefer AP lideri Süleyman Demirel'e verdi. 12 Nisan 1975'te Demirel başkanlığında AP, MSP, CGP, MHP ve bağımsızlardan oluşan I. Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti kurulmuştur. I. MC hükümeti 218'e karşı 222 güvenoyu alarak işbaşı yapmıştır (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1037). Hükümetin ülkede "huzur,

kalkınma ve hamle yılı” olarak öngördüğü dönem asayişin, öğrenci olaylarının, sağ-sol çatışmasının daha da hızlandığı bir dönem olmuştur. 1976 yılında üniversitelerin eğitim öğretime başlamasıyla birlikte şiddet olayları daha da artmıştır. Hükümet tarafından 5 Haziran 1977 tarihinde genel seçim yapılması kararı alınmıştır. Ancak seçim propagandaları da çatışma ortamı yaratmıştır. 1 Mayıs 1977’de işçi bayramının kutlanması için Taksim Meydanında toplanan insanların üzerine ateş açılmış, 34 kişi ölmüştür. Tarihe kanlı 1 Mayıs olarak geçen olaylar ülkede gerilimi daha da tırmandırmıştır (Doğaner, 2016:352).

5 Haziran 1977 seçimleri sonucu CHP %41.4 ile 213 sandalye, AP %36.9 ile 189 sandalye, MHP %6.4 ile 16 sandalye ve MSP ise %8.6 ile 24 sandalye kazanmıştır (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1074). Aydın Menderes de 1977 genel seçimleri sonrası Adalet Partisi Konya milletvekili olarak Meclis’e girmiştir. Hiçbir parti tek başına iktidar olacak kadar oy alamamıştır. Hükümeti kurma görevi CHP lideri Ecevit’e verilmiştir. Ecevit, Türkiye tarihinin ilk azınlık hükümetini kurmuş fakat güvenoyu alamamıştır (Ahmad,2015:358). 1977 yılında yapılan genel seçimlere ise Menderes ailesinin hayatta olan iki oğlu da AP milletvekili olarak Meclis’e girmiştir. Mutlu Menderes Aydın milletvekili olurken Aydın Menderes Konya milletvekilidir. Azınlık hükümetinin güvenoyu alamaması üzerine hükümeti kurma görevi Demirel’e verildi ve II. Milliyetçi Cephe hükümeti Demirel başkanlığında kuruldu. Bu hükümetin koalisyon ortakları AP, MSP ve MHP idi. Hükümetin ömrü çok uzun olmamıştır. Hükümet içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, halkı kutuplaşmaya sürüklediği ve anayasanın belirlediği çerçeveden uzaklaştığı öne sürülerek gensoru ile düşürüldü. Cumhuriyet tarihinin gensoru ile düşürülen ilk hükümeti olarak tarihe geçti (Özdemir,2008:277).

II. MC’nin başarısızlığından sonra hükümeti kurma görevi Ecevit’e verildi. AP’den ayrılan 11 kişi ile Ecevit hükümeti kurdu. Bu hükümet döneminde de şiddet tırmanmaya devam etmiştir. Malatya’da başlayan olayları Maraş olayları takip etmiş güvenlik güçleri olayları bastırmada yetersiz kalmıştır. 1979 yılında Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi öldürüldü. Şiddet olayları bir türlü durulmuyordu her gün neredeyse 20 vatandaş canını kaybediyordu. (Ahmad, 2011:203). Bu süreçte başbakan Ecevit 16 Ekim’de istifa etmiştir. Demirel başkanlığında 12 Kasım’da III. MC hükümeti kurulmuştur. Hükümetin en önemli kararı 24 Ocak Kararları olmuştur. Kıbrıs Harekâtı ile başlayan Amerikan ambargosu, dış yardım ve kredi olanaklarının kesilmesi ekonomiyi kötü biçimde etkilemiştir. Bunun üzerine hükümet 24 Ocak Kararları adı verilen bir dizi

düzenleme yapmıştır. Türk Lirasına yönelik iki kere yapılan devalüasyon hamlesi sorunu çözmeye yetmemiştir.(Doğaner, 2016:352). Ayrıca ülkede devlet başkanı krizi de vardı. Cumhurbaşkanı seçim süreci mecliste gereksiz oylamalar ile uzatılmakta idi. Ahmad'ın da söylediği gibi siyasi yaşam politikacıların kaprisleri nedeniyle felce uğramıştı (Ahmad, 2015:369).

3.2. 12 Eylül 1980 ve Sonrası

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) ülkede yönetime bir kez daha el koymasıyla üç yıl sürecek askeri rejim başladı. 12 Eylül'ü gerçekleştiren komutanlar kendilerine Milli Güvenlik Konseyi adını verdi. Konsey; Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşuyordu. Milli Güvenlik Konseyi başkanlığı ile devlet başkanlığı görevini Kenan Evren üstlenmiştir. 12 Eylül sabahı saat 4.00'da TRT'de Kenan Evran MGK bildirisini tüm ülkeye duyurdu. Bildiride ülkede devletin bağımsızlığına ve rejimin varlığına yönelik tehdit ve saldırıların artması, devlet organları ve anayasal kuruluşların işlemez hale gelmesi, irticai fikirlerin ve sapık ideolojilerin devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etki altına almasından dolayı TSK İç Hizmet Kanunu'nun kendilerine verdiği yetkiyi kullanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma görevini yerine getirmek için ülke yönetimine Türk milleti adına el koymuştur denildi. Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış, ülke çapında sıkıyönetim ilan edilmiştir (Tanör, 2008:30-31).

Dönemin Başbakanı ve Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Milli Selamet Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan zorunlu olarak ikamet edilecekleri yerlere gönderilmek için evlerinden alındılar. Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş ise birkaç gün sonra ortaya çıkmıştı. O da zorunlu ikamet yerine gönderildi. Liderlerin bu süreçte herhangi bir açıklamada bulunmaları ya da demeç vermeleri kesinlikle yasaktı. Demirel ve Ecevit'in TSK güvencesi altındaki ikametleri bir ay sürdü. Erbakan ile Türkeş hakkında ise ceza davası açılmıştı, Erbakan bir yıl, Türkeş dört buçuk yıl tutuklu kaldı (Tanör, 2008:32-33).

MGK aldığı kararlarla kendini, sıkıyönetim askeri mahkemelerini kurmaya, kaldırmaya, bu mahkemelere yeteri kadar adli müşavir, askeri hâkim, askeri savcı ile yardımcılarını ve subay üyelerini atamaya ve gerektiğinde görevlerinden almaya yetkili

kılmıştır. MGK, işlerin yürütülebilmesi için yeni bir Bakanlar Kurulu oluşturuncaya kadar müsteşarlara bir süreliğine bakanlık yetkisi verdi (RG. 15 Eylül 1980-17106).

MGK yürütme işlerinin devam ettirilebilmesi için Emekli Oramiral Bülent Ulusu'yu hükümeti kurmakla görevlendirdi. Bülent Ulusu hazırladığı Bakanlar Kurulu listesini devlet başkanlığı görevini üstlenmiş olan Evren'e sundu ve bakanlar kurulu kabul edildi (RG. 22 Eylül 1980-17113). Bakanlar Kurulu oluşturulmuş, görevine başlamıştır. Ancak MGK yürütme işlerinden elini çekmiş değildi. Yürütme ile ilgili çalışmalar yapacağını duyuran MGK, hayat pahalılığı, sendikaların durumunu, dernek faaliyetlerinin izlenmesi gibi yürütmenin ilgilenmesi gereken konularda bizatihi kendini yetkili kılmıştır (Tanör, 2008:35). MGK yürütme yetkisini devretmiş gibi gözüke de aslında tam olarak bir devir söz konusu değildi. Müdahale etmesini düşündüğü tüm alanlara müdahale etmekteydi.

MGK hukuki olarak yapılanmayı da ihmal etmedi. 28 Eylül 1980 tarihli Resmi Gazetede Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü yayınlandı. Buna göre; MGK Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren ve kuvvet komutanları Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşmakta idi (Madde 1). Konsey başkanı Genel Kurmay Başkanı idi (Madde 2). MGK'nın danışmanlık ve sekreterlik görevini Milli Güvenlik Kurulu Sekreteri yerine getirecekti. Sekreter konsey toplantılarına katılabilecek ancak oy kullanamayacaktı (Madde 3). Sekreter gerekli gördüğü hallerde kanun tasarı ve teklifleri ile diğer konular üzerinde inceleme ve araştırma yapmak amacıyla Geçici İhtisas Komisyonları kurabilecekti (Madde 5). Konseyin gündemi Genel Kurmay Başkanı adına Genel Sekreter tarafından hazırlanacaktı (Madde 6). Kanun teklif etmeye MGK üyeleri ve Bakanlar Kurulu yetkili olacaktı (Madde 9). Milli Güvenlik Konseyi üye tamsayısının salt çoğunluğuyla toplanacaktı. Oylarda eşitlik halinde Başkanın oyu iki oy sayılacaktı (Madde 16). Milli Güvenlik Konseyinde tutulan tutanaklar Tutanak Dergisi'nde yayınlanacaktı (Madde 17). Bakanlar Kurulunun Güvenoyu alabilmesi için Milli Güvenlik Konseyi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kabul oyu zorunlu olacaktı (Madde 18). Milli Güvenlik Konseyi başbakan ve bakanları her zaman denetleyebilecek, yazılı veya sözlü bilgi isteyebilecekti. Bakanlar Kurulunun veya bir bakanın düşürülebilmesi Milli Güvenlik Konseyi üye tamsayısının salt çoğunluğu ile olacaktı (Madde 19) (RG. 28.09.1980-17119).

MGK'nın içtüzüğünden anlaşılacağı üzere Genel Sekreter özellikle yasa yapım aşamasında önemli bir yere sahiptir. Sonuçta Konsey askerlerden oluşmaktaydı ve yasama bilgilerinin ve yasa yapma becerilerinin sınırlı olduğu düşünülürse esas görev burada sekreter ve onun oluşturacağı ihtisas komisyonuna düşmektedir. MGK ayrıca Meclis'in sahip olduğu güvenoyu ve başbakan ve bakanları düşürme yetkisini kendi üzerine almıştı. İchtüzük aslında Meclis'in içtüzüğüne benzemektedir. Askeri rejim hukuki örgütlenişinin yapısını bu tüzük ile ortaya koymuştur.

MGK'nın Genel Sekreterliğine Org. Haydar Saltık getirilmişti. Saltık 1 Kasım 1980 tarihinde düzenlediği basın toplantısında askeri rejimin demokratikleşme programı olarak nitelendirilebilecek bir takım düzenlemeler içeren bir paket açıkladı. İlk olarak Kurucu Meclis'in oluşmasına imkân verecek şartların sağlanması gerekmektedir. İkinci olarak Anayasa Düzeni Hakkındaki Kanun'a ek olmak üzere çıkarılacak Kurucu Meclis'in kuruluş, görev ve yetkileri hakkındaki kanunun kabul edilmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak Kurucu Meclis'in oluşturularak çalışmaya başlaması ve öncelikle yeni Anayasanın hazırlanması. Dördüncü olarak yeni anayasanın halkoyuna sunulması. Beşinci olarak yeni partiler kanunu ile yeni seçim kanununun hazırlanması. Altıncı olarak parti faaliyetlerinin başlatılmasına izin verilmesi. Yedinci olarak makul bir süre sonunda seçimlerin yapılması ve parlamentonun çalışmaya başlaması. Son olarak Kurucu Meclis ve Milli Güvenlik Konseyi'nin görevlerinin sona ermesi ve normal demokratik yaşama dönülmesi (Milliyet Gazetesi, 02.11.1980). MGK kendince bir demokratikleşme takvimi belirlemişti. Bu programdaki belki de en önemli olan şey yeni bir anayasa idi. Böylelikle MGK kendini bir süre sonra lağvetse bile anayasa ile birlikte kurmak istedikleri düzen ve düşünceleri yerleşip kalacaktı. Ayrıca yeni bir seçim kanunu ve partiler kanunu demek de MGK'nın onay verdiği şekilde siyaset yapılması anlamına gelmekteydi.

Kurucu Meclis Hakkındaki Kanun 29.06.1981 tarihinde kabul edildi. Bu kanuna göre Kurucu Meclis; Milli Güvenlik Konseyi ile kuruluş, görev ve yetkileri bu Kanunda belirtilen Danışma Meclisi'nden oluşmaktaydı. Danışma Meclisi ise her ilin tespit ve teklif edeceği adaylar arasından Milli Güvenlik Konseyince seçilen 120 üye ile Milli Güvenlik Konseyince doğrudan doğruya seçilen 40 üye olmak üzere 160 üyeden oluşmaktaydı. Kurucu Meclisin görevleri şunlardı:

- 1) Yeni Anayasa'yı ve Anayasa'nın Halkoyuna Sunuluş Kanununu hazırlamak.

2) Halkoyuna sunulan ve Milletçe kabul edilince kesinleşerek, geçici hükümlerine göre yürürlüğe girecek olan Anayasa'nın ilkelerine uygun Siyasi Partiler Kanununu hazırlamak.

3) Yeni Anayasa'nın ve Siyasi Partiler Kanununun hükümlerini göz önünde tutarak Seçim Kanununu hazırlamak.

4) Milli Güvenlik Konseyince kararlaştırılacak tarihte yapılacak genel seçimlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulup fiilen göreve başlayıncaya kadar, kanun koyma, değiştirme ve kaldırma suretiyle yasama görevlerini yerine getirmektir (RG. 30.06.1981-17386/ Mükerrer).

Kurucu Meclisin diğer bir kanadı olan Danışma Meclisi üyelerinin hepsi aslında MGK tarafından belirlenmekteydi. Danışma Meclisi üyeleri adından da belli olacağı üzere bir danışmandı. Yasa ve anayasa yapımında son söz MGK'ya aitti. Ayrıca hükümeti denetleme yetkisi de yine MGK'ya aitti. Kurucu Meclis Anayasa hazırlama çalışmalarına başladı. Anayasa taslağını hazırlama ve metni oluşturma görevi Danışma Meclisine aitti. Danışma Meclisi bunun için bünyesinde bir Anayasa Komisyonu oluşturdu. Komisyonun başında Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı bulunmaktaydı. On beş kişiden oluşan bu komisyon 23 Kasım 1981 yılında başladığı anayasa çalışmalarını 30 Temmuz 1982 yılında tamamladı ve anayasa tasarısı 4 Ağustos 1982 yılında Danışma Meclisi genel kurulunda görüşülmeye başlandı. Danışma Meclisi'nde kabul gören anayasa tasarısı MGK tarafından da kabul edildi. Kesinleşen tasarı için halkoylaması yapılacaktı. Nitekim 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halk oylaması ile geçerli oyların %91,37'sinden evet oyu alan anayasa kabul edilmiş oldu (Eroğul, 2012:297-299). Anayasanın kabulü ile birlikte MGK demokratikleşme aşamasındaki dördüncü evreyi de tamamlamış oluyordu. 22 Nisan 1983 yılında 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu çıkarıldı.

MGK siyasal faaliyetleri serbest bırakan karar aldı fakat kararda önemli istisnalar bulunmaktaydı. Feshedilmiş parti mensuplarının eski partilerini ve kendilerini savunması yasaklanmıştı. Yeni kurulacak partilerin feshedilmiş partileri övücü, yerici ya da savunucu beyanda bulunmaları yasaktı. MGK'nın, cumhurbaşkanının ve sıkıyönetim komutanlarının icraat, karar ve demeçlerini eleştirmek, tartışmak yasaktı. Siyaseten yasaklanmış olan siyasilerin ise herhangi sözlü ve yazılı bir demeç vermesi siyasi, hukuki bir açıklama yapması yasaktı (Tanör, 2008:55-56). Siyasi partilerin kurulmasına izin verilince rahatlayan kimi kesimler için alınan kararlar rahatsız edici olmuştur. MGK yeni siyasi

partilere izin verse de önemli ölçüde onları kısıtlamış bulunuyordu. Bu durumun esasen bir demokratikleşme olduğu söylenemezdi. Bunun adı MGK'nın gözetiminde siyaset yapmaktı. MGK birçok siyasiyi de yasaklı listesine almıştı. Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş, Aydın Menderes, Doğu Perinçek gibi isimler on yıl siyaseten yasaklanmışlardı. MGK on yıl süreliğine 242 kişiyi; beş yıl süreyle 467 kişiyi siyaseten yasaklamıştır (RG. 29.04.1983 18032/2. Mükerrer).

MGK siyasal partileri serbest bırakınca yeni partiler kurulmaya başlandı. Askeri rejimin yerine geçmesi düşünülen Emekli Org. Turgut Sunalp'ın kurduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi, Büyük Türkiye Partisi, Anavatan Partisi, Halkçı Parti, Refah Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi gibi partiler ortaya çıktı. Büyük Türkiye Partisi feshedilmiş bir partinin devamı olmakla nitelendirilerek kapatıldı. Onun yerine Doğru Yol Partisi kuruldu. Yeni Düzen Partisi, Yeni Doğu Partisi, Bizim Parti, Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti, Bayrak Partisi gibi birçok parti kuruldu. Birçok parti kuruluyordu ancak MGK siyasetin kendi eliyle yürütülmesini istediğinden bu demokratikleşme aşamalarını tıkıyordu. MGK Siyasal Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçim Kanununa dayanarak parti kurucularını ve partiye katılanları veto ediyordu. Böylece kurulan partiler ile MGK arasında yarış doğmuştu. Bir taraf veto ediyor diğer taraf parti kurmaya çalışıyordu. Siyaseten yasaklılar kadar parti kurmada veto edilenler vardı (Tanör, 2008:56). Siyasete izin verilmesiyle birlikte birçok siyasi parti kurulmuş oldu ancak bunların büyük bir kısmı ayakta kalamayacaktı. Bu veto savaşları seçime katılacak partiler açıklanmaya kadar devam etti. Yüksek Seçim Kurulu MGK'nın izin verdiği şekilde seçime katılacak partileri açıkladı: Anavatan Partisi, Huzur Partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisi.

Anavatan Partisi (ANAP) kurucusu Turgut Özal idi. Özal darbe sonrasında ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak askeri rejim süresince görev almıştır. Özal'ın MGK tarafından tanınması ANAP'ın kuruluşuna onay verilmesini kolaylaştırdığı söylenebilir. 12 Eylül sonrası ikinci partisi Halkçı Parti'dir Halkçı Parti (HP), Necdet Calp tarafından kurulmuştur. Calp, darbe sonrasında Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü yapmış, Başbakanlık Müsteşarlığından emekliye ayrılmıştır. Üçüncü parti ise Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) emekli Org. Turgut Sunalp tarafından kurulmuş ve askeri rejim tarafından desteklenmiştir. Sunalp'ın partisine askeri rejimin emanetçisi gözüyle bakılmıştır.

6 Kasım 1983 tarihinde yapılan genel seçimde %45.15 oy alarak ANAP birinci parti olarak çıkmıştır. %30.46 ile HP ikinci parti olmuş %23.27 ile MDP üçüncü parti olarak meclise girmiştir. Meclis'te ANAP 211, HP 117, MDP ise 71 sandalyeye sahip olmuştur (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1184). Oylama askeri cuntanın istediği gibi olmamış halkın büyük bir kısmı sivil idareci olarak gördükleri Özal ve Calp'i desteklemişlerdir. Aslında bu da halkın askeri vesayeti istemediğinin bir göstergesi olarak okunabilir.

Seçimler sonrasında TBMM görevine yeniden başladı. Necmettin Karaduman'ın TBMM Başkanı seçilmesinin ardından Başkanlık Divanı oluşturuldu. Divan'ın oluşmasıyla MGK'nın görevi sona ermişti. Evren dışındaki dört üye, Anayasanın Cumhurbaşkanı için öngördüğü danışsal bir kurul olan Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ni oluşturmuşlardır (Tanör, 2008:62). Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Turgut Özal'ı yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. 13 Aralık 1983 tarihinde Özal hükümetini kurdu. Güvenoyu alarak görevine başladı (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1185).

Yeni hükümet kurulmuştu, nitekim askerlerin onay verdiği siyasetçiler tarafından kurulmuştu, ancak yine de hükümet ile askerlerin arasının nasıl olacağı merak konusuydu. Özal seçiminin ertesinde Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Evren ile bir araya geldi. Özal Evren'i kolundan tutup kendine çekerek yanağından öptü (Cemal, 1989:20). Özal bu hareketi Evren ve onun çevresindeki askerlerle samimiyet kurma girişimi olarak yorumlandı. Askeri otorite özellikle milli güvenlikle ilgili alanlarda önemli ölçüde söz sahibi olmaya devam etti. Asker-sivil ilişkilerinde belirleyici olan Milli Güvenlik Kurulu olmuştur. Sıkıyönetim ile ilgili kararlarda, olağanüstü hal uygulanmasında Milli Güvenlik Kurulu'nun belirlediği koşullar hükümet eliyle yerine getirilmiştir (Tanör, 2008:64).

Özal kendi iktidarını sağlamlaştırmak istiyordu bunu yapabilmek için öncelikle askerlerle ve Çankaya ile (Evren Paşa ile) ters düşmemeliydi. İkinci olarak ABD ile ilişkilerini sorunsuz yürütmeliydi. Çünkü ABD ile bir problem olursa bunu kendisine karşı kullanacaklarını düşünmekteydi. Üçüncü olaraksa siyaseten yasaklı olanların yasağı Özal'ın iktidara sağlamlaşana kadar kaldırılmamalıydı. Yoksa elde ettiği iktidarı kaybedebilirdi. Bu yüzden kendi iktidarını güvenceye alana kadar bu yasakların kaldırılmasını geciktirmeliydi. ANAP'ın iktidarını güvenceye almak için öncelikle ekonomi üzerinde yoğunlaştı (Cemal, 1989:74). Nitekim yasama döneminin ilk kanunları

ekonomiyle ilgili kanunlar olmuştur. ANAP iktidarı ekonomide dönüşüm ve yeniden yapılanma politikalarını yürürlüğe koyuyordu. Katma Değer Vergisi (KDV) Kanunu, devletleştirme kanunu, Kamu İktisadi Teşekküllerinin Meclis tarafından denetlenmesi hakkındaki kanun, 2974 sayılı Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Borçlarının Tahkimi Hakkında Kanun, 2975 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2976 sayılı Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunu ekonomi politikalarının yasallaştığı kanunlardan bazılarıydı (Tanör, 2008:65).

Çiçeği burnunda hükümet yeni yasalarla uğraşırken bir yandan da yaklaşan yerel seçimler için çalışmalarını gerçekleştirmekteydi. Askeri yönetimin partileri serbest bırakmasıyla birlikte feshedilmiş olan partilerin kendilerinin devamı olacak partiler kurulmaya başlandı. Örneğin Adalet Partisi çizgisinde olan kişiler Doğru Yol Partisi'nde toplanmaya başladı. Milli Selamet Partisi çizgisindekiler Refah Partisi'ne geçiş yapmıştı. ANAP yerel seçimlerden önce bir yasa değişikliği gerçekleştirerek genel seçime giremeyen DYP, SODEP ve RP'nin yerel seçimlere katılmasının önünü açtı (Aydın ve Taşkın, 2018:353). 25 Mart 1984 yılında yapılan yerel seçimlerde oyların %41,5'ini ANAP, %22'sini SODEP, %4'ünü RP aldı. 67 il belediyesinden (Türkiye'nin o dönem il sayısı 67 idi) 54'ünü ANAP, 8 tanesini SODEP, 3'ünü MDP ve 2'sini ise RP aldı. DYP ise illerde belediye alamamasına rağmen 61 tane ilçede belediye kazandı (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1190). ANAP, genel seçime giremeyen partileri bir yasa değişikliği ile yerel seçime almasaydı belki SODEP ile RP'nin aldığı belediyeleri de kazanmış olurdu. Fakat ANAP'ın bu hamlesi çoğunluğun kazandığı bir hamle oldu. Hem aslında halkın siyasi arenada görmek istediği üç partiyi seçimlere girdirmiş ve halka istediğinizi yapıyorum mesajı vermişti hem de seçimden zaferle çıkmış böylece iktidarını pekiştirmişti. Bu hamle ANAP ile yeniden demokrasinin geleceği kanısını güçlendirmeye hizmet etti. Bu durumun tuhaf bir yanı da vardı: Mecliste olmayan partilerin belediyeleri vardı. RP, DYP, SODEP Meclis'te temsil edilen partiler değillerdi ancak yerel seçimlere girmiş ve yerel seçimlerden belli bir güç elde ederek çıkmışlardı. Bunlar aynı zamanda muhalefet partileriydi. Muhalefet yalnızca Meclis'te yoktu artık, parlamento dışına taş(ırıl)mış bir muhalefet mevcuttu.

Anayasanın 84. maddesi partisinden istifa ederek; başka bir partiye giren milletvekilinin, vekilliğinin düşürülmesinin önünü açıyordu. Eğer partisinden istifa edip bir başka partiye geçen vekil olursa, vekilliğinin düşürülmesine TBMM'nin salt çoğunluğuyla karar veriliyordu (RG, 20.10.1982-17844). Merkez sol olarak kabul edilen Halkçı Parti gün

geçtikçe kan kaybediyor, Erdal İnönü'nün başında bulunduğu bir diğer sol parti olan SODEP ise güç kazanıyordu. Oysa Meclis'te temsil hakkına sahip olan HP idi. Daha güçsüz olan HP'nin SODEP'e katılması beklenebilirdi. Fakat Anayasanın 84. maddesi buna engel teşkil etmekteydi. Çoğunluk ANAP'ta olduğu için bu çok mümkün görünmüyordu. Böyle bir katılmaya çoğunluğu elde tutan ANAP'ın evet oyu vermesi olası değildi. Ancak HP ve SODEP bu durumu aşmanın yolunu buldular. İlk olarak HP ve SODEP birleşme protokolü metni imzaladılar. İkinci adımda ise HP Olağanüstü Kurultayı tüzüklerinde, programlarında ve parti adında değişiklik yaptı ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adını aldı. SODEP kendini feshederek SHP'ye katıldı (Ahmad, 2011:230) SODEP biraz dolambaçlı bir yoldan da olsa Meclise girdi. SODEP ve HP bu yaptıkları ile aslında askeri rejimin koyduğu antidemokratik kuralların demokratik usullerle aşılabileceğini göstermiştir. Askeri yönetim Meclis'te her ne kadar kendi istediği partileri barındırmak istese de bir şekilde demokratik usullere ve demokrasiye yenik düşmüştür.

Sadece SODEP Meclis'te kendine yer bulanlardan değildi. 1986 yılında MDP olağanüstü kongresinde kendini feshetti. Askeriyenin veliahdı olarak görülen MDP üç yıl dayanabilmişti. MDP'nin kendini feshetmesiyle Meclis'te bağımsız vekil sayısı yükseldi. Partiler arasında da bu bağımsız vekilleri kapma yarışı başladı. Bu vekil kapma yarışında DYP, 21 vekili kendine bağlayarak Meclis'te bir grup elde etmiş oldu (Tanör, 2008:69). Tüm bu olup bitenler bize gösteriyor ki askeri rejimin dayattığı partisel düzen istenildiği gibi devamlı olmadı. Halkın desteklediği partiler bir yolunu bulup Meclis'te grup oluşturdular. Bu da dayatma ile kurulan düzenlerin çok uzun süre bu düzeni koruyamayacaklarını ortaya koymuştur.

SODEP'in SHP olup, Meclis'e girmesinin ardından sol kesimde bir parti daha ortaya çıkacaktır: Demokratik Sol Parti (DSP). Bülent Ecevit'in kurdurmuş olduğu DSP'nin başına Ecevit yasaklı olduğu için eşi Rahşan Ecevit getirildi. Böylece Bülent Ecevit siyasette doğrudan yer alamasa da dolaylı yollardan katılmış bulunuyordu (Aydın, Taşkın, 2018:354).

1986 yılında TBMM'de boş koltuk 11'e çıkmış ve bir ara seçim kararı alınmıştır. Ara seçim 28 Eylül 1986 tarihinde gerçekleştirilecektir. TBMM, ara seçim için XVII'nci Dönem Milletvekili Ara Seçimi Hakkında Kanununu (RG 12 Temmuz 1986-19162) çıkardı. Bu kanuna göre seçime katılacak partilere TRT'den belirli bir süre içerisinde yayın yapma hakkı verildi. Ayrıca bu bir ara seçim olduğu için siyasi partilerin seçime

katılabilmeleri için diğer kanunlarda öngörülen; il ve ilçelerin üçte ikisinde teşkilat kurma ve Büyük Kongresini yapmış olma veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde Grubu bulunması şartları aranmaz denmiştir. Böylelikle yeni kurulmuş olan birçok partinin kısıtlı bir bölge için de olsa yarışma imkânı doğmuştur. Bu partilere ayrıca TRT'den propaganda yapma imkânı da verilmiştir. Ara seçimler için başlatılan kampanyalarda yasaklı siyasetçilerin konuşma yapabilmeleri şaşırtıcı olmuştur. Örneğin Bülent Ecevit DSP'nin Karabük'teki toplantısında bir açılış konuşması gerçekleştirmiştir. Süleyman Demirel ise Samsun Bafra'da yaptığı konuşmada "halk isterse Cumhurbaşkanı" olurum demiş ve DP için oy istemiştir (Tanör, 2008:70). 28 Eylül 1986 yılında gerçekleşen ara seçimde boş olan 11 koltuktan 6 tanesinin ANAP kazandı. ANAP %32 oy oranı ile altı, DYP %23 ile dört, SHP ise %22 ile bir milletvekilliği kazandı. İlk kez seçime katılan DSP %8,5, RP ise %5,5 oy aldı (Aydın, Taşkın, 2018:357). DSP ile RP barajın altında kalmalarına rağmen aldıkları oy oranı önemliydi. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü İzmir'den Meclis'e girme şansı bulmuştu. ANAP oyların çoğunluğunu alsa da genel seçime göre oy oranı düşmüştü. Genel seçimde %45 oy alan iktidar partisinin oy oranı şimdi %32'ye inmişti. DYP ise güç kazanmaktaydı yerel seçimde %13 oy almıştı oysa şimdi %23 oy oranı ile ikinci parti olma seviyesine yükselmiştir. Elbette bu durum iktidar partisi için iyi değildi. Bunun üzerine Özal kabinede değişikliğe gitti. Ara seçim kampanyasında siyasi yasaklı olanların yaptıkları konuşmalar pratikte olan ile hukuken var olan arasındaki çelişkiyi ortaya koyuyordu. Siyaseten yasaklanmış olanlarla ilgili artık bir karar alınması gerekmektedir.

Ortada ikili bir durum söz konusuydu. Bazı partilerde çift genel başkan vardı. Örneğin DSP gibi. Genel Başkan Raşan Ecevit olmasına rağmen asıl başkan Bülent Ecevit idi. DYP içinse Süleyman Demirel asıl başkandı. Bunun çözülmesini Kenan Evren'de desteklemekteydi ancak Evren, bu sorun için bir halk oylaması yapılması gerektiğini ileri sürüyordu. Özal ise yasaklar konusunu daha kapsamlı biçimde ele alarak Anayasada yapılması gereken değişiklikler olduğunu öne sürüyordu. Ona göre öncelikle değiştirilmesi gereken şey anayasa değişikliği usulünün değiştirilmesiydi. Bu değişiklik halkın %50'since onaylanırsa şayet yasaklar konusunda da gereği yapılırdı (Milliyet Gazetesi, 21.08.1986). Özal yapılacak değişiklikleri halk oylamasına bırakmak istiyordu. Bunun sebebi liderlerin özellikle 1968 sonrasında tırmanan gerilimli siyasi yaşam ve terör eylemleri ile özdeşleştirilerek halkın gözünde bir karalama kampanyasının yürütülmesiydi. Böylelikle ANAP ve diğerleri şeklinde iki kutup yaratıldı. 6 Eylül 1987'de yapılan halk oylaması ile katılanların %50.23'ü evet, %49.77'si ise hayır dedi (20. Yüzyıl

Ansiklopedisi, 1990:1242). Oylamaya baktığımız zaman eski liderlerin geçmişte yaşanmış terör olayları ile özdeşleştirilmesi halkoylaması sürecinde başarılı olduğunu görmekteyiz (Aydın, Taşkın, 2018:357). Seçimi, evet diyenler kıl payı kazanmış olsa da hayır diyenler de büyük bir orana sahipti. Askeri rejimin yasakları fiiliyatta deliniyor olsa da hukuken de ortadan kalkmış olması önemliydi. Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Aydın Menderes, Alparslan Türkeş ve yasaklanan nice isim aktif siyasete doğrudan katılabileceklerdi. Bülent Ecevit DSP'nin, Demirel DYP'nin, Erbakan RP'nin, Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP)'nin başına geçecekti.

Özal halkoylamasından sonra eski liderlerin çok da popüler olmadığını düşünüyordu. Ancak halkın bir kısmının hayır deme sebebi, yalnızca eski liderlerin gözden düşmüş olmalarıyla açıklanamazdı. Devletin başında hâlâ bir asker vardı ve bu asker anılan liderlerin yönetiminden hoşnut olmadığı için darbeyi gerçekleştirmişti. Halk yeni bir darbe olasılığından çekiniyor, bu nedenle de ANAP'ı destekliyor olabilirdi. Halkın askeri rejimin yerine sivil bir iktidarı desteklemesi oldukça olağan bir durumdur.

Özal, halkoylamasını kendisi için bir avantaj olarak gördü. Nitekim haklıydı da. Baskın bir seçim kararı verdi ve çalışmalarına başladı. Seçim yasasında yaptığı değişiklikler ile çoğunluk partisinin işine yaracak kontenjan milletvekilliği getirdi. Milletvekilli Genel Seçimleri 29 Kasım 1987 yılında gerçekleşecekti (Tanör, 2008:74). Özal, kendini avantajlı görmesine rağmen yine de seçilme garantisinin tam olduğunu düşünmüyordu. Bu yüzden de seçim yasasında yaptığı değişikliklerle kendini garantiye almaya çalışmıştır. Seçimlerde uygulanan yüzde onluk baraj devam ediyordu. Yüzde onu aşamayan partinin oyları, kontenjan milletvekilliği sayesinde çoğunluk olacağını düşünen ANAP'a geçecek demektir. ANAP'ın oyları diğer partileri kıl payı geçse bile bu seçim sistemiyle daha çok vekil çıkaracak, Meclis'teki üstünlüğünü kaybetmeyecekti.

29 Kasım 1987 yılında yapılan seçimin sonuçları şöyleydi: ANAP %36.3, SHP %24.74, DYP %19.14, DSP %8.53, MÇP %2.93, RP %7.26, IDP³ %0.82 oy almıştı (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1244). Seçim sistemine göre üç parti (ANAP, DYP ve SHP) seçim barajını aşabilmişti. Barajı aşan bu üç partinin oy oranları arasında çok büyük farklar bulunmamasına rağmen ANAP Meclis'teki 450 koltuktan 292'sini kazanmış %64 oranında temsil gücüne ulaşmıştı. SHP 99 vekil ile %22 oranında, DYP ise 59 milletvekili ile %13 oranında temsil ediliyordu (Tanör, 2008:77). Seçim kanununda yapılan değişiklik işe

³ IDP: Islahatçı Demokrasi Partisi. 22 Mart 1984 yılında Aykut Edebalı tarafından kurulmuştur. 23 Kasım 1992'de isim değiştirerek Millet Partisi adını almıştır.

yaramış, ANAP'a istediği gücü vermiştir. Meclisin yarısından fazlasını ANAP'lı vekiller oluşturmaktaydı. 18. Dönem TBMM'si böyle bir tablo çizmekteydi

Yeni Meclis 14 Aralık 1987'de ilk toplantısını gerçekleştirdi. TBMM açılış konuşmasını yapmak için Kenan Evren salona geldiğinde SHP'li ve DYP'li vekillerin protestosu ile karşılaştı. Cumhurbaşkanı Evren'in salona giriş ve çıkışında özellikle SHP'li ve DYP'li vekiller (Demirel ve İnönü başta olmak üzere) ayağı kalkmadılar. Bunun yanı sıra vekillerden bazıları Evren'in konuşmasını alkışlamadı. SHP'lilerin bir kısmı kuliste oturarak Cumhurbaşkanının konuşmasına hiç katılmadılar (Milliyet Gazetesi, 15.12.1987). 1983 yılında yapılan genel seçimlerde böyle bir tepki dile getirilemezdi çünkü askeri yönetim hâlâ büyük bir etkiye sahipti. Ancak artık etkileri kırılmıştı. Protesto edilen yalnızca yedi yıl önce yapılmış olan darbe değildi. Protesto edilen şey, askeri yönetimin kurduğu düzen, buna destek veren ANAP lideri ve demokrasinin başında Demokles'in Kılıcı gibi duran Kenan Evren idi. Bu protesto, TBMM'nin askeri vesayet baskısı altından büyük oranda kurtulduğunu da göstermektedir.

Seçimlerden sonra DSP'de bir hareketlilik yaşandı. Bülent Ecevit ve eşi Rahşan Ecevit aktif siyaseti bıraktıklarını açıklayarak genel başkanlık koltuğunu Necdet Karababa'ya bıraktılar. Karababa, 28 Aralık 1988 yılında istifa edince doğal lider olan Bülent Ecevit 15 Ocak 1989 yılında yapılan olağanüstü kurultayda tekrar genel başkanlık koltuğuna oturdu (Aydın, Taşkın, 2018:361).

Turgut Özal, yeni hükümeti 21 Aralık 1987 yılında kurdu, 25 Aralık'ta hükümet programını duyurdu. Özal'ın hükümeti, 153 olumsuz oya karşılık 290 olumlu oyla güvenoyu alarak iş başına geldi. Özal, göreve başladıktan sonra Milli Savunma Bakanı Ercan Vuralhan için yolsuzluk iddiaları gündeme geldi. Bunun üzerine SHP ve DYP gensoru önergesi verdiler. Ancak Meclis çoğunluğu ANAP'taydı ve nitekim ANAP'ın oylarıyla önerge reddedildi (Tanör, 2008:79).

Hasan Cemal 1988 yılını "enflasyonun yükselişi ve Özal'ın iniş yılı" olarak adlandırmaktadır. Seçim sonrası yapılan ilk iş zam olmuştur. Büyüme bir model izleyen Özal'ın bir yerde bu zamları yapması kaçınılmazdı ve zam furyası 1988 yılında başlamış oldu. Basınla ilk zamanlar arası iyi olan Özal'ın, zaman geçtikçe tavrı değişmişti. Özal, basını "oligarşik bir kuvvet" olarak görüyor ve onun demokrasi adına yıkılması gerektiğini ileri sürüyordu. Nitekim bunun için de devletin ekonomik gücünü kullanmaktaydı. Seçimin hemen ardından gazete kâğıtlarına yüzde kırk altı zam yaparak basına bir güç gösterisinde

bulundu. Enflasyonun gittikçe artması Türk parasına olan güveni sarsıyordu. İnsanlar ellerindeki parayı ya dövize ya da altına yatırıyordu. Artan enflasyonu dizginleyebilmek için 4 Şubat Kararları alındı (Cemal, 1989:256-262). Bu kararların amacı Türk Lirası (TL)'nin değer kaybetmesini önlemek amaçlıdır. Döviz karşı olan aşırı talebin durdurulabilmesi ve TL'nin değerinin arttırılabilmesi için mevduat faizleri yükseltilmiş, TL cinsinden ifade edilen mali araçların getirisi yükseltilmiş böylece döviz piyasasında var olan dengesizliğin önüne geçilmek istenmiştir (Yüce G ve diğerleri, 2013:186). Ancak bu kararlar enflasyonun dizginlenmesinin önüne geçememiştir. 1988'in Mart ayında enflasyon yüzde altmışlara dayanmıştır.

ANAP'ın 17 Haziran 1988'de yapılan İkinci Kongresi'nde Özal'a karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunuldu. Suikastçı Kartal Demirağ, Özal'a iki el ateş etti. Üçüncüsünde silahı tutukluk yapınca koruma polislerince etkisiz hale getirildi. Kurşunlardan bir tanesi eline isabet eden Özal yaşananlardan sonra kongreye devam etti (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1257). Özal suikastın üzerine gitmedi. Arka planındaki güçler aydınlatılmadı. 25 Eylül 1988'de yerel seçimleri öne almak amacıyla bir halk oylaması gerçekleştirildi. Özal'ın yerel seçimleri öne almak için yaptığı anayasa değişikliği Meclis'te kabul edilmesine rağmen yeterli sayıya ulaşamamıştı ve bu da halkoylamasına gidilmesini zorunu kılmıştır. Ancak Özal bu sefer istediğini bulamamış, referandumda halkın %65'i hayır oyu vermiştir. ANAP yerel seçimleri öne almak istiyordu çünkü parti sürekli kan kaybetmekteydi, eski siyasilerin siyasete dönüşü ve eski tabanlarına göz dikmesi ANAP için rahatsızlık vericiydi. Eskiler güçlenmeden seçimi kazanmak istiyordu (Aydın, Taşkın, 2018:370-371). Fakat hayır oyu çıkan referandumdan dolayı bu hayalleri suya dünmüş görünmekteydi.

Türkiye yerel seçimleri 26 Mart 1989 yılında gerçekleştirdi. İktidar partisi gün geçtikçe kan kaybetmeye devam ediyordu. Seçimin birinci partisi %28,2 oyla İnönü önderliğindeki SHP oldu. İkinci parti ise %25,6 oyla Süleyman Demirel önderliğindeki DYP idi. ANAP ise %21,9 ile üçüncü sıraya yerleşti (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1270). Özal seçimin kaybeden tarafındaydı. Seçimden önce “yeterli oyu almazsam giderim” diyen Özal, seçimden sonra “gitmiyorum” demişti. Özal, seçimlerin faturasını hükümete kesip bakanlar kurulunda değişiklikler yaptı. On iki bakanı hükümet dışı bırakan Özal, on beş yeni ismi bakanlar kuruluna aldı. Üç bakanın yeri ise değiştirildi, yedi bakan görevde kaldı. Evren, Böyle geniş çaplı bir değişikliğin güven oylaması gerektireceğini

vurguladı. Nihayetinde Özal, TBMM'den güven tazeleyerek yeni hükümeti ile yoluna devam etti (Tanör, 2008:81).

1982 Anayasasının ilk haline göre Cumhurbaşkanı, TBMM tarafından yedi yıl için seçilirdi ve tekrar seçilemezdi. Kenan Evren'in süresi 6 Kasım 1989'da sona eriyordu. Evren'in tekrar aday olabilmesi için anayasanın değiştirilmesi fikri öne sürenler olmuştu. Ancak muhalefet partileri bu görüşü desteklemediler. Cumhurbaşkanlığına aday isimlerden biri (belki de en güçlüsü) Turgut Özal'dı. Özal hem Meclis'in çoğunluğuna sahipti hem de sivil bir cumhurbaşkanı fikri çekiciliğine. Demirel, Özal'ın önünde siyasal bir gelecek olmadığı ve bu fırsatı kaçırmak istemediği için aday olacağını önceden ifade etmişti. Muhalefet partileri ortak bir aday çıkarılması konusunda ısrarcı olsalar da Özal seçime üç gün kala adaylığını açıklayacaktı. Onun ardından ANAP içinde Özal'a muhalif olan Fethi Çelikbaş da adaylığını koydu. Cumhurbaşkanlığı için iki aday bulunmaktaydı. Muhalefetin katılmadığı oylamada Özal, üçüncü turda Cumhurbaşkanlığı için yeterli oyu aldı (Karpat (3), 2015:223-224). Demirel'in tespiti doğrudu. Özal'ın her geçen gün oyları eriyip bitmekteydi. Siyasette devam etmek istiyorsa Cumhurbaşkanı olmak önünde iyi bir seçimdi çünkü Meclis çoğunluğu elindeydi. Özal, siyasetteki son seçim hamlesini de böyle gerçekleştirmiş oldu. Türkiye'nin sekizinci Cumhurbaşkanı olan Özal, sivil siyasetçi olması bakımından da dikkat çekiyordu

Özal, Cumhurbaşkanı olduktan sonra hükümeti kurma görevini Yıldırım Akbulut'a verdi. Akbulut, görevi alır almaz bakanlar kurulu listesini Özal'a sundu. Otuz kişilik kabinede boşalan bakanlıklara atamalar gerçekleştirildi aynı zamanda devlet bakanı sayısı on beşe yükseltildi (20. Yüzyıl Ansiklopedisi, 1990:1276). Akbulut'un görevi aldığı gün aynı günü kabine listesini Özal'a sunması, listenin daha önceden hazırlandığını gösteriyordu. Listenin Özal tarafından hazırlandığı ortadaydı. Akbulut hükümetini, Erdal İnönü "uzaktan kumandalı" olarak nitelendirdi (Tanör, 2008:84). Özal, Akbulut'u seçerken ANAP tabanına bir hafta sonra gerçekleştirecekleri olağan kongrede seçilmesi gereken kişiyi de göstermişti. Bu, Cumhurbaşkanının partisinden elini çekmediği anlamına da gelmekteydi. Parti içindeki muhalif kesim de harekete geçmişti ancak Özal karşısında pek de başarılı olamadılar. 17 Kasım 1989'da yapılan kongrede Akbulut 739 oy alırken, muhalif sesin lideri olan Hasan Celal Güzel ise 382 oy aldı. ANAP'ın yeni lideri "güdümlü başbakan" Akbulut oldu (Aydın, Taşkın, 2018:372).

Akbulut hükümeti döneminde yaşanan gelişmelerden bir tanesi maden işçilerinin greve gitmesiydi. Hükümet ile sendikalar arasında imzalanacak sözleşmede ücretler arasında anlaşmazlık yaşandı. Bunun üzerine Genel Maden- İş Sendikası genel kurulunu toplar ve sendika olarak grev kararı alır. 30 Kasım 1990'da madenciler Zonguldak'ta greve başladılar. İşçiler büyük bir direniş sergileyerek 4 Ocak 1991'de Zonguldak'tan Ankara'ya doğru yürüyüşe geçtiler. Madenciler Ankara'ya ulaşmadan durduruldular. Nihayetinde hükümet ve sendika bir anlaşmaya vardı ve grev sona erdi. Fakat bu süreçte hükümetin izlediği tutum grevi yakından takip eden halkın gözünde ANAP'ın itibarını biraz daha düşürmüştür (Aydın, Taşkın, 2018:372). Özal hem devlet başkanlığını hem başbakanlığı hem de parti başkanlığını birlikte yürütüyordu. Özal'ın, kabineyi belirlediğine yukarıda değinmiştik. Bunun yanı sıra Özal, ANAP İstanbul İl Başkanlığı boşalınca eşi Semra Özal'ın seçilebilmesi için baskılara başvurmuş, bu duruma karşı çıkan parti içindeki muhafazakâr kanada tavır almıştır. Üstelik muhafazakâr kanattan olan dönemin Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan'ı görevinden azletmiştir. Nihayetinde baskılar galip gelmiş Semra Özal başkanlığı kazanmıştır (Tanör, 2008:85). Özal, her şey olmaya çalışıyordu bir yandan parti il teşkilatlanmasında yer almaya çalışırken öte yandan başbakan koltuğunu korumaya çalışıyor, dış işleri bakanı olarak bir olaya yetişmeye çalışırken devlet başkanı olarak başka bir konuyla ilgilenmeye çalışıyordu. Körfez krizinin patlak vermesiyle birlikte Özal, bu konuyla tek başına ilgilenmek istedi. Amacı Amerika'nın yanında yer alarak siyaseten bir güç gösterisine soyunmaktı. Krizin fırsata çevrilmesi gerektiğini söyleyen Özal, Irak'a asker göndermek istiyordu. Özal'ın dış işleri bakanlığına soyunmuş olması dönemin bakanı Ali Bozer'i rahatsız etti ve Bozer 10 Ekim 1990'da dış işleri bakanlığı görevinden istifa etti. Bu istifayı Milli Savunma Bakanı Safa Giray'ın istifası takip etti. En dikkat çeken istifa ise Genel Kurmay Başkanı Necdet Torumtay'ın istifası oldu. Torumtay'ın istifasının dikkat çekmesinin sebebi, Torumtay'yı 1987 yılında Necdet Öztoran'un önünü keserek Özal'ın genelkurmay başkanı yapmış olmasıydı. İstifaların temel sebebi Özal'ın politikadaki tutumuydu. Torumtay, Irak'a asker gönderilmesine karşı çıkıyordu, Türkiye'nin Irak'a asker göndermesi demek BM nezdinde Kuveyt'i işgal eden Irak ile aynı konuma düşmek demektir. Bu istifa Özal'ın kamuoyundaki itibarının sarsılmasına sebep oldu ve Özal'a kimi basın organlarıncı verilen destek kesildi (Ahmad, 2011:236) Özal, her şey olmaya çalışırken siyaseten yıpranıyordu. Bir taraftan istifalar ve eleştiriler onu sarsarken, öte yandan ANAP içerisindeki muhalefet Özal'ın gücünü ANAP içinde yıkmanın zamanının geldiğini düşünüyordu.

14 Haziran'da ANAP genel kongresi toplandı. Konu genel başkanlık seçimiydi. Seçimden kısa bir süre önce Özal, Cumhurbaşkanlığından çekilerek ANAP genel başkanlığına aday olabileceğini açıkladı. Sonrasında bundan vazgeçerek Aydın Menderes'i ANAP genel başkanlığına davet etti. Ancak Menderes'in kafasındaki düşünceler farklıydı. Müstakil bir siyaset yapmak istiyordu. Siyasi yasağı bittikten sonra aktif siyasete bir süre ara verme kararı almıştı. Dönmek için doğru zaman olmadığını düşünüyordu, bu yüzden teklifi reddetti. Başkanlık için aday olanlar arasından Mesut Yılmaz, ANAP genel başkanlığına seçildi. Mesut Yılmaz'ın seçilmesi üzerine Yıldırım Akbulut başbakanlıktan istifa etti. Hükümeti kurma görevi Mesut Yılmaz'a verildi. Mesut Yılmaz hükümeti, Çankaya güdümünde olan bir hükümet değildi. Dış işleri bakanlığını yürütürken istifa eden Yılmaz, aslında Özal'dan bağımsız hareket etme isteğini bir nebze ortaya koymuştu. Başbakan olunca Özal'a daha mesafeli ve siyaseten ondan daha bağımsız bir yol izleyecekti. Ancak hükümet uzun ömürlü olmadı. Ülke seçim atmosferine girdi, Mesut Yılmaz bu isteğe sırt çevirmedi muhalefet partileri ile görüşüp seçimleri 20 Ekim 1991 tarihine aldı (Karpaz (3), 2015:224).

ANAP'ın seçim öncesinde baraj ve kontenjan milletvekilliği konularında değişiklik yaptığını belirtmiştik. Bu durum partiler arasında seçim ittifaklarını gündeme getirmiştir. RP, MÇP, IDP ittifak yaparak seçime RP listelerinden girdiler. İkinci ittifak ise merkez solda yaşanmıştır. Kürt kökenli liderler Halkın Emek Partisi'ni kurdular ancak seçime girebilecek kadar hazırlıklarını tamamlayabilmiş değillerdi. Bu yüzden SHP ile ittifaka gidip, SHP listelerinden adaylıklarını koydular. Üçüncü ittifak ise DYP kanadında yaşanıyordu. ANAP'tan ayrılan birtakım siyasetçilerin kurduğu Demokratik Merkez Parti, DYP'ye katılma kararı aldı. Seçim ittifakları böylece oluşmuş oldu (Aydın, Taşkın, 2018:380).

1991 genel seçimlerine bağımsızlar ve ANAP, DYP, DSP, RP, SHP ve SP⁴ olmak üzere altı parti katıldı. Seçim sonuçlarına göre SP ve bağımsızlar barajı aşamadılar. Süleyman Demirel önderliğindeki DYP %27,3 ile birinci parti oldu ve 178 milletvekili çıkardı. İkinci parti ise %24,1 oy oranına ulaşan ANAP'tı ve 115 milletvekili çıkardı. Üçüncü parti ise %20,75 oy oranı ile İnönü başkanlığındaki SHP oldu, 88 milletvekili çıkardı. Erbakan önderliğindeki RP %16,88 oy oranı ile 62 milletvekili çıkarırken; Ecevit önderliğindeki DSP ise %10,75 oy oranı ile 7 milletvekili çıkarabilmiştir (Tanör, 2008:91).

---

⁴ Sosyalist Parti: Ferit İlsever tarafından Şubat 1988'de kurulmuştur. 1991 seçimleri öncesi başkanlığını Doğu Perinçek yürütmüştür. Parti 10 Temmuz 1992 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır.

Seçim sistemindeki değişiklik elbette en çok oy alan partiye, DYP'ye, yaradı. Temsil gücü aldığı oy oranına rağmen fazla idi ancak hiçbir parti tek başına Meclis'te bir çoğunluk elde edememiştir. Bu da Türkiye'nin koalisyonlar hükümeti sürecini başlatır. 1983'ten beri süregelen ANAP iktidarı son bulmuştur. Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş, 1980 darbesinin yasakladığı liderler, 11 yıl sonra, her biri partisinin başında tekrar parlamentoda buluşmuşlardır. RP, IDP ve MÇP ittifakının başarılı olduğunu, liderlerin Mecliste olmaları ortaya koymaktadır.

Özal, hükümeti kurma görevini seçimlerde en yüksek oy alan DYP lideri Süleyman Demirel'e verdi. Ancak DYP tek başına hükümeti kuracak sandalye sayısına sahip değildi, bu yüzden kendine bir koalisyon ortağı bulmalıydı. İnönü liderliğindeki SHP ile koalisyon çalışmaları yürütülmeye başlandı. İlk olarak iki parti "demokratikleşme paketi"nde anlaştılar ve "Koalisyon Protokolü" yaptılar ve Demirel önderliğinde kabine oluşturuldu. Otuz iki bakanlıktan on iki tanesi SHP'ye verilmiştir. Demirel başbakan, İnönü ise başbakan yardımcısı olarak kabinedeki yerini almıştır. Hükümet programının en önemli özelliği "demokratikleşme" konusundaki vaatleri idi. Askeri vesayetini yaptığı anayasa ve yasalar değiştirilecek, ülkenin hukuk sistemi ve anayasası günün demokratik şartlarına uygun olarak yenilenecekti. Askeri vesayetini, 1971 yılından bu yana özgürlüklere getirdiği kısıtlamaların kaldırılması, üniversitelere özerkliğin geri verilmesi gibi konular vaatler arasındaydı. Ancak verilen sözler yerine getirilemedi. Örneğin yeni bir anayasa yapma fikrinden çabucak vazgeçildi, anayasadaki birkaç maddeyi değiştirme fikri ağır basmaya başladı. Fakat hükümet dile getirdiği bu değişiklikleri de yapmadı (Tanör, 2008:93).

Demokratikleşme vaadinde beklenen çözümlerden biri de Kürt meselesi idi. Ancak ülkede her geçen gün artan terör olayları meseleyi çözümsüzlüğe itiyordu. Hükümetin kuruluşundan kısa bir süre sonra terör olaylarında ciddi bir tırmanış gözlemlendi. Bu durum da SHP'ye zarar veriyordu, çünkü SHP seçim öncesinde HEP'lilere listesinde yer vermişti. SHP, Halkın Emek Partisi'ni Meclise taşıdığı için suçlu görülüyordu. 1991 yılının sonunda artan terör olayları ciddi can kaybına yol açmıştı ve bu toplumsal gerginliği de arttırmaktaydı. Ayrıca İslam adına gerçekleştirildiği ileri sürülen şiddetin artması da toplumda gerginliği yükselten başka bir olaydı. Yine de DYP, SHP koalisyonu işlemeye devam ediyordu. Koalisyon protokolüne göre özelleştirmeler değil, özerkleştirmeler savunulmaktaydı. Özellikle, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) politik ve bürokratik müdahalenin dışına çıkarılmak isteniyordu. Böylece KİT'ler kendi organlarıyla

profesyonel bir yönetime kavuşturulabilecektir. KİT'ler özelleştirilmeden özerkleştirilerek kârlı bir duruma getirilecektir. Protokolde bunun dışında refahın tabana yayılması ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi de yer alıyordu. Bu kapsamda öncelikle mücadele edilmesi gerekenin enflasyon olduğu vurgulanmaktaydı. Ancak halkın beklediği çözümler Meclis'ten gelmedi. SHP'nin baskısı ile ceza kanununda bazı değişiklikler yapıldı ancak bunlar demokratikleşme açısından cılız kalıyordu. Hükümet, 1973 yılında askeri vesayetin getirmiş olduğu Devlet Güvenlik Mahkemelerine (DGM) müdahale etmek istemiyordu. SHP etkili bir siyaset yürütemiyordu çünkü koalisyonun büyük ortağı DYP gerektiğinde Meclis'teki sağ partiler ile işbirliğine giderek SHP'yi etkisiz kılabilirdi. Üniversite ile ilgili verilen vaatlerde yerine getirilmemiştir, tek yapılan 1402 sayılı yasa ile üniversiteden uzaklaştırılan öğretim görevlilerinin görevlerine iade edilmesi olmuştur. Koalisyon hükümeti demokratikleşme vaadi ile iş başına gelmişti ancak demokratikleşme yönünde çok ciddi adımların atıldığı söylenemezdi. Siyasal yaşamın normalleşmesi adına atılan adımlardan bir tanesi 12 Eylül Döneminin kapattığı partilerin açılmasına olanak veren yasa olmuştur. Böylece CHP, 9 Eylül 1992 yılında toplanan 25. Kurultay'ında yeniden açıldı. Deniz Baykal, partinin Genel Başkanı seçildi. SHP'den ayrılan 21 milletvekilinin CHP'ye katılmasıyla CHP, Meclis'te grup kuracak sayıya ulaşmış oldu. Bir hareketlenme de MÇP cephesinde gerçekleşti. Parti içinde yükselen muhafazakâr kesim Türkeş'in liderliğinden memnun değildi. Muhsin Yazıcıoğlu önderliğindeki bu kesim MÇP'den istifa ederek 29 Ocak 1993 yılında Büyük Birlik Partisi (BBP)'ni kurdu. Ayrıca MÇP, 24 Ocak 1993 yılında adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirdi. (Aydın, Taşkın, 2018:385-388).

Meclis'te yaşanan sorunlar bununla sınırlı değildi. Çankaya ile Hükümet arasında da bir anlaşmazlık mevcuttu. Cumhurbaşkanı ile hükümet aynı saftaki partilerden değillerdi. Özal hükümetin ekonomik ve sosyal alanı düzenleyen kararnamelerinde, yüksek bürokrasi atamalarında hükümetle bir çekişme halindeydi. Hükümet bu duruma cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlayan "by pass" yasası ile cevap verdi (Tanör, 2008:94).

1993 yılında siyasette beklenmeyen bir değişiklik oldu. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 17 Nisan 1993 yılında vefat etti. Özal'ın vefat etmesiyle boşalan devlet başkanlığı koltuğuna Süleyman Demirel seçildi. Demirel, Meclisteki oylamanın üçüncü turunda 244 oyla seçildi. Demirel'in cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte DYP'nin genel başkanlık makamı da boşalmış oldu. DYP'nin 13 Haziran 1993 yılında yapılan Kongresinde genel başkanlığa Tansu Çiller seçildi. DYP'deki seçim sonrasında Demirel Çiller'e hükümeti

kurma görevini verdi. Çiller, DYP'nin ilk kadın genel başkanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın başbakanı olarak tarihe adını yazdırdı. Koalisyonun ortağı hâlâ SHP idi. I. Çiller Hükümetinde SHP bakanlarını korurken, DYP kanadındaki bakanlarda değişiklikler yaşandı (Aydın, Taşkın, 2018:390-392).

TBMM'de, I. Çiller Hükümeti güvenoyu alamadan Sivas'ta olaylar patlak verdi. 2 Temmuz 1993 yılında gerçekleşen Madımak Olayında otuz beş kişi ölmüştür. Pir Sultan Abdal Etkinlikleri için kimi aydın, yazar ve düşünürler Sivas'a davet edilmişti. İçlerinde Aziz Nesin'de bulunmaktaydı. Nesin, etkinlik kapsamında bir konuşma yapmıştı. Konuşmadan sonra şehirde olaylar çıktı. Yaklaşık on bin kişilik grup şehre gelmiş olan aydınları Madımak Oteli'nde sıkıştırdı. Madımak Oteli'ni kuşatan ve ardından ateşe veren grup otuz beş kişinin yanarak ölmesine sebep oldu. Cumhurbaşkanı olaylarla ilgili olarak "devlet güçleri ile halk karşı karşıya getirilmemeli" dedi. Çiller ise olayları önemsiz göstermeye çalışarak "otelin etrafını saran vatandaşlarımıza zarar gelmemiştir." şeklinde açıklamalarda bulundu. Güvenlik güçlerinin olaylara seyirci kaldığı, devletin bu hadisede üzerine düşen görevi yerine getirmediği şeklinde eleştiriler yöneltildi. Bu gelişme hükümetin itibarını ciddi biçimde etkiledi.

11 Eylül 1993'te SHP'nin kurultayında Murat Karayalçın genel başkanlığa seçildi. İnönü olaylardan bir ay önce siyasetten çekileceğini duyurmuştu. Genel başkan artık Murat Karayalçın'dı ve İnönü onursal genel başkan oldu.

Dönemin çiçeği burnundaki hükümetinin iktidardaki günleri olaylı başlamıştı. Çiller hakkında ANAP milletvekilleri TBMM'ye bir önerge verdiler. Çiller'in mal varlığının araştırılması talep ediliyordu. İddiaya göre başbakan, Demirel hükümetinde devlet bakanlığı yaptığı sırada yolsuzlukla yedi milyon dolar servet edinmiş ve bunu ABD'deki taşınmazlara yatırmıştı. Bu zenginleşme 1993 yılında verdiği mal bildiriminde açıklamamıştı. Önerge SHP'nin Çilleri desteklemesiyle reddedildi (Akşin, 2008:166).

Hükümetin ikinci bunalımı ise ekonomik krizden kaynaklandı. Özal döneminden beri uygulanan neo-liberal politikalar borçlanmaya dayalıydı, borç ekonomisi bütçenin sürekli açık vermesine sebep oluyordu. Artık ekonomi bu iç borcu kaldıramayacak duruma gelmişti. Bunun göstergesi ise yükselen enflasyon oranıydı. ANAP hükümeti döneminde başlayan bu artışın önüne geçilemiyordu. DYP, SHP koalisyonu döneminde SHP ekonomi politikasını tamamen DYP'ye bırakmış gibi görünüyordu. SHP yürütülen neo-liberal politikalarından rahatsızdı ancak etkili bir alternatif politika geliştiremiyordu. Kamuoyu

algısı SHP'nin iktisadi bilmeyen bir parti olduğu yönündeydi. Türkiye iç ve dış borç batağına düşmüş durumdaydı. 1990 yılında 50 milyar dolara yaklaşan dış borç, 1993 yılında 67 milyar doları aşmıştı. 1985 yılından itibaren kamu açıklarının kapatılması amacıyla gereken parayı sağlamak için iç borçlanmaya gidilmesi, 2000'li yıllarda bankacılık sektöründeki krizin temelini oluşturacaktır. Türk lirası her geçen gün değer kaybetmekteydi. İktisadi tabloyu değiştirme vaadinde bulunan DYP ve SHP ise bu konuda ciddi bir başarı gösteremedi. Sürekli büyüyen kamu açıkları ve dış açıklarla başa çıkmak için 5 Nisan 1994'te yeni bir istikrar programı devreye sokuldu. Tarihe 5 Nisan kararları olarak geçen programda Türk lirası devalüasyona uğradı. KİT ürünlerine yüzde elliye varan zamlar yapıldı. Enflasyon yüzde yüzü aştı, hazine bonolarının faizleri yüzde dört yüze yaklaştı. Kısa süre içerisinde altı yüz bin kişi işsiz kaldı. Sonuçta IMF⁵'ye gidilerek stand by⁶ antlaşması yapıldı (Kepenek ve Yentürk, 2011:580-586). ANAP hükümetinin uyguladığı ekonomik politikanın acısı, Çiller hükümeti döneminde çıkmıştı. Yaşanan ekonomik bunalımın sonucunda IMF'nin acı reçetesine uymak dışında başka bir çözüm kalmamıştır. Nihayetinde peşi sıra gelen kriz de bu çözümün yeterli olmadığını ortaya koymuştur.

27 Mart 1994 yılında yerel seçimler yapıldı. DYP'nin %21,4, ANAP'ın ise %21 oy aldığı seçimlerde şaşırtan sonuç ise RP'nin %19 oy oranıyla iki büyük ilin belediyesini SHP'den alması oldu. Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek olurken, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı ise Recep Tayyip Erdoğan olmuştur. RP'nin oylarındaki yükselişin asıl sebep iktidardaki koalisyon partisinin iktisadi bir rahatlama vadetmesine rağmen bunu sağlayamamasıydı (Tanör, 2008:167).

27 Mart yerel seçimlerinde merkez solda bulunan partiler DSP, CHP ve SHP bir başarı gösteremediler. Seçim onlar için bir yenilgiydi ve bu yenilgi sonucu birleşme arayışları kuvvetlendi. Bülent Ecevit birleşme çabalarına olumlu bir cevap vermedi. Murat Karayalçın önderliğindeki SHP ise; Hikmet Çetin'in genel başkan olması konusunda CHP ile anlaşarak birleşmeye gitti. 18 Şubat'ta birleşen SHP ve CHP'nin anlaşması 10 Eylül

---

⁵ International Monetary Fund (IMF): 1944 yılında ABD'de kurulan ve milletlerarası ekonomik meselelerle uğraşan bir teşkilattir. Küresel finansal düzeni takip etmek, borsa, döviz kurları, ödeme planları gibi konularda denetim ve organizasyon yapmak, aynı zamanda teknik ve finansal destek sağlamak gibi görevleri bulunan uluslararası bir organizasyondur (https://tr.wikipedia.org/wiki/Uluslararası_C4%B1_Para_Fonu).

⁶ Stand-By Antlaşması: Kredi alanın geri ödeme yükümlüğünü yerine getirmemesi olasılığına karşı geri ödenme garantisi sağlayan bir teminat mektubu verilmesini sağlayan kredi antlaşmasıdır. Gelişmekte olan ve gelişmiş piyasa ülkeleri için en önemli borç verme aracıdır. (<https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/20/33/Stand-By-Arrangement>).

1995'te Deniz Baykal'ın genel başkan seçilmesiyle son buldu. Çetin, 18 Şubat'tan 10 Eylül'e kadar genel başkanlık yaptı (Aydın, Taşkın, 2018:406).

Deniz Baykal'ın genel başkan olması ile DYP, SHP koalisyonu bozulmuş oldu. DYP, CHP ile koalisyona gitmek istedi ancak Baykal ile karma hükümet konusunda anlaşmazlığa düştü. Bunun üzerine Çiller, bir azınlık hükümeti kurarak yoluna devam etmek istedi. Ancak azınlık hükümeti uzun süreli olmadı. Nihayetinde III. Çiller hükümeti DYP, CHP koalisyonu ile kuruldu. Baykal, bu koalisyonun oluşması için erken seçimi dayatmaktaydı, böylece 24 Aralık 1995 yılında genel seçimlerin yapılması kararı alındı. Genel seçime az bir zaman kalan Türkiye, Avrupa Birliği ile 6 Mart 1995 yılında gümrük birliği antlaşmasını imzaladı. Türkiye ekonomisi açısından sonuçları olacak bu antlaşma önemliydi. Çiller hükümeti bu antlaşmayı Avrupa Birliği'ne üyelik için önemli bir adım olarak görüyor ve bu şekilde sunuyordu (Akşin, 2008:168).

Genel seçim öncesinde Çiller ve Yılmaz, partilerinin tabanında yer alan muhafazakâr kitleyi görmezden gelerek batıcı ve milliyetçi unsurlara yönelik birleştirici bir söylem geliştirdiler. Bu söylemle soyundukları rol, RP'ye karşı düzenin koruyucusu olma rolüydü. Başbakan Çiller, 29 Şubat 1994'te Ata'ya Saygı temalı bir miting düzenledi ve mitinge DEP ve RP'lileri davet etmedi. Bu aynı zamanda kendi içerisindeki muhafazakâr kesimi dışlamak ve Kürt siyasetçileri düzen dışı saymak demektir. Çiller Temmuz 1994'te, Fransız Le Figaro Gazetesine verdiği demeçte "*Bizi Avrupa'nın dışında bırakırsanız İslamcılık Avrupa'nın kapısına yerleşir. Barış için tehdit oluşturabilir.*" demiştir. Bu açıklama RP'lilerden oldukça tepki toplamıştır. İslam dinine mensup bir ülkenin başbakanının, İslam'ı bir tehdit unsuru olarak görüp Avrupa'yı bununla tehdit etmesi oldukça yadırganacak bir durumdur. Bu dönemde Refah Partisi İstanbul milletvekili Hasan Mezarıcı'nın, Atatürk karşıtı açıklamalarda bulunması üzerine Mesut Yılmaz iki bin ANAP'lıyı yanına alarak Anıtkabir ziyareti gerçekleştirdi. İki liderin bu tutumuna karşılık RP ise kendisini DP'nin bir devamı olarak tanıtarak ANAP ve DYP'nin muhafazakâr tabanına göz dikti. 1993 yılında Büyük Değişim Partisi'ni kurarak siyasete dönen Aydın Menderes, RP'ye davet edildi. Menderes istediği çıkışı BDP'de yakalayamamıştı. Bu çağrıyla uygun bularak 1995 Kasım'ında Refah Partisi'ne geçti. Bu hamle RP'nin kendisini DP'nin devamı olarak tanıtmada etkili bir hamle oldu. DP'nin mimarı Adnan Menderes'in hayatta olan tek oğlu, siyasetteki yerini Refah Partisi'nin yanı olarak belirlemişti. RP güçlü bir seçim kampanyası yürütmekteydi. Kürt meselesi konusunda da açıklamalarda bulunan RP, Kürt kimliğinin öne çıkarılmasından çok, müslümanlığa vurgu

yaparak birleştirici bir çatı inşa etmek niyetindeydi. Kürtlere, Kürtçe eğitim ve televizyon sözü de verdi (Aydın, Taşkın, 2018:420-421). Genel seçim öncesi merkez sağın durumu buydu. Bir tarafta laiklik elden gidiyor, şeriat geliyor diyerek ülkenin radikal bir değişime uğrayacağını ileri süren merkez sağda iki lider; öte yandan laiklik ile ilgili sorunları olmadığını, aksine laikçi olduklarını ileri süren yine sağ muhafazakâr bir parti vardı. RP'nin şansı yerel seçimde büyükşehirleri kazanmış ve kazandıkları yerdeki belediye yönetimlerinin takdir toplamış olmasıydı. Yoksul kesime çeşitli yardımlarda bulunuyorlar, bir tür sosyal belediyecilik anlayışını yürütüyorlardı. Asker, merkez sol ya da merkez sağ partiler düzenin koruyucusu olduklarını söyleseler de, RP'nin iktidarının şeriat getireceğini savunsalar da RP'nin yükselişini engellememişlerdir. Ekonomik kriz, siyaset dışına itilmeye çalışılan yoksul kesim, öteki olarak lanse edilen muhafazakârlar sonuçta Milli Görüş çizgisinden gelen siyasetçileri iktidara taşımıştır.

24 Aralık 1995 seçimleri RP için bir başarıdır %21,7 oranında oy alan RP, 158 milletvekili çıkarmıştır. İkinci sıraya ise %19,9 ile Yılmaz önderliğindeki ANAP yerleşmiştir. Mecliste 132 sandalyeye sahiptir. Üçüncü parti ise Çiller önderliğindeki DYP olmuştur. %19,4 oy oranı ile 122 milletvekili çıkarmıştır. Merkez solda ise Ecevit önderliğindeki DSP ciddi bir başarı elde etmiş %14,8 oy oranı ile 76 milletvekili çıkarmıştır. (Ecevit 1991 yılında yapılan genel seçimde baraj altı kalmıştı.) Deniz Baykal önderliğindeki CHP ise barajı kıl payı aşmış, %10,8 oy oranı ile 49 milletvekili çıkarmıştır (Karpat (3), 2015:318).

RP, seçimden birinci parti çıkararak başarılı olmuştu fakat tek başına hükümeti kuracak oy da alamamıştı. Kendine bir koalisyon ortağı bulması gerekiyordu. Ancak seçimlerden önce DYP ve ANAP liderleri, RP ile koalisyon kurmayacaklarını beyan etmişlerdi. Beklenen ANAP ve DYP'nin bir koalisyon hükümeti kurmasıydı ancak bu da teamüllere aykırıydı çünkü en çok oy alan parti RP idi. Ayrıca Yılmaz ve Çiller bir anlaşmazlık içindeydiler. RP ile ANAP arasında bir koalisyon hükümeti kurulacakken asker RP'yi koalisyonda istemediğinin mesajını vermesi üzerine, DYP, ANAP koalisyon hükümetinin kurulmasına karar verildi. Hükümet kamuoyunda ANAYOL hükümeti olarak adlandırılıyordu. Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz'a verdi. Yılmaz hükümeti 6 Mart 1996'da kuruldu. Meclisteki güven oylamasına 544 milletvekili katılmış ve 207 ret oyuna karşılık, 257 olumlu oyla Yılmaz Hükümeti güvenoyu almıştı. Refah Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi milletvekilleri olumsuz oy kullanırken, Demokratik Sol Parti grubu çekimser kalmıştı. RP, Anayasa

uyarınca bir hükümetin güvenoyu almış sayılması için, oylamaya katılan milletvekillerinin salt çoğunluğunun olumlu oy vermiş olması gerektiğini, Mesut Yılmaz Hükümeti'nin ise yeterli güvenoyu alamadığını ileri sürerek Anayasa Mahkemesine başvurdu. RP cephesinde işler böyleyken, ANAYOL hükümetinde de kısa süre içerisinde çekişmeler başladı. Yılmaz ve Çiller'in birbirlerini sevmedikleri bilinen bir gerçektir. Onların çekişmesi sürerken RP, Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi'nin ihalesi kapsamında Tansu Çiller hakkında bir soruşturma önergesi verdi. Mesut Yılmaz'ın partisinin milletvekillerini bu konuda serbest bırakması üzerine, Çiller ve Yılmaz arasındaki kriz patlak verdi. Bu süreçte RP ikinci bir çıkışta bulundu ve Çiller'in başbakanlığının bitmesine bir gün kala örtülü ödenekten beş yüz milyar harcadığı iddiasını Meclise taşıdı. RP ile DSP, bu konuda hükümetin üzerine giderken, Yılmaz ortağını koruma hamlesinde bulunmadı. Bu arada RP'nin Anayasa Mahkemesine başvurusu sonuçlandı. Mahkeme ANAYOL Hükümeti'nin güvenoyu almadığına karar verdi. Çiller hakkında verilen soruşturma önergelerinin ANAP'lılardan olumlu ayıması hükümet için bir krizken, Anayasa Mahkemesi kararı Çiller krizini hükümete unutturdu, hükümet istifasını Cumhurbaşkanı'na sundu (Aydın, Taşkın, 2018:421).

ANAYOL Hükümeti'nin tarihe karışmasıyla birlikte yeni hükümeti kurma görevi Necmettin Erbakan'a verildi. Erbakan'ın politik söylemleri, onun laikliğe karşı olduğu yönünde bir kuşkuya neden oluyordu. Devrin siyasal atmosferinde "irtica ile mücadele" önemlice bir yer işgal ediyordu. Erbakan için bir koalisyon ortağı gerekiyordu, ortaklığa en yakın isim ise Çiller'di. Ancak ANAP, Çiller'in örtülü ödenekten yaptığı harcama ile ilgili Meclise bir önerge vermiş bulunuyordu. Bu önergeye RP'liler karşı oy verince Çiller hükümete katılmaya ikna oldu. Seçimden önce RP ile koalisyon kurmayacağını ve partisinin laikliğin güvencesi olacağını söyleyen Çiller'in, bu hamlesi DYP'de krize sebep oldu. Dört milletvekili istifa ederek ANAP'a geçti. On vekil RP, DYP koalisyonuna güvenoyu vermedi, beş vekilse çekimser davrandı. Nihayetinde RP, DYP koalisyonu, kamuoyunda bilinen adıyla Refahiyol hükümeti, 28 Haziran 1996'da çalışmalarına başladı (Karpuz (3), 2015:236).

Erbakan başkanlığındaki Refahiyol hükümeti çalışmalarına başladı. İlk işleri kamu personeli maaşlarına yaklaşık yüzde elli zam yapmak olan Refahiyol hükümeti, toplumun yoksul kesimlerine yönelik adımlar atmıştır. Asgari ücretin iyileştirilmesi, hububat alım fiyatlarının yükseltilmesi, esnafa destek kredileri gibi hamleler hükümet için önemli birer adım olmuştur (Yavaşca, 2018:133). Erbakan'ın, orduyla kuracağı ilk temas da merak

konusuydu. Başbakan olarak katıldığı ilk MGK toplantısında, terörü önlemek amacıyla boşaltılan köylere geri dönüş projesini geliştiren Erbakan, askerlerin bu konudaki fikrini aldı. Projenin destek aldığını bildirdi. Ancak PKK'nın eylemlerinden ötürü Demirel'in, PKK'yı kastederek "Eşküyaya" haddi bildirilmelidir. Uzlaşma olmaz." demesi üzerine Erbakan, terörle masaya oturulamaz ifadesinde bulundu. Oysaki Erbakan, kısa bir süre önce barış atağı başlattığını ilân etmiş ve ilk somut adımı da bir televizyon kanalından belli bir saat Kürtçe yayın yapılmasına izin vererek atmıştır (Aydın, Taşkın, 2018:425). RP'nin barış açılımı böylece suya düşmüş oldu.

RP'nin Meclis'te karşılaştığı sorunlardan biri de Çekiç Güç'ün süresinin uzatılmasıydı. Çekiç Güç, bir askeri operasyonun adıdır. Irak lideri Saddam Hüseyin'in, Kuveyt'i işgalinden sonra ABD ile bir ateşkes antlaşması imzalar. Ateşkes antlaşmasının ardından Saddam, bölgede isyan eden Kürtlere kimyasal silah ile saldırır. Bunun üzerine Kürtler Türkiye ve İran'a sığınır. İran ve Türkiye sınırlarında milyonlarca Kürt vardır ve bu devletlerde bir paniğe yol açar. Batı'dan, özellikle ABD'den yardım istenir. ABD, 1991 yılında Huzur Operasyonu'nu başlatır. Amaç sınırlara akın eden Kürtlere, insanı yardım ve destekte bulunmak bunun yanı sıra güvenli bölge oluşturarak Kürtlerin evlerine dönmesini sağlamaktır. Operasyon başarı ile gerçekleştirildi ancak ABD'nin bölgeden çekilmesi istenmiyordu çünkü Saddam'ın tekrar gelme tehlikesi vardı. Bu yüzden Çekiç Güç'ün süresi uzatıldı (Oran, tyk:3). Çekiç Güç'ün süresinin uzatılması konusu RP için sorunlu bir konuydu. Çünkü RP, muhalefette iken Çekiç Güç'ün bölgedeki amacının huzuru sağlamak yerine Büyük İsrail ve Ermenistan'ı kurmak olduğunu söylemişti. Bunun yanı sıra bir şehit cenazesinde, şehitlerin katili olarak yine Çekiç Güç'ü hedef göstermiş ve dönemin iktidar partisini bu güce destek verdiği için katil olarak nitelmişti. Şimdiyse kendisinin süreyi uzatması isteniyordu. Erbakan ve RP'liler sürenin uzatılmasına "evet" dediler fakat RP içerisinde önemli sayıda milletvekili bu konuda eleştirilerde bulundu (Aydın, Taşkın, 2018:425).

Dış politika ile ilgili yaşanan tek sorun bu değildi. Erbakan Hükümeti'nin İran ve Libya gezileri oldukça olaylı geçmişti. Özellikle Libya gezisinde yaşananlar Türkiye Cumhuriyeti başbakanının itibarı açısından zedeleyiciydi. Türkiye'yi Amerikan üslerine izin vererek Kürtlere eziyet etmekle suçlayan Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi kameraların ve basın önünde Erbakan'ı paylamıştır. Bu durum Türkiye kamuoyunda çok ciddi tepkilere sebep oldu. Muhalefet partileri, Kaddafi'nin davranışına karşı bir şey söyleyemediğini iddia ettikleri Erbakan'ı bu siyasi krizden sorumlu tutmuşlar, hatta

istifaya davet etmişlerdir (Yavaşca, 2018:150). Dış politikadaki meseleler gündemi meşgul ederken gerçekleşen bir kaza dış politikayı unutturmuştur: Susurluk Kazası. Balıkesir'e bağlı bir ilçe olan Susurluk'ta, 3 Kasım 1996'da bir kaza meydana geldi. Kazayı yapan aracın içinde Emniyet görevlisi Hüseyin Kocadağ, çeşitli suçlardan aranmakta olan mafya lideri Abdullah Çatlı, DYP milletvekili Sedat Bucak ve modellik yapan Gonca Us adında bir kadın vardı. Sedat Bucak haricindeki kişiler öldüler. Araçta yapılan incelemelerde Çatlı ve Us üzerinde sahte kimlik belgeleri çıktı, bunun yanı sıra araçta silahlar ve susturucular bulunmaktaydı. Abdullah Çatlı, Türkiye İşçi Partili yedi öğrencinin öldürülmesi suçunun yanı sıra; Milliyet Gazetesi başyazarı Abdi İpekçi ve Doç. Dr. Bedrettin Cömert suikastlarından, uyuşturucu kaçakçılığında ve Papa suikastını gerçekleştiren Mehmet Ali Ağaca'yı hapisten kaçırmaktan Türk polisi ve İnterpol tarafından aranmaktaydı. Çatlı'nın üzerinden çıkan sahte kimliklerden birinde Mehmet Ağar imzalı, Emniyet Genel Müdürlüğü uzmanı yazmaktaydı. Bir anda olay hükümeti de içine alan bir skandala dönüştü. Mehmet Ağar İçişleri Bakanlığında istifa etmek zorunda kaldı. Muhalefet lideri Mesut Yılmaz, yaşanan cinayetlerin ve bu kazanın üzerinden hükümete yüklendi. Mafya, devlet ve siyaset üçgenindeki kirliliğin ortalığa saçılması üzerine toplumda bir hareketlenme başladı. "Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" sloganıyla başlatılan eylemlere halk bir dakika ışık söndürerek önemli bir destek veriyordu. Ancak şaibelere bulaşmamış olan RP'nin, bu süreçte takındığı tutum hayal kırıklığı yarattı. Erbakan bu eyleme destek verenleri "glu glu dansı yapıyorlar" diyerek eleştirmiş ve olayların üzerine gitmemişti (Aydın, Taşkın, 2018:427-428). RP'nin sorunun üzerine gitmemesi eleştirildi. Böylesi bir hamle, RP'ye saygınlık kazandıracak gibi temiz siyasetin de kapılarını aralayabilirdi. Fakat dönemin çalkantılı siyasal hayatı, bu önemli meselenin çok çabuk küllenmesine neden oldu.

Refah Partisi'nin laikliğe karşı olduğu her defasında muhalefet liderlerince dile getiriliyordu. Nitekim RP Rize milletvekili Şevki Yılmaz'ın, sürekli Mustafa Kemal aleyhine konuşması, bir davette Hizbullah'ı destekleyen sansasyonel açıklamaları RP'ye laiklik üzerinden yöneltilen eleştirileri arttırmıştı. 11 Ocak 1997'de, Erbakan'ın Başbakanlık konutunda çeşitli tarikat ve cemaat temsilcilerine yemek vermesi gerilimi iyice tırmandırdı.

28 Şubat 1997 günü ordu durumu müdahale etti fakat bu müdahale daha önceden bildiğimiz müdahalelere benzemiyordu. Bu yüzden post-modern darbe adı verildi. 28 Şubat günü Milli Güvenlik Kurulu toplandı. MGK'nın toplantısında Cumhurbaşkanı

Süleyman Demirel, genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları, Tansu Çiller ve Necmettin Erbakan bulunmaktaydı. Toplantı dokuz saat sürdü. Laik kanadı temsil eden askerler, hükümete köktendinciliğin yayılmasını engellemek amacıyla 18 maddelik önlemler paketi imzalandı. Bu önlem paketinin içinde tarikatlarca işletilen yurt, okul ve vakıfların kapatılması, İmam-Hatip okullarının sayısının azaltılması, dinci kesimlerin kamu kurumlarında, adalet örgütlerinde, okullarda ve üniversitelerde kadrolaşmasına izin verilmemesi, zorunlu öğrenimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması gibi istekler bulunmaktaydı. Esasında bunlar birer istekti ancak buna hükümetin uyması gerekiyordu. Askerler bu isteklere aykırı davranılırsa şayet ona göre yeni önlem paketleri ve yaptırımlar getirileceğini belirtmiştir. Hükümetin tavsiye niteliğindeki bu önlemlere uymaktan başka çaresi yoktu. Ordunun tam anlamıyla darbe yapmasından, yönetimi tümüyle eline almasından korkuluyordu. RP'nin iktidarı devam ederken istenilen bu önlemlerin nasıl yerine getirileceği tartışma konusuydu. 21 Mayıs 1997'de, cumhuriyet başsavcısı [küçük] Vural Savaş laikliğe aykırı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle Refah Partisi aleyhinde Anayasa Mahkemesine kapatma davası açtı. RP üzerindeki baskı gittikçe artıyordu. Çiller, Erbakan'ı hükümetten ayrılmaya ikna etti. Erbakan 18 Haziran 1997'de hükümetten istifasını sundu. Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verdi. Hükümeti kurma görevinin ANAP liderine verilmiş olması RP ve DYP cephesinde rahatsızlığa yol açtı. ANAP, DSP ve DYP'den ayrılan Hüsamettin Cindoruk'un kurduğu Demokrat Türkiye Partisi (DTP)'nin destekleri ile yeni hükümet kuruldu. Yılmaz'ın başbakan olduğu hükümet kamuoyunda ANASOL-D hükümeti olarak adlandırıldı (Akşin, 2008:174-175).

ANASOL-D Hükümeti 30 Haziran 1997 yılında, Cumhurbaşkanı Demirel'in onayı ile kurulmuştur. 8 Temmuz'da yapılan güven oylamasında 278 kabul oyuna karşı 265 ret oyu almıştır.⁷ Hükümet bir yandan 28 Şubat kararlarını uygulamaya, öte yandan da muhafazakâr seçmenin gönlünü kazanmaya çalışıyordu. Doğrusu bu hiç de kolay değildi çünkü hükümet darbe destekçisi olarak görülüyordu. Zorunlu eğitimi sekiz yıla çıkaran yasa teklifi Meclis'ten geçirildi. Bu süreçte yapılanlar asker ile arayı düzeltmeye yetmiyordu. TSK bünyesinde, irticai faaliyetleri izlemek için Batı Çalışma Grubu adı altında bir çalışma grubu oluşturuldu. Hükümetin ne askerle arası düzeliyor, ne de hakkındaki yolsuzluk iddiaları bitiyordu. ANASOL-D hükümeti döneminde birdenbire zenginleşen iş adamı Korkmaz Yiğit, Türkbank'ı satın almak için devreye girdi. Yalnızca

---

⁷ <https://web.archive.org/web/20140915023729/http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o55.htm>

Türkbank'ı da değil, Yiğit Kanal 6'yı satın almış ve Milliyet Gazetesi'ne de göz dikmişti. Bu süreçte mafya lideri Alaattin Çakıcı ile ANASOL-D hükümetinde devlet bakanı olan Eyüp Aşık arasında yapılan telefon görüşmeleri ile Alaattin Çakıcı ve Korkmaz Yiğit arasındaki telefon görüşmeleri basına sızdı. Böylece Mesut Yılmaz'ın dürüst siyasetçi imajı sarsıldı. Aşık partiden, milletvekilliğinden istifa etse de bu ANAP'ı kurtarmaya yetmedi. Bu olay hakkında soruşturulma yapılması için Meclis'e önerge verildi. CHP'nin önergeyi desteklemesiyle, Yılmaz hükümetten istifa etmek zorunda kaldı. Yılmaz hükümeti düştükten sonra Demirel, bir uzlaşma hükümeti kurulmasını istemiş ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır. DYP ve ANAP, DSP'nin dışarıdan desteklemesiyle bir azınlık hükümeti kurdu. Ecevit'in başbakanlığında kurulan bu hükümet 11 Ocak 1999 yılından, 18 Nisan 1999'da yapılacak seçimlere kadar görevde kalmıştır. Hükümet azınlık hükümeti olsa da Ecevit'in siyasi kariyeri için iyi sonuçlar doğuracaktı. Türkiye'de uzun süredir terör eylemleri devam etmekteydi ve terörist başı ilan edilen Abdullah Öcalan her yerde aranıyor, ele geçirilmeye çalışılıyordu. Nihayetinde Öcalan 16 Şubat 1998'de Kenya'da yakalandı. Öcalan'ın yakalanması üzerine PKK silah bıraktı. Bu olayların Ecevit'in başbakanlığına denk gelmiş olması ise onun liderlik imajını parlatan bir gelişme oldu. Öcalan yakalandıktan sonra Türkiye'ye getirildi ve yargılanmasına başlandı. Türk Ceza Kanununun 125.maddesinde göre "vatana ihanet suçundan" yargılanan Öcalan idama mahkûm edildi. Ancak avukatlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurması üzerine idam kararı beklemeye alındı. (Karpuz (3), 2015:238)

Bu süreçte medya popüler milliyetçiliği köpürtmekteydi. Her tür etkinlikte kabartılmaya çalışılan milliyetçi duygular nihayetinde MHP'ye yaramıştı. Seçimlere az bir süre kalmıştı ve medyada görünürlüğü olmayan bir partinin oy oranı gittikçe artıyordu. Refah Partisi, 16 Ocak 1998 yılında laikliğe karşı eylemleri olduğu gerekçesiyle kapatıldı. Erbakan ve yedi vekili hem vekilliklerini yitirdiler hem de beş yıl siyaseten yasaklandılar. Ancak RP'nin devamı olarak Fazilet Partisi kuruldu. Birçok RP'li, Fazilet Partisi'ne geçti.

18 Nisan 1999 yılında genel seçimler yapıldı. Beklendiği üzere Ecevit liderliğindeki DSP %22 oy alarak birinci parti oldu ve 136 milletvekili çıkarttı. Beklenmeyen gelişme ise Devlet Bahçeli önderliğindeki MHP'nin %17,9 oy alarak ikinci parti olarak çıkmış olmasıydı. MHP, Meclis'te 128 sandalyeye sahip oldu. Üçüncü parti ise RP'nin yerini almış olan Fazilet Partisi (FP) idi. Tüm baskılara rağmen RP'ciler biz de varız demişler ve %15,4 oy almışlar ve 109 sandalye ile Meclis'e girmişlerdi. ANAP %13,2 ile dördüncü parti olmuştu, 86 sandalyeye sahipti, DYP ise %12 oy ile 85 vekil

çıkarmıştı. CHP ise %9 oy oranı ile barajı aşamadığından Meclis'e girememiştir (Aydın, Taşkın, 2018:446). Aynı tarihte yerel seçimlerde gerçekleştirildi. Yerel seçim sonuçlarının tablosu ise daha farklıydı. %18,4 oy oranı ile FP birinci parti olarak çıktı. ANAP %17 oy oranı ile ikinci olurken, genel seçimin lideri olan DSP %15,19 ile üçüncü parti oldu. MHP ise %15,14 oy oranı ile hem genel seçimde hem de yerel seçimde seçimlerde bir başarı elde etti. Barajı aşamayan CHP ise yerel seçimde %13 oranında oy alarak beşinci parti oldu. %12 oy oranı ile DYP ise altıncı sıraya yerleşti.⁸

CHP'nin hem genel seçimde baraj altı kalması hem de yerel seçimlerde başarısızlığı sebebiyle, Deniz Baykal genel başkanlıktan çekildi. 22 Mayıs 1999'da yapılan Kurultay'ında Altan Öymen, CHP genel başkanı seçildi (Aydın, Taşkın, 2018:447).

Genel seçim sonrası yeni oluşan Meclis'te yemin telaşı vardı. Ancak bu telaş kısa bir süre sonra bir krize dönüşecekti. 2 Mayıs 1999'da, Meclis'te yemin etmeye toplanmış taze vekiller içerisinde Fazilet Partisi İstanbul milletvekili Merve Kavakçı Meclis'e türbanı ile gelmişti. Kamu kurumlarında ve Meclis'te türban takılması yasaktı. Kavakçı'nın Meclise türbanlı olarak girmesi ve o şekilde yemin etmek istemesi krizin başlangıcı oldu. Ecevit önderliğinde DSP'liler ve kimi kadın vekillerce Kavakçı protesto edildi. Meclis'te oturuma ara verildi. Genel kurul tekrar toplandığında Kavakçı yoktu. Sonrasında Kavakçı hakkında yapılan araştırmalar neticesinde kendisinin çifte vatandaş olduğu öğrenildi ve bunu bildirilmediğinin ortaya çıkması üzerine vekilliği düşürüldü.

Türkiye'nin 57. hükümetini kurma görevi Ecevit'e verildi. DSP, MHP ve ANAP koalisyonu ile Ecevit'in başbakanlığında yeni hükümet oluşturuldu. Bu koalisyon hükümeti dönemindeki en ilginç olaylardan bir tanesi dönemin İç İşleri Bakanı Sadettin Tantan'ın yolsuzluklara karşı savaş başlatması oldu. Tantan, koalisyonun ANAP kanadındandı. Yolsuzluğa karşı başlattığı savaşta pek çok yolsuzluk örgütünü açığa çıkardı, bunların içinde kimi siyasetçileri de ilgilendiren isimler bulunmaktaydı. Örneğin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in yeğeni Yahya Murat Demirel, Mesut Yılmaz'ın güvenilir olarak addettiği enerji bakanı Cumhur Ersümer gibi isimler vardı. Bu operasyonların ardından Tantan, Devlet Bakanlığına atandı. Ancak Tantan ANAP'tan ve bakanlıktan istifa ederek ayrıldı (Akşin, 2008:177).

---

⁸ 18 Nisan 1999 yerel seçim sonuçları YSK'nın sitesinden alınmıştır. <https://www.ysk.gov.tr/tr/18-nisan-1999-mahalli-idareler-genel-secimi/2805> (Erişim Tarihi: 06.03.2021).

Koalisyon dönemindeki önemli olaylardan birisi de Türkiye'nin Avrupa Birliğine (AB) resmen aday ülke ilan edilmesiydi. 1999 yılında Helsinki'de yapılan zirvede Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edildi ve Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum sürecini de başlatmış oldu. Bu uyum sürecinde hükümet anayasada kapsamlı değişiklikler yaparak uyum paketleri hazırlayacaktı. Bu uyum paketleri ile Türkiye'de düşünce ifade özgürlüğü, gözetim süresi, yargılanma ve tutukluluk süreleri ile ilgili önemli değişiklikler meydana geldi. Yine toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasasında, dernekler yasasında, partilerin kapatılması konusunda demokratik adımlar atıldı (Akşin, 2008:179).

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresi doluyordu. Demirel'in yeniden seçilebilmesi için anayasada değişiklik yapılması düşünüldü) Ancak bunu en çok isteyen DSP lideri Ecevit idi. Diğer koalisyon ortaklarının buna gönlü yoktu. Nitekim Ecevit, istenen değişikliği sağlayacak Meclis çoğunluğunu elde edemedi. Hükümet ortak bir aday olarak dönemin Anayasa Mahkemesi başkanı Ahmet Necdet Sezer'i çıkardı. 27 Nisan 2000'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonunda Sezer, Türkiye Cumhuriyetinin 10. Cumhurbaşkanı olarak köşke çıktı. Sezer ile Ecevit arasında gerilimli bir siyasetin olacağı kısa sürede anlaşıldı. Türkiye 2000 yılının sonlarına doğru şiddetli bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldı. Doksanlı yıllardan beri ülke ekonomik krizdeydi. Alınan önlemler yeterli gelmiyordu. İzlenen para politikası iç talepte büyümeyi meydana getiriyor bu büyüme de ithalatı şişiriyordu. Bu gittikçe büyüyen cari açık demektir. 2001 yılında MGK toplantısında Sezer ve Ecevit arasında yaşanan "anayasa kitapçığını fırlatma" krizi bir anda ekonomiyi vurdu. Pamuk ipliğine bağlı piyasalarda tüm dengeler altüst oldu. Bunun üzerine Dünya Bankası'nın üst düzey yöneticilerinden olan Kemal Derviş Ekonomi Bakanı olarak Türkiye'ye getirildi. Güçlü Ekonomiye Geçiş adı altında bir program uygulanmaya başlandı (Karpuzcuoğlu, 2015:241).

22 Haziran 2001 yılında bu sefer Fazilet Partisi'nin kapatılması için açtığı dava sonuçlandı ve Fazilet Partisi kapatıldı. Partinin kapatılması üzerine Recai Kutan ve arkadaşları bu sefer Saadet Partisini kurdular. Fazilet Partisi'nden ayrılan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Abdüllatif Şener, Bülent Arınç gibi genç isimler Adalet ve Kalkınma Partisini (AKP) kurdu (Akşin, 2008:180-181).

2002 yılında Ecevit 77 yaşına basmıştı. Sağlığı çok iyi değildi. 4 Mayıs günü Ecevit rahatsızlandı. Bu rahatsızlık elbette Ecevit hakkında pek çok iddianın da ortaya atılmasına sebep oldu. Ecevit'in rahatsızlığı DSP'de de bir kriz doğurdu. Ecevit'in sağ kolu addedilen

İsmail Cem, Kemal Derviş, Hüsametdin Özkan gibi isimlerle birlikte altmış üç kişi partiden istifa etti. Cem, Yeni Türkiye Partisi (YTP) adında bir parti kurdu. Durum öyle olunca hükümet Meclisteki çoğunluğunu yitirdi. Ayrıca DSP koalisyonunun en küçük ortağı konumuna düştü. Bu sırada Devlet Bahçeli, erken seçim için yeşil ışık yaktı. Temmuzda, 3 Kasım'da erken seçim yapılması önerisiyle gelen Bahçeli, koalisyon ortaklarını erken seçme mecbur bıraktı (Aydın, Taşkın, 2018:458).

3 Kasım 2002 seçimleri siyaset sahnesinde yer almış tüm partiler için (CHP hariç) tasfiye edici oldu. Sandıktan %10'luk seçim barajını aşan iki parti çıktı. Adalet ve Kalkınma Partisi %34,3 oy alarak birinci parti oldu ve 363 sandalye ile temsil imkânı buldu. Cumhuriyet Halk Partisi ise %19,4 oy oranı ile 178 milletvekili çıkarabildi.⁹ Türkiye'de 1989'daki ANAP hükümetinden on üç yıl sonra, ilk defa bir parti tek başına iktidara geliyordu. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin on dokuz yıllık tek başına iktidar serüveni Kasım 2002 seçimleri ile başlamış oldu.

3.3. Bir Siyasetçi Olarak Aydın Menderes

Aydın Menderes'in sık sık dile getirdiği bir sözü vardı: *“Ben iki şeyden anlarım, siyaset ve ziraat.”* (Erverdi, 2016:6). İçindeki sönmeyen bu siyaset ateşiyle birlikte Menderes siyaseten yasaklı olduğu yıllarda kendisine özgü bir siyaset yapma isteğine sahipti. Bu isteği yakın arkadaşları ile paylaşmaktaydı. Siyasetin etik ve estetik değerlere dayanması gerektiğini düşünen Menderes, partisini de fikir partisi olarak kurmak istemekteydi. Bu yüzden de sıkça *“önce refik sonra tarik”* (Erverdi,2016:8) diyordu. Bunun anlamı şuydu; önce parti için yol arkadaşları belirlenecek sonrasında yola çıkılacaktı. Menderes bu fikirle hareket etmek istiyordu.

Aydın Menderes siyaset sahnesine 1970 yılında kurulan Demokratik Parti'nin Aydın İli Teşkilat Başkanı olarak çıktı. 1977 yılında Adalet Partisi'ne geçti. Aynı yıl Menderes Adalet Partisi (AP) milletvekili olarak Konya'dan seçildi, 1978 yılında ise AP'nin Genel İdare Kurulu üyesi oldu. Vekilliği uzun sürmedi 12 Eylül 1980'de yapılan darbe ile on yıl siyasetten yasaklılar listesine alındı. 1987'de yasaklar kalkınca tüm ısrarlara ve tekliflere rağmen siyasete dönmedi. Hatta annesi evdeki bir konuşma esnasında oğlunun arkadaşlarına ikna edin de AP'den siyasete girsin, orası bizimdir (Yücel, Aysal 2020) demesine rağmen Menderes, bir süre siyasete dönmekte ısrarcı oluyordu.

⁹ 3 Kasım 2002 Genel Seçim Sonuçları <https://www.ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008> sitesinden alınmıştır (Erişim Tarihi: 07.03.2021).

Kendisine ait bir partide, müstakil bir siyaset yapma isteği ona 21 Mayıs 1993 yılında Büyük Değişim Partisi (BDP)'ni kurdurdu. Menderes bir fikir partisi kurmayı arzu etmişti, ancak kurduğu parti Menderes'in entelektüel kimliğine rağmen, sıklıkla eleştirdiği Demirel'in partisine benzedi.

Aydın Menderes'in bu müstakil parti kurmasının altında yatan bir başka sebep de artık babasının mirasçısı olarak siyaset yapmak istememesiydi. Bunu şu sözlerle dile getiriyordu: *“Ben politikaya babamın mirasını kullanarak atılmak istemiyorum. Aradan otuz yıl geçmiş genç kuşaklar artık babamı tanımaz bile. Zaten babamın mirasından yararlanarak politika yapmak da bana yakışmaz.”* (Erverdi, 2016:46). Ancak 1994'te BDP'yi feshedip Demokrat Parti'ye geçtiğinde kürsüden DP'lilere şöyle seslenmişti: *“DP ile Menderes tekrar bir araya geliyor. Size tarih vaat ediyorum... Size bir e uzatıyorum. Bu el Menderes elidir. Bu el kimseyi mahcup etmez. Kendini yakar sizi yakmaz. Gelin bu eli tutun.”* (Yücel, 2001:215). Menderes müstakil siyaset yapabilmek için kurduğu partide aradığını bulamamasının ardından DP'ye katılmış yani babasının mirasına sığınmıştır.

Ezel Erverdi, siyasete sıcak bakan birisi değildi. Aydın Menderes ile arkadaştı ve onunla özellikle siyaseten yasaklı olduğu dönemde uzun uzadıya sohbetler etmekteydi. O dönem Menderes'in içindeki siyaset aşkını gören Erverdi, ona yardımcı olmak için onunla birlikte siyasete atılmaya karar verdi.

Arkadaşları, Aydın Menderes'in kılı kırk yardığını, çok detaycı olduğunun altını çiziyorlardı (Yücel, Aysal 2020). Ezel Erverdi de Aydın Menderes'in detaycı olduğunu bildiğini ancak ilk defa BDP'nin içindeyken Menderes'in ilk kez belirsizlik içerisinde bir davete katıldığını gördüğünü belirtir. Bunun yanı sıra bir genel başkan olarak olurlarına bırakma, düzensiz, istikrarsız işler yapma ve arkasına bakmama gibi tavırlarının olduğunu keşfetmesi onu büsbütün şaşırtacaktır. Partinin hazırlık aşamalarında Erverdi, partinin bir yayın organı olması gerektiğini düşünüyordu ve bunu Menderes ile paylaştı. Bu fikre sıcak bakan Menderes, partinin fikri kadrosunu oluşturacak bu derginin hazırlanması konusunda ısrarcı iken birden bu konuyu rafa kaldırmıştı. Nitekim başka hadiseler de meydana gelecekti. Örneğin yıllarca hazırlığı süren BDP'nin programı kuruluştan on gün önce yazılacak, kurucuların fikri alınmadan resmileşecek ve partinin adı kuruluşundan iki gün önce kararlaştırılacaktı (Erverdi, 2016:41-46). Bir entelektüel olarak ciddi bir disiplinine sahip Menderes, bir siyasi lider olarak ise daha düzensiz, istikrarsız bir çizgide seyrediyordu.

Partiyi kurarken aklında çok yeni insanların görev alacağı, yeni bir siyasi oluşum yaratmayı amaçladığını ifade ediyordu. Siyasete yeni bir partiyle dönmesinin, sağ merkez partileri için ayrılıkçı olmak yerine birleştirici olacağını düşünmekteydi. Parti kurma çalışmaları devam ederken partiye ve Aydın Menderes'in fikirlerine ilgi artmaktaydı ancak tüm bu fikirleri derli toplu ifade eden kitap ya da kitapçık hazırlanmıyor, teşkilatlanmadaki aksaklıklar giderilmiyor, basınla ilgili bir birim kurulmuyor, toplantılar lüks otellerde yapılıyor, hareketin gerektireceği finans kaynakları üzerine çalışma yapılmıyordu. Her şey Aydın Menderes ismine kilitlenmişti. Bunun yanı sıra Aydın Menderes bu işe gerçekten gönül veren fikir adamları ile yola devam edeceğini, herkese mavi boncuk dağıtmayacağını söylemesine rağmen kapılar herkese açılıyor, mavi boncuklar dağıtılıyordu. Ankara'da partinin bürosu olarak belirlenen iki yer vardı ancak buralarda da iş bölümü hâkim değildi. Bunların dile getirilmesi ise Aydın Menderes de hoşnutsuzluk yaratıyordu (Erverdi, 2016:103).

Fikir partisi olması istenen BDP'nin henüz fikirlerini derli toplu ifade ettiği yazılı bir metni yoktu, finansal kaynağı nasıl olacaktı, fikirler seçmene nasıl ulaştırılacaktı, parti halka nasıl tanıtılacaktı bunlar üzerine yapılan bir çalışma yoktu. Partinin genel başkanı Aydın Menderes'ti fakat sadece Aydın Menderes olmak bu gibi olağan sorunları çözümüydü. Bu durumda Türkiye'nin her yerindeki seçmene ulaşamazdı. Parti başlangıçtaki güzel vaatleri yerine getiremiyordu. Yol arkadaşlarının seçimi hiç de söylenildiği gibi olmamıştı.

“1982-1985 yılları arasında görüştüğümüz, konuştuğumuz Aydın Menderes'ten, 1986-91'deki Aydın Menderes'ten, 92 Ekim'inden sonra daha değişik bir Aydın Menderes gözlemlemeye başladım. İlgi arttıkça, bendeki acabalar artarken onda da tahlil ve tenkitlere tahammülsüzlük başladı.” (Erverdi, 2016:104). Erverdi'nin sözünü ettiği yıllar Menderes'in siyaseten yasaklı olduğu ve yasağının kalkmasının ardından birçok kesim tarafından siyaset yapmaya davet edildiği yıllardır. 1992'den sonra ise artık tekrar siyasetin içindeydi. Etrafı kalabalıklarca kuşatılmış, kendisine olan ilgi artmıştır. Artan bu ilgi Menderes'in kendine güvenini arttırmış ancak başından beri bir aksak ilerleyen işler gittikçe ağırlaşmıştır. Partiye katılma isteğinde bulunan Tuncay Enginertan *“Liderin etrafındakiler liderin sözlerini lidere tekrarlarlar. Lidere karşı fikir söyleyenine ben rastlamadım. Kendi aralarında konuşurlar, dedikodu yaparlar ama gidip bir şey söyleyemezler. Türkiye'deki siyasetin seviyesinin tek düze olmasını sağlıyorlar. Yeni yapı böyle olmamalı. Haklı sözler size söylendiğinde, sizde yer bulmalı. Yeni bir lider tipi*

çizmeniz lazım.” (Erverdi, 2016:110) dediğinde aslında tam da Menderes’in olmak istediği lider tipinden bahsediyordu ancak olmak istenen ile olunan arasında önemli bir fark vardı. Aydın Menderes etrafındaki insanlar tarafından etkileniyordu, yalnızca insanlarda değil basın da onu etkilemekteydi. Örneğin 27 Ocak tarihli Zaman Gazetesi’nde yayınlanan genel siyasi yönelim anketinde yeni kurulan partilere verilecek olan oy oranında en yüksek olan Menderes’in kuracağı parti gözükmektedir hatta Menderes’in siyaseten başarılı olacağına kesin gözüyle bakıldığı yazılmıştır. Menderes özellikle 1992’den sonra medyada çok sık görülmeye başladı. BDP kurulana kadar kendisine gösterilen ilgi ve alaka en üst seviyedeydi. Ezel Erverdi bu durumun Aydın Menderes’in kişiliğinde daha önce görülmeyen hususları ortaya çıkardığını ifade etmiştir (Erverdi, 2016:132-190).

Fikirler olgunlaşmadan, Aydın Bey’in sözleri fikirleşmeden, kitaplaşmadan, kadro üzerine çalışılmadan, gelenler iş bölümü yapılmadan, halk ve basınla ilişkiler geliştirilmeden, mali işler, arşiv, dokümantasyon ve araştırma merkezleri kurulmadan partileşildi diyen Erverdi, partinin kuruluşundan sonra da parti içinde ve basında yansıtıldığı gibi çok yoğun ilgi patlamasının olmadığını da söyler (Erverdi, 2016:191). BDP beklediği ilgiyi görememiştir.

Parti henüz bir tabana sahip değildi. Doğrusu tabana sahip olmak için atılması gereken ciddi adımların da atıldığı şüpheliydi. Partinin siyasi programını tabana anlatacak metinler henüz yoktu, metinleri hazırlayacak kadro da, basacak yayın organı da yoktu. Müstakil siyaset yapma hevesinde olan Menderes, merkez sağda büyük bir boşluğu dolduracağını düşünüyordu. Partinin bütün işleri Erverdi gibi birkaç yakın arkadaşının özverisi ile yürütülmeye çalışılıyordu. Beklentileri karşılamak gittikçe zorlaşıyordu.

“Konuşmalarıyla ve demeçleriyle, umulmaz çıkışlarıyla, dikkatleri üzerine çeken Aydın Bey, kendi kendine yetişmiş, okuyan, tarih bilen, sistematik olmasa da çok yönlü kültürüyle memleket meseleleri üzerine kafa yormuş bir kişiydi. Görebildiğim kadarıyla onu ortaya çıkaran bir güç de yoktu. Rahmetli babası Adnan Menderes’i çok sevmesine rağmen, onun ismini 1992’ye kadar bayraklaştırmamıştı. DP dönemini tahlil ettiğimiz yıllarda (kendime göre tenkitler yaptığımızda) çok rahat ve normal karşılıyordu. Çok şey üzerine konuşmuştuk. O yıllarda alıngan değildi veya belli etmiyordu. Hoşgörü sahibiydi. Rahmetli ile (bir iş problemi olmadan veya sorumluluk yüklenmeden) arkadaşlık çok güzeldi. Esprileri, fıkraları ile sohbeti doyumsuzdu. Sohbetlerde her konuya zekâsı ‘renk’ler katardı. Defalarca belirttiğim gibi 1991’e kadar her şey aydınlık ve güzeldi.”

(Erverdi,2016:345). Menderes'in çok yakınında olan Erverdi'nin bu gözlemleri dikkat çekicidir. Aydın Menderes'te siyasi liderliğe soyunduktan sonra çevresindekilerin daha önce fark etmedikleri kimi özellikler ortaya çıktı. Örneğin bir dönem özel kalemi ve danışmanı olarak görev yapan Serhan Yücel, Menderes'in bir şeye sinirlendiği ya da küstüğü zaman kimseye haber vermeden, telefonları kapatıp Aydın'daki çiftliğe gittiğini aktarmıştır (Yücel, Aysal 2020). Ezel Erverdi ise parti için Hatay'a yapılan bir gezide yaşanan bazı aksaklıklar üzerine, Aydın Menderes'in kendisini arayarak bir sonraki güzergâh olan Gaziantep'e gitmekten vazgeçtiğini söyler. Erverdi, bu tutumun doğru olmayacağını söyleyerek Menderes'i gitmeye ikna etmiştir. (Erverdi, 2016:141). Her iki gözlem de siyasetçi Menderes'in olumsuzluklardan çok çabuk etkilendiğini, pes edebildiğini ortaya koyuyor. Oysa başarılı bir siyaset her durumda sorunlar ile yüzleşebilmekten, bunları çözmek için çareler üretmekten geçiyor. Menderes siyasal hayat içerisinde, çok eleştirdiği Demirel'in kıvrak politik hamlelerini gerçekleştirememiştir. Bu da onun siyasal kariyerini daha en başında zayıflatmıştır.

Menderes partinin teşkilatlanma aşamasında şunları söylüyor: *“Siyaset bir iddia işidir. Kendimiz bir şeye inanmasak, başkalarını inandıramayız. Arkadaşlarımız dillerini, gözlerini, kulaklarını çalıştıracaktır. Siyaset başkası haksız, ben haklıyım meselesidir. Ömrümün beşte dördlük kısmı siyaset içinde geçti. Su ile balık gibi siyasetin içindeyim.”* (Erverdi, 2016:145). 27 Nisan 1993'te DP'nin genel idare kurulu toplanacaktı, bu tarihte BDP henüz kurulmamıştı; kurulmasına bir ay vardı. DP'liler partiye Menderes'in gelmesini hatta genel başkan olmasını istiyorlardı. Partinin eski üyeleri ile beraber yapılan GİK toplantısına Menderes beklenmekteydi. Besim Tibuk, Menderes'i GİK toplantısına götürmek için gelmişti fakat Menderes'in bu toplantıya gitmeye gönlü yoktu. Menderes bir gece önce geleceğine söz verdiği halde, toplantıya gitmemek için Besim Tibuk'a bahaneler uydurdu. Nihayetinde Menderes ikna edilip DP'nin toplantısına götürüldü. Bir taraftan yeni parti kurma hazırlıkları içinde olan Menderes, öte yandan da DP'ye geçmek için kulis yapmıştı. Bu durumun sonucunda 14 Mayıs'ta DP'ye kayıt olup genel başkanlık koltuğuna geçmeye söz veren Menderes, sözünden vazgeçip meydanlarda halka yeni parti kuracağını ve partinin adını da ilan etmişti (Yücel, 2015:207-208). Menderes, siyasette başkası haksız, ben haklıyım meselesine kendini kaptırmış gibiydi. Bir yandan kendine özgü bir siyaset yapmak için parti çalışmalarında bulunan Menderes, öte yandan DP'nin başına geçmek için kulis yaparak siyasetini öyle ya da böyle bir parti çerçevesinde kabul ettirmek istemiş olabilirdi. Ancak söylemleri ile yaptığı işler arasındaki uyumsuzluk mevcuttu. Türkiye'de

siyasi hayatın içinde bunun gibi manevralara sıkça rastlanabiliyordu. Buradaki uyumsuzluk Menderes'in ısrarla böylesi manevralardan uzak siyaset yapacağını söylemesine rağmen tam aksi biçimde davranmasından kaynaklanmaktaydı. Tabi liderin imajı bu sarsıntılardan derin biçimde etkileniyordu.

Menderes, yeni kurduğu partisinin adını 17 Mayıs 1993'te Kocaeli'nde düzenlenen bir toplantıda herkese duyurdu: Aslına bakılırsa yeni doğan partinin ismi alış biçimi bile sorunluymuştu. Aydın Menderes, partinin adından etrafındaki çalışma arkadaşlarının dahi haberdar olmadığını söylüyordu. Ezel Erverdi ise partinin isminin, kurucuların bile haberi olmadan açıklamadan iki gün evvel kararlaştırıldığını belirtiyordu (Erverdi, 2016:45). Mustafa Everdi ise partinin adını teklif eden ismin Mustafa Çalık olduğunu ifade ediyordu (Everdi, 2001:116). Bu işin tezadı şurada idi, yol arkadaşları hangi isimle seyahate çıktıklarını bilmiyorlardı. İsmi bulunması ve ilan edilmesi güvenin sarsılması pahasına olmuştu.

Aydın Menderes, Kocaeli'ndeki konuşmasında şunları söyledi: *“Rahmetli babamın partisi DP'nin Kocaeli'nde kurulduğu bana söylendiğinde ve buradaki arkadaşlarımızın ısrarı ile burayı seçtim... Önümüzde Allah rızası, arkamızda millet desteği olmayan hiçbir işe girmeyeceğiz. Amacım bütün mazlum ve mağdur insanların kaderine beraber sahip çıkmaktır. Ekonomik hayat başta olmak üzere bütün alanlarda bir değişime, yeniden düzenlenmeye gidilmesi kanaatindeyim... Türkiye'nin yakın siyasi geleceği bir takım birleşme ve ayrılmalara gebedir. Biz Büyük Değişim Partisi olarak birleşmeyi sağlamak amacıyla ortaya çıktık. Mevcut siyasi partiler Türkiye'yi geleceğe taşıyamayacaktır. Bütün ayrılanlara açığız, görüşebiliriz.”* (Erverdi, 2016:162). Dönemin siyasi anlamda ayırıcı vasfı koalisyon hükümetleriydi, iktidarı bir koalisyon diğerinden devralıyordu. Koalisyon hükümetleri arasında sıkça anlaşmazlık çıkmaktaydı, aynı zamanda ülkede ekonomik sıkıntılar da mevcuttu. Menderes bunların farkında olduğu için birleştirici bir fikir partisi kurmak istedi bundan dolayı da partisinin birleştirme amacı güttüğünü ifade etti. BDP bir tür çatı olarak düşünülmüştü. Farklı görüşlere, farklı siyasi çizgilere sahip insanların bir araya gelip siyaset yapacağı bir fikir partisi olması istenmiştir. Birleşme mesajının altında yatan budur. Tabi bir başka yönü ise Menderes'in mevcut siyasal atmosferin kendisine böylesi bir imkân yarattığını düşünmesidir. Eskinin liderleri yıpranmışlar, yeni liderler beklentileri karşılayamamışlardır. Ekonomik sorunlar, artan terör, kısırlı politik çekişme kitleleri ciddi ölçüde bıktırmıştır. Menderes, bu atmosfer içinde bir umut ışığı olarak sıyrılmayı beklemektedir.

Büyük Değişim Partisi kurulduktan sonra Erverdi, partinin kuruluşundan önce Aydın Menderes'in muhtelif yerlerde yaptığı konuşmaları derlemiş ve bir kitap haline getirmiştir. Büyük Değişim İçin adı verilen kitap Aydın Menderes'in gittiği konferanslarda yaptığı konuşmalardan oluşmakta ve partinin fikir tabanını, liderinin siyasi düşüncelerini ve partiyi neden kurduğunu ve nasıl bir parti olmasını istediğine dair fikirlerini içermektedir. Aydın Menderes gittiği birçok konferansta Dünya ve Türkiye'deki gelişmeleri değerlendirmiş, bir düşünce insanı ve bir siyasetçi olarak Türkiye'nin bu gelişmelere karşılık yapabileceklerini, daha müreffeh bir ülke olabilmesi için nasıl bir yol haritasına sahip olması gerektiğini anlatmıştır.

3.3.1. Büyük Değişimli Zamanlar

Büyük Değişim Partisi nihayetinde 21 Mayıs 1993'te Ankara'da resmen kuruldu. Aydın Menderes yaptığı açılış konuşmasında BDP'yi neden kurduğunu şu sözlerle açıkladı: *“Türkiye'nin önünde önemli meseleler vardır. Yine Türkiye'nin önünde önemli fırsatlar vardır. Mevcut siyasal partiler ne meselelerin çözümünde ne de bu fırsatların değerlendirilmesinde ciddi adımlar atmıyorlar. Yapmış oldukları sadece dünü tekrarlamaktır. Dünü tekrarlayarak yarına varmak mümkün değildir. Öyleyse yapılacak iş önümüzdeki bütün bu meselelere farklı çözümler üretebilecek, farklı yaklaşımlar getirebilecek hür ve demokratik bir ortamda bütün meseleleri tartışacak yeni bir siyasi partinin oluşturulmasıdır. İşte yapmış olduğumuz bu tesbit bizi uzun bir yoldan geçirerek bugünlere kadar getirdi.*

İnanıyoruz ki aziz milletimizin tarihinde son derece parlak olacak bir sayfayı açıp başlatmak üzere Büyük Değişim Partisi'nin açılışını gerçekleştirdik.” (Erverdi, 2016:474).

Aydın Menderes bu partiyi kurarken, Türk siyasetine yenilikçi bir yaklaşım getirmek istiyordu. Hayalini gerçekleştirmek, kendi deyimiyle “müstakil siyaset” yapma istiyordu. Çocukluğundan beri kafa yorduğu siyasette, kendine biçtiği rolü oynama vaktinin geldiğini düşünüyordu.

Büyük Değişim Partisi'nin programını; insan hakları, demokrasi, hukuk, devletin temel yükümlülükleri, siyasi ve idari yeniden yapılanma, iktisadi hedefler, sosyal politikalar, dış politika, kültür ve sanat politikası, gençlik ve spor politikası oluşturmaktaydı. Parti temelde tüm insanların dil, din, ırk fark etmeksizin eşitliğine dayanmaktaydı. Bu eşitliğin hayata geçirilmesinde etkin rol üstlenen devlet, demokrasiyi gündelik hayatın her aşamasında uygulayarak bu eşitliğin koruyucusu olmalıdır. Parti

programında Aydın Menderes'in demokrasi anlayışının yansıması görülebilir. Menderes devletin görüş, inanç, düşünce dikte etmesine karşıdır. Devlet her düşünce, görüş ve inanişaya açık ve insanların bunu serbestçe ifade edebileceği demokratik ortamı kurmalıdır. BDP'nin programında devlete biçilen rol, bir tür hakemliktir. Devlet bünyesinde bulunan tüm vatandaşların inanç, düşünce, özgürlüğünü sağlayarak siyaseten bireylerin birbirlerini engellemeden yarışabileceği ortamı kurmakla yükümlüdür. Böylesi bir ortamın kurulabilmesi için bireyler ya da toplumdaki bazı kesimler birbirlerini engelliyorsa, devlet hakem olarak müdahale eder. Bu müdahalenin etkili ve hızlı biçimde yapılabilmesi içinse devletin hukuk reformuna ihtiyacı vardır. BDP, programında kapsamlı bir hukuk reformu yapılmasını öncelikli hedefi olarak belirlemiştir.

Hukuk reformunun yanı sıra çoğulcu demokrasi anlayışının gerçekleştirilebilmesi için köklü reformların yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Anayasanın kısa ve daha anlaşılır olması, yasama yürütme organları arasındaki yetki belirsizliklerinin kaldırılarak tam anlamıyla kuvvetler ayrılığı ilkesinin uygulanması, yerel yönetimlere yetki devrederek katılımcılığının artırılması gibi hamlelerle, siyasi ve idari anlamda yapılacak reformlar yoluyla istenilen demokrasi anlayışının yerleşmesi sağlanacaktır.

Aydın Menderes için, serbest piyasa ekonomisi demokrasinin bir gereğidir. BDP'de, programında bu gerekliliğin üzerinde durmuştur. Ekonomik reformlarla hem toplumsal refahı arttırmayı hem de demokratikleşme sürecine katkıda bulunmayı arzulamaktadırlar. Bunun için BDP, öncelikli olarak iktisadi faaliyetin temelinde bireylerin olduğunu ve devletin ancak zorunlu alt yapı hizmetleri sağlamak, özel teşebbüsü teşvik etmek, haksız kazancı engellemek, adil ve istikrarlı bir iktisadi ortam sağlamak amacıyla piyasaya müdahale edebileceğini kabul eder. Rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi oluşturmak içinse öncelikle devlet müdahalesi minimum düzeye çekilmeli, özelleştirme programı hazırlanmalı, vergi reformu gerçekleştirilmeli, sübvansiyonlar, teşvikler, fonlar ve kamu giderleri bütçe açıklarını giderici denk bütçe hedefine göre düzenlenmelidir. Bunun yanı sıra küçük işletmelerin esnaf ve zanaatkarların desteklenmesini programına alan BDP yerli sanayinin korunmasını ancak koruma bahanesi ile tüketiciye kalitesiz mal ve hizmet sunulmasının önlenmesi gerektiğini de belirtmiştir. Aydın Menderes için ekonomi dokunulmaz bir alan değildir ve siyasetin dışına çıkarılamaz. Ekonomi denilen mefhumun "insanileştirilmesi"ni savunan Menderes, bunun yapılabilmesi içinde halkın ekonomik süreçlere demokratik bir şekilde katılmasının altını çizmektedir. Tabi burada sivil toplum örgütlerine önemli iş düşmektedir, sürece onların dahil olması hayati öneme

sahiptir. BDP'nin iktisadi politika ve hedeflerinde de Menderes'in düşüncelerin yansımalarını görürüz.

BDP'nin programında yer verdiği sosyal devlet anlayışı, alışılmış anlayıştan farklıdır. BDP'nin nihai sosyal güvenlik hedefini, sosyal risklere karşı direnç yeteneği gelişmiş, maruz kalabileceği tehlikeleri bertaraf edebilecek bireysel, ailevi ve kitlesel mekanizmalarla donatılmış “kendi kendini koruyabilen” toplum oluşturmaktır. Böyle bir toplumun oluşması, toplumun devletin vesayetinden kurtulup özgürleşebilmesinin temel koşuludur. BDP, bu temel ilke doğrultusunda toplumsal hayatın her alanında faaliyet gösterecek, toplumsal dayanışma ve işbirliğini sağlayacak sivil kuruluşlardan oluşan bir Üçüncü Sektör'ün oluşturulması gerektiğine inanmaktadır. “Üçüncü Sektör” klasik liberallerin dünya üzerinde yükselen refah devletinin etkilerini azaltmak amacıyla öne çıkarttıkları bağımsız kuruluşları ve sivil toplum odaklı bir alanı ifade etmektedir. Sivil toplum kuruluşları toplumun yararına çalışan ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. Bu kuruluşlar devlete karşı bağımlılığı olmadığı için sosyal ihtiyaçları karşılamada daha etkili olacağı düşünülmektedir. Üçüncü sektörün etkinliğinin arttığı alanlarda devletin etkinliği azalacaktır. Devletin sosyal ihtiyaçları karşılamada çözümsüz kaldığı yerlerde üçüncü sektörün devrede olması beklenmektedir (Alp, 2009:270).

Menderes de bu görüşten etkilenmiştir. Parti programında “Üçüncü Sektör”e özel bir önem atfetmiştir. Sosyal güvenliğin alanı toplumun tüm bireylerini ve oluşabilecek bütün riskleri kapsayacak şekilde genişletilecektir. Sosyal güvenlik mekanizmalarının geliştirilmesi içinse devlet politikaları terk edilip sorumluluğun özel sektöre ve Üçüncü Sektör'e dağıtılması planlanmaktadır. Böylece; devlete bağlı sağlık kuruluşları özel sektör ve Üçüncü Sektör'e devredilecek; Emekli Sandığı ile SSK sağlık sigortası işlemlerinden arındırılacaktır. Devletin eş güdümünde özel sektör ve Üçüncü Sektör eliyle yürütülecek bir sağlık sigortası uygulamasına geçilmesi planlanmaktadır. Özel sektör eliyle yürütülen işsizlik ve yaşlılık sigortası yürürlüğe konacaktır. Korunmaya muhtaç çocuklar, özürllüler, güçsüz ve kimsesiz vatandaşların sosyal güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet, özel sektör ve üçüncü sektör kuruluşlarına yasal ve maddi destek sağlamalı ve bu desteğin etkin ve verimli kullanımını denetlemelidir. BDP, bu politikaları gerçekleştirebilmek için kısa, orta ve uzun vadeli planlar ile adaptasyon tedbirleri öngörmüştür. Amaçlanan, kaliteli, adil ve herkesin erişebileceği bir sosyal güvenlik sistemi kurmaktır.

Sağlık ve eğitim sisteminde reformlar planlayan BDP, bireylerin bu haklardan eşit ve adilce yararlanmasını amaçlanmaktadır. Bu amaca istinaden gerçekleştirecekleri reformları programlarında sıralamışlardır. Sağlık hizmetlerinin daha etkili ve verimli yürütülebilmesi için temel sağlık hizmetleri ve tedavi edici hizmetler olarak ikiye ayrılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Temel sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde devlet asıl rolü üstlenirken; tedavi edici sağlık hizmetlerini ise iktisadi bakımdan yetersiz olan kişi ve kesimleri korumak kaydıyla özel sektör sunacaktır. Menderes böylece sağlık sektöründe ortaya çıkan israfın önüne geçilebileceğini ve buradan yapılan tasarruf ile eğitim politikalarına yatırım yapmayı düşünmektedir. Böylece eğitim sistemini modern, teknoloji ile uyumlu, çağdaş ve bilimsel bir hale getirilebilecektir. Ancak devlet bunu yaparken tek başına olmayacak, yerel yönetimler, özerk eğitim kurumları, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve özel teşebbüslerin bu konuda destekçi olmaları ve rol üstlenmeleri de gerekmektedir. BDP, işin içine ‘herkes’i katmaya çalışmaktadır. Bunun nedeninin Menderes’in demokrasiye verdiği önem olduğu söylenebilir. Menderes için demokrasi herkesin katılımı ile gerçekleştirilebilecek bir olgudur, sivil toplum örgütlerinden özel sektöre kadar her şey dahildir.

BDP’nin programında dikkat çeken konulardan biri de kentleşme ve yerel yönetime bakış açısıdır. Kentleşmenin getirdiği muhtemel sorunları (çevre kirliliği, trafik, çarpık kentleşme gibi sorunlar) çözmeye odaklanmıştır. Çözüm için yerel yönetimleri etkin kılmayı ve katılımcı vatandaş yaratmayı önermektedir. Belediyelerin, merkezi otoritenin idari, siyasi ve mali vesayetinden çıkartılarak bağımsız bağımsız bir yapıya dönüşmesini savunan parti, belediyelerin verimli çalışıp çalışmadığını da denetim yoluyla takip edecektir. Yerel yönetimlere yetki devri yapılarak, bölgelerinde vergi toplama hakkı verilecek böylece iktisaden güçlendirilmeleri sağlanacaktır. Böylece merkezin, yerel yönetim üzerinde uyguladığı mali baskı kaldırılmış olacaktır. Vatandaşların yerel yönetimde etkin rol alması için il, ilçe, köy ve mahallelerde vatandaşların örgütlenmesi için imkânlar oluşturulacaktır. Böylece geniş katılımların olduğu daha demokratik bir yönetim örgütlenmesi sağlanabilecektir.

BDP’nin dış politikada uygulamak istediği esaslar Aydın Menderes’in düşünceleriyle birebir örtüşmektedir. Menderes, dış politikaya karar verme sürecinde halkın katılım göstermesinin etkili olacağını düşünmektedir. Bu katılımı sürdürecektir, gerekli risk analizlerini yapabilecek, Türkiye’nin dış politikadaki menfaatlerini kısa ve uzun dönemli olarak belirleyebilecek bir araştırma kurumuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu

kurumun amacı politika üretmek değil, dış politikada olup biten olayları ve gelişebilecek durumları önceden kestirip risk analizlerinde ve politik danışmanlıkta bulunmaktır. BDP'nin programında yer verdiği bu kuruma bir isim verilmese de Menderes'in Stratejik Araştırmalar Enstitüsü olarak adlandırdığı bir tür danışma enstitüsüdür. BDP bu şekilde dış politika faaliyetlerinde katılımcı ve demokratik bir tarzı benimsemiş olmaktadır.

BDP'nin kültür ve sanat politikasında bireyin tek başına ya da bir toplulukla gerçekleştirdiği bu tarz faaliyetler üzerinde devlet resmi bir ideolojik kimlik dayatmamalı, yönlendirici ya da kısıtlayıcı faaliyetlerde bulunmamalıdır. Devlet kültür ve sanat faaliyetlerine bireyin ya da toplumların en geniş yelpazede katılımını sağlayacak tedbirleri almalıdır. Aslında dönüp dolaşıp mevzu demokratikleşme meselesine gelmektedir. Sanat ve kültürde geliştirilecek olan bu çoğulcu anlayışın ülkedeki iktisadi ve siyasi hayata da yansıtılacağını düşünmektedirler.

BDP'nin gençlere yönelik politikası ise gençlerin siyasi sürece etkin biçimde katılımını sağlayarak onların istekleri, hedefleri doğrultusunda projeler geliştirmektir. Gençlerin toplumsal rolleri ve faaliyet alanları geçmişle kıyaslanmayacak biçimde geliştirilerek, onların katılımcı tarafları arttırılmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra gençlerin sportif faaliyetlerine, kültürel sanatsal etkinliklerine destek verilecek, yabancı dil öğrenme, bilgisayar kullanma gibi konulardaki eksiklikleri giderilmeye çalışılacak ve gençlere psikolojik rehberlik hizmeti sunacak düzenlemeler yapılacaktır. BDP'nin amacı gençlerin kendilerini gerçekleştirmesini ve gençler arasında kurulacak verimli iş birliği ile hoşgörü, uzlaşma gibi duyguları yayarak demokratikleşmenin yayılmasını sağlamaktır.

Demokratikleşmenin üzerinde bu kadar hassasiyetle durulmasının nedeninin Menderes'in hayat hikâyesi ile bağlantılı olduğu sezilebilir. Türkiye'nin demokratikleşmesi elbette siyasetin temel sorunlardan biridir. Ancak Menderes, bu sorunla bir aile dramı olarak trajik biçimde yüzleşmiştir.

BDP'nin kuruluşu basında istenilen yankıyı bulamamıştı, en geniş haber Milliyet Gazetesi'nde yer almıştı (Erverdi, 2016:179). Şamil Tayyar'ın yaptığı Aydın Menderes Siyasette (Milliyet Gazetesi, Mayıs, 1993) başlıklı haberde, BDP'nin kurucularına dikkat çekilmiştir. Parti kurucuları arasında dini cemaatlerin, Kürt gruplarının önde gelen isimlerinin bulunduğu, bunun yanı sıra başka partilerde aktif siyaset yapıp BDP'ye geçen isimlerin olduğu ve hiç aktif siyasette bulunmamış kişilerin de kurucu listesinde yer aldığı yazılmıştır. 23 Mayıs 1993 tarihli Milliyet Gazetesi'nde ise Aydın Menderes'in Şamil

Tayyar ile yaptığı röportaja yer verildi. Her Çatıdan Kiremit Uçururuz (Milliyet Gazetesi, 1993) başlıklı röportajda Menderes, kendilerini diğer partilerden ayıran şeyin siyasi anlayış farkı olduğunu, bu anlayış ile seçmene doğrudan değişim ve dönüşüm programının ulaştırılacağını, yetki ve sorumluluğun doğrudan milletten isteneceğini ve demokratikleşmeyi temel hedef haline getirdiğini ifade eder. Demokratikleşme hedefi burada da karşımıza çıkar.

24 Mayıs 1993 tarihli Zaman Gazetesi'nde (Erverdi, 2016:491) Taha Kıvanç takma ismiyle Fehmi Kuru, "Yeni Parti" başlığıyla BDP'nin kurucularıyla ilgili bir köşe yazısı yazdı. Kuru, BDP'nin yüz kurucusundan bazılarının mesleklerine, gerçekleştirdikleri çalışmalara değinmiş ve partinin farklı görüşlere sahip insanlardan oluştuğunu belirtmiştir. Partinin kuruluşundan on gün sonra Zaman Gazetesi'nde, Aydın Menderes ile röportaj yapıldı. Haziran ayında yapılan röportajlarda ve yazılan yazılarda artış oldu. Aydın Menderes farklı düşünceler etrafındaki örgütlenmiş farklı dergilerden ortak bir eleştiri aldı. BDP'nin kitle partisi özelliğinin istenilen sonucu vermeyeceğinin ifade eden bu dergiler, BDP içindeki Kürt kanadın temsil sorunu yaşadığı, İslamcı kanadın ise siyaseten tanınmayan, ciddi varlığı, şahsiyeti ve gücü olmayan insanlardan oluştuğuna dair eleştiriler yönelttiler (Erverdi, 2016:186). Kurucuların bu kadar çok konuşulmasındaki sebep, kurucuların her siyasi görüşten insanlar olmasıydı. Örneğin Mahir Kaynak gibi MİT mensubu olduğu bilinen bir kişi de vardı, Ali Batman gibi Ülkü Ocakları eski genel başkanı da. Kürt siyasetinin önde gelen isimleri de vardı, cemaatin bilinen isimleri de, sosyalist düşüncelerle öne çıkmış isimler de... Geniş bir yelpazeyi kapsıyordu Menderes'in partisi.

Kitlelere hitap etmek ve onları birleştirici unsur olmak zordur. BDP bir kitle partisiydi ve Menderes bu parti için kitleyi örgütleyecek ve birleştirecek lider idi. Liderlerle ilgili pek çok özellikler sayılmaktadır: İyi bir lider karizmatik özelliklere sahip olmalıdır bununla birlikte, hitabet gücü iyi olmalı, etkili bir iletişim kurabilmeli, belli bir bilgi birikimine sahip olmalı, kararlı olmalı, öngörülü olmalı gibi. Aydın Menderes entelektüel yönü oldukça gelişmiş birisiydi, özellikle tarih, din bilgisi, ziraat gibi alanlarda oldukça bilgiliydi. Düşünce hayatına ve yazdıklarına bakıldığında ise geleceğe dair bir sözü olduğu görülmektedir. İnsanlarla etkili iletişim kurabilmekteydi. Erverdi onun hakkında "*Ülkenin önde gelen entelektüelleriyle sohbetinde onları etkileyebiliyordu.*" (Erverdi, 2016:189) demektedir. Serhan Yücel de Aydın Menderes'in girdiği ortamda etkili bir iletişim kurarak, insanlar üzerinde tesir bıraktığını ifade etmiştir (Yücel, Aysal 2020).

Aydın Menderes'in lider olarak iyi özellikleri olduğu gibi bir lider için olumsuz kabul edilecek özellikleri de vardır. Adnan Menderes gibi bir şeye kızdığında, öfkelenildiğinde çiftliğine gidip telefonlarını kapattığını Serhan Yücel aktarmıştır (Yücel, Aysal 2020). Ezel Erverdi de Aydın Menderes'in öteleme huyu olduğunu ve pek fazla plan ve program yapmadığını, serbestlikten hoşlandığını ifade etmektedir (Erverdi, 2016:189). Gündelik siyaset içinde liderin plansız hareket etmesi, öfkesine kendini kaptırması olumsuz sonuçlara yol açıyordu. Menderes, evet simge bir isim ve önemli bir entelektüel olarak göz dolduruyordu. Fakat yakınında olanlar onda dirayetten çok bir tür rehavet gözlemliyorlardı. Bu gözlem yavaş yavaş hareketi kemiriyor, güvensizlik çıkmazına doğru sürüklüyordu.

Menderes, Siyasetin akılla yapılacağı, sabırlı olunması gerektiğini yasaklı olduğu dönemde özellikle vurgulamıştır. Partinin kurulması için sabır gerektiğini ifade eden Menderes bu yolda başarılı olamazsam tek başıma, tek üyeli tek seçmenli parti kurar, vatandaşlara bu şekilde ulaşmaya çalışırım demiştir. Parti için öncelikle geniş taban oluşturmak istemiştir (Erverdi, 2016:190-191) ancak BDP'nin kurulma aşaması bize vaatlerle pratiğin birbirine uymadığını göstermiştir. Burada yadırganacak olan Menderes'in bütün o dirayet söylemine rağmen, siyasi hareketinin daha en başında gösterdiği dirayetsizliktir. Bir taraftan yeni bir parti kurmaya çalışırken, öte taraftan DP'de kulis yapmaya çalışması nasıl kaygan bir zeminde hareket ettiğini gösterir Lider, gerekirse tek kişilik bir siyasi hareket kuracağını söyleyecek kadar özgüvenli, kendi hareketine inanmayacak kadar endişelidir. Bu karmaşık ruh hali onun siyasetin uzun ömürlü olamamasının belli başlı sebeplerinden birisiydi.

Ezel Erverdi, partinin sürekliliğini devam ettirebilmesi için çok önemli olan mali konuların halledilemediğini ifade etmiştir (Erverdi, 2016:192). Mustafa Everdi ise BDP'nin mali sorunlarıyla ilgili şunları söyler: Menderes'in hayatta para kazanmak gibi bir derdi yoktu çünkü o bir 'bey' oğluydu. Ancak parti kurulurken elbette paraya ihtiyaç vardı. Devlet, yeni kurulan partileri mali olarak yardım etmediği için kurucular içinden zengin olanlara başvurularak mali meselenin halledilmesi gerekmekteydi. Ancak Menderes para konusunda mahcup ve deneyimsiz olduğundan para toplamak meselesi parti için bir dert olmuştu. Parti kurulurken zengin bir iş adamı Aydın Menderes'e, güvendiğin birisini yolla partine mali destekte bulunayım demiştir. Güvenilir kişi olarak yollanan zat, iş adamından aldığı paralarla birlikte ortadan kaybolmuştur. Oysaki partilerde genel başkanın başarılı olması, parti içindeki muhalefetin gücünün kırılması, genel başkanın paraya olan hâkimiyetindedir. İlk büyük kongreden sonra başkanlık divanının ve genel idare kurulunun

ana gündem maddesi mali konulardır. Mali sıkıntılardan söz edilmekten, partinin daha önemli konularına bir türlü geçilemez. Hatta bu konu yüzünden genel başkanın iki kez genel idare kurulu toplantısını terk eder (Everdi, 2001:140-142). Aydın Menderes ne para konusuna ne de mevcut olan paralara hâkim görünmüyordu. BDP'yi en çok sıkıntıya sokan şeylerden biri de buydu. Bu durum partinin teşkilatlanmasından tutun da parti liderinin sözünün geçmemesine kadar çok şeye yansımaktaydı. Nitekim BDP'nin ömrü çok uzun olmadı, mali sıkıntılar partinin feshi için tek sebep değilse de ciddi sebeplerden biriydi.

Parti kurulduktan bir süre sonra illerde teşkilatlanma çalışmaları başlatıldı. Ancak bu süreç beraberinde bir başka krizi doğurdu: Teşkilatlanma krizi. Menderes, güvendiği kişileri teşkilatlanmanın başına getirmişti ancak güvenine layık olduğunu düşündükleri kişilerin pek çoğunda bir teşkilat geçmişi ve örgütlenme becerisi yoktu. Mustafa Everdi, BDP genel sekreteri olan Gürcan Dağdaş'ın illerden gelen örgütlenme taleplerinin çoğunu engellediğini özellikle vurgular. Samsun, Sakarya, Mersin, İstanbul, Bursa, Hatay, Kayseri, Gaziantep gibi illerde teşkilatlanma işi gittikçe karmaşık, işin içinden çıkılmaz bir hâl almıştır. Menderes'in örgütlenmedeki bu tutumu hevesle partiye gelen insanların kısa bir süre sonra partiden uzaklaşmasına sebep olmaktadır (Everdi, 2001:129-130). Ezel Erverdi'nin aktardığına göre İstanbul il teşkilatında sıkıntılar mevcuttu. İstanbul faaliyetlerini yürüten kişiler ile partiye İstanbul'dan kurucu olarak katılan kişiler arasında bir çekişme ve anlaşmazlık doğmuştu. Bu anlaşmazlık üzerine İstanbul'un kurucu üyeleri durumu Aydın Menderes'e bir yazı ile bildirdiler (Erverdi, 2016:198). Yazının içeriği özetle şu idi: İstanbul'daki teşkilatlanma faaliyetini yürütenler, İstanbul'un kurucu üyeleri ile fikri yönden anlaşmamakta ve onları bu teşkilatlandırma sürecinde görevlendirmek istememekteydiler. Ayrıca bu faaliyeti yönetenler il yönetimine katılmak için insanlardan yüksek bir meblağ istemekteydiler ve bu yetkiyi nereden aldıkları bilinmemekteydi. İstanbul'daki teşkilatlanmanın Genel Merkez'den bağımsız bir dernek haline büründüğünü ifade ettiler (Everdi, 2001:130-132). Bu şikâyetlere bakıldığında daha partinin en baştan sıkıntılı başlayan sürecinin devam ettiğini görmekteyiz. Aydın Menderes partiyi kurmadan önce de kurarken de yola çıkacakları arkadaşlarının güvenilir olması konusuna vurgu yapmıştı. Düşüncesi çok doğrudu ancak pratikte olanlar yapılmak istenilenin yapılamadığını ortaya koyuyordu. Paralarla ortadan kaybolan 'güvenilir' kişi, İstanbul teşkilatlanmasında olup bitenler 'önce refik' meselesinde Menderes'in başarılı olmadığını göstermiştir.

BDP elli üç ilde teşkilatlanmasını gerçekleştirdi. Bu iller: Adana, Adıyaman, Ankara, Antalya, Ardahan, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bartın, Batman, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Gümüşhane, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Kocaeli, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Niğde Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tokat, Trabzon, Van, Yozgat, Zonguldak'dır (Erverdi, 2016:204-206). 18 Eylül 1993'te 1. Olağan Genel Kurul yapılması kararlaştırıldı. Teşkilatlanmanın tamamlandığı elli üç ilden kırk dördünde kongreler gerçekleştirildi, kalan dokuz ilde (Antalya, Artvin, Bartın, Çanakkale, Bayburt, Erzincan, Gümüşhane, Niğde ve Kırşehir) ise kongre yapılmadı.

BDP, 1. Olağan Kongresi 18 Eylül 1993'te Atatürk Kapalı Spor Salonu'nda gerçekleştirildi. Aydın Menderes uzun ve detaylı bir konuşma yaptı. Açılış konuşmasında BDP'nin kuruluşundan, kısa sürede teşkilatlanmasından dolayı mutlu olduğunu belirten Menderes bu başarının milletin desteği sayesinde olduğunu belirtti. Türkiye'nin gündemindeki enflasyon, iktisadi bunalım, rüşvetçilik ve iç barışı tehdit eden terör olaylarına değinen Menderes, partisinin öncelikli amacının insanları dil, din, etnik köken, görüş ayrımı yapmadan birleştirmek olduğunu belirtmiştir. Birlik ve beraberlik vurgusu yapan Menderes, bu birlik ve beraberlikle daha güçlü bir Türkiye inşa edeceğini söylemiştir. Konuşmasına mevcut koalisyon hükümetini ve başbakanı eleştirerek devam eden Menderes, ülkenin ekonomik krizine çözüm bulamayan eski ekonomiden sorumlu bakan ve şimdi başbakan olan Tansu Çiller'in, Türkiye için bir şey yapmadığını belirtmiş ve onu özellikle ekonomide şeffaf olmaya davet etmiştir. Yine Türkiye hükümetinin yürüttüğü dış politikayı eleştiren Menderes, Türkiye'nin 1990 yılı ile birlikte dış politikada Balkanlar ve Orta Asya için beliren etkili bir dış politika fırsatının kaçırıldığını belirtmiştir. Bilindiği gibi doksanlı yıllar dünya siyasetinde önemli bir değişmeyi beraberinde getirdi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi anlamına gelen bu gelişme Orta Asya'da bağımsız Türki Cumhuriyetlerin kurulmasına sebep oldu. Ayrıca Balkan ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin güdümünden kurtulmuş oldular. Türkiye'nin her iki bölgeyle etnik ve tarihi bağları mevcuttu. Fakat aktif bir dış politika izleyerek her iki bölge de etkin olamadı.

Menderes, Türkiye'nin daha demokratik ve daha güçlü bir ülke olması için BDP'nin atacağı adımları sıraladı, bunları gerçek demokrasiye ulaşmanın olmaz şartı olarak kabul ediyordu. Öncelikle devlet herhangi bir düşünce, görüş, inanış ya da

ideoloji yayma aracı değildir ve bu tarz dayatmalarda bulunmaması gerekmektedir. Herkes neyi düşüneceğinde, neye inanacağına özgürdür, devletin bu özgürlüğü sağlaması gerekmektedir. Bunun sonucu olarak her düşünce, ideoloji, inanış serbestçe kendini ifade edebilmeli hatta siyasi hayata katılabilmelidir. Devletin hakem olarak tam da böyle bir atmosferin oluşmasına yardım eder. Böylece farklı görüşten topluluklar, farklı kültürler kendilerini hem ifade edebilecek hem de bu topraklar üzerinde birlik bütünlük içerisinde yaşayabileceklerdir. Bu şekildeki bütünleşmenin önünde engeller olmamalıdır. Herkes istediği dili konuşabilmeli, istediği inancı seçebilmeli ve gereklerini yerine getirebilmelidir bu demokrasinin bir gereğidir, BDP bu gerekleri yerine getirmek için gerekli çalışmaları yapacaktır. Demokratikleşmeyle birlikte ekonominin de düzeleceğini söyleyen Menderes, demokrasinin gelişiminin yerel yönetimlerle bağı olduğunu da ifade etmektedir. Yerel yönetimlerin, özellikle de büyükşehir belediyelerinin, demokratikleşmesi çok büyük bir nüfusu ilgilendirmektedir. Bu yüzden yerel yönetimlerde il, ilçe meclis üyeleri il, ilçe ve mahalle içinden vatandaşlarca seçilmelidirler. Bununla birlikte belediyelere yeni mali kaynaklar bulunmalıdır. Yerel yönetimde katılımı artırıcı hamleler yapılmalıdır. Devletin ekonomik hayattaki mevcudiyetinin sınırlandırılması gerektiğini ifade eden Menderes serbest piyasa ekonomisinden yanadır. Ekonomik görüşlerinin daha önce açıkladığımız için burada parti programında da yer alan ifadelerine kısaca yer vereceğiz. Ekonomide kamu finansman açığı söz konusudur. Bu açığın kapatılması için devlet borçlanmakta borçlandıkça faizler artmaktadır. Ekonominin yeni reel kaynak ihtiyacının karşılanması ve istikrarlı politikalar yürütülmesiyle, Türkiye mevcut krizden kurtarılabilir. İlk düzenleme genel bütçe ile yapılmalı, kamu harcamalarına bir tavan getirilmelidir. Böylece fiyatlar artsa bile, tavadan dolayı kamu harcamalarının gayri safi milli hasılaya oranı azalacaktır. Bu da kamu finansman açığının reel olarak küçülmesi demektir. İkinci olarak, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'nin açık vermesi engellenmelidir. Ekonomiye zarar veren KİT'lerin özelleştirilemeyen KİT'ler olduğunu ifade eden Menderes, bunlar için özelleştirme politikasının bir araç gibi kullanılabileceğini belirtir. Yapılması gereken KİT'lerin özelleştirme gelirlerini zarar eden KİT'lerin satışında, alıcılara düşük faizli ve uzun dönemli ödemesiz krediler olarak vermektir. Bunu yaparken de alıcıdan, zarar eden KİT'leri mevcut durumundan çıkarıp, kâr eden pozisyona geçirmek için projeler üretmesi talep edilecektir. Böyle bir talep yeni yatırımlara yol açacağı için özelleştirmenin neden olacağı işsizlik ile de böyle başa çıkılmış olacaktır. Üçüncüsü ise iç borçlanma ile ilgili hamleler yapmaktır. İç borçlanmanın kısa vadeli yapısı uzun vade ile değiştirilerek dış borçlanmadan da yararlanılacak biçimde bir dönüşüm programı gerekmektedir. İç borç

yükünün kaldırılması içinse, devletin elinde bulunan hazine arazisi gibi nakit paraya dönüştürülebilecek olan varlıkların satışı gerekmektedir. Menderes bu saydığı politikaların birlikte uygulanmasıyla beraber kamu finansman açıklarının azalacağını böylece kamu harcamaları oranının gayri safi milli hasıladaki payının düşeceğini söylemiştir. Tüm bunlar gerçekleştiğindeyse faizler düşecek, kamunun el koyduğu kaynaklar serbest kalacak, yatırım ve istihdam artacaktır. Bu da ekonominin canlanmasına yol açacaktır. Bütün bu düzenlemelerin temel amacının ekonomiye reel kaynak yaratmak olduğunu belirten Menderes, Türkiye'deki ekonomik krizi reel kaynaklar bulunmadan aşmaya çalışmanın karşılıksız çek yazmak gibi bir eylem olduğunu ifade etmiştir.

Hükümetin yürüttüğü dış politikayı da eleştiren Menderes, Avrupa Topluluğu (AT) hakkında bir dizi yorumlar yapmıştır. AT on iki ülkenin ekonomik bütünleşmesiyle meydana gelen, tekel olarak dünyadaki en büyük ve en zengin pazarı oluşturması düşünülen, dolayısıyla Avrupa'nın en büyük ekonomik güç olmasını sağlayacak topluluktur. Menderes'e göre bu tablo gerçeği yansıtmamaktadır çünkü ziraatın imalat sanayi ürünleri ihracatında payı azalmakta, bu alana dayalı ürün çatisi verimli olmamaktadır. Bununla birlikte, teknoloji ürünlerinde AT'nin giderek büyüyen bir dış ticaret açığı bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa'da devam eden ekonomik durgunluk ve artan işsizlik oranı yine bu tablo için olumlu bir görüntü sergilememektedir. AT, bu durumdayken Türkiye'nin AT'nin bir parçası olmaya çalışması yerine bölgesindeki başka ekonomik güçlerle iş birliği içerisinde olması kendisi için faydalı olacaktır. AT'nin Gümrük Birliği Antlaşması'nı ise başka bir sorun olarak gören Menderes, bu antlaşma ile gümrüklerin kaldırılmasının iyi bir şey olduğunu ancak AT'nin alacağı bütün ekonomik kararların üçüncü ülkelere uygulanacağını ifade eder. Üye ülke olunmadığı için kararlara müdahale edilme şansı da olmayacaktır. Örneğin Türkiye bir ülke ile AT'nin belirlediği ölçülerde ticaret yapabilecek ya da kredi kullanılabilecektir. Bu, bir ülkenin ekonomik olarak güçlenmesini değil ülkenin ekonomik bağımsızlığını kaybetmesine neden olur diye düşünmektedir. Saydığı nedenlerden dolayı AT üyeliğine, AT ile yapılacak Gümrük Birliği Antlaşmasına karşıdır ancak tüm ülkelerle gümrük duvarlarının kaldırılmasını ticari açıdan doğru bulmaktadır.

Türkiye'nin uzun vadeli bir dış politika geliştirmesi gerektiğini söyleyen Menderes, bunun için bilgi akışına ve dünyada gelişen politikaları izleyecek bir stratejik araştırma kurumuna ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Dış politikada tek bir süper gücün arkasından gitmek yerine süper güçler arasında ayırım yapılmalı, siyaset eşit, mesafeli ve dengeli

yürütülmelidir. Bununla birlikte konumu itibariyle Türkiye hem Balkanlar hem Orta Asya hem de Kafkaslarla ilgili siyaset gerçekleştirmelidir. Türkiye'nin dünya üzerinde olan biten şeylere sessiz kalınmaması gerektiğini düşünen Menderes, olaylara göre politik hamleler gerçekleştirmeyi BDP için iktidarda da olsa muhalefette de olsa görev saymıştır. Türkiye için yapılacak çok şey olduğunu belirten Menderes, Türkiye'deki asıl sorunun tutucu ve tekrarcı yöntemler uygulayan hükümetlerden kaynaklandığını, BDP'nin bu tarz yöntemlerden vazgeçeceğini eklemiştir. Türkiye'nin gelişmesi için değişimin şart olduğunu vurguladığı konuşmasında, bu değişimi BDP'nin sunacağını partinin adının da bu yüzden Büyük Değişim Partisi olarak belirlendiği dile getirmiştir (Erverdi, 2016:521-534). Aydın Menderes'in uzun bir açılış konuşması yapmıştı. Bu konuşmada partilerine hem dünya ve Türkiye'de olup bitenler üzerine bir demeç vermiş hem de BDP'nin politika rotasını vermişti. Konuşmanın ardından sıra BDP'nin amblemini belirlemeye gelmişti. Amblem, mavi kare zemin üzerine çizilmiş beyaz bir Türkiye haritası ve yarısı zeminin üzerinde kalan yarısı haritanın üzerinde olan yeşil bir yıldızdan oluşmaktaydı. Menderes amblemi şöyle ifade etti: *“Mavi hürriyeti, yeşil çevreyi, ümidi ve ebediyeti temsil ediyor, büyük bir yıldızımız da var.”* (Erverdi, 2016:213). Bu amblem dört başı mamur, bağımsızlık üzerine yükselmiş Türkiye'nin ebediyete uzanan ümitli yolculuğunda üzerine doğan yıldızın, ona huzuru getirecek olan kişinin, Aydın Menderes ve onun öncülüğündeki BDP olduğunu düşündürüyordu. Amblem dönemin siyasi partilerinde gördüğümüzden farklıydı, yenilikçiydi.

Partinin amblemi belirlendikten sonra genel başkanlık seçimi gerçekleştirildi. Genel başkanlığa Aydın Menderes, tek aday olarak katılmıştı ve oyların hepsini aldı. Ardından Genel İdare Kurulu seçimi gerçekleştirildi. BDP GİK üyeleri şu isimlerden oluştu: Cevat Saraç, Satılmış Cengiz, Avni Yazıcıoğlu, Ömer Böke, Erdoğan Ersan, Ali Batman, Mehmet Nuri Şahin, Eşref Aydın, Şükrü Uğurlu, Hasan Tanrıöver, Hayrettin Konanç, Cemal Külahlı, Atalay Tuncer, Abdulkadir Tuncer, Eşref Mutlu, Remzi Işıklı, Alparslan Göktaş, Cevad Toprak, Şükrü Fettahoğlu, Nizamettin Sarıbaş, Ezel Erverdi, Nuray Turcan, Nazım Çapraz, Altan Tan, Fethi Acar, Mustafa Everdi, Mustafa Çalık, Mücahit Fındıklı, İlham Aytekin, Ekrem Direkçi, Ahmet Bilge, Mahir Kaynak, İsmail Çelik, Yaşar Özışık, Reşat Çağlayan, Alaaddin Şişman, Osman Bostan, Gürcan Dağdaş, Mustafa Demirci, Melek Aras (Erverdi, 2016:214).

Partinin kuruluşundan sonra Aydın Menderes ile yapılan bir röportajda “partinin yeni oluşturulan başkanlık divanının beklentileri karşılamadığı, partide İslamcı muhalefete

ve Kürt ulusal hareketine parti bünyesinde söz hakkı verilmesi beklenirken, böyle olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Menderes bunun üzerine “*Kurucularımız arasında çok kesimden insan yer almıştır. Onlar içerisinde pek çok arkadaşımız Merkez Yönetim Kurulu’nda Başkanlık Divanı’nda yer aldı. Bir partileşme süreci içindeyiz. Parti kurulduğu vakit bu süreç tamamlanmış olmuyor. Kuruculara, kurucular sonrasına kadar pek çok tercihi ben yapmak durumundaydım...*” cevabını vermiştir (Everdi, 2001:125-126). Başkanlık Divanı’nın bu şekilde belirlenmiş olması Menderes’in üzerinde önemle durduğu demokratik anlayışla uyuşmamaktaydı. Başkanlık Divanı, Menderes’e bağlılığın simgesi olmuştu. Menderes, Yeni Gündem dergisine 1987 yılında verdiği bir röportajda “*Demokrasi iddiasıyla ortaya çıkanların ilk önce bunu kendi toplulukları içinde uygulamaları gerekir. Bu yapılmadığı takdirde inandırıcı olmak mümkün değildir. Süleyman Bey’in ihtiyar heyeti, muhtarı tasdik etmekle mükellef. Bunlara hayat hakkı tanınmıyor. Oysa gerekli olan muhtara muhalif ihtiyar heyetidir.*” demiştir. Yine BDP kurulduktan sonra verdiği bir röportajında ise “*Benim BDP’de yer alan ve alacak olan insanlara, izleyip denetleyecek kamuoyuna taahhüdüm; kuruluştan itibaren giderek bütün zeminlerin en iyi şekilde oluşup işlemesi ve demokratik kuralların baştan sona egemen olmasıdır.*” diye belirtmiştir (Erverdi, 2016:337). Ancak BDP kurulurken yürütülen görüşmeler, Başkanlık Divanının ve Merkez Yönetim Kurulunun belirlenmiş şekli, sıkça vurgulanan demokratik teşkilatlanmaya aykırı davranışlar Menderes’i eleştirdiği Demirel ile aynı kefeye konmasına sebep olmuştur.

BDP’nin I. Olağan Kongresi’nden önce Refah Partisi’nden, BDP’nin kendilerine katılması için teklif geldi. Aydın Menderes teklifi soğuk karşıladı. RP’li bir heyet Aydın Menderes’i Ankara’daki ofisinde ziyaret ettiler. Heyetin içinde Necmettin Erbakan da vardı. Erbakan, Aydın Menderes’in kendilerine Adnan Menderes’ten bir yadigâr olduğunu ve siyaset yapmak için yerinin kendi yanı olduğunu söyledi. Ayrıca bir siyasi parti kurmanın zorluklarından bahseden Erbakan, Menderes’in bu zorluklarla karşılaşmamasını istediğini de ekledi. Ancak Menderes bu teklifi kabul etmedi (Everdi, 2002:148). Menderes müstakil bir siyaset yapmayı kafasına koymuştu. Bu yüzden Erbakan’ın teklifini olumsuz karşıladı.

Bursa’nın Yıldırım ilçesindeki parti teşkilatlanması sonrası gelişen olaylarda Aydın Menderes’in verdiği tepki bir lider, bir genel başkan, olarak şaşırtıcıdır. Erverdi’nin aktardığına göre ilçenin teşkilatlanmasında kurucu isim Mümin Karacakayalar’dır. Bu ilçeye kayıtlı olan Seyfettin Çalışkan ise tanıdıklarını, hemşerilerini partiye üye yaparak

Karacakayalar'ın karşısında seçime girer ve kazanır. Ancak olay karşısında il yönetimi kızar ve Çalışkan'a evrak ve mühür teslim edilmez. Bunun üzerine Çalışkan noter aracılığı ile ihtar çekerek evrak ve mühürün teslimini istemiştir. İl yönetimi 21.08.1993 tarihinde Seyfettin Çalışkan'ın verdiği iddia ettiği istifa dilekçesini, 02.09.1993 tarihli ve noter onaylı istifanın kabul edildiğine dair tebligatı gönderir. Bunun üzerine Seyfettin Çalışkan, Aydın Menderes'e yazılı müracaat ederek söz konusu istifa dilekçesinin kendisi tarafından verilmediğini; olayın açıklığa kavuşması için çaba göstereceğini ifade eder ve Bursa Cumhuriyet Başsavcılığı'na özel evrakta sahtecilik müracaatında bulunur. Aydın Menderes'in bu olaya tepkisi, "Beni karıştırmayın, kendi aranızda halledin" şeklindedir (Erverdi, 2016:218-219). Partinin içerisinde bir karışıklık vardır. İşin ucu evrakta sahteciliğe kadar uzanmıştır. Üstelik taraflardan biri genel başkana yazılı olarak başvuruda bulunmuştur. Oysa genel başkan sorumluluğu başkalarına yükleyerek geri çekilmektedir. Partilerin kuruluşunda, örgütlenmesinde güzel şeyler olacağı gibi sorunlar ve sıkıntılar da yaşanacaktır. Menderes'in derhal müdahale edip çözüm yönünde adım atması gerekirken, karışmamayı tercih etmesi ilginçtir. Onun sinirlendiğinde de çiftliğine çekilip telefonlarını kapattığı düşünülürse tavrını pek yadırgamamak gerekir. Ancak politik hayat içerisinde liderin her davranışı dava arkadaşları tarafından izlenmektedir. Genel başkan sorumluluktan kaçırıyorsa, ona bağlı olanların sorumluluk alacağını düşünmek güçtür.

Aydınlık Gazetesi'nin, 25 Eylül 1993 tarihli sayısında "Menderes'e 5 milyarlık MGK desteği" diye haber yayınlanmıştır. Haberde, Aydın Menderes'in etrafında olan kişilerin Amerika ile bağları sunulmuş, partinin bizzat Amerika tarafından kurdurulduğu ve politikalarının, özellikle PKK ve Kürt meselesi konusunda, Amerika tarafından belirlendiği yazılmıştır. Ezel Erverdi haberi görünce gazeteye bir yazı göndermek ve partinin üzerindeki Amerika yaftasını kaldırmak istemiştir ancak Aydın Menderes bu haberi önemsemediği için böyle bir girişimde bulunmamıştır (Erverdi, 2016:221). Aydın Menderes Amerika'ya karşı hep soğuk bir adamdır. Dış politika üzerine söylediklerinden bu anlaşılır. Erverdi, soğukluğun sebebini, babasının asılmasında biraz da Amerikan parmağı olduğuna inanmasına bağlar. Menderes'in partisi şimdi Amerika'nın kurdurduğu bir parti olmakla itham ediliyordu. Oysa Menderes, herhangi bir cevap vermektan yana görünmüyordu. Belki de bu sessizliğin altında Amerika konusundaki düşüncelerinin iyi bilindiği inancı yatıyordu. Düşüncesinde haklı olabilirdi ancak politikada herhangi bir suçlama karşısında sessiz kalmak, pek de olumlu karşılanmıyordu.

BDP Kongre'den sonra 1994 yılı Mart ayında yapılacak olan yerel seçimlere hazırlanmaktaydı. BDP yerel seçimlere katılabilmek için gerekli olan şekli prosedürleri yerine getirmişti. Elli üç ilde teşkilatlanmasını tamamlamış, kırk dört ilde ise kongresini gerçekleştirmişti. Ancak seçimlere katılacaklarına dair Yüksek Seçim Kurulu'na ve ilgili yerlere seçim evrakları gönderilmemişti. BDP'nin teşkilatlanmadan sorumlu başkanı sağlık problemi yaşamaktaydı ve kongreler esnasında da görevinin başında değildi. Menderes bu duruma karşı herhangi bir hamlede bulunmamıştır. İşlerin hepsinin tek kişinin üzerine kalması nedeniyle evrakların hazırlanması ve gönderilmesi yapılamamıştı. Durum fark edilince genel merkezde birkaç kişinin yürüttüğü hummalı bir çalışma ile evraklar tamamlanıp gerekli mercilere gönderildi, böylece BDP gecikmeli de olsa seçime katılmaya hak kazanmış oldu. Aydın Menderes ise tüm bu olanları genel merkezde değil de uzaktan bir kafeden takip ediyordu (Erverdi, 2016:222-223). Müstakil bir siyaset yapmak isteyen hatta gerekirse tek başına parti kuracağını söyleyen Menderes'in, partisinde olup bitenler karşısında takındığı tutum şaşırtıcıdır. Görevinin başında belli sebeplerden dolayı bulunamayan kişinin ısrarla görevde tutulması, meydana gelen aksaklıklarda kenara çekilip izlemek bir lider profiline uygun olmayan şeylerdir.

BDP yüz yirmi kurucu üye ile kurulmuş ve ilk Başkanlık Divanı ve Merkez Yönetim Kurulu (MYK) Aydın Menderes tarafından atanmıştır. BDP tüzüğüne göre, Büyük Kongreye kadar, kurucu üyelerin yapacağı ilk toplantıda genel başkan ve merkez yönetim kurulu üyeleri kurucu üyeler tarafından seçilecekti. BDP kurulurken atılan imzalarla seçimler yapılmış oldu (Everdi, 2001:119-120). Genel İdare Kurulu ve parti üyesi Mustafa Çalık, partinin kuruluşundan yalnızca altı ay sonra partiden ve GİK üyeliğinden istifa etmek suretiyle ayrıldı. Büyük Değişim Partisi Genel Başkanlığı'na atfen yazılmış mektupta, BDP'den bu kadar kısa süre içerisinde istifa etme sebeplerini sıralamıştı. Temel mesele ona göre, BDP programının üzerine oturtulduğu demokrasi kavramından partinin kendi içerisinde, kuruluş sürecinden istifa ettiği zamana kadar uzak olmasından kaynaklanmaktaydı. Örneğin başkanlık divanını ve genel başkanını belirleme yetkisine sahip olan kurucu üyeler partinin kuruluşu esnasında “insanların üzerinde ne yazdığını bilmedikleri, sorma zamanı bulamadıkları bir takım kâğıtların atını üstünü imzalayarak” MYK'yi ve genel başkanını seçmişlerdir. Bir başka örnek ise merkez yönetim kurulunun kongre tarafından seçileceği vurgulanmış ancak kongreye bir seçim şansı değil, listeye sunulan isimlerin üzerine çizik atma şansı verilmişti. Bir başka örnek ise Genel İdare Kurulu genel başkan yardımcılarının kim olduklarını basın-yayın araçlarından

öğrenmiştir. BDP'deki bu tutum partinin temel diskuru olan demokrasi meselesine uymamaktaydı. Diğer mesele ise Aydın Menderes'in söylemlerinin partinin kurulurken oluşturduğu söylemlerden koptuğunu düşünmesiydi. Çalık'ın, Menderes'in söylemlerinden Doğru Yol Partisi'nden ayrılan kişilerin BDP'ye katılmasının beklendiğine dair bir çıkarımı vardır. Hatta Menderes'in, DYP kongresi neticesine göre kendine yer arayacağını dile getiren Çalık, böyle bir senaryonun hüzün verici olduğunu dile getirmiştir (Everdi, 2002:155-159). Çalık'ın üstünde durduğu konular önemliydi. BDP'nin programı demokratikleşme meselesi üzerine kuruluydu. Bütün konular dönüp dolaşıp demokrasi meselesine bağlanıyordu. Ancak MYK'nın belirlenmiş isimlere kongrenin kabul ya da çizik atması, partiyi idare edecek olan GİK'in genel başkan yardımcılarını televizyon, radyo aracılığı ile öğrenmeleri, partinin kuruluşundaki onca insanın parti adından habersiz olması gibi olaylar BDP'nin içte pek de demokratik bir tutum sergilemediğini göstermiştir. Çalık'ın iddia ettiği gibi Menderes bir başka parti ya da partilerden gelecekleri bekliyorsa, kendi tabanına güvenmiyor mu sorusu akla gelmekteydi. Şayet kendisi bir başka partiye geçmeyi planlıyorsa, bu durumda akla müstakil siyaset yapma fikrine ne olduğu sorusu gelmektedir.

Aydın Menderes parti kurulduktan sonra yaklaşan seçimler için mitinglere gitmeye başladı. Mitinglerin bazıları istenildiği gibi kalabalık olurken, bazıları beklenildiği gibi olmuyordu. Bu durum hem partiyi hem de mitinge gelen vatandaşı üzmekteydi. Yine de mitinglere devam ediliyordu (Erverdi, 2016:230-232). Mitingler maliyetli ve yorucu işlerdir. Miting alanına beklenen kalabalığa ulaşamadığında partililerde moral bozukluğuna sebep olabilir. BDP miting alanını istediği ölçüde dolduramıyordu.

BDP, 9 Kasım 1993'te Genel İdare Kurulu toplantısı gerçekleştirdi. Toplantının iki ana maddesi vardı: İlki, sağdaki partilerle birleşip birleşmeme konusu ikincisi ise Kürt Meselesi. İlk meselenin tartışılması kısa sürdü. BDP programının iyi olduğunu ve taviz verilmemesi gerektiğini söyleyen GİK üyeleri, sağdaki partilerden BDP'ye katılma isteği olursa değerlendirelim dediler. İkinci meselenin tartışılması ise uzunca bir vakit aldı. Kürt Meselesini kabul edenler, etmeyenler, PKK'yı terör örgütü olarak tanımlayanlar tanımlamayanlar, sorunun asıl kaynağı olarak dış devletleri görenler, sorunun Türkiye Cumhuriyeti'nden kaynaklandığını düşünenler, PKK ile görüşmeyi ileri sürenler, reddedenler vardı (Erverdi, 2016:233-235). Parti bu konuda bir uzlaşma sağlayıp, politika belirleyemiyordu. Aydın Menderes, Kürt meselesi için vurguladığı "galibi ve mağlubu

olmayan bir çözüm” üretmekten yanaydı. Fakat partisinin bu konuda onun hemfikir olduğunu, onu desteklediğini söylemek güçtü.

13 Kasım 1993 tarihli Milliyet Gazetesi’nin birinci sayfasında, KONDA’nın yapmış olduğu bir araştırma yayınlandı. Araştırmaya göre Aydın Menderes’i destekleyenler %16, karşı olanlar %42, tanımayanlar %26 bu konuda fikri olmayanlar ise %16’ıdi. Yalçın Doğan, aynı tarihli gazetenin on birinci sayfasında bu istatistikler ile ilgili şu yorumu getirdi: *“Kantar’da Yusuf Bozkurt Özal ilk kez yer alıyor. Hasan Celal Güzel %2, Aydın Menderes %16 geriliyor. Bu liderlerin tartısı. Liderlerin dışında partilerine bakıldığında, bunların toplamının ‘hiçbir kıymet-i harbiyesi olmadığı’ gün gibi ortaya çıkıyor. Anılan üç partinin toplam oy oranı yüzde biri zor buluyor... Dolayısıyla, siyasal yelpazede bunların hiçbir ağırlığı yok. Tabela partisi olmaktan öteye gidemiyor üçü de... Belirtilen bu üç partiyi yönetenlerin ortak özelliği var. Menderes de. Özal da, Güzel de başkalarının liderliğini kabul etmiyor. Her biri herhangi bir partide yer alsa, yararlı olabilecek isimler... Ama kendileri bir partinin başına geçiyor ve çok fazla bir şey ifade etmedikleri anketlerde ortaya çıkıyor.”* Yalçın Doğan, bu üç liderin de tek başına parti kurmasının pek bir fayda sağlamayacağı görüşündedir. Menderes’in partinin kuruluşundan sonra ilerlemesi gerekirken gerilere düşmesinin altındaki temel sebepler ne olabilir? Halk yeni bir partiden çok mevcutta bulunan partilerin liderlerinin yanında yeni yüzler, söyleyecek sözü olan yeni partililer arıyor olabilirdi. Menderes’in partisi bir fikir partisi idi ve farklı görüşlerden pek çok insanı barındırmaktaydı. Parti içerisindeki bu geniş yelpaze halk tarafından hoş karşılanmamış olabilir. Menderes’in vaatleri halk nezdinde karşılık bulmuyor olabilir. BDP kitlelere yeterince ulaşamıyor olabilir. Nitekim Mustafa Everdi, BDP’nin kurulduktan sonra topluma kendini tanıtmaya işini yapamadığını ifade eder. KONDA’nın araştırmasına göre, BDP genel başkanı toplumun %31’i tarafından tanınmıyordu. Partinin varlığından haberi olmayan geniş bir kitle bulunmaktaydı (Everdi, 2001:138-139). Bu durumda BDP’nin medyayı etkili biçimde kullanmadığını ve kitlelere yeterince ulaşamadığını anlamaktayız.

22 Aralık 1993 yılında BDP yeni bir GİK toplantısında buluştu. Toplantının ana gündemi “birleşme” konusuydu. Bu konuda fikirler üçe ayrılıyordu. İlki birleşmeden yana olanlar, ikincisi birleşmeye karşı olanlar ve üçüncüsü birleşmeye karşı olup katılımı savunanlar. Birleşmeden yana olanlar birleşmenin toplumun talebi olduğunu, bunun görmezden gelinemeyeceğini söylüyorlardı. Ayrıca bir birleşme olacaksa şayet görüşlerin uyuşmadığı partilerle yapılamazdı, görüşleri BDP’ye yakın olan partilerle birleşme

yapılabilir. Bu durumda da DP ön plana çıkmaktaydı. Birleşmeye karşı olanlar ise BDP programından, özellikle de Aydın Menderes'in görüşlerinden vazgeçilmemesi gerektiğini ifade ediyorlardı. Katılımcılar ise BDP programından ve Menderes'in görüşlerinden taviz vermeden, başka partilere katılımda bulunulabilir görüşünü ortaya attılar. Birleşme tartışmaları sürerken Aydın Menderes, Mustafa Everdi'nin gayretleri ile Büyük Birlik Partisi genel başkanı Muhsin Yazıcıoğlu ile bir araya geldi. İlkelerde birliğin sağlanabileceğini düşünen Everdi, Menderes'in kendini merkezde gördüğünü ve diğerlerini marjinal bulduğunu ifade ediyor. Bununla birlikte Menderes böyle bir birleşmenin kendisi için sağın liderliğini sağlayamayacağını, bunun bir tuzak olduğunu düşünüyordu. Bir birleşme gerçekleşecekse bu kitle partisinde gerçekleşmeli ve diğer birleşmelerin önünü açması gerekmektedir (Everdi,2001:164). 8 Ocak 1994 tarihli GİK toplantısının gündemini de birleşme ve BDP'nin 1994 yılı mali tablosu oluşturdu. Demokrat Parti ile birleşmeye sıcak bakılıyordu. BDP, 15 Ocak günü son GİK toplantısını yaptı ve 16 Ocak 1994'te Demokrat Parti ile birleşildi (Erverdi, 2016:244-246).

Büyük umutlarla yola çıkılan BDP sonunda DP ile birleşmişti. BDP'nin tek başına serüveni yaklaşık sekiz ay sürdü. Bir fikir partisinin bu kadar kısa sürede siyaseten oturması ve büyük kitlelere ulaşması beklenemezdi. BDP'nin, DP'ye katılmasıyla Menderes'in siyaset sahnesinde müstakil siyaset yapma fikri rafa kalkmış oldu. Aydın Menderes'in DP'ye dönmesi demek, aynı zamanda Adnan Menderes'in gölgesine sığınması demektir. Babasının adının gölgesinde siyaset yürütmek istemediğini söyleyen Menderes, DP'nin kapalı olduğu dönemlerde DP açılsa bile altında siyaset yapmam derken şimdi babasının çatisi altında siyaset yapmak için DP'ye dönmüştü (Erverdi,2016:74). Kararı söyledikleri ile tutarlı değildi. Bu dönüşün partide yaratacağı etki ne olacaktı? DP ile birleşme düşüncesi BDP'de öne çıkıyordu fakat birleşmeye karşı olanlar da azımsanacak sayıda değildi. Yola büyük umutlarla, vaatlerle çıkılmıştı ancak şimdi bir başka partiyle birleşilerek bundan vazgeçiliyordu. Ezel Erverdi bu birleşme kararı sonrası Menderes ile yaptığı görüşmede Menderes'in "ben yanılıyor muyum, yanlış yolda mıyım?" sorusuna özetle şunları söyler: *"1982'den beri sezdiğim, kendine özgü siyaset yapma arzusu, referandum sonrası siyasete ara verme kararı pasif ama doğru bir hamleydi. Geçen zaman, gelişen olaylar, parti kurma kararının açıklanması, etrafta toplanan insanlara Aydın Menderes'e özgü bir siyaset yolu çizdi, çevreye bu söylendi. Tam hazır olmadan, toplanan insanlar doğru değerlendirilmeden BDP kuruldu. Zihninde gelişen ve şahsen benimle paylaşılmayan (belki paylaştığı kişiler vardı) mahalli seçimlere katılma*

hedefini anlayamadığımı, kendim dahil kimsenin beklemediği çok güzel bir Genel Kurul arkasından, parti kendini toparlayamadan, teşkilatlar güçlendirilmeden birleşme atağını da bir yere/zemine oturtamadığımı belirttim... Birleşmelerle Aydın Menderes'in kendine özgü siyaset yapamayacak duruma gelmesinin en büyük korkum olduğunu da ifade ettim. DP'ye girmeyeceğini defalarca söyleyip, ayrı bir yol seçtikten sonra BDP'yi feshederek DP'ye katılmayı tutarlı ve güvenilir bulmadığımı birçok misalle anlattım.” (Erverdi, 2016:247-248). Erverdi, Menderes'i oldukça iyi gözlemleyen birisidir. BDP sürecini de çok iyi gözlemlemiş ve oluşan hayal kırıklığını anlatmıştır. Kendine özgü bir siyaset yapmak isteyen Menderes'in düşüncelerini ifade ettiği ortam, yasaklar kalktıktan sonra siyasete hemen dönmeme kararı, kendine özgü siyaset yaparak geleceğe hazırlanma planı bu entelektüel fikir adamının iyi bir siyasi lider olacağı beklentisini oldukça yükseltmişti. Partinin kurulması sürecinde yaşanan olaylar, etrafındaki insanların ona sürekli halk sizi bekliyor vurgusu, bu tarz kampanyaların medyada yürütülmesi, Menderes'in pek çok şey hazır değilken bir anda partiyi kurmasına sebep olmuş olabilir. Parti içerisinde giderilmeyen sorunlar, maddi konulardaki çözümsüzlükler, insan ve süreç yönetimindeki olumsuzluklar ve yine medya kanalı ve diğer siyasetçiler eliyle yürütülen birleşin teşvikleri, BDP'nin ömrünün kısa olmasına sebep oldu.

BDP'nin, DP'ye katılımı da oldukça olaylı olmuştur. 16 Ocak 1994'te DP'nin olağanüstü büyük kongresi Ankara'da toplanmıştır. Divan başkanlığı için iki grup vardır. Biri Menderes'in grubu olan ve 16'lar adı verilen grup, diğeri de Demokrat Parti Genel Başkanı olan Hayrettin Erkmen'in grubuydu. Başkanlığı Menderes'in grubu kazandı. Başkanlık divanı seçiminden sonra genel başkan, genel idare kurulu ve merkez disiplin kurulu üyeleri seçilecekti. Erkmen ve çevresindekiler seçimin yapılamayacağını, delege sayısının yeterli olmadığını ileri sürerek salonu terk ettiler ancak BDP'liler salonu doldurmaya başlamıştı. Aydın Menderes de kongreye geldi ve meşhur konuşmasını gerçekleştirdi. “DP ile Menderes tekrar bir araya geliyor. Size tarih vaad ediyorum. ...size bir el uzatıyorum. Bu el Menderes elidir. Bu el kimseyi mahcup etmez. Kendini yakar sizi yakmaz. Gelin bu eli tutun.” DP içinde Aydın Menderes'in gelişine destek olanlar kadar tepki gösterenler de vardı. Besim Tibuk bu tepkisini “kapıdan gelmek varken bacadan geliyor” diyerek oraya koymuş ve salonu kendini destekleyen bir takım delegeyle terk etmişti. Nihayetinde Aydın Menderes tek aday olarak DP Genel Başkanlığına seçildi. (Yücel, 2001:214-215). Aydın Menderes her zaman estetik ve etik siyaseti savunmuştu ancak BDP'den DP'ye gelişinin savunduğu değerle uyuşmadığı görmekteyiz. Aydın

Menderes'in DP'ye geçmesi olağandı, hatta DP'nin yasağı kalktığından beri desteklenen bir şeydi ancak Aydın Menderes buna hep karşı çıkmıştı. Karşı çıktığı bir meselede bir anda fikir değiştirip DP'ye "kapıdan değil bacadan gelişi" kendisini destekleyen birçok insanı hayal kırıklığına uğratmıştır. Genel başkanlığa tek aday olmasına rağmen 320 delegenin yalnızca 84'ünden oy alarak genel başkanlığa seçilmiştir. Yani delegenin dörtte birinin oyunu almıştı (Yücel, 2001:217). Aydın Menderes aslında çok düşük bir oyla genel başkan seçilmişti parti üyelerinin dörtte üçü onu lideri olarak görmüyordu.

BDP tarafında da büyük hayal kırıklıkları vardı. Aydın Menderes DP'ye geçerken yanında İlhan Aytekin, Nizamettin Sarıbaş, Hasan Tanrıöver, Şükrü Uğurlu, Satılmış Cengiz, Nazım Çapraz, Nuray Turcan, Altan Tan, Ezel Erverdi, Alpaslan Göktaş, Ömer Böke, Mustafa Everdi, Osman Bostan ve Gürcan Dağdaş'ı götürmüştü. Oysa partinin öne çıkan isimlerinden Mahir Kaynak, Ali Batman, Melek Aras, Fethi Acar, Cevad Toprak, Avni Yazıcıoğlu, Ahmet Bilge, Şükrü Fettahoğlu, Erdoğan Ersan, Alaaddin Şişman gibi isimler DP'ye götürülmemişti (Erverdi, 2016:251-252). Mahir Kaynak, 20 Şubat 1994 tarihli Express Gazetesine verdiği röportajda Aydın Menderes'in tek başına aldığı kararlardan dolayı rahatsızlık duyduğunu, parti (BDP) kişi partisine dönüştüğü için de feshedilme kararı alındıktan sonra istifa ettiğini açıklamıştır. Aktif siyaseti bıraktığını ifade eden Kaynak, yola büyük umutlarla çıktığını ancak yolda aradığını bulamadığını da ifade etmiştir. Aslında Aydın Menderes'in bile yola büyük umutlarla çıktığını ancak yolda aradığını bulamadığını ifade etmek yanlış olmaz. BDP büyük umutlarla kurulan bir partiydi. Ancak beklenen ile gerçekleşen birbirine uymamıştı.

BDP'liler 6 Şubat 1994'te BDP'yi feshetmek için bir araya geldiler. BDP genel başkan yardımcısı olarak açılış konuşmasını yapan Mahir Kaynak, parti yönetimini demokratik olmamakla suçlamış ve ardından istifa etmiştir. BDP'nin DP'ye katılması konusunda yapılan oylamada 347 evet oyuna karşı, 8 hayır oyu verilmiştir. Böylece BDP kendini feshederek DP'ye katılmıştır (Erverdi, 2016:254-255).

Mustafa Everdi, BDP'den DP'ye geçiş sürecinde Aydın Menderes'i şu sözlerle eleştirir: "*Menderes, Demirel'i eleştirdiği, 1987 yılında 'ben bindiğim sandalın nereye gittiğini bilmek isterim. Kaptan biliyor, kaptana güvenmiyor musun? biçimindeki cevap benim için tatmin edici değildir.'* Her ne kadar Genel İdare Kurulu'nda 'birleşme' tartışmaları yapılmış, bunun için istifalar alınmış olsa da BDP'liler birleşmenin gelişiminden habersizdirler. Özellikle Ankara dışındaki bütün üyeler ve teşkilatlar

televizyonlardan Aydın Menderes ve arkadaşlarının DP yönetimine seçilmiş olduğunu öğrendiler. Yalpalayan sandal bir yerlere gitmişti ama tam olarak nereye gittiğini kaptan da bilmiyordu. Kaptan'ın bildiği bir şey varsa 'mevcut şartlarda' BDP'lilerin hepsine yeni partide görev bulamayacağı idi. BDP'yi bütün üyeleri ve gücü ile DP'ye taşıması yeni bir yükü. Bu nedenle hiçbir 'rehabilitasyon' toplantısı yapmadı, geride kalanların gönlünü almadı, emekleri için teşekkür etmedi, helalleşmedi. Nasıl olsa herkes kendisi gelmişti. Geldiği gibi giderlerdi..." (Everdi, 2001:171). BDP'den DP'ye geçilmişti ancak tıpkı DP'ye geçiş gibi BDP'den ayrılış da etik ve estetik değildi. Aydın Menderes BDP'nin fesih toplantısına gitme konusunda isteksiz davranmış ve arkadaşlarının ısrarıyla toplantıya gitmiştir. Toplantıda yaptığı konuşmada BDP'nin kuruluşundan ve büyük kongresinden bahseden Aydın Menderes Türkiye siyasetinden konuşmuş, Everdi'nin söylediği gibi bir helalleşme olmamıştır (Erverdi, 2016:252). Birleşme, dava arkadaşlarının yitirilmesi pahasına sağlanmıştır. Bu süreçte Aydın Menderes'in dava arkadaşlarının gönlünü kazanmak için ufak da olsa adım atmaması başlıca hayal kırıklıklarından biridir. Menderes, sorumluluktan kaçan bir insan görüntüsü çizmektedir. Zorluktan kendini çekip çıkarmakta, arkada kalanların ne yapacağı ile ilgilenmemektedir.

BDP için ataletin partisi diyen Mustafa Everdi, partinin toplumda genel bir ilgi uyandırmadığını da ifade eder. Kuruluş organizasyonunu sönük ve yetersiz bulur. Bununla birlikte kuruluştan önce görüşülen önemli isimlerin partiye girip girmeyecekleri belli değildir. İllerdeki teşkilatlanmada takınılan tavır yüzünden kalburüstü insanlar partiye katılmamıştır. Geniş bir kitleye hitap edemeyen partide, medya ile de iyi bir ilişki kurulamamıştır. Bunun yanı sıra büyük kongre sonrasında da parti kadrolarının çevrelerini etkileyip partiye çekme gibi bir şansları olmamıştır. Partinin fikir ve demeçlerinin yayınlanabileceği bir yayın organına sahip olunamamış, bunun gerekliliği anlaşılamamıştır. Mevcut bulunan yayınlar etkili biçimde değerlendirilememiştir. Parti hızlı teşkilatlanmış ancak genel merkez ile teşkilatlar arası iletişim ve denetim sağlanamamıştır (Everdi, 2001:183). Büyük Değişim Partisi'ndeki olumsuzluklar nihayetinde BDP'nin feshi ile sonuçlanmıştır.

BDP içinde farklı görüşleri barındıran bir kitle partisiydi, Everdi'nin saydığı pek çok olumsuzluğun üzerinden zaman içinde gelinebilirdi. Ancak belki de bir partinin kuruluşunun ve örgütlenmesinin dışarıdan görüldüğü kadar kolay olmaması, bu süreci yönetebilecek kişilerin partide hak ettikleri konuma getirilmemesi, liderin parti kurmadaki tecrübesizliği birleşince bu sonucu hazırlaması kaçınılmazdı. Refah Partisi lideri Erbakan,

BDP kurulduktan sonra Menderes ile bir görüşme yapmıştı. Bu görüşmede Necmettin Erbakan, parti kurmanın zor olduğunu ve Aydın Menderes'in bu zorlukları yaşamaması gerektiğini söyledi (Everdi,2001:148). Erbakan'ın aslında doğru bir noktaya temas ettiğini söyleyebiliriz. Parti kurmak gerçekten de zordu ve Aydın Menderes gibi bir fikir adamının kolaylıkla yürütebileceği bir iş değildi. Aydın Menderes iyi bir entelektüel, iyi bir hatip, bilinçli bir siyasetçi idi ancak başarılı bir teşkilatçı değildi. BDP'deki liderlik sınavında başarılı olamamıştı. DP'de ne kadar başarılı olacağı ise merak konusuydu.

3.3.2. Demokrat Partiye Geçiş ve Sonrası

Aydın Menderes, Demokrat Parti genel başkanlığına delegenin dörtte birinin oyu ile seçilmişti. Bu da bir meşruiyet sorunu yaratıyordu. Parti delegelerinden kongrenin ve seçimin usulsüz olduğunu ifade ederek seçim kuruluna itirazlar başladı. Nitekim 19 Ocak 1994'te seçim kurulu her şeyin usulüne göre yapıldığına karar verdi, Aydın Menderes ve ekibi resmen DP'nin başına geçti (Yücel, 2001:217). Böyle bir mücadele sonrası DP genel başkanlığı koltuğuna oturan Menderes'in önünde, 27 Mart 1994 tarihinde yapılacak olan yerel seçimler vardı. DP genel idare kurulu üyelerinin bir kısmı seçime girme, bir kısmı girmeme taraftarıydı. Nihayetinde seçime girme kararı verildi. DP, Hatay Reyhanlı ve Ardahan Göle belediye başkanlıklarını kazandı. Bunun yanı sıra dört beldenin de başkanlıklarını kazanan DP'de kısa bir süre sonra belediye kalmadı çünkü hepsi dönemin iktidar partisi olan Doğru Yol Partisi'ne geçti (Yücel, 2001:218). Aydın Menderes DP'nin başına geçtikten sonra bir süre köşesine çekilip beklemeye başladı. 4 Aralık 1994 tarihinde TBMM'de boşalan koltuklar için seçim yapılmaya karar verildi. Menderes, Korkut Özal'a DP'nin kontenjanından ANAP listesinden aday olmayı teklif etti. Korkut Özal'ın bu teklifi kabul etmemesi üzerine aday vermeksizin seçimde ANAP'ı destekleyeceğini ifade etmiştir. ANAP genel başkanı Mesut Yılmaz'ı övmesi, Turgut Özal'ı sevenlerin Menderes'i bir hayli eleştirmesine neden olmuştur. Hatta seçimlerde aday olmayı bekleyen partinin Altan Tan, Haşim Haşimi ve Paşa Kurşunluoğlu gibi isimleri ANAP ile bu görüşmeler yapılırken durumdan habersiz olmalarını, kendilerinin yok sayılmasını eleştirmişlerdi. (Yücel, 2001:219). Aydın Menderes'in DP'deki tutumu da BDP'deki gibidir. BDP kurulurken de kapanırken de pek çok üyenin parti içinde olup bitenden haberi yoktu. DP'de de Menderes tutumunu değiştirmemişti. Yola birlikte çıktığı arkadaşlarıyla fikirlerini paylaşmıyor, bir yerde onları yok sayıyordu. Menderes, bir genel başkan olarak yalnızca kendi fikirlerinin temsilcisi gibi davranmaktaydı. Bu durum parti içerisinde rahatsızlık yaratmaktaydı.

Aydın Menderes'in davranışlarından rahatsızlık duyan DP'liler; hatta BDP'liler olağanüstü kongre yapmayı düşündüler. Ancak bu kongreyi görüşmek üzerine 14 Mart 1995 tarihinde toplanan GİK'ten beklenen karar çıkmadı. Kısa bir süre sonra Aydın Menderes başkanlığında toplanan GİK, kongre kararı aldı. Yedinci Büyük Kongre, 29 Temmuz 1995 tarihinde yapıldı. Eski demokratları GİK listesine alacağını ifade eden Menderes özellikle Belig Beler ile sık sık görüşüyordu. Ancak Menderes verdiği sözü tutmamış listeyi BDP'lilerden oluşturmuş demokratları tasfiye etmişti. Belig Beler'e niçin böyle yaptığını soranlara ise *"Kurban Bayramı'nda keseceğiniz kurbanı son sabah niçin su verirsiniz? Yapılan bundan ibarettir."* diye cevap verir. Kongre sonrası tasfiye edilen eski, DP'liler partiden istifa ettiler (Yücel, 2001:220-222).

Aydın Menderes DP'nin başına geçtikten sonra Ezel Erverdi'den, partinin mali durumu ve genel merkezin işleyişiyle ilgili bir çalışma yapmasını istedi. Erverdi çalışmalarını bir rapor halinde Aydın Menderes'e sundu. Partinin başlıca gelir kaynağını mevduat faizidir. Faiz oranındaki değişkenlik gelirlerin de değişken olmasına sebep olmaktadır. Mevcut bulunan para enflasyon karşısında değerini koruyamamaktadır. DP'ye önce kendine ait bir genel merkez binası gerekmektedir. Bu bina bir arsa satın alınarak, parti içindeki inşaat işiyle uğraşan kişilere yaptırılabilirdi. Bir diğer konu ise genel merkezdeki personel fazlalığı idi. genel merkezde mevcutta fazla kişi bulunmaktaydı ve birçoğunun aslında yaptığı bir iş yoktu. Bu insanlar arasında gereksiz bir çekişme vardı. Genel başkana doğrudan bağlı çalışanlar ile diğer çalışanlar arasında da görev dağılımı karmaşası mevcuttu. Bu karmaşanın giderilmesi için bu gruplar arasında bir görev tanımı yapılması şarttı. Ayrıca personelin başında otoriter bir idare amiri olması gerekmektedir çünkü genel merkezde yapılması gereken işlerin bir kısmı hiç yapılamamaktadır. İdare amiri olarak personeli koordine etmesi, işlerin yürütülmesini sağlayacak olan kişi personel üzerinde bir otorite temin edemediği için işler yürümektedir. Bu yüzden dirayetli ve otoriteyi sağlayacak, personeli koordine edebilecek bir idari amire ihtiyaç vardır. Genel Merkezde bulunan personel fazlalığı partinin il ve ilçe teşkilatına dağıtılarak teşkilatlar güçlendirilebilir ve genel merkezdeki insan kalabalığı azaltılabilir. Ayrıca parti içindeki çalışmalar için seçilecek kişilerin vasıflı olmasına özen gösterilmelidir. Genel merkezde muhasebe işlerini yürüten kişi düzenli ve yeterli çalışmaktadır. Ödemelerin yalnızca tek gün yapılması kararının alınması gerekmektedir. Böylece ödeme konusunda karışıklıklar olmadan kolay takip edilebilir. Yazı işleri de bir kişi ile yürütülebilmektedir. Bu işe devamlı bakan tek kişinin görevlendirilmesi yeterlidir. Halka ilişkiler müdürlüğü bölümüne

Serhan Yücel'in görevlendirilmelidir. Bu bölüm basın, yayın, gelen giden evrak takibi, arşiv, dokümantasyon, yazı işleri gibi sorumlulukları üstlenmelidir. Genel başkanlığın takip edeceği basın münasebetleri, gazetelerle münasebet kurmaya da bu bölüm yetkilendirilmelidir. Son olarak santral görevini yürüten kişinin tek olması gerekmektedir çünkü fazla kişi bu işi yürüttüğünde işte aksamalar meydana gelmektedir. Santralden sorumlu personele ek bir ödeme yapılarak, en becerikli olanı görevlendirilmelidir (Erverdi, 2016:296-297).

Erverdi, DP Genel Merkezinde gördüğü aksaklıkları değerlendirmiş ve kendince bir çözüm önerisi sunmuştu. Ancak işlerin gidişine bakıldığında önerilerin ciddiye alınmadığı görülüyordu. Hazırlanan bir takım raporlar, yazılar yine göz ardı edilmiş genel başkan gidişatı değiştirmeyi düşünmemişti. Aydın Menderes, etrafındakilerden fikir alan, bu fikirleri doğru bulsa bile uygulamaya koymayan bir insandı. Fikirlerin ortaya çıkmasından memnun ancak uygulama aşamasına gelince bundan hoşlanmayan birisi izlenimi veriyordu. Bu durum liderin etrafında, ona fikirlerini sunan insanlar için de rahatsız ediciydi.

Menderes'in çözüm önerileri karşısındaki kayıtsız tutumu, bir süre sonra önerileri ileri sürenlerin ondan uzaklaşmasına neden olmuştur. Böylelikle parti için önemli çekirdek kadro yavaş yavaş kaybedilmiştir. Kaybedilenlerin yerlerini genel başkan her durumda onaylayan bir kitle almıştır. Böylece genel başkan hata yapsa bile alkışlandığından, gerçekleri görmede zorlanmıştır.

Demokrat Parti'nin yedinci büyük kongresinden sonra Türkiye siyasetinde de işler karışmıştı. CHP ile Murat Karayalçın'ın Genel Başkanı olduğu Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Hikmet Çetin'in CHP Genel Başkanı olması konusunda anlaşarak birleştiler. Ancak bu anlaşma uzun sürmedi, Deniz Baykal bir süre sonra CHP genel başkanı oldu. SHP ile birleşmesinin ardından koalisyon ortağı olan CHP'de Deniz Baykal, ortağı Doğru Yol Partisi (DYP) ile karma hükümet konusunda anlaşamadılar. DYP genel başkanı ve dönemin başbakanı Tansu Çiller anlaşmazlık üzerine istifa etti. Ancak hükümet kurabileceği başka bir ortak bulamayınca tekrar CHP ile koalisyon kurmak durumunda kaldı. Hükümeti kuran DYP ve CHP meclisten erken seçim kararı çıkarttılar (Akşin, 2008:168).

24 Aralık 1995 yılında genel seçim yapılacaktı. Demokrat Parti'nin tek başına seçime katılması pek olanaklı değildi. Önünde iki seçenek vardı ya ittifak kuracak ya da

seçimlere katılmayacaktı. Aydın Menderes DP'nin 2 Kasım 1995 tarihli GİK toplantısında seçimlere girme, girmeme ya da bir başka partiyle ittifak yapma konusunda tam yetki aldı. Yetkiye karşı çıkan yalnızca Mustafa Everdi oldu çünkü ona göre genel başkan her partiyle görüşme yapabiliyordu ancak bağlayıcı kararı genel idare kurulu vermeliydi (Yücel, 2001:223). Mustafa Everdi yaptığı itirazda haklıydı. Bütün bir yetki genel başkana devrediliyor, tek adam olarak partinin ne yapacağı konusunda karar ona bırakılıyordu. Oysa karar Everdi'nin dediği gibi alınsa daha demokratik olurdu. Aydın Menderes'in vereceği karar sonuçta partinin geleceğini ilgilendiriyordu. Nihayetinde parti içinde tartışmalar devam ederken yetkiyi alan Menderes, Aydın'a çiftliğine gitti.

DP içinde ise birleşme için farklı görüşler vardı. Kimileri RP ile kimileri ANAP ile kimileriye DYP ile ittifak etmek istiyordu. Yeni kurulmuş partilerin birleşmesinden oluşacak bir ittifakla da seçime girilebilirdi. Seçime girmeyelim diyen kesim ise az sayıdaydı. Bunun yanında yine az sayıda bir kesim ise DP'nin tek başına seçime girmesini savunuyordu. Oysa bunların hiçbir önemi yoktu. Aydın Menderes tek başına karar almaya yetkili kılınmıştı. Nitekim kararını da vermişti. Refah Partisi ile anlaşan Menderes, altı kişi ile RP'ye geçecek bu altı kişi parlamentoya girecek yerlerden aday gösterilecekti ve bu altı isimden yalnızca ikisi Demokrat Partiydi. RP'ye geçen Menderes, DP'deki kontrolü de elden bırakmak istemiyordu. DP'den yanına iki kişi almakla Demokrat Parti genel idare kurulundaki diğer kişileri karşısına alacağını biliyordu. Bu yüzden akıllıca bir formül buldu. Kendisine sıkıntı çıkaracak GİK üyelerini istifa ettirilerek RP listelerinde seçilmeyecek yerden aday gösterilecekti, onların yerine gelen yedek GİK üyeleri ise kendisine yakın kimseler olduğu için sorun çıkmayacaktı (Yücel, 2001:223). Böylece Aydın Menderes, sorunu kendisi için en iyi biçimde çözmüş olacaktı. Hem Menderes ve beraberindeki altı kişi Refah Partisi kontenjanından parlamentoya girecek hem de Menderes'in bir eli hâlâ DP üzerinde olacaktı. Siyaseten bakıldığında Aydın Menderes'in hamlesi oldukça zeki bir hamleydi. Ancak dilinden düşürmediği etik ve estetik siyasete uygun değildi. Kendine güvenmiş olan onca insanı hayal kırıklığına bir kez daha uğrattıyordu. Menderes yoldaki refiklerinden vazgeçip, onları kandırmakta da bir beis görmüyordu. "Bu el Menderes'in eli, gelin bu eli tutun. Bu el kendini yakar sizi yakmaz." diyen Menderes kendini değil elini tutanları yakıyordu.

Aydın Menderes, RP ile olan iş birliğini "*Seçime kadar değil, pazara kadar değil, Allah'ın izniyle mezara kadar Refahlıyım*" sözleri ile ilan etmiştir. Yapılan basın açıklamasında bunun yalnızca bir seçim ittifakı olmadığı, kalıcı bir işbirliğinin ilk adımı

olduğu da ifade edilmiştir. Aydın Menderes RP'ye geçince DP genel başkanlığı boşalmış oldu. DP tüzüğü gereğince boşalan genel başkanlık makamı için 45 gün içinde kongre yapılması gerekiyordu. Kongreye kadar geçici genel başkan seçilmeliydi ancak GİK'ten kimleri istifa ettiği bilinmiyordu çünkü istifalar bizzat Menderes'e sunulmuştu. Genel idare kurulu, geçici genel başkanlık seçimi için bir araya geldi. Adaylardan biri yedek üyeyken, seçim için GİK'ten istifa ettirilenlerin yerine asıl üye olarak gelen Murat Uzman diğeri ise Aydın Menderes'in BDP'den DP'ye geçerken yanında getirdiği Mustafa Everdi idi. Uzman, bizzat Aydın Menderes tarafından desteklenmekteydi. Nihayetinde geçici genel başkanlık seçimini de o kazandı. Murat Uzman'ın seçimi kazanmasının ardından Ezel Erverdi ve Mustafa Everdi, Demokrat Parti'den istifa ettiler. Geçici genel başkanlık seçiminin yapıldığı günün akşamına GİK'ten istifa ettirilip Refah Partisi'nde liste başı olmayı bekleyen adaylar, listenin sonuncu sırasından aday edildiklerini öğrenmişlerdi. Seçilebilecek yerden aday olan isimler Aydın Menderes, Gürcan Dağdaş, Metin Işık, Şaban Karataş, Cemal Külahlı ve Ahmet Bilge idi. Bu isimlerden Karataş, Işık ve Bilge DP'ye üyesi değildi. Anlaşma Aydın Menderes ile Refah Partisi arasında olmuş ve Menderes kendine yakın bulduğu isimlerle RP'ye geçiş yapmıştı (Yücel, 2001:224-225). Aydın Menderes RP'ye geçmiş ancak elini DP'den de çekmemişti. DP'de istediği adayın geçici genel başkan olmasını sağlamıştı. Ancak DP'de yarattığı hayal kırıklığı büyüktü.

Aydın Bey'in, Atıf Benderlioğlu'ndan duyduğu ve naklettiği anekdot çok güzel. 1951 ara seçimlerinde A. Benderlioğlu Ankara köylerinde bir Alevi dedesi ile karşılaşır. Dede, "Size doğru dürüst bir ikramda bulunamadık. Bu dünyada dost kazanmaya bakın, düşmanı analar bile doğurur." der. Aydın Bey de, "Özellikle demokratik ortamda siyaset dost kazanmaktır." diye yazar (Erverdi, 2016:339). Aydın Menderes'in böyle demesine rağmen siyasi manevralarının ona dost kazandırmaktan çok kaybettirdiği bir gerçektir.

24 Aralık 1995 Genel Seçimlerinde oyların %21'ini Refah Partisi, %20'sini Anavatan Partisi, %19'unu Doğru Yol Partisi, %15'ini Demokratik Sol Parti ve %11'ini Cumhuriyet Halk Partisi almıştır (Akşin, 2008:168). Aydın Menderes Refah Partisi İstanbul milletvekili olarak Meclise girmiştir. Refah Partisi'ne neden geçtiğini bir programda şöyle açıklamıştır: "...Bir noktada tıklandık ve ondan sonra siyasete devamı Refah Partisi'nde uygun gördüm. Neticede, kendi inançlarıma, ailemin; Menderes ismini taşımanın bana yüklediği sorumluluklarla ve 1990'lı yıllarda 2000'li yıllara girerken Türkiye'nin yapması gerektiğine inandığım proje ve programlarla mevcut siyasal tabloyu değerlendirip; burada, bütün bunların bir optimal noktasında, nerede olmam gerekiyor

sorusunu devamlı sordum. 1995'ten 1996'ya girerken, bir genel seçimler arifesinde, bunları koyduğum vakit karşımda duan cevap: Refah Partisiydi. Onun için Refah Partisi'nde yer aldım..." (Açıkkol, 1998:109). Refah Partisine geçmesi aslında Menderes için doğru bir hamleydi. Refah Partisi'nde oturmuş bir sistem mevcuttu. Mali yönden, mevcut kaynaklar yönünden sıkıntı yaşanılacak bir parti değildi. Aydın Menderes için yeni baştan bir düzen kurmaktansa mevcut düzeni yürütmek daha kolay olurdu.

24 Aralık 1995 genel seçimlerde Refah Partisi'nin birinci parti olarak çıkmasından sonra hükümeti kurma çalışmaları başladı. RP, DYP ile anlaşarak bir koalisyon hükümeti kurdu. Refah Partisi genel başkanı Necmettin Erbakan başbakan oldu. Menderes, Refah Partisi'nin Antalya Belek'te partinin düzenlediği toplantıya giderken 15 Mart 1996 tarihinde Afyonkarahisar'ın Sandıklı ilçesinde trafik kazası geçirmiştir. Kazanın ardından Menderes'in boyundan aşağısı felç kalmıştır.

28 Şubat süreci sonrasında RP, DYP koalisyon hükümeti istifa etmek durumunda kaldı. 21 Mayıs 1997'de Refah Partisi iktidarda iken hakkında kapatılma davası açıldı. Dava sonucunda Refah Partisi kapatıldı. Necmettin Erbakan, Şevket Kazan, Ahmet Tekdal, Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan ve İbrahim Çelik'e beş yıl süreyle siyaset yasağı getirildi. Refah Partisi'nin kapatılma ihtimaline karşı İsmail Alptekin tarafından Fazilet Partisi (FP) kuruldu. RP kapatılınca bağımsız kalan birçok milletvekili FP'ye geçiş yaptı. Aydın Menderes de Fazilet Partisine geçenler arasındaydı. 18 Nisan 1999'da yapılan genel seçimde Fazilet Partisi %15 oy alarak üçüncü parti olarak çıktı. Aydın Menderes Fazilet Partisi İstanbul milletvekili olarak yeniden Meclis'e girdi. Aynı zamanda Fazilet Partisi genel başkan yardımcılığını üstlendi. Merve Kavakçı olayının ardından FP'den istifa etmeye karar verdi. Kendisi gibi Fazilet Partisi İstanbul milletvekili olarak Meclis'e giren Merve Kavakçı, TBMM'de yasak olmasına rağmen (sadece TBMM'de değil o dönem kamuda başörtüsü yasaktı) başörtüsüyle Meclis'e gelip yemin etmek istemiş bunun üzerine Meclis'te olaylar çıkmıştı. Merve Kavakçı yemin etmeden Meclis Genel Kurulu'ndan ayrılmak zorunda kaldı. Yaşanan bu olaylardan rahatsızlık duyan Menderes, genel başkan Recai Kutan'a Ahmet Bilge aracılığıyla bir ultiatom gönderdi. Kavakçı'nın basına yansıyan sözlerinden rahatsızlık duyan Menderes parti yönetiminin Merve Kavakçı olayına karşı bir tepki koymasını bekledi ancak Kutan'dan istediği hareketi göremedi. Bunun üzerine istifasını sunan Menderes yaptığı konuşmada şunları söyledi: *"Kavakçı'ya ait bu sözlere kendisinden ya da parti yönetiminden bir tekiip gelmedi. Partinin bu konuda bir açıklamama yapmaması olayı yeniden tırmandırdı. Partinin bu konuda tavır koyması ve*

gerginliğin son bulması gerekiyordu. Ben Fazilet Partili bir milletvekili olarak uyarılarımı yaptım. Sorun Sayın Kutan'ın omuzlarında. Gerekeni de o yapacaktır. Olayın yeniden tırmandığı, gerginliğin arttığı bir ortamda çözüm bulma sorumluluğu Kutan'dadır.” (Milliyet Gazetesi, Mayıs, 1999).

Menderes Fazilet Partisi'nden istifa ettikten sonra 2001 yılında Tansu Çiller başkanlığındaki Doğru Yol Partisine katılarak, Çiller'in danışmanlığını üstlendi. 3 Kasım 2002 yılında yapılan genel seçimlerde DYP Aydın milletvekili olarak seçilmesine rağmen DYP ülke genelinde barajı aşamadığı için Meclis'e giremedi. DYP'nin barajı aşamaması üzerine DYP'nin yedinci büyük kongresinde aday olmayacağını açıkladı. 14 Aralık 2002 yılında yapılan yedinci büyük kongrede genel başkanlığa aday olanlardan biri de Menderes idi. Aydın Menderes başkanlığa Mehmet Ağar'ın seçilmesi üzerine *“Benim açımdan Ağar hakkında kanaat sahibi olabilmek için söz konusu yargı sürecinin tamamlanması gerekir. Bu gerçekleşmeden Ağar ile siyasal sonuçlar doğuracak herhangi bir birliktelik benim için söz konusu olmayacaktır. Bunun için DYP'den istifa ediyorum.”* (Milliyet Gazetesi Aralık, 2002) diyerek DYP'den ayrılmıştır. 2003 yılında bu kararından vazgeçen Menderes DYP'ye dönme kararı almıştır.

4. BÖLÜM

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Takvimler 7 Ocak 1946 yılını gösterirken kurulan yeni partinin iktidarı elde edeceği uyandırdığı ilgiden belliydi. Aydın Menderes, DP ile yaşıttır. 3 Mayıs 1946'da dünyaya gözlerini açtığı anda siyasetin içindedir. Gözünü siyasetle açan Menderes son nefesine kadar siyasetle ilgilenmeye; aktif siyasetten çekilse bile siyaseten bildiklerini gazete yazılarıyla, röportajlarla insanlara aktarmaya devam etmiştir.

1946 yılı DP için teşkilatlanma, kendilerini halka tanıtmaya ve tek parti yönetimine muhalefet yapmakla geçti. 1946'dan 1950'ye kadar geçen süreçte DP'nin gördüğü ilgi tartışmasız çok büyüktü. Yeni partinin politikası iktidar partisinden farklı değildi, hatta dış politikası örtüyordu ancak ayrıldıkları noktalarda vardı. Örneğin DP'nin ekonomi politikası liberalleşmeyi savunan bir anlayışa dayanmaktaydı.

1950 yılına gelindiğinde ülkede büyük bir değişim oldu. Yirmi yedi yıllık tek parti iktidarı sona erdi ve yeni bir dönem başladı siyaset sahnesinde. DP iktidara geldiğinde Aydın Menderes henüz dört yaşındaydı. Her geçen gün biraz daha büyüyor biraz daha siyasetle karşılaşılıyordu. Bir başvekilin oğlu olmak onun doğduğu andan itibaren bunu hissetmesine sebep olmuştur. Dört yaşındayken tıraş olması için berbere götürülen Menderes orada da başvekil oğlu olmayı hissediyordu. Berber kendisine “sen de büyüyünce başvekil olacak mısın?” soruyordu (Menderes ve Akyol, 2011:175). Devlet idaresi, yönetim, siyaset, başvekil, vekil, demokrasi gibi kavramlar çocuk yaşında yerleşiyor Menderes'in zihnine. Bir meydanı dolduran kalabalıkları gördüğünde henüz beş yaşında olduğunu söyleyen Menderes, o kalabalıkların ilgisinin istedikleri kişiyi görmekle sınırlı olmadığını, o kişiyi dinlemekte, belki konuşabilmekte bunun için beklemekte ısrarcı olabileceklerini anlamaya başlamıştır (Menderes, 2012:40).

Menderes siyasetin içinde doğmuş on dört yaşına kadar aktif siyasetin içinde yer alan babasını gözlemlene imkânı bulmuştur. Sadece bu gözlemler babasına dair de değildir. Başvekilin evi aynı zamanda kamusal bir toplanma alanıdır. Vekillerle toplantılar, gazetecilerle yapılan görüşmeler, başvekilin yakın çalışma arkadaşlarıyla bir araya gelmesi gibi durumlarda ev kamusal bir toplanma merkezi olmaktadır. Bu kamusal alanda Aydın Menderes sadece babasını değil babasının arkadaşlarını, diğer vekilleri, gazetecileri yani Türkiye siyasetindeki etkin isimleri de gözlemlene şansı bulur. Örneğin Adnan Menderes başvekil iken geçirdiği sarılık yüzünden birkaç gün evde kalması gerekmiştir. Bu süreçte

onu sık sık ziyaret edenlerden birisi de Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu'dur. Karaosmanoğlu'nun hastalık dönemindeki bu sık ziyareti başvekilin işinin başına dönüp dönemeyeceğine olan merakına bağlanır. Aydın Menderes mevki, makam hırsı, kıskançlık gibi ihtirasların siyasette var olduğunu ilk o zamanlarda öğrenmiştir (Menderes, 2012:20). Gündelik dilde çok bilinen kelimelerin, sözlerin siyasette başka bir anlam kazanabileceğini de çok küçük yaşta öğrenmiştir Menderes. Babasının arkadaşlarından birinin isteği üzerine Ahmet Emin Yalman'a gidip "havaları nasıl görüyorsunuz efendim?" diye sormuştur. *"Dilin geniş ve zengin bir şey olduğunu özellikle de siyasette bunun büyük bir yer tuttuğunu o vakitlerden başlayarak kıyıda köşeden anlamaya, görmeye başladığımı, geriye dönüp o günlere baktığım vakit çok rahatlıkla söyleyebilirim"* (Menderes, 2012:43) diyor Menderes. Siyasetle çok küçük yaşta tanışma, babaya duyulan sevgi ve bu sevginin doğurduğu hayranlık bununla birlikte taşıdığı soyadı onun ister istemez kendisini siyasette bulmasına sebep olmuştur.

Yaşından erken olgunlaşma yalnızca siyasette yaptığı gözlemler ile olmamıştır. Aydın Menderes henüz on dört yaşındayken babasının hükümetine darbe yapılmış ve Menderes ailesinin sıkıntılı süreci başlamıştır. Abilerinin ikisi de yurt dışında olması sebebiyle babasının tutukluluğu sürecinde izlenecek hukuki yolu belirlemek, avukatlar ile görüşmek gibi aslında henüz çocuk yaşta birinden beklenmeyecek görevler yüklenmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Aydın Menderes'in çocukluğundan beri abilerin ikisinin de okul ve iş için yurt dışında olmaları Berrin Menderes ile oğlu arasında yakın arkadaşlık kurulmasına da yol açmıştır. Çocukluğundan beri annesiyle güçlü bağları olan Menderes'in bu kadar olgun olmasında annenin rolü olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Güçlü bir kadın olan Berin Menderes ailede kilit bir role sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Kocasının evliliklerinin başından beri siyasetin içinde oluşu, çocuklarla ilgilenme görevini neredeyse tek başına yüklenmesine neden olmuştur. İzmir'in tanınmış ailelerinde Evliyazadelerin kızı olan Berin Hanım, sıkı bir terbiye ile yetişmiştir. Bu sıkı terbiyeyi çocuklarına aktardığını söylemek mümkündür. Aydın Menderes bazı konularda tıpkı annesi gibi hiç konuşmaz. Mesel babasının gönül maceralarını ısrarlı sorulara rağmen sessiz sedası geçiştirir.

İlk dini bilgileri annesinden öğrenen Menderes, dindarlık, namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetleri evlerindeki hizmetlileri olan Hatice Hanım'dan öğrendiğini belirtiyor (Menderes, 2012:35). 1957 yılında Robert Koleji öğrencisi olunca İstanbul'da

yatılı okumaya başlıyor hafta sonları okuldan çıktığında ise Fatin Rüştü Zorlu'nun annesi Güzide Zorlu'nun evinde kalıyor. Bu sıralarda Adnan Menderes oğluna din dersi vermesi için bir hoca tutuyor. Kur'an-ı Kerim'i öğrenmeye başlıyor ancak bunu çok da ilerletemiyor. Bu öğrenme işi 12 Eylül sonrasına kalıyor (Menderes, 2012:138).

Aydın Menderes'in siyasete atılmasında sadece siyasetle içli dışlı olması etken değildir. Siyasetin içine belki yine girecekti söyleyeceği pek çok şeyi yine olacaktı ama babasının idamı sonrasında bu isteğin içinde kat be kat arttığı düşünülebilir. Nitekim babasının her yönüyle yarım kalmış bir hayatı vardı. Belki de bu hayatı tamamlayacak kişi olarak kendisini görüyordu. Çünkü kendisini babasını en iyi anlayan kişi olduğunu da ifade ediyordu (Menderes, 2012:112). Bu yüzden de babasının fikirlerini siyasette devam ettirebilecek en iyi kişinin kendisi olduğunu düşünüyordu. Şeyda Açıkkol'un "*Siz O'nun bayrağını taşıyan insan mısınız?*" sorusuna "*Böyle bir amacı hep içimde yaşattım...*" (Açıkkol, 1998:105) diye cevap veriyor olması da bunun bir göstergesidir. Babasına karşı hudutsuz bir güven duyduğunu dile getiren Menderes, için belki de babası ile tekrar ruhen bir araya gelebilmesinin yolu da siyasetten geçmekteydi (Menderes, 1992:144).

Aydın Menderes çocukluğundan beri okumaya, öğrenmeye meraklı bir kişiydi. Hatta abileri o daha küçükken ona tarih, biyoloji, coğrafya gibi alanlarda bilgiler veriyorlar. O daha ilkokula gitmeden öğrendiği bu bilgileri hafızasında tutuyor hatta bazen Menderes'in sofrasında bunları anlatıyordu. Samet Ağaoğlu, Mükerrrem Sarol, Fuat Köprülü gibi babasının arkadaşlarına öğrendiklerini anlattığına yukarıdaki satırlarda değinmiştik. Bu bilme ve öğrenme aşkı, okuma ve anlama ve bunları paylaşma isteği onun için hayat boyu teşvik edici oluyor (Menderes, 1992:81). Menderes'in bu isteği ve çabasının onun entelektüel bir siyasetçi olmasındaki en önemli araç olduğunu söyleyebiliriz.

Ahmet Hamdi Tanpınar günlüklerinde "Türkiye evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olmak imkânını vermiyor." (Enginün ve Kerman, 2008:267) diyor. Aydın Menderes'in hayatına baktığımızda da Tanpınar'ın haklı olduğunu görebiliriz. İdam edilmiş bir başvekilin oğlu olarak Menderes bir daha o günleri yaşanmaması için neler yapılabileceğini düşünüyor. Ona göre asıl mesele demokrasi meselesidir. Epey erken yaşta karşılaştığı demokratik kırılmanın yarattığı travma ile şaşılacak kadar iyi biçimde baş edilmiştir. Hayatını mağdur olmanın yarattığı öfke üzerine kurmak yerine, sorunun nasıl

çözüleceğini düşünmeye adanmıştır. Demokrasiye bağlılığının altında yatan temel dinamiğin bu olduğu gözlemlenebilir.

Menderes'in demokrasi anlayışının yanı sıra siyaset tanımı da uzlaşmayı içermektedir. Menderes'e göre siyaset toplumdaki belli arzu ve istekleri karşılamak için kullanılacak olan belirli imkânları ve çözümleri üretmesidir. Ona göre siyasette pek çok hamle geliştirilebilir. Akıl ile güç dengelerinin bozulabileceğini ve güçlünün zayıfı ezmesinin bir kural olmadığını dile getiren Menderes'in, siyaset yapmaktaki ısrarı da burada anlaşılmalıdır. Siyaset yapmak istemektedir çünkü siyasette kendine güveni tamdır. Düşünceleri aslında sağ yelpazede yer alan siyasetçilere göre daha altı doldurulmuş, ideolojik derinliği olan düşüncelerdir. Ancak bu düşüncelerin pratik siyasette istenen şekilde verimli kullanılmadığını/kullanılmadığını gözlemleyeceğiz.

Halkın siyasette, demokraside bir düşüncesi var ise elbette ekonomi üzerine de bir düşüncesi olmalıdır. Menderes ekonominin halkın dokunabileceği bir alan olmaktan çıkarılmasına karşıdır. Halkın, toplumun dışında tutulan ekonominin insani olmayan sonuçlarının sebebinin siyasetten ve halktan uzak tutulmasına bağlıyor. Böyle bir ekonomi tasavvuruna karşıdır. Ekonomi denen mefhum insan içindir. Piyasayı serbest bırakmak demokrasinin bir gereğidir ancak bu yapılırken sosyal refah, adil bölüşüm ilkeleri göz ardı edilemez. Eğer kendi haline bırakılmış bir piyasa sosyal refahı, adil bölüşümü getiriyorsa elbette devletin buna müdahale etmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin özellikle doksanlara gelindiğindeki en büyük sıkıntısı iç ve dış borçlanmaydı. Özal döneminde başlayan neo-liberal politikaların, sanal büyümenin etkileri doksanlı yılların sonunda iyice açığa çıkmıştı. Aydın Menderes uygulanan politikanın yanlışlığını eleştirirken hükümete uygulanabilecek politikanın da ne olacağı konusunda tavsiye de bulunmuştur. Ekonominin düzeltilebilmesi için öncelikle borçlar tasfiye edilmeli ve kökten bir reform yapılarak yeni bir ekonomi programı ortaya sunulmalıdır. Ayrıca hükümetin bu süreçte yolsuzlukla da mücadele etmesi gerekir. Ayrıca ekonomi için yeni kaynaklar ortaya çıkarılma gerektiğini söyler. Menderes Türkiye'nin belli başlı sorunlarının hem kaynaklarını kendince yorumlamış hem de çözüm önerileri ile siyasetçilere fikir vermeye çalışmıştır.

Menderes'in dış politikaya dair yorumlarına baktığımız da Avrupa Birliği'ne güvenmediğini ve Türk dış politikasını yeterli görmediğini anlayabiliriz. Türkiye'yi uzun vadeli ve etkin bir politika oluşturma alışkanlığının olmadığını belirterek eleştirmektedir. Türkiye olaylar olup biterken müdahil olmaya çalışmaktadır oysa Menderes'e göre

gerçekleşmesi muhtemel olan olaylar için çeşitli politikalar ortaya konabilir. Yani Türkiye'nin muhtemel olaylar karşısında muhtemel politika alternatiflerinin olması gerektiğini savunmaktadır. AB'ye karşı oldukça ihtiyatlı olan Menderes, AB'nin kalıcı bir topluluk olmadığını düşünmektedir. AB'nin en büyük korkusunun az gelişmiş ülkelere birliğe üye ülkelere doğru gerçekleştirilecek göç dalgası olduğunu söylemiştir. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş ve bununla birlikte başlayan göç dalgasına karşı AB'nin tutumu Menderes'in düşüncelerini destekler niteliktedir. Kendisi her ne kadar AB'nin politikaları konusunda bazı niyet okumaları yapsa da AB'nin korkularını iyi anlamış ve doğru tespitlerde bulunmuştur.

Türkiye'nin, AB'yi Kürt meselesine dahil etmesinden Menderes oldukça rahatsızlık duymuştur. Kürt meselesi konusunda sağ muhafazakâr çizgiden ayrılan Menderes, Kürtler ile nerede sorun yaşandığına bakmak gerek diyerek tarihi işaret ediyor. Kürt meselesinin olduğunu kabul eden Menderes, kimi zaman yaptığı açıklamalarda “ülkemizde Kürt meselesi yoktur, terör meselesi vardır” diyerek konjonktürü desteklese de esasında bu durum pratik siyasetin içinde gerçekleşen bir şeydi. Menderes'in düşüncesine göre Kürt vatandaşlar Kürt olmaktan kaynaklı bir takım sorunlara sahibiz diyorlarsa orada mesele var demektir. Menderes, sorunun çözülmesi için demokratik adımların atılmasından yanadır.

Menderes için “tarih benim hakkımda ne diyecek?” sorusu önemli bir sorudur. Tarihi hem de kendini hem de topumu anlama aracı olarak gören, aynı zamanda onu adalet terazisi kabul eden birisi için bu korku olağan görünüyor. Küçüklüğünden beri tarihi şahsiyetleri kendisine kahraman seçmiş ve önünde babası gibi tarihi bir figür varken, kendisinin de iyi bir siyasetçi ve lider olarak anılmak istemesi gayet makul bir istek gibi gözükmektedir.

Peki, Menderes nasıl bir siyasetçi, nasıl bir liderdi? Aydın Menderes siyasete gözlerini açar açmaz girmişti aslında fakat aktif siyasete girişi 1970 yılında oldu. Henüz 24 yaşındayken 1970 yılında Ferruh Bozbeyli önderliğinde kurulan Demokrat Parti'nin Aydın il başkanı olarak girmiştir. Partinin içinde gerçekleşen bölünmeyle birlikte Adalet Partisi'ne geçiş yapmış, 1977 yılında Adalet Partisi Konya milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Meclis'te çok uzun süre kalamamıştır çünkü 12 Eylül 1980 darbesi sonunda Menderes siyaseten yasaklılar içine alınmıştır. Yasaklar 1987 yılında kaldırıldığında siyasete dönmemiştir. Ta ki 1993 yılında kendi partisini kurana kadar. Menderes'in asıl olarak nasıl bir siyasetçi ve lider olduğunu incelememize olanak sağlayan olay ise kurduğu Büyük Değişim Partisi'dir. Büyük Değişim Partisi'nin kuruluşu, programı, siyaset

sahnesindeki yeri ile ilgili bilgiler dördüncü bölümde ayrıntılı biçimde yer verildiği için bu bölümde bunlara değinilmeyecektir. Aydın Menderes'in lider profili üzerinde durulacaktır.

Menderes'in aktif siyaset içindeki politik manevraları keskin dönüşler içermektedir. Örneğin DP'nin başına kesinlikle geçmeyeceğini ifade edip birkaç yıl sonra DP Genel Başkanlığı yapması, ölene kadar Refahlıyım dedikten bir süre sonra DYP'ye geçmesindeki manevraları oldukça keskindir. Bu kadar entelektüel, istikrarlı fikirlere sahip birisinin aktif siyasette bir anda çok fazla birbirinden tutarsız manevralar yapan birisine dönüşmesi yalnızca kişinin kendi benliği ile açıklanamaz. Aktif siyasetin insanı kısa sürede karar vermeye zorlayan bir yanı vardır. Bununla birlikte liderseniz şayet etrafınızda pek çok insan size en doğrunun, en hakikinin, en iyinin, en güzelin sizin yaptıklarınız ve dedikleriniz olduğunu gösteren bir duvar örüyor. Bu durum hatalarınızı görmemenize, size yanlış yaptığınızı söyleyenleri duymamanıza neden oluyor. Menderes'in etrafında da böyle insanlar vardı ve onu etkileyecek hamlelerde bulundular.

Aydın Menderes düşünceleriyle, entelektüel birikimiyle pek çok siyasetçiden ayrılmaktaydı. Siyaset ona göre bir şey miydi? İçinde her zaman dilediği biçimde siyaset yapma ateşini taşımıştı ancak siyaset sahnesi onun bu ateşle etrafını aydınlatmasına ne kadar izin verdiği tartışılır. Çünkü bizim siyasi arenamızda Aydın Menderes gibi entelektüel derinliği olan politikacılar ya kendilerine uygun yer bulamazlar ya da tasvip etmedikleri politikacılar gibi davranırlar.

1988 yılında Cemal Süreya İkibine Doğru Dergisi'nde Aydın Menderes için bir yazı yazar. 1987'de yasaklar kaldırılmış, Aydın Menderes yeni parti kuracağı iddialarıyla gündeme gelmektedir. Süreya şöyle demektedir; *"Ama ben bugün pek çok politikacıdan daha saygın olduğuna inandığım Aydın Menderes'in partililik hayatında başarı kazanacağına inanmıyorum."* (Everdi, 2016:359). Sanatçı hassasiyeti mi, ileri görüşlülüğü mü bilinmez ama Süreya'nın haklı olduğunu Menderes'in partililik deneyimleri bize göstermiştir. Şayet Türkiye evlatlarına kendinden başka bir şey ile ilgilenme imkânı verebilseydi, Aydın Menderes siyaset arenasında yer almayı değil de belki bir üniversite kürsüsünden öğrencilerinin, kitap yazarak okurlarının hayatına dokunmayı seçerdi.

KAYNAKÇA

- Açıkkol, Şeyda (1998). *Siyah Beyaz Söyleşiler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Ahmad, F. (2011). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Akşin, S. (2008). Siyasal Tarih (1950-1960). Sina Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Cilt: 4) içinde (215-227). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (2008). Siyasal Tarih (1995-2003). Sina Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Cilt: 5) içinde (163-187). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alp, S. (2009). Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör. *Maliye Dergisi*, 159, 265-279.
- Apuhan, R.Ş. (2007). *27 Mayıs'tan Yassıada Mahkemelerine Menderes*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydemir, Ş. S.(1969). *Menderes'in Dramı?* İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Aydın, S. Taşkın, Y. (2018). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bahadır, H.H. (2016). "Kıbrıs Diye Bir Sorunumuz Yoktur"dan 1974 Müdahalesine Nasıl Gelindi? *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 574-580.
- Başgil, A. F. (2017). *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Bora, T. (2018). *Cereyanlar Türkiye'de Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cemal, H. (1989). *Özal Hikâyesi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Demir, İ. (2014). *Aydın Menderes'in Siyasi Kişiliği*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi BAP Projesi.
- Demirel, T. (2019). Demokrat Parti İktidarı ve Ordu. Mete Kaan Kaynar (Ed.). *Türkiye'nin 1950'li yılları* içinde (267-285). İstanbul: İletişim Yayınları
- Doğaner, Y. (2016). 1960 Hükümet Darbesi ve Sonrası. Fatma Acun (Ed.) *Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları.
- Enginün, İ. Kerman, Z. (2008). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eroğul, C. (2012). *Anatüzeeye Giriş ("Anayasa Hukukuna" Giriş)*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Eroğul, C. (2017). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Erverdi, E. (2016). *Siyaset Zalimdir Aydın Menderes'le Bir Parti Tecrübesi*. İstanbul: Ülke Yayınları.
- Everdi, M. (2001). *Sen de mi Sezar*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Heper, M. (2010). *Devlet ve Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Karpat, K.H.(1). (2015). *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K.H.(2). (2015). *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K.H.(3). (2015). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaynar, M. K. (2019). Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar. Mete Kaan Kaynar (Ed.). *Türkiye'nin 1950'li yılları içinde* (15-39). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kepenek, Y. Yentürk, N. (2011). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kesal, E. (2016). *Cin Aynası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2008). Siyasal Tarih (1923-1950). Sina Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Cilt: 4) içinde (127-215). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Köker, L. (1990). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2020). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*. (Çev. Hamdi Aydoğan, Esra Ermert). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Menderes A. (1999). *Gelenekten Güncele*. Ankara: Gün Yayıncılık.
- Menderes, A. (1985). *Tarihte Bir Yolculuk*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Menderes, A. (1992). *Aydın Menderes ve Siyasette Yeni Yönelişler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Menderes, A. (2012). *Babam ve Ben*. İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Menderes, A. (tarih yok). *Yirmibirinci Yüzyıla Girerken Dünya ve Türkiye*. Demokrat Parti Yayınları.
- Menderes, A. Akyol, T. (2011). *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Menderes, Aydın (1993). *Büyük Değişim İçin*. İstanbul: Emek Matbaası.
- Menderes, Aydın (2005). *Devletin Alinyazısı*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık.
- Oran, B. *Uluslararası ve İç hukukta Çekiş Güç'ün Yasal Dayanakları Sorunu*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/473/5469.pdf> (Erişim Tarihi: 27.02.2021).
- Öymen, Ö. (2010). *Bir İhtilal Daha Var... 1908-1980*. İstanbul: Doğan Kitap.

Özdemir, H. (2008). Siyasal Tarih (1960-1980). Sina Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Cilt: 4) içinde (227-297). İstanbul: Cem Yayınevi.

Sırım, V. (2008). *Adnan Menderes Aydın Menderes Babasını Anlatıyor*. İstanbul: Nesil Röportaj.

Tanör, B. (2008). 12 Eylül Rejimi (1980-1983). Sina Akşin (Ed.), *Çağdaş Türkiye 1908-1980* (Cilt: 5) içinde (27-62). İstanbul: Cem Yayınevi.

Tayyar, Ş. (1993, 22 Mayıs). Aydın Menderes Siyasette. Milliyet Gazetesi, s.13. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/htyoWN1Nu7pgQHiFSHtVqA_x3D_x3D (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Tercüman Gazetesi (1990). *Tercüman 1900 Yılından 1990'a kadar 20. Yüzyıl Ansiklopedisi*. (Cilt 3.). İstanbul.

Tercüman Gazetesi (1990). *Tercüman 1900 Yılından 1990'a kadar 20. Yüzyıl Ansiklopedisi*. (Cilt 4.). İstanbul.

Uslu, A.. (2015). Demokrasi. Gökhan Atılğan, E. Atilla Aytekin (Ed.). *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. İçinde(137-153). İstanbul: Yordam Kitap

Yavaşca, K. (2018). *Demokratik Rejimlerin Çöküşünde Siyasi Aktörlerin Rolü: 28 Şubat Sürecinde Refahiyol Koalisyonu*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

Yüce, G. Akıncı, M. Yılmaz, Ö. (2013). Türkiye Ekonomisinde Temel Ekonomik ve Finansal Göstergeler Bağlamında 2002 Öncesi ve Sonrası. *Maliye Dergisi*, 164, 183-207.

Yücel, S. (2001). *Demokrat Parti*. İstanbul: Ülke Kitapları.

Yücel S-Aysal H. (01.02.2020) tarihinde yapılan görüşme.

Express Gazetesi 20 Şubat 1994

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?&ilkTar=03.11.2002&sonTar=01.04.2003&ekYayin=&drpSayfaNo=&araKelime=Ayd%C4%B1n%20Menderes%20DYP%20A%C4%9Far&gelismisKelimeAynen=&gelismisKelimeHerhangi=&gelismisKelimeYakin=&gelismisKelimeHaric=&Siralama=RANK%20DESC&SayfaAdet=20&isAdv=true> (Erişim Tarihi: 05.02.2021)

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1980/11/02> (Erişim Tarihi:06.02.2021).

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/aCjp8SHvVti_x2B_qZbmilGL1Q_x3D_x3D (Erişim Tarihi: 05.02.2021)

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/RtcuIQFGu_x2F_IDDC1GQ9tkCA_x3D_x3D (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/xeV9fKWEh2qsxI0geGVKJA_x3D_x3D (Erişim Tarihi: 20.12.2020).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17106.pdf> (Erişim Tarihi: 06.02.2021).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17113.pdf> (Erişim Tarihi:06.02.2021).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17119.pdf> (Erişim Tarihi:06.02.2021).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf> (Erişim Tarihi:07.02.2021).

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18032_2.pdf (Erişim Tarihi:06.02.2021).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19162.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2021).

Meclis Bülteni:

https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_1996_0000_0048_0000/0002.pdf (Erişim Tarihi: 27.02.2021).

EKLER

1. 01.02.2020 Tarihinde Hasan AYSAL ve Serhan YÜCEL ile Yapılan Röportaj

Soru: Aydın Menderes nasıl bir çalışma arkadaşıydı?

Serhan Yücel: Aydın Menderes çalışılması en zor insanlardan bir tanesiydi. Aydın Bey ile arkadaş olmak dünyanın en zevkli işlerinden bir tanesidir ama Aydın Bey'in özel kalem müdürlüğünü yapmak dünyanın en zor işlerinden biridir. Mesela bir sorun olduğunda lafını asla çekmezdi. Ancak karşısındaki insanları çok iyi tanıdığı için de karşısındakinin kaldırılabileceğini bildiği şeyleri dile getirirdi. Örneğin Demokrat Parti zamanında Aydın Bey ile partinin genel sekreteri ve teşkilat başkanı arasında problemler olmuştu. Genel sekreter ve teşkilat başkanı partiye gelmiyordu. Bu dönemde partinin il ve ilçe kongreleri gerçekleşecekti. Aydın bey kongre işleriyle benim ilgilenmemi rica etti bunun üzerine ben kongrelerle Aydın Bey'in adına ilgilenmeye başladım. Bu süreç çok yoğun geçiyordu. Bu arada abim hem Aydın Bey'in hem de Demokrat Parti'nin avukatlarından biriydi. Davalar olduğunda, şikâyet olduğunda, dilekçe yazılacağında vs. abim ilgileniyordu. Bu yoğun geçen dönemde bir gün Günaydın Gazetesi "Demokrat Parti Kapatıldı" manşeti ile bir haber yapmış ve yanına da Aydın Menderes'in bir fotoğrafını koymuştu. Bir iki yıl önce Demokrat Parti adında bir parti daha kurulmuştu. Bu partinin kapatılması için dilekçeyle başvurduk ve cumhuriyet başsavcısının dava açmasını sağladık. Anayasa Mahkemesinin kararıyla "Demokrat Parti 2" olarak adlandırılan parti kapatıldı. Günaydın Gazetesi ise bu haberi "Demokrat Parti Kapatıldı" şeklinde verip Aydın Bey'in fotoğrafını yayınlamıştı. Haberi görünce Aydın Bey beni aradı "Kardeşim" diye hitap etti. Normalde Aydın Bey bana kardeşim diye hitap etmezdi bu onun sinirlendiğini gösteriyordu. "Kardeşim bu partinin bir avukatı yok mu? Bu partinin özel kalem müdürü sadece özel kalem müdürlüğü mü yapar? Bu partinin özel kalemine genel başkan demedi mi partinin teşkilat işlerine ve genel sekreterlik işlerine bakacaksın, bu kadar zor mu işler bunlar? Bu durumu düzeltin kardeşim nasıl düzelterekseniz." diye söylendi Aydın Bey. Olay sonrasında bir araya geldiğimizde ise Aydın Bey sanki hiç böyle bir olay yaşanmamış gibi bu konuyu bir daha açmadı. Bunun gibi yaşadığımız birkaç olay var. Bu birkaç olayın dışında ben hiçbir zaman Aydın Bey'e çok kızdığımı, bana haksızlık yaptı diye düşündüğümü hatırlamıyorum.

Çalıştığımız siyasetçiler arasında Aydın Bey'in öne çıkan özelliği neydi?

Serhan Yücel: Ben siyasette Süleyman Demirel, Turgut Özal, Mehmet Ağar gibi isimlerle çalıştım. Aydın Menderes entelektüel birikim olarak çok yüksek bir seviyedeydi. Arjantin tarihinden tutun da bir uçağın kanat uzunluğuna kadar bilgisi vardı. İklim, toprak gibi konular ise onun tamamen uzmanlık alanıydı. Havaya bakıp gerçekleşecek hava olayını söylerdi. Şöyle bir şey söyleyebilirim Aydın Menderes ile birlikteyken “Google”a ihtiyaç duymuyordunuz. Örneğin bir keresinde yanımdan kamyon geçti eski markalardan bir tane, ben şaşırdım ilk kez böyle bir marka kamyon görmüştüm. Aydın Bey “Bu markayı nasıl bilmezsin?” diyerek bana o kamyon markasıyla ilgili firma tarihini kapsayan detaylı bir bilgi verdi.

Hasan Aysal: Biz birlikte havaalanına giderdik Aydın Bey uçakları gördüğünde nereden iniş yapacağını, hangi manevrayla yaklaşacağını falan söylerdi. Her konuda bilgili birisiydi. Bir keresinde Türk Sanat Müziği ile ilgilenen ve bu alanda akademik çalışan bir kişiyle yan yana gelmiştik Aydın Bey bir kişinin bestesinden ve makamından söz etmişti. Hoca hayretler içerisinde “Siz bunu nasıl bilebiliyorsunuz?” diye sordu. Aydın Menderes kaza geçirmeden önce de müzikle çok ilgiliydi hatta çok güzel ritim tutardı.

Serhan Yücel: Aydın Bey için kitap almaya Amerikan Kültür Yayınlarına giderdim. Aydın Bey bir liste hazırlayıp verirdi bana. Amerikan Kültür o zaman Cinnah Caddesinde idi. Oranın birinci katında bir kütüphane vardı, yeni çıkan kitaplarda oraya gelirdi. Ancak Aydın Bey'in bana vermiş olduğu liste bir şekilde ben gitmeden önce Amerikan Kültüre ulaştırılmış olurdu. O dönemde mail yok, yaygın bir internet ağı ya da haberleşme ağı yok nasıl yapardı bilmiyorum fakat ben gittiğimde Amerikan Kültürde kitaplar hazırlanmış olur ben de onları teslim almaya giderdim. Aydın Bey'e o kadar çok kitap aldım ki ben oradan... Aydın bey bu kitapları alır, okur (bu kitapların çoğu yeni kitaptır) ve değerlendirirdi.

Bu entelektüel birikim onun söylemlerinde nasıl açığa çıkardı?

Serhan Yücel: Aydın Bey çok güzel konuşurdu. Karşısındaki kişiyi ikna edebilme kabiliyeti oldukça yüksekti. Belki dezavantaj olarak görülebilecek tek şeyi uça söylemler üretmeye mizacının uygun olmasıydı. Aydın Bey konuşurken örneklendirme yapmayı çok severdi ve oldukça detaylı hatta bazen aşırı uç örneklendirmeler de yapardı. Dedik ya,

mizacı uğta söylemler üretmeye uygun diye buna örnek olarak ‘‘Pazara kadar değil mezara kadar Refahlıyım!’’ sözü gösterilebilir.

Aydın Bey’in Adnan Menderes’in oğlu olmasının ona sağladığı avantaj ya da dezavantajlar var mıydı?

Serhan Yücel: Aydın Bey’in Adnan Menderes’in oğlu olması tanınma açısından, desteklenmesi açısından bir avantajdı ama bana kalırsa büyük bir handikaptı aynı zamanda. Tanınmamış birisi için siyaset sıfır noktasından başlar oysa tanınmış siyasetęiler için başlangığ sıfır noktası değildir. Bu iyi bir şey gibi gözükse de aslında kötü bir şeydir. Siyaseti sıfırdan on birime ilerletmek kolaydır ancak dokuzdan on birime ęıkartmak oldukęa zordur. Geğmişte kalmış olan siyasi düşünceler, n yargılar, beklentiler var ve tüm bunlar tanınmış olanın sırtına yükleniyor. Aslında dışardan bakınca ęok büyük avantaj gibi görünen durumun bir anda dezavantajı da beraberinde getirdiğini fark ediyorsunuz. Bence Aydın Bey’in kendini Adnan Menderes’in oğlu olmaktan soyutlayıp Aydın Menderes’e özgü siyaset yaptığı zamanlar Büyük Değişim Partisi’ni kurduğu 1993 sonrası dönemdir. Kendisini o zaman Adnan Menderes’in oğlu olmak dışında ifade etmeye ęalıřmıřtır. Özellikle Büyük Değişim Partisi kurucularına bakıldığında ęok geniş yelpazede katılım olduğu görülür.

Büyük Değişim Partisini nasıl değerlendirebiliriz?

Serhan Yücel: Aydın Menderes’in bağımsız olarak hareket etmeye başladığı zaman seçim yasaklarının kaldırıldığı dönemdi. 1987 yılında yasaklar kalkınca Aydın Bey pek ęok partiden davet aldı ancak bu davetleri reddetti. Aydın Bey’in ne yapacağı büyük merak konusuydu o yıllarda. Türkiye’de sağ siyasette entelektüel birikimin en yüksek demiyorum tek yüksek parti olarak Büyük Değişim Partisini kurmak da yöneticiliğini üstlenmek de ancak onun yapabileceği bir işti. Başarılı oldu ya da olmadı mesele bu değil bunu yapabilecek kişi Aydın Menderes’ti, bunu görebilmek gerekir. Ben Aydın Menderes ile iki seneden fazla zaman geğirdim ve parti içerisindeki toplantılarda, dışarıdaki toplantılarda, evde buluştuğumuzda, Aydın Bey’in bulunduğu her ortamda bir üslup farklılığı, bir nitelik farklılığı vardı. Bir gün bir toplantıda Mevlana’nın Mesnevi’sinin farklı yorumlarını tartışmışlardı. Aydın Menderes okuduğunu unutmuyor ve okuduklarını başka konularla ęok güzel bir şekilde bağdaştırıyordu.

Süleyman Demirel Doğru Yol Genel Partisi Başkanı olduğunda Aydın Menderes'i DYP'ye davet etmişti bu daveti Menderes reddetti. Kabul etmiş olsaydı siyasi kariyerinde farklı bir noktada olur muydu?

Serhan Yücel: Aydın Bey çok detaycı bir kişi. Bu kadar derin ve detaylı düşünmeseydi siyasi yasaklar kalktıktan sonra DYP ile siyasete atılabilirdi. Demirel Cumhurbaşkanı olduğu zamansa tartışmasız başbakan Aydın Bey olurdu.

Hasan Aysal: Süleyman bey başbakanlığı gelip bizzat teklif etti. Hatta ben karşıladım Süleyman Bey'i, ben götürdüm. Görüşme dört-dört buçuk saat sürdü. Görüşme sonrası bana "ağabeyini kandıramadık" dedi.

Peki, sizce Aydın Menderes siyaset sahnesinde ne zaman Adnan Menderes'in oğlu sıfatını taşımaktan sıyrıldı?

Serhan Yücel: 1977 seçimlerinde Aydın Bey Adnan Menderes'in oğlu olmasaydı seçilemezdi. Fakat Aydın Menderes Adnan Menderes'in oğlu olmasaydı da 1995 yılının sonunda Refah Partisi ya da herhangi başka bir partiden milletvekili olurdu. Aydın Bey artık ortaya çıkmıştı. Kendi kimliği ile kendi kişiliği ile artık Türkiye siyasetinde vardı.

Hasan Aysal: Ben bir anekdot düşmek istiyorum buraya. Aydın Menderes'in yasakların kaldırılması sonrası siyasete ara vermesinin bir nedeni de halkın kendisini özlemesini ve istemesini beklemiş olmasıdır. Değişik bir yöntem uygulayacaktı, halkın kendini evinden almasını beklemiştir. Tabii bu dönemde eve giren çıkan, Menderes'i siyasete ikna etmeye çalışan çok kişi vardı ama o bir şekilde 1993 yılına kadar direndi. Hatta bazen sorardı bana "Biz bu arkadaşlarla ne yapacağız?" diye ben de "Kuracaksınız partiyi başka yolu var mı?" derdim.

Aydın Menderes ile ilgili okumalar yaparken merak ettiğim şeylerden biri Menderes'in hatipliği nasıldı? İkincisi ise Menderes nüktedan bir insan mıydı? Bazı röportajlarında nüktedan birisiymiş gibi hissettim. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Hasan Aysal: Aydın Bey çok iyi bir hatipti. Bu yönü ön plandaydı, konuşması her zaman çok beğenilirdi.

Serhan Yücel: Aydın Bey'in Demokrat Parti'ye geçerken yaptığı konuşma bana göre onun en iyi hatiplik yaptığı konuşmalardan biriydi. Oldukça etkili bir konuşmaydı. Hâlâ düşündükçe tüylerim diken diken olur. Aydın Bey aynı zamanda çok espritüel bir

kişilikti. İnanılmaz espriler yapardı. Bu yönünü bilmeyen insanlar için ilk tanışmada oldukça şaşırtıcı olurdu bu durum.

Aydın Menderes entelektüel birikimi oldukça yüksek birisi. Peki, siyasi çevresinde ya da sosyal çevresindeki kalabalığa rağmen yalnızlık hissettiği oluyor muydu?

Serhan Yücel: Öyle bir hissi olduğunu sanmıyorum çünkü Aydın Bey'in çevresinde Türkiye'nin aydın kesiminden olan pek çok insan vardı. Örneğin İsmail Kara. İsmail Kara Türkiye'deki İslamcı Hareket için ne çıkmış bir isimdir. Aydın Bey ile İsmail Bey'in saatlerce İslam üzerine, muhafazakârlık üzerine konuştuğunu, tartıştığını bilirim. Bu görüşmelerde İsmail Bey'in notlar aldığını da bilirim. Hatta bu konuşmaların üzerine İsmail Bey yıllar sonra "Aydın Bey benim tanıdığım en önemli entelektüellerdendi." demiştir. Yine bir başka örnek olarak Mustafa Kutlu'yu verebiliriz. Mustafa Kutlu iyi bir hikâye yazarıdır. Aydın Bey ile Mustafa Bey'in günlerce hikâyelerin içindeki imgelemeler hakkında konuştuklarına ben şahidim. Yani öyle bir yalnızlık duygusunun olduğunu sanmıyorum edebiyattan siyasete her konuda konuştuğu konuşabileceği pek çok tanıdığı, arkadaşı mevcuttu.

Her zaman okuduğumuz, duyduğumuz bir şey vardı. Berin Hanımın Adnan Menderes'in siyasete girmesini desteklemediği söylenir. Berin Hanım çocuklarının siyasete girmesini destekliyor muydu?

Hasan Aysal: Evet, öyle söyleniyor fakat adı üstünde bir söylenti. Aydın Bey de ağabeyleri de siyasetin içindeydi. Süleyman Demirel'in geldiğinden bahsetmiştim. Sayın Demirel geldiğinde Berin Hanımı da görmek istediğini söyledi. Berin Hanımın odasına çıktım, koluna girdim beraber salona geçtik. Orada Süleyman Bey, Berin Hanıma Aydın Beyi siyasete girmeyi ikna edemediğini söyledi. Bunun üzerine Berin Hanım oğluna dönüp "Aydın, Süleyman Bey'e nasıl yok dersin? Böyle bir hayır cevabı çıkar mı bu davetten?" demiştir. Aydın Bey ise Berin Hanıma "Anneciğim şimdilik siyasetle ilgilenmek istemiyorum." diye yanıt verdi. Yani çocuklarının siyasetle ilgilenmesine muhalif değildi (tabi bu dönemde sadece Aydın Bey hayattaydı) aksine destekliyordu.

Aydın Bey siyasi havadan bunalmaz mıydı hiç? Sürekli siyasetin içinde olmak yorucu olur diye düşünüyorum, öyle zamanlarda ne yapardı?

Serhan Yücel: Aydın Bey siyasi havadan daralınca Aydın'a çiftliğe giderdi. Ben bu yönünün babasına çok benzediğini düşünüyorum. Sıkıldığı zaman Çakırbeyli çiftliğine giderdi hatta kendi telefonunu, Ümran Hanımın telefonunu hatta çiftliğin telefonunu bile

kapatırdı. Çiftliğe yakın bir benzinlik vardı. Ben acil, ulaşmam gereken durumlarda benzinliği arar oradakiler sayesinde Aydın Bey'e beni araması gerektiğini iletirdim. Aydın Bey için Çakırbeyli çiftliğine gitmek, orada toprakla uğraşmak falan onun stresini alan bir şeydi. Bunaldığında, yorulduğunda kendini çiftliğe atardı.

Aydın Menderes kindar birisi midir?

Serhan Yücel: Aydın Bey kindar birisi değildi. Babası on beş yaşında askerler tarafından idam edilmiş birisi. Bu çocuğun bunu hiç unutmaması ve ölene kadar askere düşman olması beklenir. Mesela ben kendimi düşündüğümde böyle bir şeye dayanamazdım muhtemelen ömrüm boyunca düşman olurum bu işin içinde olan herkese.

Hasan Aysal: 1983 yılında bir konferansa gittik. Konferans sonrası Muzaffer Özdağ yanımıza gelerek Aydın Bey'e "Sizi tebrik ederim fakat yüzünüze bakmakta güçlük çekiyorum." dedi. Aydın Bey de "Efendim ben sizin terbiyenizin farkındayım, istirahat ederim." diye cevap verdi. Muzaffer Bey tekrar tebriklerini sunup gitti. Ben anlamadım tabi ne olduğunu o zaman Aydın Bey açıkladı bana: "1960 darbesini yapanların içinde Muzaffer Bey de bulunmaktaydı. Muzaffer Bey bizden özür diledi, bu bir özürdür. Bu adam beni her gördüğünde utanarak kafasını çevirirdi bak bugün dayanamayıp yanımıza geldi hem tebrik etti hem de özür diledi." dedi.

Siyasetçilerimizin sofraları meşhurdur. Aydın Bey'de Babam ve Ben kitabında Adnan Menderes'in sofralarından bahseder. Kendisinin de böyle bir sofrası var mıydı?

Serhan Yücel: Sofrada muhabbet etmeyi severdi ama babasının gibi sofrası yoktu. Sofra olsun olmasın bir yerde oturunca Aydın Bey hem dinlenirdi hem sevilirdi.

Hasan Aysal: Sofrası yoktu ama sofrada olunca Şam fıstığı, çekirdek ve dondurması eksik olmazdı.

Serhan Yücel: Bir gün hep birlikte yemek yiyeceğiz "Hadi siparişi sen ver." dedi bana. Ben saydım işte şunlar olsun falan diye "Tatlıyı da şimdi attıralım." dedi. Künefeler falan da o zaman yeni yeni yapılıyor. Biz baklava söyledik, "içecekleri de ben söyleyeyim" dedi Aydın Bey. "Perhizdeyiz içecekler de diyet kola olsun." dedi. Fakat ben öyle bir menü

sipariş ettim ki perhiz falan yok yani. Aydın Bey'in damak zevki çok iyiydi, yemeğın kalitesini hemen anlardı.

Hasan Aysal: Onun diyet kola ile ilgili bir esprisi vardı. Gittiğimiz her toplantıda her yerde siyasete ne zaman döneceksiniz diye soruyorlar falan o da “siyasete dönmeme kararım devam etmektedir.” diye cevap veriyordu. Bir gün yine bir yere davetli gittik, bir sürü gazeteci var. Orada da soruyorlar ne zaman siyasete döneceksiniz diye yine aynı şekilde “siyasete dönmeme kararım devam etmektedir.” dedi. O zaman yanımızda Durmuş Ali Eker vardı. “Siyasete dönmek için basın toplantısı yapan adamı da ilk kez görüyorum.” dedi. Milletvekili seçildikleri ilk ramazanda “birlikte bir iftar yapalım Gürcanlara söyle de” dedi Aydın Bey. Birlikte iftara gittik, garson geldi “ne içersiniz efendim?” diye sorunca Aydın Bey diyet kola dedi. Ben de “Aydın Abinin hayatında net söylediği tek şey diyet kola.” dedim. Böyle bir esprisi oluyordu aramızda.

Serhan Yücel: Bir küçük anekdot daha ekleyeyim. Aydın Menderes'in Karbeyaz adında bir köpeğı vardı. Misafirlige gelenlerden birisi kapıyı açık unutmuş Karbeyaz da dışarı fırlamıştı. Bir hanımefendi de Karbeyaz'a çarpmış, hemen veterinerine götürmüş ayağında kırık varmış alçılamlışlar hanımefendi köpeğı getirdi. Aydın Bey Karbeyaz'ı öyle görünce o kadar üzöldü ki anlatamam o sahneyi size. Kimi zaman birileri Aydın Bey için merhametsiz, sevgisiz falan derdi. Bunu diyenlerin o sahneyi görmesini çok isterdim.

Bu güzel sohbet için çok teşekkür ederim.

2. Büyük Değişim Partisi'nin Kesin Hesap İncelemesi

28 Kasım 1996 – Sayı : 22831

RESMİ GAZETE

Sayfa : 17

YARGI BÖLÜMÜ

Anayasa Mahkemesi Kararı

Anayasa Mahkemesi Başkanlığından :

Esas Sayısı : 1994/27 (Siyasi Parti Mali Denetimi)

Karar Sayısı : 1996/26

Karar Günü : 4.10.1996

I- MALİ DENETİMİN KONUSU

Büyük Değişim Partisi 1993 yılı kesinhesabının incelenmesidir.

II- İLK İNCELEME

Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün 16. maddesi uyarınca Yekta Güngör ÖZDEN, Güven DİNÇER, Selçuk TUZUN, Ahmet N. SEZER, Samia AKBULUT, Haşim KILIÇ, Mustafa BUMİN, Sacit ADALI, Lütfi F. TUNCEL, Mustafa YAKUPOĞLU ve Fulya KANTARCIOĞLU'nun katılmalarıyla yapılan ilk inceleme toplantısında;

"Dosyadaki eksikliklerin giderildiği anlaşıldığından hesabın esastan incelenmesine;

22.4.1996 gününde oybirliğiyle karar" verilmiştir.

III- ESASIN İNCELENMESİ

Parti'nin Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na verdiği 1993 yılı kesinhesap çizelgeleri ile Parti'nin defter kayıtları ve belgeleri üzerinde yapılan karşılaştırma ve inceleme sonuçlarını içeren esasa ilişkin rapor, Anayasa ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın ilgili kuralları, bunların gerekçeleri ve diğer yasama belgeleri okunup incelendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü :

Büyük Değişim Partisi 1993 yılı kesinhesabına ilişkin esas inceleme raporunda; açıklanan yasa, tüzük ve yönetmelik hükümlerine uygun olarak ve noksansız biçimde tutuldukları belirtilen defter ve belgelere dayalı kesinhesap cetvellerine göre; 1993 yılı içinde Parti gelirinin 1.422.880.000.- lirası Genel Merkez'e ait olmak üzere toplam 3.689.229.751.- lira olduğu; giderinin ise 1.407.745.568.- lirası Genel Merkez'e ait olmak üzere toplam 3.671.095.319.- lira olduğu, gelir ile gider arasındaki 18.134.432.- liralık fazlalığın 1994 yılına devredildiği görüldükten ve kesinhesap cetvellerinde sonuca etkili maddi hata ya da tutarsızlık bulunmadığı anlaşıldıktan sonra kesinhesabın esastan incelenmesine geçildi:

Yargı Bölümü Sayfa : 1

Not : Anayasa Mahkemesi Kararları, metinlerden film çekilmek suretiyle yayımlanmaktadır.

IV- BİRLEŞİK KESİN HESABIN İNCELENMESİ**1- Gelirler Yönünden****a) Genel Merkez Gelirleri**

Büyük Değişim Partisi Genel Merkezi'nin 1993 yılında toplam 1.422.880.000.- lira geliri olmuştur. Bunun 117.350.000.- lirasının aidatlardan, 1.305.530.000.- lirasının bağışlardan sağlandığı görülmüştür.

Söz konusu gelirlerin, 2820 sayılı Siyasal Partiler Yasası'nın 61. maddesinde belirtilen kaynaklardan elde edildiği ve 62-69. maddelerindeki sınırlama, yasaklama ve usule ilişkin hükümlerine uyularak toplandığı, belgelere dayandırılmak suretiyle muhasebe kayıtlarına doğru olarak geçirildiği görülmüş olmakla bu gelirlerin doğru ve Yasa'ya uygun bulunduğu anlaşılmıştır.

b) İl Örgütleri Gelirleri

Büyük Değişim Partisi'nin teşkilatı bulunduğu 60 il örgütünün 1993 yılında toplam 2.266.349.751.- lira geliri olmuştur. Bunun 217.425.000.- lirasının aidatlardan, 1.768.265.207.- lirasının bağışlardan, 148.402.785.- lirasının satışlardan, 26.250.000.- lirasının çeşitli etkinliklerden, 6.674.220.- lirasının örgüt içi yardımlardan, 99.332.539.- lirasının kredili mal alımından sağlandığı görülmüştür.

60 il örgütü gelirlerinin 2820 sayılı Siyasal Partiler Yasası'nın 69. maddesindeki kaynaklardan sağlandığı Parti'nin birleşik kesin hesap cetveline tam ve doğru olarak geçirilmiş bulunduğu anlaşılmıştır.

Bu duruma göre, Büyük Değişim Partisi'nin 1993 yılı birleşik kesin hesabında gösterilen 3.689.229.751.- liralık gelirinin doğru ve Siyasal Partiler Yasası'na uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

2- Giderler Yönünden**a) Genel Merkez Giderleri**

Büyük Değişim Partisi Genel Merkezi'nin 1993 yılında toplam 1.407.745.568.- lira gideri olmuştur. Bunun 991.234.768.- lirasının yönetim giderlerine, 130.355.300.- lirasının seçim, tanıtma ve propagandaya 256.755.500.- lirasının demirbaş alımına, 29.400.000.- lirasının da çeşitli etkinliklere harcadığı anlaşılmıştır.

Genel Merkez giderlerinin, Siyasal Partiler Yasası'nın 70. maddesinde belirtilen yöntem çerçevesinde ve siyasi partinin 1993 yılı bütçesine uygun olarak yapıldığı, yetkili organların kararlarından geçirildiği, makbuz veya fatura gibi belgelere dayandırılmak suretiyle muhasebe kayıtlarına doğru olarak geçirildiği görülmüştür.

b) İl Örgütleri Giderleri

Partinin teşkilatı bulunduğu 60 il örgütünün 1993 yılında toplam 2.263.349.751.- lira gideri olmuştur. Bunun 1.179.722.646.- lirasının yönetim giderlerine, 772.765.300.- lirasının demirbaş alımına, 304.187.585.- lirasının seçim, propaganda ve tanıtıma, 6.674.220.- lirasının örgüte yapılan yardım giderlerine harcadığı anlaşılmıştır.

60 il örgütü giderlerinin 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 70. maddesine uygun olarak yapıldığı ve Parti'nin birleşik kesinhesap cetveline doğru olarak geçirildiği görülmüştür.

Bu duruma göre Büyük Değişim Partisi'nin 1993 yılı birleşik kesinhesap cetvelinde gösterilen 3.671.095.319.- liralık giderinin doğru ve Yasa'ya uygun bulunduğu sonucuna varılmıştır.

V- SONUÇ

Büyük Değişim Partisi'nin 1993 yılı hesabının incelenmesi sonunda;

Yöntemince tutulup kullanılan defter, kayıt ve makbuzlara dayanan Genel Merkez ve iller örgütü gelirleriyle giderlerinin doğruluğuna ve Yasa'ya uygunluğuna,

4.10.1996 gününde OYBİRLİĞİYLE karar verildi.

Başkan
Yekta GÜNGÖR ÖZDEN

Üye
Selçuk TUZUN

Üye
Ahmet N. SEZER

Üye
Samia ARBULUT

Üye
Haşim KILIÇ

Üye
Yalçın ACARGÜN

Üye
Mustafa BUMİN

Üye
Lütfi F. TUNCEL

Üye
Mustafa YAKUPOĞLU

Üye
Fulya KANTARCIOĞLU

Üye
Ayşel PEKİNER

Anayasa Mahkemesi, Büyük Değişim Partisi'nin 1993 yılı kesin hesap cetvellerini dosya üzerinden incelemiştir. 28 Kasım 1996 tarihli ve 22831 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan kararda BDP'nin kesin hesaplarında maddi bir hata ya da tutarsızlık olmadığı belirlenmiştir.

3. FOTOĞRAFLAR

Menderes iftliğindeki pamuk tarlasında çekilmiştir. Aydın Menderes bir siyaset adamı olmakla birlikte iftiydi. Üç bin dönümlük toprağı ekip biçiyordu. (Hasan Aysal Arşivi)

Koçarlı, Menderes iftliğinde Aydın Bey, eşi Ümran Hanım ve arkadaşları ile birlikte. (Hasan Aysal Arşivi).

Aydın Menderes'in İran Caddesindeki evinde bir bayram sabahı. Aydın Bey annesi Berin Hanım ile bayramlaşması sonrasında çekilmiş bir fotoğraf. (Hasan Aysal Arşivi).

Aydın Menderes, Mutlu Menderes'in eşi Prof. Dr. Münevver Menderes, Berin Menderes ve Mutlu Menderes'in oğlu Prof. Dr. Adnan Menderes. Fotoğraf İran Caddesindeki evde çekilmiştir. (Hasan Aysal Arşivi).

Aydın Menderes ile Ümran Hanımın 01.11.1991 tarihinde evde gerçekleştirilen nikâh töreni sonrasında anne Berin Menderes ve dostlarla çekilen hatıra fotoğrafı. (Hasan Aysal Arşivi).

Aydın Bey Ümran Hanımla birlikte genel başkanı olduğu Büyük Değişim Partisi'nin Genel Merkezindeki balkonda. (Hasan Aysal Arşivi).

Eşi Ümran Hanımla mutlu bir hatıra. (Hasan Aysal Arşivi).

1987 yılında Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Törenleri için gidilen Kahramanmaraş Türkoğlu mevkiinde halkın ve partililerin Aydın Menderes'i karşılayışı. (Hasan Aysal Arşivi).

Ankara Sheraton Otelde gerçekleştirilen toplantı sonrasında Aydın Menderes'in uğurlanışı. (Hasan Aysal Arşivi).

Aydın Menderes Samsun seyahatinde, balkondan halkı selamlıyor. (Hasan Aysal Arşivi).

Aydın Menderes'in Demokrat Parti Genel Başkanı iken çekilmiş fotoğrafı. (Ezel Erverdi Arşivi).

4. BDP Bursa İl Teşkilatı'nın Hazırladığı Kitapçık

BDP BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ

BURSA İL TEŞKİLATI
1993

İÇİNDEKİLER

- Genel Merkez Başkanlık Divanı
- Merkez Yönetim Kurulu
- Genel Merkez Kurucular Kurulu
- B.D.P. Kuruluş Beyanamesi
- Aydın Menderes'in Konuşması
- PROGRAM

- Bursa Genel Merkez Kurucuları
- Bursa Kurucu İl Disiplin Kurulu
- Bursa Kurucu İl Yönetim Kurulu
- Osmangazi Kurucu İlçe Yönetim Kurulu
- Yıldırım Kurucu İlçe Yönetim Kurulu
- Nilüfer Kurucu İlçe Yönetim Kurulu

- Büyük Değişim ..... Ahmet Özkul
- Niçin Büyük Değişim Partisi ..... Mahmut Bayer
- Aydınlik Günlere Doğru ..... Semih Pala

Bu kitapçık Siyasal Planlama Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır.

Yapım : Furkan Ofset 252 23 63 - BURSA

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KURUCU BAŞKANLIK DİVANI**

- GENEL BAŞKAN ..... AYDIN MENDERES
- TEŞKİLAT BAŞKANI ..... İLHAN AYTEKİN
- SEÇİM BAŞKANI ..... FETHİ ACAR
- PROPAGANDA BAŞKANI ..... YALÇIN AMANVERMEZ
- PARLEMENTO, HÜKÜMET VE
MERKEZİ İDARELERLE
İLİŞKİLER BAŞKANI ..... AHMET BİLGE
- MAHALLİ İDARELERLE
İLİŞKİLER BAŞKANI ..... NAZİM ÇAPRAZ
- GENEL SEKRETER ..... GÜRCAN DAĞDAŞ
- GENEL MUHASİP ..... ÖMER BÖKE

4

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
KURUCU MERKEZ YÖNETİM KURULU**

1. AYDIN	MENDERES
2. İLHAN	AYTEKİN
3. FETHİ	ACAR
4. YALÇIN	AMANVERMEZ
5. AHMET	BİLGE
6. GÜRCAN	DAĞDAŞ
7. ÖMER	BÖKE
8. H.MURAT	UZMAN
9. ALPARSLAN	GÖKTAŞ
10. ŞÜKRÜ	FETTAHOĞLU
11. NAZİM	ÇAPRAZ
12. MUSTAFA	DEMİRCİ
13. NİZAMETTİN	SARIBAŞ
14. REMZİ	İŞIKLI
15. CEVAD	TOPRAK
16. SATILMIŞ	CENGİZ
17. HASAN	TANRIÖVER
18. ALTAN	TAN
19. MUSTAFA	ÇALIK
20. ALAEDDİN	ŞİŞMAN
21. F. SEMRA	BARAL
22. FERNAZ	S. BALCIOĞLU
23. OSMAN	BOSTAN
24. EZEL	ERVERDİ
25. ŞÜKRÜ	UGURLU
26. MUSTAFA	EVERDİ
27. AVNİ	YAZICIOĞLU

5

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KURUCULAR KURULU ÜYELERİ**

1. AYDIN	MENDERES
2. ÜMRAN	MENDERES
3. İLHAN	AYTEKİN
4. AHMET	BİLGE
5. ÖMER	BÖKE
6. GÜRCAN	DAĞDAŞ
7. FETHİ	ACAR
8. H.MURAT	UZMAN
9. YALÇIN	AMANVERMEZ
10. CEVAT	TORAK
11. ALPASLAN	GÖKTAŞ
12. NAZİM	ÇAPRAZ
13. MEHMET NURİ	ŞAHİN
14. AYTAÇ	ÜLGEN
15. EZEL	ELVERDİ
16. OSMAN	BOSTAN
17. ALTAN	TAN
18. ATILLA	KARAAĞAÇLIOĞLU
19. METİN	İŞİK
20. İBRAHİM	ŞAT
21. AVNİ	YAZICIOĞLU
22. ŞÜKRÜ	FETTAHOĞLU
23. NİZAMETTİN	SARIBAŞ
24. ALAEDDİN	ŞİŞMAN
25. NURAY	TURCAN
26. FERNAZ	BALCIOĞLU
27. HÜSEYİN	KOCABIYIK

6

28. SEMRA	BARAL
29. ABDÜSSAMED	ALAN ☒
30. MAHİR	KAYNAK
31. HAMİ	TEZKAN
32. HÜSEYİN	ZAYIFOĞLU
33. ALİ	BATMAN
34. CEMAL	ERŞAN
35. SAADET	ÜNLÜSOY
36. SATILMIŞ	CENGİZ
37. İSMET	HACISALİHOĞLU
38. A. METİN	ÜNALŞOY <i>ÜNAL</i>
39. ŞÜKRÜ	CENGİZ <i>UGURLU</i>
40. NECATİ	BÖLÜKBAŞI
41. MELEK	ARAS
42. MUSTAFA	ÜNAL
43. ATALAY	TUNCER
44. İSMET	BOZDAĞ
45. METE	AYSAL
46. ERDEN	ORAK
47. SEÇMEN	MEMİŞOĞLU
48. SÜLEYMAN	GÜNDÜZ
49. MUSTAFA	ÇALIK
50. EŞREF	AYDIN
51. EKREM	BAKİ
52. MEHMET	ŞAHİN
53. MUSTAFA	EŞREFOĞLU
54. ALİ CAN	KERİMOĞLU
55. HANEFİ	BOLAT ☒
56. MEHMET AKİF	YIMAZ
57. TURAN	ŞAHİN ☒

7

58. AHMET
59. HASAN
60. ALTAY
61. SÜLEYMAN
62. AHMET
63. REMZİ
64. TANER
65. MUAMMER
66. ADNAN
67. CEMAL
68. YUNUS
69. HAYRETTİN
70. MUSTAFA
71. ALİ
72. AHMET
73. FATİH
74. GÜLSEN
75. MUSTAFA
76. YAŞAR
77. CEVAT
78. MEHMET
79. HALİS
80. T.FİKRET
81. M.MÜCAHİT
82. EKREM
83. NAFİZ
84. GIYASEDDİN
85. M.KEMAL
86. CEMAL
87. KEMAL

ETÖZ
TANRIÖVER
ÜNALTAY
TÜMAY
ÇELİK
İŞİKLİ
GÖKÇEK
HAPİL
TÜRKOĞLU
AKIN
DOĞAN
KONANÇ
EVERDİ
TEPE
MUHTAROĞLU
GÖKDAĞ
TUNCER
DEMİRCİ
ÖZİŞİK
SARAÇ
ÇİTEOĞLU
EVRENOS
GÖNCÜLER
FINDIKLI
DİREKÇİ
YÜCE
EMRE
ERKOVAN
KÜLAHLI
BİBEROĞLU

88. EBUBEKİR
89. ŞAMAN
90. OKAN
91. GÜNER
92. MUVAFFAK
93. ÖMER
94. İ.HAKKI
95. YALÇIN
96. İSMAIL
97. DOĞAN
98. ÖMER
99. SEMİH
100. BİROL
101. MUSTAFA
102. NUH
103. M.ALİ
104. MEHMET
105. REŞAT
106. BAYRAM
107. SEFER
108. O.SELİM
109. YAHYA
110. FİBRAHİM
111. CELAL
112. BAYRAM
113. CANBOLAT HAKAN
114. İ. ÖZGÜR
115. ARSLAN
116. ABDULLAH
117. SADİ
118. İSMAIL
119. N.KEMAL
120. ALİ

ERDEM
KURT
ÖZTÜRK
PELHİVAN
ÖZMEN
BAKIRDÖVEN
GÖKEL
KOCAK
KARGÖZ
KAYNAK
UCUZAL
PALA
VURAL
ÜNAL
ACAR
ER ?
SILAY
ÇAĞLAYAN
ŞARICAN
ÖZDEMİR
KOCAHANOĞLU
AKDAĞ
HAKKIOĞLU
ERSÖZ
GIRAYHAN
ARSLAN
BERKMAN
KILIÇ
DÜZ
KİZİR
CELİK
ÇEVİK
YAYLA

8

9

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ KURULUŞ BEYANNAMESİ

21 MAYIS 1993 - ANKARA

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ KURULUŞ BEYANNAMESİ

Türkiye, demokrasi ve refah kavramlarıyla ilk kez tanışmaya başladığı 1950'lerden itibaren gititkçe hızlanan bir **değişim** sürecine girmiştir.

1960 darbesinden başlayarak hemen hemen her on senede bir ara rejimlerin dar parantezlere aldığı Türkiye, bu **değişime** ve **yenileşme** sürecine 1980'li yılların başlarında konulan isabetli teşhisler ve buna uygun politikalar sonucunda çok ciddi bir gelişim ivmesi yakalamıştır. Ülkemiz bu ivme ile, her alanda "muazzam" denilecek mesafeler almış ve daha önceki 50, 60 sene zarfında başarılmayan bir silkinme ve sıçrama gücüne kavuşmuştur.

Türkiye, 60 ve 70'lerin cuntalı ve terörlü yıllarında kaybettiği zamanı, 80'lerde büyük ölçüde telafi etmiştir. Sonuç, her şeye rağmen ortadadır: Daha evvel dünyadaki büyük çoğunluğun adını ve yerini dahi bilmediği Türkiye, bugün tanınan, ciddiye alınan, hatta ve hatta bölgesinde komşularının bile ümit bağladığı siyasi coğrafyanın en belli başlı ülkelerinden biri haline gelmiştir.

Ne var ki, 1990'ların başından itibaren ortaya çıkan politik tıkanma, iç politikadan dış politikaya, ekonomiden sosyal hayata kadar uzanan her alanda bir nevi "geriye dönüş" sürecine benzer bir kararsızlık ve atalet tablosuna gititkçe belirgin hale koymuştur.

11

Yine de ve her şeye rağmen, toplumumuzun 80'li yıllarda kavuştuğu gelişme dinamiği ve sahip olduğu sığrama potansiyeli canlılığını korumaktadır. Toplumumuz bu haliyle siyasi ve bürokratik elitlerinin çok çok ilerisinde bir gelişme ve güçlenme azmiyle geleceğe ümitle bakabilmektedir. Başka bir ifadeyle, toplumun sivil kanadı "resmîyet alanı"nın karşısında, ulaştığı ufuk genişliği ve elde ettiği gelişme şuru ile gittikçe koyulaşan "muhalif" bir renk vermeye başlamıştır.

Mevcut siyasi ve ekonomik tablo, içinde, sivil toplumsal alanın otonomi talepleri, bürokratik aygıt ve gelenekle özdeşleşmeyi tercih eden siyasi telakkilerle çatışmaktadır.

Bu çatışma, bürokratik siyasetle eklemleşen dar bir aydın zümre dışındaki dinamik toplumsal güçlerin gittikçe artan biçimde değişim ve "yenilik" taleplerini de gündeme getirmektedir.

Toplumdaki değişim ve yenileşme dinamiğinin yönü ve bu yönde ortaya çıkan taleplerin siyasi alana doğru tercüme edilmesi, siyasi hayatımızdaki en acil görevlerden birini teşkil etmektedir ve bu görevin sorumluluğu, en başta siyasi kadroların omuzlarındadır. Büyük Değişim Hareketinin misyonu bu sorumluluktan kaynaklanmaktadır.

Objektif şartlar doğru analiz edildiği takdirde, Türkiye'nin bugüne kadar görülmemiş bir gelişme ve kalkınma temposunu yakalayabilmesi için belirli alanlarda, "tekerrür"dan ziyade "tekamül" esprisıyla hareket etmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Birkaç yıldır dünyadaki ve Türkiye'deki köprülerin altından yalnızca sular akmamıştır, koca bir tarih, koca bir tarihi devir akıp gitmiştir. Yaşadığımız değişim süreci,

12

inşa etmeyi gerekli ve zaruri kılıyor.

Böyle bir programın stratejik temellerini ve zihniyet köklerini cesaretle ortaya koymanın vakti gelmiştir.

Yeni Türkiye'nin, 2000'li yılların Büyük Türkiye'sinin tarihi, siyasette, kültürde, sosyal ve ekonomik hayatta hangi esaslar üzerine oturacaktır?

Bunlar aşağı yukarı belli olmuştur. Dünyanın ve Türkiye'nin gidişatından belli olmuştur:

- Siyasi hayatta kayıtsız şartsız demokrasi ve çoğulculuk;

- Kültürde yerliden evrensele uzanan bir değerler manzumesi;

- Sosyal ve ekonomik hayatta ferdiyetin, teşebbüs gücünü, üretkenlik ve verimliliğin hakim olduğu ileri bir refah toplumu olma ideali...

Bütün bu ideal ve hedefleri atbaşı götürürerek, karşılıklı saygı, sevgi, hürriyet, barış ve kardeşliğin hakim olduğu bir dünya kurmak için gerekli tecrübe, birikim ve enerjinin bu toplumda var olduğuna yürekten inanıyoruz.

Bütün geçmişimiz ve binlerce yıllık tarihimizin de böylesine insani ve mutlu bir dünya kurmak yolunda ızdıraplı ama semereli bir hazırlık ve uzun bir yürüyüş olduğu inancındayız.

İşte, kalkınmış, müreffeh ve demokratik bir Türkiye'yi, 21. asrın dünyasında maddi ve manevi kültürün; bilgi, enformasyon ve iletişimin; barış ve kardeşliğin öncüsü yapacak böyle bir programı hayata geçirebilmek için azim, ısrar ve heycenla çalışmak üzere Büyük Değişim Partisi'ni, Büyük Türkiye'nin hizmetine sunmaya ve tarihin

14

böylesine eşi görülmemiş, bugüne kadar bir benzeri daha yaşanmamış yoğunluk ve sürette devam etmektedir.

Bu değişimi doğru kavramak ve ona ayak uydurmaktan başka çaremiz yoktur.

Değişim, hem de esaslı ve köklü bir değişim kaçınılmazdır.

Türkiye, ekonomik ve siyasi hayatındaki köhne ve pash kilitleri artık açmak zorundadır; çünkü bu statükoya daha fazla tahammül etme lüksü olamaz.

Türkiye'de bütün dünya gibi bir tarihin son dönemini yaşamaktadır. Adına ister Batılılaşma densin, ister modernleşme ve isterse bir bütün olarak yenileşme tarihi densin... 18. asrın sonlarında başlayan bir tarihin son dönemini, deyim yerindeyse uzatma dakikalarını yaşıyoruz. Fakat bu oyun bundan fazla uzayamaz, sonuna geldik.

Bu yakın tarihin alt-üst oluşları içinde tartışmasız geçerliliği olan birçok kavram, kurum ve doğru-yanlış ölçülerinin tamamının sorgulandığı, sorgulanmaya başlandığı bir süreçte yol alıyoruz.

Bu süreçle birlikte yeni bir tarih yaşamaya başlayacağız. Ümit ediyoruz ki bu "yeni tarih", Türkiye için yeni bir yükselme devrine sahne olacaktır. Bu yeni tarihin ülkemize yüklediği misyonu görmemezlikten glemeyiz.

Tarih ve coğrafya ile birlikte, yaşadığımız çağın da bizi mecbur ettiği kader, hem müreffeh ve mutlu bir ülke ve hem de demokratik ve güçlü bir devlet olacaktır.

Türkiye'nin yeni tarihi ve bu tarihin ülkemize yeni misyon, bugüne kadar ortaya konulanların çok çok üzerinde, çok daha esaslı ve köklü bir demokratik değişim programı

13

kantarına çıkarmaya karar verdik.

Türkiye'de bu hedefleri gerçekleştirebilecek kabiliyet, cesaret, dinamizm ve gelişme ufkuна sahip herkesi Büyük Değişim Partisi'nin çatısı altına çağırıyoruz.

Vatan, hürriyet, barış, kardeşlik ve demokrasiden yana olan herkese kutlu olsun!

Kurucular Kurulu Adına

Aydın Menderes

Büyük Değişim Partisi

Genel Başkanı

15

**GENEL BAŞKAN
AYDIN MENDERES'İN
BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
KURUCULAR KURULU'NDA
YAPTIĞI KONUŞMA**

21 Mayıs 1993, Ankara

Uzlaşmayı ön planda tutacağız. Beşeri münasebetlerde geçerli olan kuralları siyasi ilişkilerimizde de uygulayacağız.

Kurulduğumuz şu anda milletimize, onun değerlerine, hak ve hürriyetlerine, milletimizin tarihine ve onun eşsiz var olma iradesine olan bağlılığımızı ve milletimizin geleceğine olan inancımızı bir kere daha teyid ediyoruz.

Önümüzde Allah'ın rızası, arkamızda milletimizin desteği olmayacak hiçbir işe girmemek değişmez şiarımız olacaktır.

Büyük Değişim Partisi, değişim rüzgarlarını, yurdun her yerinde, her zaman ve her konuda estirecektir. Dünyü tekrarlayarak yarınlara ulaşamayız. Yeni düşünceler, daha önce düşünülmemiş çözümler hayati herkes için kolaylaştırıcıdır. Bunların ortaya çıkması hür bir tartışma ortamına bağlıdır. Bunu önce kendi partimizin zeminlerinde oluşturacağız.

Milletimizin önünde önemli meseleler olduğu gibi çok büyük fırsatların da durduğunu görüyoruz. Bu fırsatların üzerine gideceğiz. Tarihin bir dönemeç noktasında olduğumuzu biliyoruz. Milletimizle el ele tutuşarak tarihimize aydınlık bir sayfa ekleyeceğiz.

"DEMOKRASİ İÇİN" ve "DEMOKRASİ İÇİNDE" DEĞİŞİM"

"BÜYÜK TÜRKİYE İÇİN BÜYÜK DEĞİŞİM"

"KALKINMAYI YENİDEN BAŞLATMAK VE YOKSULLUĞU YENMEK İÇİN BÜYÜK DEĞİŞİM"

"ONURLU, BAĞIMSIZ, ÖNCEDEN TAŞARLANMIŞ ET-KİLİ BİR DİŞ-POLİTİKA İÇİN BÜYÜK DEĞİŞİM"

temel sloganlarımız olacaktır.

Türkiye hür insanlar diyarı olsun istiyoruz. Milletnin iradesinin her türlü beşeri iradenin önünde olmasını istiyoruz.

**GENEL BAŞKAN
AYDIN MENDERES'İN
BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
KURUCULAR KURULU'NDA YAPTIĞI KONUŞMA
21 Mayıs 1993, Ankara**

Aziz Dava ve Kader Arkadaşlarım,

Parti kurma kolay bir iş değildir. Şükürler olsun ki bunu başardık. Parti yaşatmakta kolay bir iş değildir, inşallah bunu da layıkıyla başaracağız.

Başarılı olmak zorundayız da. Türkiye'yi her yönden ileri götürmek görevi üzerimizdedir. Mevcut partilerin bunu başarmadığını birlikte tesbit ettik. Bir parti kurma kararını bu gerçekten hareket ederek verdik. Elbirliği ile bu kararın hakkını vereceğiz.

Temel amacımızın milletimizin siyasete dönüşmesini temin etmek olduğunu her vesile ile açıkladık. Bunun için de bugüne kadar hangi partiye oy vermiş olursa olsun herkesi birlikte hareket etmeye davet ettik. Bu davetimizi her zaman tekrarlayacağız.

Büyük Değişim Partisi'nin kuruluşu ile birlikte toplumun somut meseleleri de siyaset gündeminde yer almaya başlayacaktır. Amacımız kendimizden değil milletimizin derlerinden ve özelemlerinden bahsettirmek olacaktır.

Siyaseti kısır çekişmelerden, kişiler arası yarıştan, ufuksuzluk ve muhtevassızlıktan kurtarmaya çalışacağız. Fikirlerimiz ve inançlarımızda kavi, üslupta yumuşak olacağız.

Demokrat Türkiye'yi istiyoruz.

Demokrasiyi toplumsal uzlaşmanın, gönüllü beraberliğin tek ortamı kabul ediyoruz.

Demokrasiyi hiçbir kimsenin hiçbir kimsene hiçbir nedenle üstünlük taslamadığı, taslayamadığı bir idare olarak kabul ediyoruz.

Milletimizin bir eksiği ve özürü olmadığı gibi, onun demokrasinin de bir eksiği ve özürü olmamalıdır. Demokrasi şemsiyesinin 60 milyon insanımızı ve 800 bin kilometrekareyi örtmesini savunuyoruz.

Devlet merkezli çözümler sadece çözümsüzlük üretti. Enflasyon, işsizlik, ayrıcalık, kayırmacılık, haksızlık, yolsuzluk iddiaları üretti. Artık bu dönem kapanmalıdır.

Millete ait kaynaklar, milletin tam olarak değerlendirmesine ve denetimine sunulmalıdır. Bireyin girişimciliği çözümlerin esasını oluşturmalıdır. Hayatın her alanında bürokrasi dahil li-yakat ön planda olmalıdır.

Gelecek yüzyıldaki Türkiye şehirler ve şehirliler Türkiye'si olacaktır. Bu tartışılmaz gerçeğe rağmen özellikle büyük şehirlerdeki insanların kimsesizliğe terk edilmiş. Ülke şehirleşme gerçeği karşısında tam anlamı ile hazırlıksızdır.

Partimiz hem düşünce ve plan, hem de kaynak ayırma bazında şehirli Türkiye'sini oluşturmada çok önemli bir görev üstlenecektir.

Dünya hızla değişiyor. Dünyanın çatısındaki dengeler değişiyor. Türkiye'nin çevresindeki bölgelerde de çok hızlı bir değişim gerçekleşiyor. Bunun yanı sıra bu bölgelerde insanlık için yüz karası tablolar yaşanıyor. Ülkenin dış politikası 1989'un ikinci yarısından sonra belirginleşen ve gelişen bu değişimlere uyumlu hale getirilmemiştir.

Balkanlar'dan Orta-Asya'ya kadar çok geniş bir alanda barışın tesisi, kalkınma ve refahın başlatılması, demokratikleşmenin sürdürülmesi açısından etkin bir dış politika izlenememiştir. Halbuki izlenmesi mümkündür.

Yapılan temel hata bu bölgelerdeki meselelere dünya ile birlikte çözüm aramak hayaline kapılmaktır. Bu bölgelerdeki kan ve ateşin temelinde dünyanın kendi iç çatışmasından, topyekün duyarsızlığı, çifte standartlı tutumu bulunmaktadır. Bu gerçeği göremek veya görmemezlikten gelmek etkin bir dış politika önündeki en önemli engellerden birisidir.

"Türkiye'nin itibarı arttı" iddiasının doğrulanması ancak Türkiye'nin bu bölgelerdeki etkinliğinin artmasına bağlıdır. Bosna-Hersek'te Boşnak'lara, Karabağ'da Azeri'lere yardımcı olmayan bir Türkiye için itibarı arttı demek sadece iç politikaya dönük kuru bir propaganda anlamını taşır.

Türkiye'nin hangi iktidar tarafından yönetilirse yönetilsin bütün dünyada ciddi bir ağırlığı vardır. Önemli olan belli meselelerde Türkiye'nin bu ağırlığını ortaya koymasındır. Türkiye Dünya'ya rağmen çözüm aramayacak ise Dünya da Türkiye'ye rağmen çözüm aramamalıdır. Bunu hatırlatmanın zamanı gelmiştir.

Gelecek yüzyılda İslam aleminin bütün dünyada etkinliği çok fazla artacaktır. Son iki yüzyıldır dünyanın dur dediği yerde duran İslam alemi kendi iç dinamikleri ile gelişecek ve dünyayı etkileyecektir.

Türkiye bu gerçeği görmelidir. İslam ülkeleri kadar İslam kamuoyu ile ilişkilerini geliştirmelidir. Bütün insanlığın meseleleri ile olduğu gibi İslam dünyasının bütün meseleleri ile de yakından ilgilenmelidir.

Dünyanın en genç nüfusu ile, belli bir sanayileşmişlik ve kalkınmışlık düzeyi ile eksikliklerine rağmen demokratikleşme-

20

başarıyı yakalayamamak için hiçbir sebep kalmayacaktır.

Birbirinizi seviniz. Hatırınızı sayınız. Gönüllü beraberliğin en güzel örneğini oluşturunuz. Halkınızı seviniz. Onun ayağına gidiniz. İçinizden geldiği gibi ona davanızı, Büyük Değişim'i anlatınız.

Biz büyük ve geniş bir milletiz. Aramızda etnik farklılıkları, inanç farklılıkları, yaşam biçimine ait farklılıklar vardır. Bu milli mozayikimizdir. Bu mozayiki şimdi partimizde oluşturuyoruz. Bu bizim en büyük gücümüzdür. Hiçbir farklılığın değerine üstünlüğü yoktur. Birbirimizi olduğumuz gibi kabul edecek ve öyle seveceğiz. Ayrıldıklarımızdan değil birleşiklerimizden hareket edeceğiz.

Bu kuruluşun kendine özgü şartlarından geldik. Bu partinin kurulabilmesi için bir Tüzük ve programa ihtiyaç vardı. Bunu sunduk. Bundan sonra bu parti kendi zeminlerinde tartışarak ve arayarak asıl tüzük ve programını demokrasi içerisinde oluşturacaktır.

Yine bir kuruluşun kendine ait gerçekten zor şartları altında çalışarak bugüne geldik.

İstemeyerek hatırlarız kırıd isem, başışlayın. Tamir ederim. Bilmeyerek bir hata yaptım isem, söyleyin: Düzeltirim. Yeni bir dönemin başlangıcında sizleri, hepinizi yeni ve eksilmez bir sevgi ile kucaklıyorum.

Başlangıcındaki küçük bir topluluğumuzdan bugüne kadar olan büyük topluluğumuza kadar emeği geçen herkesi saygı ve şükranla selamlıyorum. Bu beraberliğimiz benim için kutsaldır. Bütün vebelerine uymak temel dileğimdir.

22

de aldığı mesafe ile, her kesimden yetişmiş insan potansiyeli ile, barışçı başarılarla susamış milleti ile Türkiye güçlü ve ciddi imkanlara sahip bir ülkedir.

Dış olaylar, civardaki bölgelerdeki değişim böyle bir Türkiye'nin geleceğe dönük şansını artırmaktadır. Bunun hakkını vermek lazımdır. Büyük Değişim bunu sunacaktır.

Büyük Değişim Partisi'nin Muhterem Kurucuları,

Aziz Dava Arkadaşlarım,

Partimizin kuruluşunu kendine özgü şartlar içerisinde gerçekleştirdik. Şimdi yeni bir dönem başlıyor. Bu yeni dönemle ilgili kendi görev anlayışımı ve sizden beklediklerimi ifade etmek istiyorum.

Size Tüzüğümüzün ve bana vereceğiniz yetkiler içerisinde tam bir parti içi demokrasi vaad ediyorum. bütün zeminlerde hür tartışmayı yaşatmak, her partinin serbestçe ve tam rekabet içinde yarışmasını sağlamak, partinin kapılarını yeni katılımlar için her zaman açık tutmak, bu partiyi yeni ve genç insanların ülke yönetimine gelişleri için güçlü bir köprü haline getirmek benim temel görevimdir.

En sabırlı ben olacağım, hepinizi ve bütün partilerimizi ayrı ayrı ve aynı ölçüde seveceğim ve onların haklarını savunacağım.

Günü gelince ne pahasına olursa olsun onurla taşıyacağım ve yükselmeye çalışacağım partimizin bayrağını ve liyakatinize teslim edeceğim.

Bir parti için iki kelime çok büyük önem taşır: Demokrasi ve disiplin. Karar alırken demokrasinin tüm icaplarına uyalım. Bu kararları uygularken ise, disiplin içerisinde olalım. Bu takdirde

21

Sizlere güveniyorum.

Sizleri seviyorum.

Sizlerle gurur duyuyorum

Sizlerle beraber milletimizin tarihine aydınlık bir sayfa ilave edeceğime inanıyorum.

Bugün önemli bir gündür. Önemli bir belgeye imza attınız. Millet sizi kucaklayacaktır.

Bugün kurulmuş olan çatımıza bir kere daha herkesi davet ediyorum.

Dün ne yaptığımız değil, yarın birlikte ne yapacağımız önemlidir.

Hançerimizi ve gençlerimizi davet ediyorum. Sizler için varız. Geliniz beraber olalım. Değişen Türkiye'nin siyasal tablosunu oluşturalım.

Büyük Değişim Partisi, geçmişte yitirip de eksikliğini hissettiği, yarın ulaşmak için özlemini çektiği her muradı için milletimize hür bir zemin ve serbest bir rekabet ortamı sunacaktır.

Büyük Değişim Partisi, tarihimizden aldığı güçle, istikbale emin ve kararlı adımlarla yürüyecek, bütün gücü ile milletimizin adını yüceltmeye çalışacaktır.

Büyük Değişim Partisi bütün milletimizi sevgi ve bağlılıkla kucaklayacak, onun dertlerini, sevincini, özlemlerini her hallerini bütün benliği ile paylaşacaktır.

Muhterem Kurucularımız,

Sevgili Dava Arkadaşlarım,

Sizleri bu duygu ve düşüncelerle saygı ile selamlıyorum.

Muhabbetle kucaklıyorum.

23

Her türlü engeli başarı ile aşacağımızı biliyorum.
Haydi hep birlikte demokrasinin, sevgi ve barışın, inanç ve bağlılığın, birlik ve beraberliğin bayrağını bir kere daha ve yükseklere kaldıralım.
Haydi hep birlikte bir şafaktan bir şafağa birlikte seslenelim.
Haydi hep birlikte milletimizle birlikte tarihe yürüyelim.
Allah'a emanet olunuz!

24

GİRİŞ

İkibinli yılların eşğinde Türkiye, içeride temposu gittikçe hızlanan toplumsal hareketliliğin, dışarda da bütün dünya dengelerini altüst eden siyasi, iktisadi, jeopolitik, jeostratejik, bilimsel ve kültürel dalgalanmaların getirdiği köklü bir değişim, dönüşüm ve yenileşme zorunluluğuyla karşı karşıyadır.

Bu zorunluluk, ülkemiz ve milletimiz için, aynı zamanda, değerlendirilmesi gereken tarihi imkanlara ve görevlere de işaret etmektedir.

Milletçe karşı karşıya olduğumuz bu tarihi imkanları ve görevleri çağın gereklerine uygun bir siyasi programa dönüştürmek ve bu program doğrultusunda bir siyasi irade ve hareket oluşturmak amacıyla **Büyük Değişim Partisi** kurulmuştur.

1. TEMEL İLKELER

1.1. İnsan ve Hürriyet

Büyük Değişim Partisi, her insanın, insan olmaktan kaynaklanan, şahsına bağlı, dokunulmaz ve vazgeçilmez bir niteliğe sahip temel hak ve hürriyetleri olduğuna inanır.

Partimiz, ülkemizde, bireylerin butemel hak ve hürriyetleri, gerek tek tek, gerekse topluca kullanabilmelerini güçleştiren bütün engellerin kaldırılmasını amaçlar.

26

BDP

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ PROGRAM

1.2. Demokrasi

Partimiz, demokrasiyi, sadece seçim dönemleriyle sınırlı bir oy hakkının ifadesi olarak değil, devlet yönetiminden ekonomiyeye, eğitimden kitle iletişim düzenlemelerine kadar gündelik hayatın her alanına yaygınlaştırılması gereken çoğulcu ve katılımcı bir süreç olarak değerlendirir ve bu anlayış doğrultusunda geliştirmeyi hedefler. Partimiz ülkenin yaşadığı somut sorunların üstesinden gelmek ve hedef alınması gereken idealleri belirlemek yaşadığı somut sorunların üstesinden gelmek ve hedef alınması gereken idealleri belirlemek konusunda kendisi her alanda ve her zaman yeni projeler üretmeye yönelirken bir yandan da bu yoldaki tartışmaların teşvik eder, bunlara katılır.

Devlet hiçbir görüş, düşünce ve inaniş ettirme aracı olmamalıdır. Bunun yerine devlet her düşünce, görüş, ideoloji ve inanişin kendisini serbestçe ifade edebileceği, demokratik kurallar içerisinde birbirlerini engellemeden yarışabileceği ortamı kurar, korur ve geliştirir. Partimiz, bu anlayış doğrultusunda gerçek bir 'hakem devlet' kavramını savunur.

Büyük Değişim Partisi, her türlü siyasi düşüncenin ifadesini ve meşru siyasi örgütlenmesini demokrasinin vazgeçilmez ön şartlarından biri olarak görür. Devlet, her türlü siyasi düşüncenin ve meşru siyasi eylemin ifade ve icrasına uygun ortamın kurulması ve korunması ile yükümlüdür.

İnsanların kendi hayat tarzlarını seçmeleri kendi haklarıdır. Bu kararı onlar yerine devlet veremez. Devlet, bu hakkı güvence altına alır ve her türlü müdahaleye karşı korur. Böylece insanlar kendi kıyafetlerini, kendi adetlerini, kendi alışkanlıklarını, kendi inançlarını ve estetik değerlerini kendileri seçer; ne üretip üretmeyeceklerine, ne tüketip tüketmeyeceklerine, neyi öğrenip öğrenmeyeceklerine kendileri karar verirler.

27

Büyük Değişim Partisi, toplumu oluşturan bireysel ve toplumsal unsurların sahip oldukları farklı kültür, gelenek ve diğer özelliklerini milli hayat zenginliğimizin kaynağı kabul ederek bunları çoğulcu bir yaklaşım ve hoşgörümlü bir tutumla hürriyet ve barış içerisinde ortak hedeflere seferber edilmesini milli birlik ve bütünlüğümüzün güvencesi olarak benimser.

1.3. Hukuk

Hukuk, üzerinde mutabakata varılmış, birlikte yaşamın ilke ve usullerini belirleyen, herkes için bağlayıcı bir nitelik taşıyan ve insanlararası ilişkilerde adaleti, barışı ve hürriyeti tesis etmeyi hedefleyen kuralları bütünüdür.

Partimiz, insanlarımızın adil bir toplumsal düzen içerisinde yaşadıkları inancını ve güvencisini, gündelik hayatlarında içtenlikle yaşamalarını temin için ülkemizdeki mevcut yasal ve kurumsal düzenlemeleri bu perspektife uygun bir biçimde yeniden şekillendirmeyi ve hukuk üstünlüğü ilkesini egemen kılmayı temel görevlerinden biri olarak kabul eder.

Büyük Değişim Partisi, bu ilkeler doğrultusunda, adaletin süratli ve etkili bir biçimde tecelli etmesi için kapsamlı bir hukuk reformu gerçekleştirmeyi öncelikli hedefleri arasında değerlendirir.

1.4. Devlet

Büyük Değişim Partisi, devleti, toplumun ve toplumu oluşturan bireylerin mutluluğunu ve güvenliğini sağlamak;

Ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumakla görevli sayar.

28

Büyük Değişim Partisi, Bu inançla;

- **Anayasa'nın** devlet-toplum ilişkilerini, birey hak ve hürriyetlerine öncelik veren bir anlayışla düzenleyen kısa, anlaşılır bir toplumsal mutabakat belgesi olmasını.

- **Yasama, yürütme ve yargı** arasındaki yetki belirsizlikleri ve bunun yol açtığı yetki çatışmaları nedeniyle toplumsal katılımı imkansızlaştıran bugünkü parlamenter sistemin, kuvvetler ayrılığı ilkesini hayata geçiren bir anlayışla yeniden düzenlenmesini;

- Böyle bir düzenlemenin gerçekleştirilmesiyle, sivil ve askeri bürokrasinin çağdaş, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasinin çizdiği sınırlar içinde görev yapmasının mümkün olabileceğini;

- Yürütmenin yetki ve görevlerinin yeniden tanımlanmasıyla, yerel yönetimlerin kamu yönetimi ve demokratik katılım süreci içindeki paylarının artacağını ve çoğulculuğun bir gereği olarak artması gerektiğini savunur.

- Büyük Değişim Partisi, bu siyasi ve idari yeniden yapılanma sürecinde, sadece siyasi partilerin ve mevcut baskı gruplarının değil, bütün sivil toplum kuruluşlarının, basın ve kitle iletişim örgütlerinin de katılım, denetim, ifade ve eylem hürriyetlerinin genişletilerek hukuki güvence altına alınması gerektiğine inanır.

2. İKTİSADİ HEDEFLER VE POLİTİKALAR

Büyük Değişim Partisi, bireylerin kişisel ve toplumsal refahı artırarak için iktisadi faaliyette bulunma haklarını, sadece insan hak ve hürriyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak değil; aynı zamanda, ülkemizdeki demokratikleşme sürecinin de çok

30

Bu amaçlara uygun olarak devlet, ülke ve toplum iç ve dış güvenliğini sağlamak; adalet hizmetlerini tanzim etmek; temel hak ve hürriyetlerin hiçbir baskıya maruz kalmaksızın kullanılmasını gözetmek; kamu maliyesini düzenlemek, toplumsal barış ve huzurun önündeki engelleri kaldırmak; özel teşebbüsün altından kalkamayacağı altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek; iktisadi ve toplumsal alanda özel girişim ve faaliyeti kolaylaştırıcı tedbirleri almak; yardım ve desteğe muhtaç kişi ve gruplara şefkat elini uzatmak; genel kamu ve toplum düzeninin hukuki bir çerçevede cereyan etmesini sağlamakla yükümlüdür.

Devlet, siyasi süreçlere ve taleplere herhangi bir ideolojik kimlik adına müdahale edemez; hiçbir alanda vatandaşlarına herhangi bir ideolojik kimlik dayatamaz.

Devlet, her alanda, milli iradenin çoğulcu ve katılımcı demokrasinin icaplarına uygun bir biçimde serbestçe tezahür etmesini ve bireylerin her türlü siyasi, iktisadi, kültürel potansiyellerini özgürce geliştirmelerini sağlayacak ortamları hazırlar. Devletin bu fonksiyonu, siyasette, iktisatta ve kültürde devletin toplum içinde bir taraf haline gelmesine yol açacak biçimde yorumlanamaz.

1.5 Siyasi ve idari Yeniden Yapılanma

Büyük Değişim Partisi, yasama yürütme ve yargının temel hak ve hürriyetlere saygılı, katılımcı ve çoğulcu bir demokrasinin gereklerine uyumlu hale getirilmesi için köklü Anayasal ve yasal düzenlemeler yapılması gerektiğine ve bu düzenlemelerin, olabildiğince geniş bir milli mutabakat zeminine oturtulmasının zorunlu olduğuna inanır.

29

önemli bir ön-şartlı olarak benimser ve savunur.

Büyük Değişim Partisi, Bu anlayışla;

- Her türlü iktisadi faaliyetin asli aktörlerinin bireyler olduğuna; devletin ancak zorunlu altyapı hizmetlerini sağlamak, özel teşebbüsü teşvik etmek, özel teşebbüsün önündeki engellemeleri ve kısıtlamaları kaldırmak, haksız kazancı caydırmak suretiyle hür, adil ve istikrarlı bir iktisadi iklimin tesisini temin etmek amacıyla yönelik olarak iktisadi hayatta sınırlı bir rol oynayabileceğini kabul eder.

Böyle bir iktisadi iklimin ve dolayısıyla rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisinin oluşabilmesi için;

- Devletin milli gelir içerisindeki payı küçültülecek; iktisadi hayata müdahalesi asgariye indirilecektir.

- Köklü bir özelleştirme programı gerçekleştirilecektir.

- Sübvansiyonlar, teşvikler, fonlar ve kamu giderleri, bütçe açıklarını giderici denk bir bütçe hedefine ve makro iktisadi istikrarın sağlanabilmesi esaslarına göre düzenlenecektir.

- Köklü ve kapsamlı bir vergi reformuyla, vergi mevzuatı basitleştirilip tektip vergilendirme esasına gidilecek; adil ve yaygın bir vergi denetimi kararlılıkla uygulanacaktır.

- Döviz ve para temel piyasalar, devlet müdahalesi olmaksızın serbest piyasa şartlarına göre belirlenecektir.

- Merkez Bankası'nın özerkliği sağlanacak ve korunacaktır.

- Menkul Kıymetler Borsası'nın yanısıra mal borsalarının gelişimi sağlanacaktır.

- Küçük işletmelerin, esnaf ve zanaatkarın girişimleri desteklenecektir.

31

- Yerli sanayinin ve yerli üreticinin korunması bahanesi altında, tüketicinin kalitesiz mal ve hizmetlere mahkum edilmesi önlenerek; özellikle sivil toplum örgütleriyle işbirliği ve koordinasyon içerisinde tüketicinin korunması ve kalite kontrolü önemleri geliştirilecektir.

- Özel sektör ile işbirliği içerisinde insan kaynaklarını ve teknolojik alt yapıyı geliştirici, verimliliği artırıcı araştırmalar yapılacak. Bu amaçla Türk Standardları Enstitüsü, Milli Produktivite Merkezi, DİE, Sanayi ve Ticaret odaları, sendikalar, üniversiteler ve diğer sivil toplum örgütleri arasında koordinasyon sağlanacaktır.

- Toprak kayması, mera ve ormanların azalması, ülkemizin en acil önlem gerektiren çevre sorunlarından olmasının yanısıra, ciddi bir iktisadi zenginlik kaybıdır. Partimiz, erozyonun önlenmesi, mera ve orman varlıklarının artırılması konusunda gerekli önlemleri alacak, tarımsal arazilerin uygun teknoloji ve yöntemlerle milli gelire en yüksek katkıyı sağlaması için çaba gösterecektir. Aynı şekilde, hayvancılık, balıkçılık ve ev ekonomisi alanlarında verimliliğin artırılmasına ve ülke ihtiyaçlarına uygun planlar yapılmasına önem verilecektir.

- Büyük Değişim Partisi turizm sektörünün spor, sağlık, eğitim turizmi ve geriyatrik merkezler gibi farklı alanlarını ayrı ayrı değerlendirerek milli gelire katkılarını, milletlerarası yatırım işbirliği imkanlarını da gözetenek azami düzeye çıkartmayı amaçlar. Bu amaca uygun olarak ülkenin tanıtım faaliyetlerine gereken duyarlılığın gösterilmesini aksatılmamalı ve ertelenemez bir görev olarak değerlendirilir.

- Partimiz, ulaşım ve iletişim sektörlerinde, Türkiye'nin dünyadaki köklü değişikliklere paralel olarak, global ve bölgesel çıkarlarını koruyacak tedbirleri zamanında ve gecikmeden alma-

eliyle yürütülecek bir Genel Sağlık uygulamasına geçilecektir.

- Çalışan kesimlerin ve işveren kuruluşlarının mali katkılarıyla ve özel sektör kuruluşları eliyle yürütülecek bir işsizlik sigortası yürürlüğe konacaktır.

- Yaşlılık sigortası yapan kuruluşlar özelleştirilecektir.

- Korunmaya muhtaç çocuklar, özürlüler, güçsüz ve kimsesiz vatandaşların sosyal güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet, özel ve üçüncü sektör kuruluşlarına yasal ve maddi destek sağlamakla ve bu desteğinin verimli kullanımını denetlemekle yükümlü kılınacaktır.

Bu sayılan sosyal güvenlik tedbirleri, Büyük Değişim Partisi'nin nihai hedeflerinin ifadesi olup, Büyük Değişim Partisi bu hedeflere ulaşmada ortaya çıkabilecek güçlük ve engellerin bilincindedir. Bu nedenle, kısa ve orta vadeli adaptasyon tedbirleriyle, toplumun sosyal güvenlik talebinin karşılanmasında, mevcut durumdan geriye gidış ihtimalleri bertaraf edilecektir. Bu amaçla, mevcut ve kurulacak bütün sosyal güvenlik sistemlerinin, kaliteli, adil ve hakkaniyete uygun hizmet üretmeleri titizlikle denetlenecektir.

3.2. Sağlık

Bedeni ve ruhi, sağlığını, bireyin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda eşit ve adil koşullarda bütün vatandaşlara en ileri teknik ve yönetmelerle devletin denetimi, koruyuculuğu ve güvencesi altında, serbest piyasa ekonomisinin işleyişi içerisinde ulaştırılması Büyük Değişim Partisi'nin ana amaçlarından birini teşkil eder.

Bu amaçla ulaşabilmek için;

sına, bu amaçla devlet ve özel sektör kuruluşlarının kapsamlı işbirliğine özel bir önem atfeder.

3. SOSYAL POLİTİKALAR

3.1. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

Büyük Değişim Partisi'nin sosyal devlet anlayışı, devlet himayeciliği görüşü altında sürdürülen devlet vesayeti uygulamalarıyla bağdaşmaz.

Büyük Değişim Partisi'nin nihai sosyal güvenlik hedefi, sosyal risklere karşı direnç yeteneği gelişmiş, maruz kalabileceği tehlikeleri bertaraf edebilecek bireysel, ailevi ve kitlesel mekanizmalarla donatılmış bir "kendi kendini koruyabilen" toplum oluşturmaktır. Bu, toplumun devlet vesayetinden kurtulup, özgürleşebilmesinin de temel koşullarından biridir. Bu temel ilke doğrultusunda Büyük Değişim Partisi, toplumsal hayatın her alanında faaliyet gösterecek, toplumsal dayanışma ve işbirliğini sağlayacak sivil kuruluşlardan oluşan bir üçüncü Sektör'ün güçlendirilmesi gereğine inanmaktadır.

Sosyal güvenlik şemsiyesi, toplumun bütün bireylerini ve muhtemel risklerin tümünü kapsayacak şekilde genişletilecektir.

Bunun için, devlet vesayetine, kaynak israfına ve adaletsizliklere yol açan tekelci devlet politikaları terk edilerek, sosyal güvenlik mekanizmalarının geliştirilmesinde sorumluluk özel sektör ve üçüncü sektöre dağıtılacaktır.

Bu ilkeler doğrultusunda;

- Devlete bağlı sağlık kuruluşları özel sektöre ve Üçüncü sektöre devredilecek; Emekli Sandığı ve SSK sağlık sigortası işlemlerinden arındırılacaktır.

- Devletin koordinatörlüğünde, özel sektör ve Üçüncü Sektör

- Sağlık hizmetleri, temel sağlık hizmetleri ve tedavi edici hizmetler olmak üzere ikiye ayrılacak, öncelikli temel sağlık hizmetlerine verilecektir. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde devletin esas görevi, temel sağlık hizmetleri alanına yönelik olacak; sağlık ocakları, sağlık evleri ve ana çocuk sağlığı merkezleri esasen bu hizmetlerin yürütülmesini hedef alacak biçimde yeniden örgütlenecektir. Tedavi edici sağlık hizmetleri, iktisadi bakımdan zayıf olan kişi ve kesimleri özenle korumak koşuluyla özelleştirilecek; hizmetlerin serbest rekabet şartlarında geliştirilip hizmet kalitesinde yükselme sağlanması hedefi gözetilecektir. Tedavi edici sağlık hizmetlerinin, nisbeten geri kaldığı yörelerde teşebbüs özel ısrarla teşvik edilecektir.

- Sağlık sektöründe özelleştirme kapsamına alınacak alanlardan biri de ilaç üretimidir. Hayati önemi olan ilaçların her zaman ve her yerde kolaylıkla bulunabilmesi ve ilaç üretiminde kalite kontrolü gibi toplum sağlığını doğrudan etkileyecek konularda muhtemel suistimalleri önleyebilmek için devlet, meslek odaları ve ilaç üreticilerin katılımıyla bir üst denetim mekanizması kurulacaktır.

- Devletin, sağlık talebini, büyük kaynak irsafiyle doğrudan karışlamaktan vazgeçmesiyle elde edilecek kaynak tasarrufu, öncelikle sağlık personeli yetiştiren her düzeydeki eğitim kurumlarının geliştirilmesine tahsis edilecektir.

- Sağlık sektöründe nitelikli işgücünün ve genel olarak sağlık hizmetleri tüketicisinin korunması amacıyla, nitelikli hizmeti belirleyecek sınav sistemi getirilecek; sağlık hizmetlerindeki suistimallerin kavuşturulabilmesi için yeni ve etkili yollar ihdas edilecektir.

3.3 Eğitim

Büyük Değişim Partisi, her bireyin, sahip olduğu bedeni ve zihni yetenekleri sonuna kadar geliştirmek için kendisine en uygun eğitimi görmek hakkına doğuştan sahip olduğuna ve bu hakkın gereği gibi kullanılabilmesinin, devletin ve toplumun sorumluluklarını yerine getirmesine bağlı olduğuna inanır.

Ne varki, bugünkü eğitim sistemimiz, nitelik ve nicelik olarak, bireylerin bu temel hakkı, değişen ülke ve dünya şartlarına uygun bir biçimde kullanabilmelerini sağlamaktan çok uzaktır.

Toplumsal eğitim talebindeki niteliksel ve niceliksel patlama, eğitim sisteminin tepeden tırnağa yenilenmesini kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gündeme getirmektedir. Zira, toplumsal eğitim talebindeki bu artış, çeşitlenme ve sivilleşme eğilimleri, Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarının şartlarına göre şekillenmiş ve artık tehlikeli bir biçimde anakronik hale gelmiş olan eğitim sistemimizin temel öncülleriyle çelişmektedir.

Büyük Değişim Partisi, toplumsal eğitim talebiyle resmi eğitim arzı arasındaki bu niteliksel ve niceliksel çelişkinin, niteliksel boyutta çoğulcu ve katılımcı demokrasinin temel ilkeleri doğrultusunda; niceliksel boyutta da kitle iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin yardımıyla çözümlenmesini hedefler.

Devletin, bugünkü yapı içerisinde eğitime ayırabildiği kaynaklar, sadece hantallaşmış eğitim bürokrasinin kendi kendini yeniden üretmesine yetmekte; eğitimde yeni yatırımların ve niteliksel sıçramaların gerçekleştirilebilmesi için özeltsebbüsün bugünkü ölçüklerin çok üzerinde eğitime yöneltilmesini zorunlu hale getirmektedir.

36

kurumlarının, üniversitelerin, sivil toplum örgütlerinin ve özel teşebbüsün öncelikleri de dikkate alınır.

3.4 Çevre Sorunları

Her vatandaşın ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve tabii kaynakların korunması; su, hava ve toprak kirliliğinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile tabii ve tarihi zenginliklerinin korunarak bugünkü ve gelecek kuşaklara aktarılması şeklinde belirlenen devletin hukuki yükümlülüğünün en ideal şartlarda yerine getirilmesi **Büyük Değişim Partisi**'nin çevre konusundaki ana hedefidir.

Partimiz, çevre tahribatını insanlığın yararlarını çalınması olarak değerlendirmekte ekonomik gerçeklerle çevreye duyarlı davranılmasını, alınacak tedbirlerin ertelenmesini, her insanın telem haklarından biri olan çevre hakkının ihlalini kabul edilemez olarak nitelendirmektedir.

Büyük Değişim Partisi, çevre politikalarının oluşturulmasında "kirlenenden öder" ilkesini temel kabul etmektedir.

Hızla büyüyen ve gelişen bir ülke olan Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi enerji sorunudur. **Büyük Değişim Partisi**, ülke ekonomisi ve toplum hayatı için vazgeçilmez bir özellik taşıyan enerji üretimi sırasında doğadaki dengeye ve çevreye azami özen göstermekten, enerjiyi tüketirken de israftan alabileceğine kaçınmaktan yanadır. Enerji üretiminde ülke kaynaklarına dayanan, çevreyi en az kirlüten ve insan hayatını en az riske sokan, bu arada ve bununla birlikte enerji sorununa büyük ölçüde çözümler getirebilen akılcı modeller bulunmalı; var olan enerji üretim merkezlerinin çevreye zararları, uygun teknolojilerle

38

Mevcut özel eğitim kurumlarına yönelik toplumsal talebin olağanüstü büyüklüğü, eğitim özelleştirilmesi tartışmalarından mutlaka değerlendirilmesi gereken olumlu bir faktör olarak görülmektedir.

Büyük Değişim Partisi, bu tesbitler doğrultusunda;

- Bütün eğitim kademelerinde, eğitim yönetiminin profesyonelleştirilmesini ve bilgisayarlaştırılmasını;

- Bütün eğitim kademelerinde, müfredat programlarının, çağdaş bilimsel, teknolojik ve kültürel gelişmelere uyumlu hale getirilmesini;

- Özellikle zorunlu ilköğretim kademesinde, öğrencilerin bireysel yeteneklerini geliştirici eğitimlerini belirleyici ve bu bireysel yetenek ve eğilimler doğrultusunda yönlendirici olmayı amaçlayan; katılımcı ve çoğulcu demokrasinin gereklerine uygun bir müfredat programının geliştirilmesini hedefler.

Büyük Değişim Partisi, sadece katılımcı ve çoğulcu demokrasinin bir gereği olarak değil; eğitim sisteminin yüzyüze olduğu finansman sorununu çözebilme için de yerel yönetimlerin, sivil toplum kurumlarının ve özel teşebbüsün ilkokuldan üniversiteye kadar her kademede eğitim sürecine dahil edilmeleri gerektiğine inanır ve bunun için gerekli bütün Anayasal ve yasal düzenlemeleri yapmayı hedefler.

Büyük Değişim Partisi, bilim ve teknolojik gelişmeler sayesinde, günümüzde eğitim politikalarıyla bilim ve teknoloji politikalarının birbirlerini bütünleyici, birbirlerini destekleyici ve birbirlerini zenginleştirici işlevleri olduğuna inanır ve bu inancını hayata geçirebilmek için gerekli bütün tedbirleri alır.

Bu anlayış doğrultusunda, bilim ve teknolojik politikalarının belirlenmesinde, devlet kadar, yerel yönetimlerin, özerk eğitim

37

rin ilavesiyle hızla giderilmeli; çevre endüstrisi teşvik edilmelidir.

Büyük Değişim Partisi, çevreyle ilgili sorunların çözümünde, toplumdaki çevre bilincinin artmasını ilk şart olarak görmektedir. Bu amaçla, bütün imkanlar kullanılarak, eğitim faaliyetlerine hız verilecek, gönüllü kuruluşlar desteklenecek ve temel ilke olarak muhtemel çevre tehlikeleri karşısında toplumun her düzey ve aşamada bilgilendirilmesine ve gönüllü katılım için ikna edilmesine çalışılacaktır. Partimiz, global bir problem olan çevre sorunlarının çözümlenmesi için, ülke sınırlarının ötesindeki kirliliklerin önlenmesi veya giderilmesinde Türkiye'nin etkin bir rol üstlenmesinin zorunlu olduğunu düşünmektedir.

3.5. Kenteşme ve Yerel Yönetimler

Türkiye, nüfusu ve bu arada köy nüfusuna oranla kent nüfusu hızla artan bir ülkedir. Partimiz, ülkemizdeki nüfus hareketliliklerinin yol açması muhtemel çevre sorunlarını en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için iktisadi kalkınmayı sağlama hedefinin yanında, konut, endüstriyel yerleşim, trafik sorunlarının çağdaş şehirçilik anlayışına uygun, bütüncül çözümlerini arayacaktır.

Trafik sorunu, sadece kentsel yerleşim birimlerinde değil, Türkiye genelinde büyük şehirler ve maddi kayıplara yol açan, toplumsal huzuru tehdit eden ve mutlaka kapsamlı bir eğitim altyapı planlamasına bağlanması gereken toplumsal bir facia haline almıştır. Bu sebeple, partimiz, trafik sorununu öncelikle çözülmesi gereken toplumsal bir sorun olarak kabul etmektedir.

Yerel yönetimler, gerçek anlamda etkin ve katılımcı vatandaş tipinin oluşmasına ve vatandaşlık bilincinin yaygınlaşması-

39

na katkıda bulunan siyasi ve toplumsal birimler olarak büyük bir önem taşımaktadır.

Bunun içindir ki, **Büyük Değişim Partisi**, merkezi bürokratik idarenin yerel yönetimler lehine rasyonalizasyonunu ve vatandaşların yerel gelişme seferberliğine katılımını amaç edinmektedir.

Bunun için;

- Belediyelerin merkez otoritenin sayasi, idari ve mali vesayetinden çıkartılarak bağımsız kuruluşlara dönüştürülmeleri, diğer özel kurumlar gibi denetlenmeleri sağlanacak; belediyelerin faaliyetleri için izin alma zorunluluğu kaldırılacaktır.

- Yerel yönetimleri iktisadi açıdan güçlendirmek ve rasyonalize etmek için, kendilerine genel bütçeden verilen pay kaldırılacak; bunun yerine kendi bölgelerinde vergi toplama hakları ve yetkileri genişletilecektir. Bu uygulamanın, merkezin zaman zaman sayisi amaçlarla kullanılan mali baskısını engellemek gibi bir faydası da olacaktır.

- Vatandaşların yerel yönetimlerin kararlarına daha etkin bir biçimde katılmalarını ve uygulamaları daha etkin şekilde denetlemelerini sağlamak için il, ilçe, köy ve mahallelerde vatandaş örgütlenmeleri için yeni imkanlar yaratılacaktır.

- Partimiz, bütün yerel yönetimlerin demokratik katılım, daha geniş örgütlenme, yeni mali kaynaklar ve sorumluluklar çerçevesinde yeniden düzenlenmesini amaçlamaktadır.

- Anakent belediyeleri ile ilçe belediyeleri arasındaki koordinasyon ve yetki sorunlarının çözümü için uygun ara mekanizmalar geliştirilecektir.

40

ce sanat ve kültür alanında değil; ülkemizin siyasi ve iktisadi hayatında da çoğulculuğu ve hoşgörüyü yerleştireceğine; insan ilişkilerine incelik ve zerafet kazandıracığına partimiz içtenlikle inanmaktadır.

Devlet, kitle iletişim ve enformasyon teknolojilerindeki değişimlere de dikkate alarak, bilim adamlarının, sanatçıların ve yazarların telef haklarını içeride dışarda güvence altına alacak hukuki düzenlemeler gerçekleştirilecektir.

6. GENÇLİK VE SPOR POLİTİKASI

Üle nüfusunun gençliğinden ve dünyadaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin başdöndürücü hızından hareketle **Büyük Değişim Partisi**, değişimci ve yenilikçi bir Türkiye'nin temel güvencesinin ve itici gücünün gençler olduğuna inanmaktadır.

Bu inaçla, gençlerin toplumsal rollerinin ve faaliyet alanlarının da geçmişle kıyaslanmayacak kadar genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi için gerekli hukuki düzenlemelerin yınısına, yaygın altyapı yatırımlarına hız ve öncelik vereilecektir. Bu çerçevede, gençlerin siyasi sürece etkin ve bilinçli bir biçimde katılmaları için gerek eğitim sisteminde, gerekse kitle iletişim ortamlarında hazırlayıcı çalışmalara ağırlık verilecektir.

Büyük Değişim Partisi, gençlerin sportif, sanatsal ve kültürel faaliyetlerde bulunma, anadilinin zenginliklerini sahiplenme, yabancı dil öğrenme, bilgisayar kullanma gibi alanlardaki eksikliklerini giderecek, gençlere psikolojik rehberlik hizmetleri sunacak düzenlemelerin yapılmasına öncülük edecektir. Gençlerimizin çeşitli burs programları aracılığıyla Türkiye'yi ve dış dünyayı tanıma ve kavrama imkanları geliştirilecektir.

42

4. DIŞ POLİTİKA

Büyük Değişim Partisi, milletlerarası hukuka bağlı ve saygılı, ahde vefayı önemseyen bir anlayışla, etkin ve önceden tasarlanmış; ilkeleri adalet, sayisi eşitlik, karşılıklık, içişlerine karışmama ve milli menfaatlerin gözetilmesi olan çok boyutlu bir dış politika izlemekte kararlıdır.

Partimiz, yeni dış politikaların oluşturulmasında, uygulamasında ve denetlenmesinde de toplumsal yelpazenin bütün kesimlerinin etkin katılımından yanadır. Bu takımım, Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadeli çıkarlarını gözetken bir perspektif kazanabilmesi amacıyla, gerek devlet, gerekse sivil toplum kurumları ve özel teşebbüs bünyesinde, kapsamlı risk ve trend analizleri yapacak bağımsız araştırma kurumlarının örgütlenmesi teşvik edilecektir.

Büyük Değişim Partisi, devlet eliyle yürütülen dış politika faaliyetleriyle, bireyler ve sivil kurumlar eliyle milletlerarası platformlarda yürütülecek her türden ilişkinin koordinasyon içerisinde ve yukarıda belirtilen ilkeler doğrultusunda icra edilmesini esas alır.

5. KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKASI

Devletin, toplumsal hayatın hiçbir aşamasında vatandaşlarına resmi bir ideolojik kimlik dayatmaması ilkesinin bir gereği olarak, bireylerin tek tek veya topluca icra edecekleri kültür ve sanat faaliyetlerine kısıtlayıcı ve yönlendirici müdahalelerden kaçınması esastır. **Büyük Değişim Partisi**'nin yaklaşımına göre devlet, bu alanlarda kısıtlayıcı ve yönlendirici olmaktan dikkatle kaçınarak, yalnızca bireylerin ve toplulukların sanat ve kültür faaliyetlerine en geniş hürriyet atmosferi içinde katılmaları için sağlayacak tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu yaklaşımın,

41

Bu yaklaşım uygulamaların, gençler arasında verimli bir işbirliği ve hoşgörü atmosferinin yaygınlaşmasına da katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Partimiz, sporun, insan sağlığına ve toplum hayatına katkılarının yınısına, ülkemizin tanıtım faaliyetlerinde ve milletlerarası saygınlığının artmasında önemli işlevlere sahip olduğunu kabul eder.

Büyük Değişim Partisi, sporu yaygınlaştırmayı, bireylerin yaşlarına ve bedensel yeteneklerine uygun biçimde istedikleri sporu yapabilmeleri için gerekli altyapı imkanlarını sağlamayı devletin öncelikli görevleri arasında sayar. Bu amaçla partimiz, sporcu eğitimi ve sağlığı ile ilgili kurumların oluşturulmasını ve yurt sathına dengeli bir biçimde dağıtılmasını sağlayacaktır.

Partimiz, sporda asıl olarak amatörlüğe önem vermekle birlikte, profesyonel sopolmalarının özerk bir yapılanma içinde yönetilmesinden ve bu konuda devlet müdahalesinin en aza indirilmesinden yanadır.

43

**BDP
BÜYÜK DEĞİŞİM
PARTİSİ**

**BURSA İL TEŞKİLATI
1993**

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
BURSA
KURUCU İL YÖNETİM KURULU**

1. Ahmet ÖZKUL	DOKTOR	Başkan
2. Mahmut BAYER	YAYINCI	Başkan Yard.
3. Osman Nuri AKÇAY	DOKTOR	Başkan Yard.
4. Bayram SARICAN	SANAYİCİ	Başkan Yard.
5. Süleyman SERİM	MALİ MÜŞ.	Başkan Yard.
6. Melih SUVAR	MALİ MÜŞ.	Sekreter Üye
7. Mehmet KOCA	MALİ MÜŞ.	Muhasip Üye
8. Suna AYAN	ECZACI	Üye
9. Nuray GÖNCÜ	MALİ MÜŞ.	Üye
10. Abdullah YETİM	İNŞ. MÜH.	Üye
11. Adnan SELÇUK	AVUKAT	Üye
12. Özcan ÖZİPEKLİLER	İKTİSATÇI	Üye
13. Suat GÜLÇİMEN	MAK. MÜH.	Üye
14. Ali KAYA	MALİ MÜŞ.	Üye
15. Bekir ÇARIKCI	ESNAF	Üye
16. Seyfettin ÇALIŞKAN	MÜTEAHHİT	Üye
17. İbrahim EROL	MÜTEAHHİT	Üye
18. Mehmet BAŞ	SANAYİCİ	Üye
19. Cahit ÇOLAK	YAYINCI	Üye
20. Züber TOPAL	TEKTİLCİ	Üye
21. Semih PALA	İNŞ. MÜH.	Üye

46

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
BURSA
GENEL MERKEZ
KURUCULAR KURULU ÜYELERİ**

1. Celal KÜLAHLI	GIDA VE TAR. ES. BAKANİ
2. İsmet BOZDAĞ	TARİHCİ - YAZAR
3. Sefer ÖZDEMİR	DOKTOR
4. Bayram SARICAN	SANAYİCİ
5. Semih PALA	İNŞAAT MÜHENDİSİ

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
BURSA
KURUCU İL DİSİPLİN KURULU**

1. Mehmet ERYILMAZ	EM.KUR. ALB.
2. Erdem KÜTAHYA	MALİ MÜŞAVİR
3. Basri KARVAN	ESNAF
4. Özkan GÖK	MÜTEAHHİT
5. Mustafa BOZACI	EMEKLİ

45

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
OSMANGAZİ
KURUCU İLÇE YÖNETİM KURULU**

1. Ali HASDEMİR	AVUKAT	Başkan
2. Hikmet ALBAYRAK	MÜTEAHHİT	Başkan Yard.
3. Sedat PALA	TÜCCAR	Başkan Yard.
4. Erol Erölmez	ESNAF	Başkan Yard.
5. Rasim BOZKURT	ARAŞTIRMACI	Sekreter Üye
6. Tevfik TEOMAN	BANKACI	Muhasip Üye
7. Fahrettin BOZKURT	AVUKAT	Üye
8. Özkan ÖZİPEKLİLER	MAK. MÜH.	Üye
9. Erdoğan ÇİÇEK	MAK. MÜH.	Üye
10. İzzet YILDIZ	ESNAF	Üye
11. Hayrettin GÜL	MAK. MÜH.	Üye
12. İsmail KAYNAR	ESNAF	Üye
13. İsmail ALTIN	EMEKLİ	Üye
14. Lütfü POLAT	İŞÇİ	Üye
15. Esat ERASLAN	ESNAF	Üye

47

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
YILDIRIM
KURUCU İLÇE YÖNETİM KURULU

1. Mümin KARACAKAYALILAR	MALİ MÜŞ.	Başkan
2. İlhan YARDIMCI	YAZAR	Başkan Yard.
3. Mehmet KESİCİ	ESNAF	Başkan Yard.
4. Ahmet TÜZÜNER	DİŞ HEKİMİ	Başkan Yard.
5. Yavuz ŞENGÜL	MİMAR	Sekreter Üye
6. Hüseyin ARICAN	TEKSTİLCİ	Muhasep Üye
7. Necmi KARACA	İNŞ. MÜH.	Üye
8. Halil KELES	ESNAF	Üye
9. Sadettin ÇOKRAK	VETERİNER	Üye
10. İsmail YALDIZ	TİCARET	Üye
11. Reşat KADAKAL	TİCARET	Üye
12. Feyyaz AKIN	ESNAF	Üye
13. Haşim ÇETİN	DOKUMACI	Üye
14. Recep BİLGEHAN	ESNAF	Üye
15. Yücel ÖZDEMİR	KİMYA MÜH.	Üye

48

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
NİLÜFER
KURUCU İLÇE YÖNETİM KURULU

1. Enver YETİM	KİMYA MÜH.	Başkan
2. Serdar DORAK	İKTİSATCI	Başkan Yard.
3. Nurettin BEZİR	ELK. MÜH.	Başkan Yard.
4. Erdoğan ebeoğlu	SİGORTACI	Başkan Yard.
5. İsa ORAL	MALİ MÜŞ.	Sekreter Üye
6. Bahtiyar ŞEN	ESNAF	Muhasep Üye
7. İbrahim ÖZTÜRK	HAR.Y.MÜH.	Üye
8. Nurettin ÖCALAN	EMEKLİ	Üye
9. Serdar BİLGİN	İNŞ. MÜH.	Üye
10. Adnan KAHRAMAN	TİCARET	Üye
11. Hasan ARTAR	MALİ MÜŞ.	Üye

49

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ

Büyük Değişim Partisi 21 Mayıs 1993 Cuma günü, kuruluş dilekçesini, İçişleri Bakanlığına vererek resmen kurulmuş ve derhal teşkilatlanma çalışmalarına başlamıştır.

Bursa'da uzun zamandır devam eden çalışmalar neticesinde, ilk olarak "AYDIN MENDERES- Bursa Çalışma Grubu" oluşturulmuş ve bir büro tutularak kurulacak olan partimizin altyapı hazırlık çalışmalarına başlamıştır.

Bursa'da bir grup insanla başlayan, bu hareket bugün artık İliyle ve İlçeleriyle yeni ve farklı bir parti olarak vatandaşın hizmetine talip olmakta ve güçlü kadrosuyla iktidara doğru koşmaktadır.

Hürriyet ve Demokrasi için kendisinin ya da başkalarının hakkını isteyen herkes ve herkesim partimiz içinde yer almaktadır.

Büyük Değişim Partisi ile tekrar esmeye başlayan Menderes rüzgarı, aynı zamanda bir Demokrasi rüzgarıdır.

Büyük Değişim Partisi, Türkiye'nin 21. yüzyıla Büyük Güçlü ve Demokrat olarak girmesi için tüm güçlüyle çalışacaktır.

Aziz Bursalılar

Öntümüzde Allah'ın rızası, arkamızda Milletimizin desteği olmayan, hiç bir işe girmek değişmez şiarımız olacaktır.

Büyük Değişim Partisi olarak Vatan, Hürriyet, Barış, Kardeşlik ve Demokrasi'den yana olan herkesi birlikte olmaya, beraberce omuz omuza çalışmaya davet ediyoruz.

Büyük Değişim Partisi
Bursa İl Başkanı
Dr. Ahmet ÖZKUL

50

NİÇİN BÜYÜK
DEĞİŞİM PARTİSİ?

Büyük Değişim Partisi "**Yeter artık, söz Milletindir**" sloganlarıyla yola çıkarak tek parti dönemini sona erdiren, Mervan Adnan Menderes hareketinin yarım kalmış yürüyüşünü bugün tamamlama amacıyla olan bir partidir. Başka bir deyişle, Büyük Değişim Partisi, tarihi misyonu olan çağdaş demokratik bir hareketin adıdır. Bu anlamda partimizin kökü mazide olan bir aittir. Bugünün ve geleceğin, müreffeh ve demokratik Türkiye'sini ancak Büyük Değişim Partisi inşa edebilir. Partimizin "**Büyük Değişim**" sözüyle kasteddiği, kökten yapısal bir değişimdir.

Gerçek anlamda millet hakimiyetine dayalı, demokrasinin tüm kural ve kurumlarıyla işlerlik kazandığı yeni bir siyasi-idari sisteme olan ihtiyaç, büyük değişim talebinin özünü oluşturmaktadır.

Türkiye'nin yeniden yapılanması, anca bu "Büyük Değişim"le gerçeklik kazandığı zaman bir anlam ifade eder. Türkiye artık; hiçbir sorunu çözmeye güç yetirmeyen, tam tersine, çözümsüzlüğü çoğaltan, mevcut siyasi-idari sistemini tümünden terketmek zorundadır. Çünkü mevcut sistem iflas etmiştir. Türkiye yeniden güçlü bir ülke olmak istiyorsa, kendi sistemini tez elden değiştirmek ve önüne açılan tarihsel fırsatlardan-imkanlardan en iyi bir biçimde yararlanmak mecburiyetindedir. Türkiye'nin güçlü olabilmesi için, gerçek anlamda demokrasiye ihtiyaç vardır. Demokrasiye en başta devlet muhtaçtır. Devleti demokratikleştirmeden, toplumda demokrasiyi inşa etmek zaten mümkün değildir.

Devletin demokratikleştirilmesi, Büyük Değişim Partisi'nin temel amaçları arasında bulunmaktadır. Büyük Değişim Partisi, asker-sivil bürokratların egemenliği altında demokrasinin kuru-

51

lamayacağına, vatandaşlarına resmi ideolojiyi dayatan müdahil bir devlet anlayışında hiçbir sorunun üstesinden gelinemeyeceğine inanmaktadır.

Düşünceyi ve örgütlenmeyi hala suç sayan, yasakçı bir yönetim anlayışıyla Türkiye'yi 2000'li yıllara başı dimdik demokratik bir ülke olarak taşımak mümkün değildir.

Büyük Değişim Partisi gerçek demokrasinin, ancak millet iradesinin yönetime aynen yansımaları suretiyle kurulabileceğine inanmaktadır.

Bu yüzden, müdahil ve yasakçı bir devlet anlayışını demokrasinin önünde bir engel olarak görmektedir.

Büyük Değişim Partisi "Müdahil Devlet" yerine "Hakem Devlet", "Yasakçı devlet" yerine "Özgürlükçü Devlet", "Hakim Devlet" yerine "Hâdim Devlet" anlayışını önermektedir.

70 yıllık süreçte millet, devlete ait bir parça gibi algılanmış ve aziz milletimiz asıl seçmek istediğini değil, karşı karşıya kaldığı tercihlerden birinde karar kılma mecburiyetinde bırakılmıştır. Bu yüzden aziz milletimiz başkalarının tercihleri doğrultusunda yönetilmek gibi bir garabetle yüz yüze kalmanın sıkıntısını çekmiştir. Devletçi seçkinler, laikliği aziz milletimize antidemokratik uygulamalar eşliğinde adeta zorla kabul ettirmeye çalışmışlardır. Oysa biliyoruz ki laiklik asla bir dindedir ki kişiler onu kabuletsinler; devlet laikliği sanki yenibir dinmiş gibi dayatmak suretiyle vatandaşları "Laik olan ve olmayan" biçiminde iki ayrı kampa ayırmıştır. Bu da toplum hayatında yeni bir bölünmeyi ve çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Özellikle büyükşehirlerimizde son zamanlara baş gösteren "Laik,dinci" ayrışmasının giderek tehlikeli boyutlara tımandığı gözününe alınırsa bu suni bölünmenin Türkiye toplumun hiçde hayrına olmadığı kendiliğinden anlaşılır.

Türkiye'de laiklik, demokrasiyle hiçde barışık olmayan, dev-

52

Devlet asli konumuna çekilmelidir. Vatandaşın hayatının her alanına müdahale eden ve vatandaşlara ideoloji empoze eden dayatmacı bir devlet anlayışı çağdışıdır.

Devlet eğitimden, sağlıktan, dinden, ekonomiden, v.s. alanlardan elini çekmeli, bütün bu alandaki hizmetleri sivil toplum kurumlarına bırakmalıdır. Çağdaş demokratik devlet anlayışı içte bunu gerektirmektedir.

Büyük Değişim Partisi, işte bu çağdaş gerekliliğin gerçekliğe dönüşmesinin mücahadesini veren bir partidir. Büyük Değişim Partisinin öne çıkardığı "Devletin Demokratikleştirilmesi" talebi çok iyi anlaşılmalıdır. Bunun anlamı şudur: Devlet hiçbir ideolojinin, hiçbir arayışın topluma kabul ettirilme aracı olmamalıdır. Yani devlet resmi ideolojiden arındırılmalıdır. Çünkü topluma resmi ideoloji empoze eden bir devlet, vatandaşlarına karşı tarafsız olamaz. Zaten demokratik hiç olamaz. Bu da sıkıntılar getirir. Ayrıca devlet toplumunda mevcut her inanca ve her ideolojiye kendini açıkça ifade etme ve örgütlenme imkanı tanımalıdır. Hangi düşüncelerin veya hangi ideolojilerin zararlı olup olmadığına, devlet değil, vatandaşlar kendi reyleriyle kendileri karar vermelidirler. aziz milletimizin sağduyusuna ve özgür iradesine bu konuda güvenilmelidir. İşte Büyük Değişim Partisi bu anlayışı devlet hayatında geçerli kılmak için yola koyulmuş bir partinin adıdır. Bugün sivil iradenin üstünde başka iradeler söz konusudur. Sivil yöneticiler bu yüzden muktedir olamıyorlar. Toplum sorunlarının çözümünü sivil olmayan başka unsurlara havale ediyorlar. Türkiye'de sivil otoritenin emrinde olması gereken başkaca unsurların, sivil otoritenin desteğini arkalarına alarak, adeta fiili bir iktidara soyundukları gözlenebilmektedir. Millî güvenlik kurulu, kuruluş felsefesi ve işleyiş biçimi bakımından demokratik değildir. Asker rejim ilişkisinin demokrasi ilkelerine göre yeniden tanzimi büyük önem taşımaktadır. İşte Büyük Değişim Partisi, asker, rejim ilişkisinde beliren antidemokratik işleri mutlak düzeltmek, millî iradenin temsilcisi

54

letçi seçkinler eliyle adeta demokrasinin bir gereği olarak da utulmuştur. Oysa laiklik demokrasinin ön koşulu veya onsuz olmaz bir gereği değildir. Demokrat olmak için laik olmaya gerekyoktur. Laik olmayan demokrat olmaz yaklaşımı ise yanlıştır.

Büyük Değişim Partisi yanlış zemine oturtulan demokrasi ve laiklik ilişkisini yerliyerine oturtmak din ve vicdan özgürlüğünü engeliş anlamda garanti altına almak için vardır. Büyük Değişim Partisi milletin devletini oluşturmak ve millî iradeyi üstün kılmak istemektedir. Bu şu anlama gelmektedir: Aziz milletimizin kendi tercihleri doğrultusunda siyasi rejim tipini, yani siyasal yönetimini kendisi belirlemeli ve yine seçmek istediklerini başka hiçbir gücün baskısı altında kalmadan seçebilmesidir. İşte gerçek demokrasi budur.

Devlet, totaliter ve otoriter bir yönetim biçimi olarak örgütlenmiştir. Bu yönetim biçimine demokrasi demek mümkün değildir. Resmi ideolojisinin din dayatıldığı ve bütün bir toplum devlet tarafından denetlendiği, yönetim biçimi demokratik bir yönetim biçimi değildir. Demokrasilerde, insanlar benimseyecekleri ve yaşayacakları din, inanç, örf-adet ve gelenekleri kendileri seçerler neyi öğrenip öğrenmeyeceklerine neyi giyinip giyinmeyeceklerine kendileri karar verir.

Devlet bu hakkı güvence altına alır ve korur. Ama Türkiye'de devlet böyleolmamış hep müdahaleci olmuştur. **Devlet hiçbir görüş, düşünce ve inancı kabul ettirme aracı olmamalıdır.** Aksine her tür düşünceye, inanışa ve ideolojiye açık olmalıdır. İşte Büyük Değişim Partisi böyle bir devleti kuracak, bilgili, çalışkan, tecrübeli, cesur ve dürüst bir kadroya sahiptir. Büyük Değişim Partisi, Türkiye hür bir ülke, insanlarda hür insanlar olsun amacıyla kurulmuş, hürriyetçi bir partidir.

Türkiye'yi hür insanlar diyarı haline getirmek, partimizin esas ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü hürriyet olmadan demokrasi olmaz.

53

olan sivil otoriteyi güçlendirmek iddiasında olan bir partidir.

Türkiye toplumunun bütün ihtiyaçını hissettiği köklü değişim taleplerini ancak bu Büyük Değişim Partisi gerçekleştirebilir. **Değişimden yana olan tüm insanların ortak bir demokrasi cephesi oluşturmaları gerekmektedir. İşte Büyük Değişim Partisi bu cephenin adıdır.** Büyük Değişim Partisi Türkiye toplumunun hiçbir ferdiyi şu veya bu ayırma tabi tutmadan kendi çatısı altında bu "**Büyük Değişim**"i gerçekleştirme mücahadesini vermeye çağırıyor.

Aziz Milletimiz. Gelin bu "Büyük Değişim"i hep birlikte gerçekleştirelim.

Geleceğin onurlu, müreffeh, hür ve demokratik Türkiye'sini hep birlikte kuralım.

Çağrımız herkese ve her kesimedir.

**BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
BURSA İL BAŞKAN YARDIMCISI
SİYASAL PLANLAMA BAŞKANI**

MAHMUT BAYER

55

AYDINLIK GÜNLERE DOĞRU...

Ülkemize, Milletimize hizmet yolunda yeni bir hareketin içinde bulunuyoruz. Heyecanlıyız ve görüyoruz ki; Ülkemiz "AYDINLIK GÜNLERE DOĞRU" hızla ilerliyor.

NEDEN YENİ BİR PARTİ?

Toplumu idare eden kesimler, Halkın beklenti ve ihtiyaçlarının gerisinde kaldığı an, yeni arayışların ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Darbelerle, ihtilaller ile kesintiye uğratılan ülkemizin gelişme süreci, bir türlü istenilen noktaya ulaşamamış ve arayışlar sürekli olarak devam edegelmiştir.

Millet, gerçek sözcülerini aramaktadır.

Sivil Toplumun değişik kesimlerinde ortaya çıkan bu arayışlar neticesinde, Sn. Aydın MENDERES'in önderliğinde yeni bir siyasi hareket oluşmuş ve her geçen gün büyüyerek gelişen bu hareket, yeni bir siyasi parti olarak Millet'in huzuruna çıkmıştır.

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ kurulmuştur.

Bugüne kadar değişik yerlerde ve partilerde bulunan insanlar. Sn. Aydın MENDERES'in önderliğindeki BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ içinde rahatlıkla yan yana gelebilmektedirler. Birleşme ve bütünleşme, fiili olarak BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ çatısı altında taban tarafından gerçekleştirilmektedir.

Mecut siyasi yelpaze içindeki partilere oy veren Vatandaşlar, bu siyasi tablonun zorlandığını ve tıkanıldığını görmekteler. Zorlanan ve tıkanan bu siyasi tablo, kişi veya belirli zümrelerin hakimiyetinde olan partiler, kendilerine gönül veren oy veren insanlarda karamsarlığa neden oluyor.

56

fusumuz, belirli düzeye gelmiş altyapımız, ihracat hacmimiz ve jeopolitik konumumuz ortadadır.

Tüm bu imkanlar değerlendirilmelidir. Bu imkanlarla önümüzdeki tıkanıklıkları aşmalıyız.

● Milli çıkarları bilen ve uygulayan bir idare yapısıyla, Türkiye geniş bölgelere bakarak, etkinlik arayışı içinde olmalıdır.

● "İrade Kutsaldır. Allah (c.c.) bile insanları irade sahibi olmalarından dolayı yargılar. Şuhalde millet oyunu, yani iradesini teslim alanlar, fevkalade sorumlu davranmalıdırlar, vebali büyüktür"

● Milletimizin umut ve sevgisine muhatap olmak, beni hizmete mahkum ediyor, veben bu mahkumiyetin her türlü ezasını, cefasını çekmeye hazırım. Duam ve ümidim, Milletimizin safası üzerindedir.

● "Beni kategorize etmeyiniz. Ben toplumun bütün kesimlerindeki arayışın ayak seslerini tercüme etmeye çalışıyorum.

● "Partiler ve siyaset bir araçtır. Amaç değildir. Azmimiz ve hedefimiz amaç haline getirilmiş parti ve siyaseti asli hüviyetine iade etmektedir"

● "Kimsenin kimseye tepeden bakmadığı hür diyarlar ülkesi Türkiye arzuluyoruz"

● "Hiç bir zaman, yalancı siyasetin sermayesi yapanlardan olmayacağız.

● "Türkiye, Ekonomik ve siyasi hayatındaki köhne ve pash kilitleri artık açmak zorundadır. Çünkü bu statükoya daha fazla tahammül etme lüksü olamaz"

● "Önümüzde Allah'ın rızası arkamızda milletimizin desteği olmayacak hiç bir işe girmeyeceğiz"

● Türkiye, devamlı kendisinden birşeyler istenen ve beklenen bir ülke değil, atak ve isteyen bir ülke olmalıdır.

58

"LİDER ÜLKE-BÜYÜK TÜRKİYE"yi ortaya çıkarmak için çok daha hızlı adımlar atılmalıdır. Mevcut siyasal tablonun bunu başaramayacağı ortaya çıkmıştır.

Milli ve Manevi Değerlere saygılı,

Hürriyetçi ve Demokrat,

Yenilikçi ve Değişimden yana olanlar artık, Sn. Aydın MENDERES'in etrafında toplanmakta ve çağ gibi büyümektedirler.

AYDIN MENDERES NELER DİYOR AÇIKLAMALARINDAN NELER ANLIYORUZ?

● İktidarlar değişiyor, uygulamaları değişmiyor. Muhalefette iken iktidar olanlar, iktidarda iken muhalefet olanlar aynı işleri yapıyorlar. Birbirlerinin fotokopisi gibiler.

● Ülkemizde tıkanıklıklar vardır. İç siyasette, Dış siyasette, Ekonomide, Eğitimde, Sağlıkta... tıkanıklıklar vardır. Demokratik Rejim yeni partilerle tıkanıklığı aşacaktır. Biz kendi önümüzdeki yolu açacağız.

● Mevcut partilerin mknatısı zayıflamaktadır. Tıkanıklığı gidermek için pencere açıyoruz. Siyasi rekabet ortamı olacak ve Biz'de toplanacaktır.

● Bizim tasamız: Türkiye'nin 21. yüzyıla güçlü girmesidir. Düşünen bir Toplum, düşünebilen bir Devlet'tir.

● Millet'in sözcülüğüne talibiz.

● Somut ve ortak hedeflerimiz olacak, onları savunacağız.

● İnsanların birbiriyle özdeşmesini, aynı olmasını istemiyoruz.

● 50'li yıllardan sonra oluşan büyük bir insan potansiyelimiz ve iç dinamik yapımız var. En geç nüfusa sahibiz. 60 milyon nü-

57

● Çok kutuplu Dünya içinde gerçek yerimizi almalyız.

● Başkalarının değil, Bizim ne düşündüğümüz önemlidir. Türk Milleti'nin ne düşündüğü önemlidir.

● Türkiye'yi yönetenler, sadece 800 bin kilometrekarelik alana değil, ileri noktalara bakmak ve görmek zorundadırlar. Baktığımızda Çin Seddini, baktığımızda Orta Avrupayı, baktığımızda Cebeli Tarık boğazını görmeliyiz.

● Ülke topraklarımızın 1 santim dahi küçülmesine ve bölünmesine asla razı olmayız. bu topraklarda 10 asırdır birlikte yaşayan insanlar, yine birlikte yaşayacaklardır.

● Osmanlı mirasına sahip çıkmalıyız.

● Türkiye'nin bir kolu Balkanlarda; Diğer kolu Kafkaslar üzerinden Orta Asya'da olup; Yüzu Kible'ye dönmüş durumdadır.

● Ülkemizi ve insanlarımızı sıkıntıya sokan ekonomik sorunların çözülmesi gerekmektedir.

1) 60 trilyona dayanan KİT açıklarının ve KİT sorununun çözümlü şarttır.

2) Kamu harcamalarına tavan getirmelidir.

3) İç borçlanma dengelenmeli ve yeniden düzenlenmelidir.

● Teşebbüs Gücü ve Emek, haksız kazanç karşı korunmalıdır.

● Yağma Ekonomisinden, gerçek Piyasa Ekonomisine geçilmelidir.

● Devlet, ekonomide düzenleyici, Özel Sektör uygulayıcı olmalı.

● Yeni ve entegre politikalar ile yapısal değişiklikler gerekiyor.

● Devlet, ekonomik olarak, fiziki büyüklük olarak, müdahale-

59

le bazında küçülmelidir.

● "TARAFSIZ VE HAKEM DEVLET" yapısı ortaya çıkarılmalıdır.

● Devlet, herhangi bir fikir, düşünce, inanış veya ideolojiyi kabul ettirme aracı olmaktan çıkarılmalıdır.

● Devlet, hiç kimsenin inancına, düşüncesine ve yaşantısına müdahale etmemelidir.

● Demokrasi pazarının temiz tutulmasını ve kapanmamasını, o pazardan istifade edenler sağlayacaktır.

● Önemizde ALLAH'ın Rızası, arkamızda MİLLET'imizin Desteği olmayan hiç bir işe girmeyiz.

● Anayasamız, Laik sıfatını Devlete vermiş, Vatandaşlara ise, dinsiz olmayı veya istediği Dini Seçmeyi "Din ve Vicdan Hürriyeti" içinde telakki ederek, Vicdan özgürlüğü tanımıştır. Bu nedenle, Fertler Laik olamaz; Ya hiçbir Dine mensup olmayıp dinsizliği seçer veya Dinlerden herhangi birine mensup olur. Ben de MÜSLÜMANIM.

NE FARK VAR?

Günümüz siyasi patileri ortada iken Sn. Aydın MENDERES'in ortaya koyduğu çok farklı ve değişik bakış açıları ile çözüm şekillerinin insanımızın ufkunu açmakta olduğunu ve yeni bir heyecan dalgası yaratmakta olduğunu gözliyoruz.

Mecut siyasi partiler yelpazesinin dışında, farklı ve değişik görüşler ortaya konuluyor. Yeni bir anlayışla ortaya çıkılıyor. Gerçek "Hürriyet Anlayışı", gerçek "Demokratikleşme Anlayışı", gerçek "Devlet Anlayışı" Ülkemiz insanının önüne konuyor.

60

NEDEN AYDIN MENDERES?

"BÜYÜK DEĞİŞİM"i gerçekleştirmek için, "AYDINLIK GÜNLERE DOĞRU" giden "BÜYÜK YÜRÜYÜŞ"te, Genç-Demokrat Lider, yeni bir ses Aydın MENDERES'le birlikte, yanyana, omuz omuza bulunuyoruz.

MENDERES'le başlandı, MENDERES'le devam ediyoruz.

"BÜYÜK TÜRKİYE"yi kurmak isteyen Hürriyetçi ve Demokrat Misyon, yenilikçi ve değişimden yana yepyeni bir anlayışla yoluna devam ediyor. Bu yolda Sn. Aydın MENDERES'le beraber yürüyoruz. Koşmaya hazır olalım.

Aydın MENDERES, yakın siyasi geçmişimiz içindeki önemli olayların içinde büyümüş ve bu şartlar altında kendisini yetiştirmiştir. Aydın MENDERES, değişen dünya ve Türkiye koşullarını çok yakından takip etmektedir. Son yıllardaki önemli siyasal görev tekliflerinin hep dışında kalmış, ancak insanlarımızın görüş ve istekleri doğrultusunda ortaya çıkan, yeni bir siyasal oluşum ihtiyacını karşılamak üzere yollara düşmüştür.

Gönüllü birlik ve beraberliklerin sonucunda, Sn. Aydın MENDERES'in önderliğinde BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ kurulmuş ve Millet'in hizmetine talip olmaktadır.

YENİ AYRILIKLARIN DEĞİL,

YENİ BERABERLİKLERİN PEŞİNDEYİZ.

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KURUCULAR KURULU ÜYESİ

M.ŞEMİH PALA
İNŞ. MÜH.
BURSA

62

NE İSTİYORUZ?

● "Yeter. Söz Milletindir" diyerek başlayan Demokrasi ve Hürriyet mücadelesinin, gerçek "Millet İktidarı" ile sonuçlanmasını istiyoruz.

● Her sahada uygulanacak "Demokratikleşme Programı" ile, "Tarafsız ve Hakem Devlet" yapısı ortaya çıkarılmalıdır, diyoruz.

● Teknik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda uygulanması gereken "Demokratikleşme Programı" neticesinde, iktidarların Devlet olarak kullandığı, Vatandaş sıkıntıya sokan ve ülkenin ufkunu daraltan yetkileri, Millete dağıtılmalıdır. Bu yetkilerin gerçek sahibi Halktır, Millettir.

● Devlet; Koruma, Kontrol, Temsil ve Koordinasyon görevlerini layıkıyla yapmalıdır.

● İnsanımızın hayatına, düşüncesine ve yaşam şekline kimse karışmamalıdır. Sivil Topluma kısıtlama ve yasaklamalar getirilmemelidir.

● Vatandaş kendi kararını kendisi vermeli, kendi tercih hakkını kendisi kullanmalıdır.

● Millet kendi müesseselerini kendi kurmalı, kendisi işletmeli ve kendisi yaşatmalıdır.

● Baskı ve yasaklar altında gizliliğe ve zıtlığa yol açan yaşanan gerçekler, legaliteye çevrilmelidir.

● Böyle gelmiş, böyle gitmeyecektir.

● GÜÇLÜ ve BÜYÜK TÜRKİYE'nin ortaya çıkarılmasını ve yeniden bir DÜNYA DEVLETİ olmasını istiyoruz.

61

● Aydınlik Günlere Doğru...

● Yeni Bir Ses - Aydın Menderes

● "Menderes'le başlandı, Menderes'le Devam ediyoruz"

● "Aydın Menderes Geliyor"

● "Genç Demokrat Lider Aydın Menderes"

● "Bu eli tutun, Bu el Menderes elidir. Bu Sesi duyun,

Bu ses Menderes Sesidir"

● " Yeni ayrılıkların değil. Yeni beraberliklerin peşindeyiz"

● "BÜYÜK YÜRÜYÜŞ"

● "Böyle gelmiş, Böyle gitmeyecek"

● "Onurlu, Bağımsız, etkili bir dış politika için

Büyük Değişim"

● "Kalkınmayı hızlandırmak ve yoksulluğu yenmek için

Büyük Değişim"

● Esaslı ve Köklü bir Değişim Kaçınılmazdır.

● Yağma Ekonomisine Paydos!

● "Bu değişimi doğru kavramak ve ona ayak uydurmaktan başka çaremiz yoktur.

● "Milletin sözcülüğüne talibiz"

● "Çağrımız herkese ve herkesemidir"

● Tarafsız ve Hakem DEVLET

● Hedefimiz; Gerçek Demokrasi ve Gerçek Millet

İktidandır.

● Lider Ülke - Güçlü, Büyük TÜRKİYE

63

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ
Genel Başkanı
Aydın MENDERES

Eski Başbakan Merhum Adnan Menderes'in üç oğlundan en küçüğü olan Aydın Menderes 1946 yılında Ankara'da doğdu. İlkokula başkentide bitirdikten sonra, orta eğitimine İstanbul Robert Kolejinde başladı. 27 Mayıs ihtilalinin oluşmasıyla Ankara'ya dönmek zorunda kaldı ve orta eğitimini TED Ankara Kolejinde 1963-64 döneminde tamamladı. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden 1973 yılında mezun olduktan sonra kısa dönem yedek subaylık yaptı. 1977 yılında Adalet Partisinden seçimlere girip Konya Milletvekili, 1978 yılında da AP Genel İdare Kurulu Üyesi Seçildi. 1980 yılından sonra siyasi yasaklılar arasında yer aldı. 1987 Referandumuyla siyasal yasayı kaldı ama aktif siyasete girmedi. 1992 yılında siyasete tekrar soyunup, yeni bir parti kurma çalışmalarına başladı. 21 Mayıs 1993 yılında Büyük Değişim Partisini kurdu. Kurulan bu partinin Genel Başkanı oldu.

BDP
BÜYÜK DEĞİŞİM
PARTİSİ

5. BDP Geliştirilmiş Program Taslağı

BÜYÜK DEĞİŞİM PARTİSİ BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAMI ~~TASLAĞI~~

GİRİŞ

Hür, adil, barışsever, demokrat ve güçlü bir ülkeye ulaşmak Büyük Değişim Partisi'nin temel misyonu olarak belirlenmiş, programda milletin hedefleri dinamik, iyi eğitilmiş ve büyük bir nüfus ile, çağın stratejik değerlerine hakim olmak şeklinde tesbit edilmiştir.

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde daima dikkate alınacak unsurun "milli gücün azami-
leştirilmesi" olduğu belirtilmiştir; çeşitli alanlara ilişkin hedef ve politikalar bu husus dik-
kate alınarak aşağıdaki perspektifler uyarınca formüle edilmiştir:

NASIL BİR PARTİ?

- Değişimin dondurulamayacağına, değişim talebinin ve değişimin yönünün ancak toplum ta-
rafından belirlenebileceğine, toplum tarafından ifade edilen bu değişim taleplerinin hayata
geçirilmesinin siyasi bir görev olduğuna inanan ve bu nedenle değişimden yana olan bir parti
- Toplumun istikbalin Türkiye'sine taşımaya kendine misyon edinmiş; ancak bunu yaparken te-
peden inmece değil, bireylerin girişimlerinde önderindeki engelleri kaldırmayı; toplumun
kendi yaratıcılığını ortaya koymasına fırsat vermeyi değişimin doğal yöntemi olarak gören bir parti
- Sosyal yapıyı bünyesine yansıtan bir parti

NASIL BİR DEVLET?

- Bürokratik ve ceberrut olmak yerine etkin ve insani bir devlet
- İdeolojisi olmayan bir devlet
- Kendini siyasetin yegane faktörü olarak gören değil; sivil unsurlar tarafından ifade edilen
siyasal talepleri birbiriyle uyumlu hale getirip, buradan milli politikalar oluşturan bir dev-
let
- Vatandaşlarıyla rekabet eden değil, vatandaşları arasındaki rekabetin müsbet sonuçlar sağ-
lamasını temin eden bir devlet
- Toplumun efendisi değil, toplumun hizmetkârı olan bir devlet
- Buyurgan değil, koordinatör ve hakem bir devlet
- "Tebaasına" hak ve hürriyetler "ihsan eden" değil; insanların doğal hak ve hürriyetlerinden
hareketle kendini konumlandıran bir devlet
- Milli onuru milletlerarası arenada temsil eden ve yücelten bir devlet

NASIL BİR SİYASET?

- Kaynağını milletimizin etik ve estetik değerlerinden alan, doğruluğa, karşılıklı güvene,
açıklığa, ehliyete ve ekip çalışması anlayışına dayalı bir siyaset
- Etkin ve bilimsel bir siyaset
- Bizzat devlet eliyle yürütülen değil, sivil unsurlar tarafından sürdürülen bir siyaset
- Çoğulcu ve katılımcı bir siyaset
- Siyasal faaliyeti kısıtlayıcı değil, kapsam ve çeşitliliğini genişletici bir siyaset
- Gündelik polemikleri değil, istikbale ait projeleri formüle etmeyi hedefleyen bir siyaset
- Toplumdaki farklılıklardan ürken değil, hertürlü farklılığı milli zenginlik ve bütünleşme
vesilesi kılan bir siyaset

NASIL BİR EKONOMİ?

- Milli gücün bir unsuru olarak istikrarlı, rekabetçi, büyüyen ve güçlü bir ekonomi

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

- Global iktisadi sistemin etkin unsurlarından olan bir milli ekonomi
- Topluma üretkenliği sayesinde net refah artışı sağlayan bir ekonomi
- Devlet tarafından değil; sivil unsurlar tarafından yürütülen bir ekonomi
- Sosyal dengeleri adil gelir dağılımını sağlayarak gözetilen rasyonel bir ekonomi
- İktisadi girişimleri kısıtlayan değil teşvik eden bir ekonomi
- İçer kapalı ve korumacı değil, dışarı açık ve yenilikçi bir ekonomi
- Gizli işsizler üreten değil, istihdam yaratan bir ekonomi

NASIL BİR DIŞ POLİTİKA?

- İlkeleri adalet, siyasal eşitlik, karşılıklık ve milli menfaatlerin gözetilmesi olan bir dış politika
- Türkiye'nin bölgesinde güçlü bir devlet olduğu ve gücünün daha artırılması gerektiği ufkuyla yürütülen dış politika
- İslam dünyasının önderi olması gerektiği bilinciyle, İslam dünyasıyla yakınlaşan bir dış politika
- Gücünü millettten alan bir dış politika
- Milletin, çağın stratejik değerlerine hakim olma hedefini vizyon edinen bir dış politika

BÖLÜM 1

MİSYON

1) İnsan yaratılışı itibarıyla sayısız müsbet özelliklere sahiptir. İnsanların müsbet özelliklerinin azami ölçüde gelişebilmesi için çabalarının karşılığını tam olarak almalarının (ADALET) önündeki engellerin kaldırıldığı (HÜRRİYET) ve üyelerinin birbirleriyle çatışmadıkları (BARİŞ) bir sosyal ortama ihtiyaç vardır.

Tarihsel aşinalığımızın olduğu bu sosyal ortam, çoğulcu-katılımcı bir ilişkiler ve yönetim ağının tesisi ile kurularak geliştirilebilir.

Ve yine ancak böyle bir sosyal ortamda yaşayan insanlar yarınlarına dair düşler kurabilme ayrıcalığına ve hayallerini gerçekleştirebilme umuduna sahip olabilirler.

İnsanın yaratıcı ve yenilikçi yönlerinin gelişebilmesinin yegane kaynağı da bu ayrıcalık ve umutlardır. Mensuplarına böylesine imkanlar sunan bir sosyal iklim millet olma bilincini geliştirir ve insanlar gönüllü olarak birbirlerine ayrılmamacasına bağlanırlar.

Bunlar milletin silkinmesi ve bugüne kadar tam olarak iştirakinin sağlanamadığı milli hedeflere seferberliğinin temini için temel şartlardır.

İşte Büyük Değişim Partisi'nin en büyük gayesi,

- insanımızın müsbet özelliklerinin gelişmesinin önündeki engelleri kaldırarak, hür, adil, barışçı, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin egemen olduğu bir sosyal düzen kurmak
- insanların yarınlarına dair düşler kurabildiği; bunları gerçekleştirme umudu taşıyabildiği ve gönüllü bütünleşmenin sağlandığı bir sosyal iklimin tesisi suretiyle,
- milli gücü azamileştirerek milli hedeflere seferberliğin teminidir.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

BÖLÜM 2 İLKELERİMİZ İNSAN HAKLARI VE HÜRRİYETLERİ ANLAYIŞIMIZ

2-) Büyük Değişim Partisi; her insanın, insan olması sıfatından kaynaklanan, zaman aşımına uğramaz, şahsına bağlı, dokunulmaz ve vazgeçilmez bir niteliğe sahip temel haklarının bulunduğu; bu hakların ve bunları diğer insanlarla eşit ölçüde kullanma yetki ve hürriyetinin kutsallığına inanır.

"İnsanın hürriyetinin sınırı, başkasının hürriyetinin başladığı yerdir" anlayışı yerine Büyük Değişim Partisi, bireyin haklarını kullanma hürriyetinin sınırını aynı zamanda diğer bireylerin de haklarını kullanma hürriyetinin sınırı olarak kabul eder. Dolayısıyla Büyük Değişim Partisi, bireylerin haklarını kullanma hürriyetlerinin birbiriyle çatışan ve birbirini kısıtlayan bir niteliğe sahip olduğunu değil, ancak birlikte varolan ve genişleyen bir özelliğe sahip olduğunu düşünür.

İnsanoğlunun mükemmelleşme çabalarının tarihsel kayıtları olarak, insan hak ve hürriyetlerini kabul edip, bunları güvence altına almayı amaçlayan tüm milletlerarası belgeleri, Büyük Değişim Partisi, geliştirmeye açık bir biçimde benimser ve güçlendirmeyi ilke edinir.

Bu anlamda aşağıdaki temel hak ve hürriyetler kısaca anılmaya değer:

- 1) Yaşama hakkı
- 2) İşkence, kötü muamele, angarya ve kölelik yasağı
- 3) Adil yargı hakkı
- 4) Kanunsuz suç ya da cezanın yokluğu
- 5) Özel hayatın gizliliği hakkı
- 6) Düşünce, vicdan ve din hürriyeti; bunları açıklamak ve yayınlamak hakkı
- 7) Meşru amaçlarla örgütlenme, dernek ve sendika kurma hakkı
- 8) Aile kurma hakkı
- 9) Çevre hakkı
- 10) Hakları çiğnendiğinde en üst makam da dahil sorumluları yargıya şikayet hakkı
- 11) Haklardan yararlanmada din, dil, ırk, cins, felsefi ya da siyasi düşünce ve toplumsal kökene dayalı ayırım yasağı

1 eğitimini yapmak yayımlamak

MİLLET ANLAYIŞIMIZ

3-) Büyük Değişim Partisi milleti, ortak bir tarihin sunduğu zemin üzerinde birlikte yaşama arzu ve iradesini ortaya koyan, tarihsel süreçte ortak bir kaderi paylaşma duygusunu ve istikbaline ilişkin ortak bir gelecek ülküsünü haiz, insanlık ailesi içerisinde kendine has ortak özelliklere ve kimliğe sahip olduğuna inanan toplumsal bir bütün olarak mütalaa eder.

HUKUK ANLAYIŞIMIZ

4-) Hukuk, üzerinde mutabakata varılmış, birlikte yaşamının ilke ve usullerini belirleyen, herkes için bağlayıcı bir nitelik taşıyan ve sosyal ilişkilerde adaleti barışı ve hürriyeti tesis etmeyi hedefleyen kurallar bütünüdür.

Büyük Değişim Partisi, insanlarımızın adil bir sosyal düzen içerisinde yaşadıkları inancını gündelik hayatlarında sürekli hissetmelerini temin için, ülkemizdeki mevcut mevzuat ve kurumsal düzenlemeleri bu perspektife uygun bir biçimde yeniden şekillendirmeyi ve hukukun üstünlüğü prensibini egemen kılmayı temel görevlerinden biri kabul eder.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

DEVLET ANLAYIŞIMIZ

✓ 5-) Milletın, saygın bir millet olarak yaşama ve hedeflerini gerçekleştirme arzu ve iradesinin en üst organizasyonel ifadesi olan devlet, hadim-i millet olarak meşruiyetini milli iradeden alır.

Anlayışımıza göre devlet, öncelikle vatandaşları olan bireylerle hiçbir faaliyet alanında rekabet ilişkisi içine giremez. Aksine, bireylerin faaliyet gösterdikleri alanlarda başarılı olmaları için engelleri kaldırıcı, çabalarını teşvik edici ve haksız işlemleri caydırıcı, düzgün işleyen ve herkes için geçerli olan faaliyet ortamlarını, yine onların milli irade şeklinde tezahür ettirdikleri kurallar (hukuk) çerçevesinde tesis eder.

9 Bizzat devlet tarafından yerine getirilecek faaliyetlerin kapsamı tesbit edilirken, devletçe yapılması gereken işler değil, ancak etkin ve verimli olarak devlet tarafından yapılabilecek işler esas alınmalıdır. Ayrıca bu faaliyetlerde etkinliğin sağlanabilmesi için devletin, kullandığı kaynaklar ve harcamalar bakımından mümkün olduğunca "küçük", faaliyetlerin sonuçları itibarıyla mümkün olduğunca "güçlü" olması gerekmektedir.

Buna uygun olarak, devlet siyasal süreçleri ve talepleri belirlemek yerine, milli iradenin serbestçe tezahürünü mümkün kılacak biçimde muhtelif siyasal talepleri birbirleriyle uyumlaştırıcı bir işlev icra edecek şekilde gerekli hukuki düzenlemeleri yapmalıdır.

✓ Devletin ve toplumun güvenliği gerekçe gösterilerek hiçbir hak veya hürriyet ortadan kaldırılamaz veya sürekli olarak kısıtlanamaz. Hangi amaç uğruna olursa olsun zora ve şiddete dayalı olarak kişi hak ve hürriyetlerini, sosyal barışı ve devletin varlığını ortadan kaldırmaya veya milleti ve devleti bölmeye yönelik her türlü terör organizasyon ve eylemine karşı, devlet hukuk içerisinde kalarak toplumun güvenliğini temin eder.

DEMOKRASİ ANLAYIŞIMIZ

6-) Kendisinin arzu ettiği tarzda, hür bir şekilde ve barış içinde hayatını devam ettirmek üzere istediği siyasal düzeni seçmek milletin en tabii hakkıdır. Toplum içinde varolan veya ortaya çıkabilecek bütün hayat ve inanç tarzlarının barış içerisinde birarada gelişmelerini sağlayan her siyasal sosyal örgütlenme ve varoluş biçimini, demokrasi anlayışımızın bir gereği olarak kabul etmekte ve bunu milli karakterimize de uygun bulmaktayız.

Çoğulcu demokrasi idealimiz, sayı ve güç ölçülerine bakılmaksızın, toplumu oluşturan tüm birey ve grupların, toplumun gelişmesine yaptıkları katkıları oranında siyasal ve sosyal değerlerin bölüşümünden hak ettikleri payı adil bir biçimde alabilmelerini amaçlar. Bunun bir gereği olarak çoğunluk iktidarı prensibinin çoğunluk diktasına dönüşme ihtimalini önleyecek, birey ve muhalefetin haklarını güvence altına alacak şekilde milli iradeyi tesbit için yeni temsil, seçim usul ve mekanizmaları geliştirmek Büyük Değişim Partisi'nin görevlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

9 Toplumda herkes birey olarak herhangi bir din veya felsefi inancı seçip-seçmemekte ve gereklerini yerine getirip-getirmemekte, hiçbir kişi ya da kuruluşun aracılığına gerek bulunmaksızın, hürdür. Bu anlamda, devlet vatandaşı karşısında herhangi bir din ya da felsefi inanca muhalefet yahut destek olmak biçiminde müdahalede bulunamaz. Devletin resmi hiçbir ideolojiye sahip olmaması anlamına gelen bu ilke, demokrasinin sağlıklı bir şekilde uygulanmasının teminatıdır.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

MİLLİ BİRLİK VE BÜTÜNLÜK

7-) Büyük Değişim Partisi toplumu oluşturan birey ve çeşitli türdeki toplumsal unsurların sahip oldukları farklı kültür, gelenek ve diğer özelliklerinin milli hayat zenginliğimizin kaynağı olduğu bilinciyle; tarih boyunca da olduğu gibi, bunların çoğulcu bir yaklaşım ve hoşgörülü bir tutumla, hürriyet ve barış içerisinde ortak hedeflere seferber edilmesini milli birlik ve bütünlüğümüzün teminatı olarak benimser.

BİREYCİLİK ANLAYIŞIMIZ

8-) Büyük Değişim Partisi, bireyin üretkenliğinin en büyük zenginlik, bu üretkenliğin kaynağının ise hürriyet ve barışa dayalı bir sosyal hayat olduğuna inanır. Dolayısıyla Büyük Değişim Partisi bireyin yaratıcılığına dayanmayan ve bunu teşvik etmeyen hiçbir siyasal ya da sosyal sistemin başarılı ve uzun ömürlü olamayacağını, devletin hiçbir eyleminin bireylerin yaratıcılıklarını kısıtlayarak gerçekleştirilemeyeceği inancını benimser.

MİLLETLERARASI İLİŞKİLER VE DIŞ POLİTİKA

9-) Milletlerarası ilişkilerimize rehberlik eden gaye ve misyon bütün millet ve halkların adalet barış ve hürriyete dayalı bir dünya düzeni içinde yaşamalarını tesis etmek ve bu doğrultuda milli gücümüzü dikkate alan bir öncülük işlevi ifa etmektir.

Milletler ailesinin saygın bir üyesi olan milletimizin gücünün geliştirilmesi ve menfaatlerinin teminini de gaye edinen dış politikamız, kapsamında bulunan her konuda diğer milletler ile siyasal eşitlik ve bağımsızlık, karşılıklılık ve adalet esasları ile yürütülür.

Devlet eliyle yürütülen dış politika faaliyetleri dışında kalmakla birlikte, bireyler ve sivil kurumlar eliyle milletlerarası alanda yürütülecek her türden ilişkilerin de, dış politikamız ile koordinasyon içerisinde ve yukarıda belirtilen ilkelere temelinde icra edilmesi esastır.

EKONOMİ ANLAYIŞIMIZ

10-) Ekonomik faaliyet, insanların gündelik ihtiyaçlarını karşılama işlevinin ötesinde, meşruiyetini insanoğlunun varoluşunu anlamlandırdığını düşündüğü yüce gayelerine ulaşmasını kolaylaştırmasından, insanı bu doğrultuda mevcut tarihsel ve güncel kısıtlara karşı özgürleştirme yönünde yaptığı katkıdan alır.

Bu meşruiyet temeli üzerinde iktisadi düzen anlayışımızı oluşturan asli unsurlar şunlardır:

- a) İktisadi işlev gören, her türlü mal ve hizmetin arz ve talebi ile, bunların dolaşımını kolaylaştıran para ve para benzerlerinin kullanımında tam serbestlik sağlanmalıdır.
- b) Devlet ekonomideki sivil unsurların karşısına rakip bir iktisadi unsur olarak çıkmamalı; onları faaliyetlerinde teşvik etmeli, önlerindeki engel ve kısıtları kaldırmalı ve haksız eylemleri caydırmak yoluyla, hür, adil ve istikrarlı bir iktisadi iklimin tesisini temin etmekle faaliyetlerini sınırlandırmalıdır.
- c) Mülkiyet hakkı devlete karşı korunmalıdır.

SİYASET ANLAYIŞIMIZ

11-) Birey veya diğer sosyal unsurların, bireysel ya da kamusal amaçları ifade etmek ve

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

gerçekleştirmek üzere, öteki unsurları bilinçli bir şekilde etkilemek yoluyla, hayatın her alanında icra ettikleri faaliyetlerin tümü siyasaldır.

Büyük Değişim Partisi, bu çerçevede sonuçları itibarıyla, bireylerin veya toplumun belirli kesimlerinin ve bir bütün olarak toplumun her türlü hak ve hürriyetlerini kısıtlamayan, hakların adil bir şekilde dağıtılmasında hukukun uygulanabilirliğine engel olmayan, amaçlarını gerçekleştirmekte zor ve şiddete müracaat etmeyen her siyasal faaliyeti meşru addeder.

Devlet her türlü siyasal düşüncenin ve yukarıda kapsamı belirtilen meşru siyasal faaliyetin ifade ve icrasına uygun ortamın tesisi ve muhafazası ile yükümlüdür.

Büyük Değişim Partisi her türlü siyasal düşüncenin ifadesini ve meşru siyasal faaliyetin icrasını hem insanların temel bir hakkı hem de toplumların gelişmesinin vazgeçilmez ön şartlarından biri olarak görür. Ayrıca kaynağını milletimizin etik ve estetik değerlerinden alan, doğruluğa, karşılıklı güvene, açıklığa, ehliyet ve ekip çalışması anlayışına dayalı, etkin ve bilimsel bir siyaset yapma üslubunu siyaset hayatımıza kazandırmayı temel görevlerinden biri olarak kabul eder.

ÇEVRE ANLAYIŞIMIZ

12-) Doğal çevre, bütün öğeleriyle tabiat ailesinin içinde yaşadığı bir ev gibidir. Ve bu ailenin huzur içinde yaşayabilmesi, mensupları arasında bir barış ve ahenk halinin olmasına bağlıdır. Büyük Değişim Partisi, insanla tabiat arasındaki barış ve ahengün bozulmasının bir neticesi olarak ortaya çıkan çevre sorunlarını çözümü tehir edilemez bir problem olarak kabul etmektedir.

Çevreyi tahribat, insanın yararlarının çalınmasıdır. Büyük Değişim Partisi temiz bir çevrede yaşama hakkı anlamına gelen ÇEVRE HAKKI'ni her insanın temel haklarından biri olarak benimser.

Çevrenin ve çevre hakkının muhafazasını temin maksadıyla Büyük Değişim Partisi:
-Çevre politikalarının oluşturulmasında "kirleten öder" prensibini temel kabul etmektedir. Ekonomik gerekçelerle çevreye duysuz davranılmasını veya alınacak önlemlerin ertelenmesini kabul edilemez olarak değerlendirmektedir.
-Ülkemizde çevre endüstrisinin teşvikinin gereğine inanmaktadır.
-Ülkenin hayvan ve bitki varlığıyla diğer tabii zenginliklerinin korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerektiğini kabul etmektedir.
-Global bir problem olan çevre sorunlarının çözümlenmesi için; ülke sınırlarının ötesindeki kirilliklerin önlenmesi veya giderilmesinde Türkiye'nin etkin bir rol üstlenmesinin zorunlu olduğunu düşünmektedir.

YENİLİKÇİLİK

13-) Büyük Değişim Partisi milli birliğin güçlendirilmesi ve milli hedeflerin gerçekleştirilmesi yolunda yenilikçiliği ilke edinir. Yenilikçilik anlayışımız, milletimizin gelişmesine ayakbağı olan hertürlü engelle karşı çıkmak ve bunları geçersiz kılmaktır. Büyük Değişim Partisi çağın güncel ve yakın geleceğin muhtemel tüm maddi ve manevi yeniliklerini milletimizin güçlendirilmesi ve milli hedeflerin gerçekleştirilmesinde seferber etmeyi; toplumumuzun her sahada yenilikler üretebileceği hür ve teşvik edici bir ortamı tesis etmekte liderlik yapmayı amaçlamaktadır.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

BÖLÜM 3 TEMEL HEDEFLER

14-) Temel hedefler milletin tarih boyunca süregelmış ve günümüzde de geçerli olan hedefleridir. Bunlar;

- 1) Eğitim düzeyi yüksek dinamik ve büyük bir nüfusa sahip olmak,
- 2) Çağın stratejik değerdeki kaynaklarına sahip ya da hakim olmak ile bu iki hedefin etkin olarak olarak gerçekleştirilebilmesi için;
  - a) Bilim ve teknolojiye çağın liderleri arasında olmak,
  - b) Kültür ve eğitimde milli değerlerden hareketle evrensel sentezlere ulaşmaktır.

Bunlardan hareketle; tarih boyunca sahip olduğu değer ve birikimlerin ışığında, tarihsel kimliğini ve rolünü hatırlayarak silkinen ve ayağa kalkan Türkiye'yi 21.y.y.ın eşiğinde, milli karakterimize uygun misyon ve hedefleri ile hür insanların büyük, güçlü ve saygın ülkesi yaşamak için gerekli olan ve toplum tarafından ifade ve talep edilen değişimleri; milli birliğin demokrasiyle pekiştirildiği bir sosyal iklim içerisinde, bütün kurum ve düzenlemeleri ile hayata geçirmek Büyük Değişim Partisi'nin hedefidir.

BÖLÜM 4 İÇ POLİTİK HEDEFLER

Büyük Değişim Partisi'nin iç politik hedefleri şunlardır:

- A) Siyasal yeniden yapılanma
- B) Ordunun yeniden yapılanması ve modernizasyonu
- C) Demokratikleşme
- D) Milli bütünlüğün pekiştirilmesi

A-SİYASAL YENİDEN YAPILANMA ANAYASA

15) Anayasa, devletin ve hukukun temel ilkelerinin belirlendiği ve temel haklarla hürriyetlerin teminat altına alındığı ve toplumun devlete karşı korunduğu hukuksal bir belgedir.

Anayasa, asil işlevlerini icra etmek üzere, yazılma, müzakere, oylama safhaları da dahil, üzerinde sivil bir mutabakat sağlanarak oluşturulmalı; vatandaşlar için bir yükümlülükler ve görevler belgesi olmak yerine, haklar ve hürriyetler manzumesi mahiyetinde kısa bir anayasa haline getirilmelidir.

YÜRÜTME

16) Geleceğin Türkiye'sini hazırlamada en büyük görev ve sorumluluk yürütmeye düşmektedir. Yürütmenin on azlayacağı bu ağır görevi yerine getirebilmesi için güçlü olması ve hızlı karar alarak uygulayabilmesi gerekir. Ancak bu güçlü ve hızlı yürütmenin tesisi, demokrasiyi zedeleyecek usullerle sağlanmamalıdır. Bu amaçla cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar kurulu ve parlamentonun tam bir ahenk içinde çalışmaları elzemdir. Bunu temin için anayasada cumhurbaşkanı ile hükümet arasındaki yetki ve görev bölüşümünün tarafların siyasal ve sosyal sorumlulukları ve demokrasinin prensipleri kıstas alınarak yeniden yapılması gerekir.

PARLAMENTO

17-) Toplumun siyasal taleplerini yasalara dönüştüren ve yürütmeyi siyasal olarak denetle-

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

yen bir kurum olarak parlamento, demokratik sistemin en temel öğelerinden biridir. Bu işlevlerin tam yerine gelebilmesi için, yürütmenin icraatları konusunda parlamenterler tam olarak bilgilendirilmeli ve bunun önündeki mevzuat engelleri kaldırılmalıdır. Parlamentosunun temsil yeteneğine tam ulaşabilmesi için, bütün siyasal eğilimlerin özgürce örgütlenebildiği ve seçimler yoluyla parlamentoda temsil olunabildiği, yasaksız-barajsız bir seçim sisteminden yanayız.

YARGI

18-) Hukuk devletinin varlık şartlarından biri olan yargı, toplumun mensupları arasında meydana gelebilecek ihtilafların hukuka uygun olarak adil bir şekilde çözülmesi, ve meri kanunların tatbikinde hayati bir öneme sahiptir. Bu önemli işlevleri yerine getirmekle yükümlü olan yargı aynı zamanda kişi hak ve hürriyetlerinin hem devlet, hem de diğer sosyal unsurlar tarafından ihlal edilmemesinin teminatı olmalıdır.

Yargının üzerine düşen bu görevleri yerine getirebilmesi için aşağıda belirtilen hususların biran önce tesisi zorunludur:

- "Gecikmiş adalet adaletsizliktir". Yargının hızlı karar alabilmesini temin için icap eden her türlü altyapısal, yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekir. Bu, yargının etkinliğinin ve yargının adaleti tesis ettiğine dair inancın muhafazasının temel şartlarındandır.
- Yargının adil olmasının ilk şartı, yargıçların kendilerini hiçbir fiili ve vicdani baskı altında hissetmeksizin tamamen hür irade ve vicdanlarıyla karar verebilmeleridir. Bunu temin için yargı bağımsızlığı ve yargıç teminatının tam olarak sağlanması gerekir.
- Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı anayasal olarak tanınmalıdır. Çıkarılan yasaların anayasal anlamda meşruiyetini denetleyen Anayasa Mahkemesi'nin bu görevinin, "seçilmişler" üzerinde bir "atanmışlar" vesayetine dönüşmemesi, Anayasa Mahkemesinin "bürokratik bir organ" olmaktan kurtarılması amacıyla aşağıdaki öneriler tartışmaya açılmalıdır: Anayasa Mahkemesi üyelerinin bir yarısının parlamento tarafından ve tümünün belirli süreler için seçilmesi;
- Danıştay, Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi'nin tek bir Yüksek Mahkeme çatısı altında birleştirilmesi
- Toplumda adaleti tesis etmekle görevli olan yargının, hem toplumun denetimine tabi olmasını sağlamak hem de toplumla yargı organları arasındaki kopukluğu gidermek amacıyla, yeni yargılama yöntemleri araştırılmalıdır.
- Özel hukuku kamu hukukuna karşı geliştirme yönündeki çabalar artırılmalıdır.

BÜROKRASİNİN KÜÇÜLTÜLMESİ VE ETKİNLEŞTİRİLMESİ

19-) Bürokrasi meşruiyetini, yasalara ve seçilmiş siyasal iktidara bağlılığından alan, bu iktidarın emrindeki bir icra aygıtıdır.

Bürokrasinin küçültülmesi ve etkinleştirilmesi için aşağıdaki politikalar izlenecektir:

- Bürokrasinin çeşitli ünitelerinin birbirinden bağımsız ve/veya özerk, uzman birimler olarak yeniden örgütlenmesi,
- Memurların hayat boyu iş güvencesinin kaldırılması ve memur sendikalarına izin verilmesi; bürokrasinin performansa dayalı bir tarzda yönetilmesi,
- Bürokrasinin onay ve izin merci olmaktan çıkartılıp denetlemekle sınırlandırılması; bilgi edinmede beyan esasının getirilmesi; beyan denetiminin milli veri bankaları kurularak kolaylaştırılması,
- Bürokrasi tarafından denetlenen toplumsal faaliyetlerin kapsamının daraltılması, sivil organizasyonlar tarafından daha etkin yapılabilecek bütün işlerin bürokrasiden sivil organizasyonlara devredilmesi.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

yonlara devredilmesi,

- Kamunun yaptığı alım ve satımların önceden ilan edilerek açık artırma ve indirme usulüyle yapılması,
- Bürokratik denetim yalnız bürokrasiye bağlı denetleme organlarına bırakılmamalı; bunların yanısıra parlamentonun da bürokrasiyi denetlemesi mümkün kılınmalı; bunu temin maksadıyla doğrudan parlamentoya bağlı Sayıştay dışı denetim kurumları da kurulmalı, böylelikle denetleme organları arasında rekabet oluşturulmalıdır. Yasalık denetiminin yanısıra bürokratik etkinlik de denetlenmelidir.

YEREL YÖNETİMLER

20-) Yerel yönetimler gerçek manada etkin vatandaş ortaya çıkararak ve vatandaşlık bilincini oluşturan ilk siyasal-sosyal birimler olarak büyük bir öneme sahiptir. Dolayısıyla "çevrenin kararlarının çevreye bırakılması" ilkesi gereği ve vatandaşların yerel gelişme seferberliğine katılımının temini maksadıyla yerel idareler güçlendirilmelidir. Bunun için:

- Belediyelerin merkezi otoritenin idari vesayetinden çıkarılarak bağımsız kuruluşlara dönüştürülmeleri ve diğer özel kurumlar gibi denetlenmeleri,
- Faaliyetleri için izin alma zorunluluğunun kaldırılması,
- Hem yerel yönetimler üzerinde merkezin mali yoldan baskı kurmasını engellemek ve hem de merkezin mali yükünü hafifletmek , ayrıca yerel yönetimleri iktisadi açıdan güçlendirmek ve rasyonalize etmek için, yerel yönetimlere genel bütçeden verilen payın kaldırılması, bunun yerine kendi bölgelerinde vergi toplama hakkının genişletilmesi; ancak bundan bu mali potansiyelle sahip olmayan yöre belediyelerinin istisna tutulması
- Mahallelerde belediye şubelerinin açılarak konut ruhsatı gibi bazı problemlerin bu düzeyde çözülmesi
- Belediye meclislerinin seçiminde seçim çevrelerinin mahalle düzeyinde belirlenmesi
- Belediyelerin borç-alacak ilişkisinde kamu kuruluşu özelliğinin kaldırılması
- Vatandaşların yerel yönetimlerin kararlarına daha etkin katılımını sağlamak gayesiyle il, ilçe, köy ve mahallelerde vatandaş örgütlenmesine imkân tanınması ve bazı önemli kararlar için referandum uygulamasının getirilmesi,
- Anakent belediyeleri ile ilçe belediyeleri arasındaki koordinasyon sorunlarının çözülmesi,
- İstanbul Anakent Master Planı hazırlanması, gerekmektedir.

Büyük Değişim Partisi, bütün yerel yönetimlerin demokratik katılım, daha geniş bir örgütlenme, yeni mali kaynaklar ve sorumluluklar çerçevesinde yeniden düzenlenmesini amaçlamaktadır.

B-ORDUNUN YENİDEN YAPILANMASI VE MODERNİZASYONU

21-) Ordu meşruiyetini, yasalara ve parlamentoya bağlılığından alan; bu meclisin emrindeki bir güvenlik aygıtıdır.

Bu nedenle:

- Askeri İç Hizmet Kanunu bu prensiplere uygun bir şekilde yeniden düzenlenmelidir.
- Parlamentoca vazifeye çağırılması dışında ordunun iç güvenlikle ilgili bir işlevi olmamalı; jandarma teşkilatının mülki amire bağlı olarak çalışması sağlanmalıdır.
- Ordunun asli işlevi olan dış tehditlere karşı ülke güvenliğini koruma işlevini çağın şartlarına uygun ve başarılı bir biçimde ifa edebilmesi için, genel bir askeri modernizasyon programı başlatılmalı; ordu küçültülerek modern silahlarla donatılmalı; çevik ve vurucu, hareket ve ateş gücü yüksek bir yapıya kavuşturulmalıdır.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

C- DEMOKRATİKLEŞME

22-) Demokrasi sadece bir siyasi rejim değil, aynı zamanda bir hayat tarzıdır. Bu nedenle Büyük Değişim Partisi sosyal hayatın bütün öğeleriyle demokratikleşmesinin gereğine inanmaktadır. Bunu temin maksadıyla:

- Düşünme, düşündüğünü ifade etme, ve düşündüğü gibi yaşama üzerindeki bütün yasakların, bu hürriyeti kullanma araçları olan basın, yayın, iletişim organları üzerindeki kısıtlayıcı kural ve uygulamaların kaldırılması; basın, yayın, iletişim kuruluşlarının denetiminin oto-kontrol mekanizmalarına devredilmesi
- Herkese, her inanç ve felsefeye özgürce örgütlenme ve bu örgütlerin daha önce belirtilen anlamda meşru siyasi ve sosyal faaliyet hakkının tanınması.
- Kadınlara karşı devletçe uygulanan her türlü fiili ve hukuki ayrımcılığın kaldırılması,
- Çocukların, ailelerinden gelenler de dahil, her türlü hak ihlaline karşı korunması,
- Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nun demokratik ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi ve Terörle Mücadele Kanunu ile "siyasi suç" kavramının kaldırılıp yerine "adi suç" ve "adi organize suç" kavramlarının uygulanması, DGM'lerin kaldırılması
- Seçim sisteminin, bütün siyasi eğilimlerin seçimler yoluyla parlamentoda temsil hakkına kavuştuğu, yasaksız-barajsız demokratik bir yapıya dönüştürülmesi.

D-MİLLİ BÜTÜNLEŞME: HÜRRİYETÇİ BİRLİK POLİTİKAMIZ

23-) Büyük Değişim Partisi, milletimiz için, hem büyük gelişme potansiyellerini, hem de hayatı tehlike ve tehditleri içeren, bugünkü tarihsel konjonktür içerisinde, milli bütünleşmenin yenilenme ve pekişmesi ile milli birliğin güçlendirilmesini, varoluşunu anlamlandıran temel görevlerinden biri addeder.

Bundan hareketle milli birliğin güçlendirilmesi ile ilgili politikalar aşağıdaki hedeflere yönelik olmalıdır:

- Hür, adil ve barışçıl bir hayat iklimi sağlamak ve bu iklimde ortak bir tarih, kader ve yarın fikrini bilinçlerde daima canlı tutmak,
  - Gönüllü olarak ve benimseyerek birarada yaşama ve birbirini tamamlayarak hep beraber güçlenme iradesinin gündelik ilişkilerde sürekli tezahür etmesini sağlamak,
  - Farklılık ve çeşitlilikleri zenginlik kabul ederek herbirinin değerini tanımak ve haklarını teslim etmek,
  - Bununla birlikte toplumu meydana getiren unsurların gururla benimseyebilecekleri bir üst ortak kimlik bilinci oluşturmak,
  - Devlet yapı ve işleyişini böyle bir sosyal yeniden yapılanmaya uygun hale getirmek.
- Bu hedeflere yönelik olarak aşağıdaki politikaları uygulamayı uygun görüyoruz:
- Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması,
  - Dini, mezhebi, etnik ve kültürel kimliklerin ifade ve yaşanmasındaki kısıtlamaların kaldırılması, devlet müdahalesinden uzak olarak serbestçe gelişmelerine imkan tanınması ve haklarının garanti altına alınması,
  - Tüm organlarıyla çoğulcu, katılımcı, demokratik ve etkin bir hukuk devletinin gerçek anlamda tesis,
  - Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yoluyla halkın yöresel gelişmedeki çabalarının etkinleşmesi ve azamileşmesi.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

BÖLÜM 5 EKONOMİK HEDEFLER VE POLİTİKALAR

24-) Büyük Değişim Partisi milletin temel hedeflerinin gerçekleştirilmesinin , milli gücümüzün azamileştirilmesindeki başarıya bağlı olduğunun bilinci ile ekonomik politikaların bütüncül amacını, rekabet gücümüzün liberal piyasa ekonomisi içerisinde sürekli ve hızlı olarak artırılması, şeklinde tanımlar.

Ekonomik Politika İlkelerimiz:

a-) Devlet iktisadi sahada vatandaşlarının karşısına rakip olarak çıkmamalıdır.

b-) Sunun ötesinde devlet ekonomik hayatın gelişiminde piyasaya özgü doğal yönelimleri zorlayıcı olmamalıdır.

Global ekonomiye entegre olmuş rekabetçi bir ülke ekonomisi yaratabilmek için devlet şu temel alanlarda gerekli değişimleri gerçekleştirmek zorundadır.

- 1) Devletin ekonomik hayattaki cesametinin küçültülerek rolünün etkinleştirilmesi
- 2) İnsan kaynaklarının geliştirilmesi
- 3) Teknolojik altyapının geliştirilmesi
- 4) İş yaratma ortamının geliştirilmesi, girişimciliğin desteklenmesi

1) Devletin Ekonomik Hayattaki Cesametinin Küçültülerek Rolünün Etkinleştirilmesi:

a) Özelleştirme: Özelleştirme balıbaşına bir amaç değeri; iktisadi etkinliğin ve rekabet gücünün artırılması için bir araçtır. Bu sebeple bütün KİT'lerin, kamu banka ve sigorta şirketlerinin ve devlet arazilerinin süratle satılarak özelleştirilmesi gerekir. Bu özelleştirme programında kurumların kârlılığı dikkate alınmayacak; ancak özelleştirmelerin ekonomik ve sosyal dengeyi sarsmamasına ve uygulamadan etkilenen çalışanları zarara uğratmayacak biçimde yapılmasına özen gösterilecektir.

b) Sübvansiyonlar, teşvikler ve fonlar: Sübvansiyonlar genel ilke olarak derhal kaldırılacaktır. Ancak tarımda destekleme alımları şeklindeki sübvansiyonlar, genel sosyo-ekonomik dengeler dikkate alınarak bir plana bağlanacak ve orta vadeye yayılacaktır. Bunun nedeni özelleştirmeler yoluyla pahalılaşacak tarım girdilerine karşı köylüye bir müddet daha koruma sağlayarak kendi iktisadi rasyonalitesini kurmasını kolaylaştırmaktır.

Teşvik politikasının temel amacı rekabet edebilir bir yapı içinde döviz kazandıran faaliyetlerin ve yatırımların artırılması, sanayiye dünya fiyatlarından girdi sağlanması ve bölgeler arası dengesizliğin azaltılmasıdır. Teşvikler daha çok vergi indirimleri ve muafiyetleri yönüyle uygulanmalıdır. Vergi indirim ve muafiyetleri dışındaki teşviiklere belirli bir zaman sınırı konacak; öte yandan vergi indirimlerinden yararlanma toplam ihracat içindeki paya paralel olarak artırılabilecektir.

Fonlar kaldırılacak, fona tabii kalemler vergi bağlamında ele alınarak yeniden düzenlenecek ve genel bütçeye dahil edilecektir.

c) Makroekonomik istikrarın sağlanması: Büyük Değişim Partisi, istikrarlı bir ekonomik rekabet ortamının tesisini devletin ekonomideki temel görevlerinden biri addeder. Bu çerçevede makroekonomik istikrarın etkin bir şekilde tesisini için aşağıdaki politikaların uygulanması gerekli görülmektedir:

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

Milli Gelir ve Büyüme Politikası Hedefleri:

- Türkiye'deki yüksek nüfus artışı ve yüksek bağımlılık oranına rağmen net kişisel refah artışı sağlayacak hızlı ve istikrarlı büyüme
- Büyüme serbest rekabet ortamındaki dinamik bir özel sektörle sağlama ve özel sektör rekabet gücünü, ülke ekonomisinin dünyaya entegrasyonunu ilerleterek artırma
- Öte yandan dünya ekonomisine başarılı bir entegrasyon ülke ekonomisinin rekabet gücüne bağlıdır. Bu nedenle diğer gelişmiş ülkelerle birlikte yeni sanayilere yönelme
- İhracata dönük sanayii geliştirme ve ihracatın GSMH içindeki oranını artırma
- Sanayi ucuz ve aracısız hammadde bulması için hammadde borsaları; "köyünün çiftçiye dönüşmesi" amacıyla tarımsal ürün borsaları kurulacak; böylece tarım sektörünün iktisadi rasyonalliteye erişmesinin zemini hazırlanacaktır.

Enflasyonla Mücadele Politikaları:

- Enflasyonun düşürülebilmesi için
- Üretimin artırılması, maliyet artışlarının kontrolü, verimliliğin artırılması,
- Vergi gelirlerinin artırılması, para ve maliye politikalarının birbirleriyle daha uyumlu olarak uygulanması,
- Özelleştirmenin hızlandırılması, kamu harcamalarının kontrol edilmesi ve giderek lüzumsuz harcamalardan vazgeçilmesi,
- Devletçe, halka güven veren şeffaf ve katılımcı politikalar aracılığıyla enflasyonist beklentilerin kırılması, gerektiğine inanmaktayız.

Yatırım ve Tasarruf Dengesi Politikaları:

- Yatırımların GSMH içindeki payının istikrarlı bir şekilde artırılması, toplam yatırımların içinde özel sektör payının sürekli yüksaltılması ve yatırımların dış talebi olan ürünlerin üretimine yönelmesi önündeki engellerin kaldırılması,
- Öte yandan tasarrufların artırılabilmesi ve etkin bir şekilde kullanıma sunulabilmesi için para ve sermaye piyasaları aracılığı ile uygun bir ortamın tesis edilmesi,
- Kredi ve sermaye piyasasında rekabet ortamını geliştirmek, sermaye piyasasını uzun vadeli fon teminine elverişli bir yapıya kavuşturmak,
- Yurt dışından sermaye temini ve yabancı sermayenin Türkiye'ye gelişini artırmak üzere teknik ve beşeri altyapının geliştirilmesinin yanısıra ilgili mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılması, çeşitli ülkelerle ikili ve çoklu anlaşmalara gidilmesi ve yatırım imkanlarının yurt dışında etkin bir şekilde tanıtılması için gerekli çalışmaların yapılması.

Dış Ekonomik İlişkiler ve Ödemeler Dengesinin Sağlanması:

- Dış ticaret rejimimiz ekonomide verimliliğin artırılması ve tüketicilerin korunması ilkelere gözetilerek serbestleştirilmeye devam ettirilecektir. Ayrıca, milletlerarası ticaretteki payımızın artırılması, ürün ve pazar çeşitlenmesi de hedeflenecektir.
- İthalat yoluyla haksız rekabetin engellenmesi ve ihracatın teşvik edilmesinde milletlerarası kuruluşlarla olan ilişkiler dikkate alınacaktır.
- Döviz kurunun piyasa şartları içinde değerlendirilmesi esas alınacak ve Türk parasının konvertibilitesi önündeki bütün engeller kaldırılacaktır.
- Yabancı ülkelerde yatırım yapacak girişimcilerin dünya piyasalarında daha fazla rekabet gücü elde edebilmeleri için gerekli teşvik ve düzenlemeler yapılacaktır.
- Dış borçların giderek azaltılması ve orta-uzun vadeli bir dış borç yapısına yönelmesi ha-

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

deflenecektir.

-Balkanlar, Orta Asya ve Kafkaslar gibi bölgelerle ekonomik işbirliği şartları araştırılıp geliştirilecektir.

Para Politikaları:

-Döviz ve para piyasalarına mümkün olduğu ölçüde devletin müdahale etmemesi; döviz kurları ve faizlerin serbest piyasa şartlarında oluşmasının temini esastır.

-Bankacılık sektöründe mevduat ve kredi faizleri arasındaki farkın azaltılması için vergi, resim ve fonların gözden geçirilerek rekabet ortamının geliştirilmesi yoluyla bankaların daha etkin çalışmalarının temini hedeflenmektedir.

-Mali sisteme ilgi ve güveni artırmak amacıyla kamuoyuna mali araç ve kurumların getiri ve risk durumları hakkında bilgi sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir.

-Sigortacılık sektöründe milletlerarası pazarlara açılmak için gerekli şartların oluşturulması ve rekabetçi ortamın tesisi öngörülmektedir.

-Sermaye piyasasında rekabeti artıracak şekilde aracı kuruluşların sayısının artırılması; sermaye piyasasının arz yönünden gelişmesi ve mülkiyetin tabana yayılması için hem özelleştirmeye hız verilmesi hem de bu piyasanın içerdiği araç ve teknikler yönünden zenginleştirilmesi yönünde gerekli teşvikler sağlanacaktır.

Maliye Politikaları:

-Denk bütçe ve kamu borçlanma ihtiyacının azaltılması esastır. Bu amaçla öncelikli olarak kamu harcamalarının kontrol altına alınmasına yönelinecektir.

-Yaygın, adil ve uygulamada basitliği esas alan bir vergi reformu gerçekleştirilecek; vergi denetimi mutlaka etkin olarak sağlanacaktır. Bu amaçla alınan vergilerin sayısında azaltmaya gidilecek; KDV, kurumlar ve gelir vergilerinde tek ve sabit oran belirlenecektir.

Adil Gelir Bölüşümü:

-Gelir bölüşümündeki adaletsizliğin önlenmesinde uzun vadeli ve istikrarlı verimlilik artışı esastır.

-Enflasyonun engellenmesi suretiyle mevcut gelir dağılımının daha da bozulmasını önlemek.

-Sendikacılığa getirilen kısıtların kaldırılması, asgari ücretlerin tüketici fiyat endeksine göre tesbiti ve asgari ücretin vergi dışı bırakılması suretiyle ücretlilerin milli gelirden aldıkları payı yükseltmek.

-Menkul kıymetler borsasının etkinleşmesi ve yaygınlaşmasını teşvik ederek daha geniş kesimlerin şirket karlarından istifadesinin temini.

Bölgelerarası Kalkınmışlık Farklarının Giderilmesi:

-Kalkınmada öncelikli yörelere vergi indirimi ve muafiyetler şeklinde teşvikler uygulanması,

-Mevduat kolaylıkları sağlanması,

-Sınır ticaretine kolaylıklar sağlanması,

-Yap-işlet-davret modeline göre bu bölgelerin altyapı eksikliklerinin devletçe süratle giderilmesi, yeni metropollerin kurulması, tek bir sanayi koluna dayalı (monostrüktür) üretim yapısını çözümecek tedbirlerin alınması

2-İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi:

İnsan kaynaklarımız eğitim politikalarımızda belirlenen esaslara göre geliştirilecektir.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

3-Teknolojik Altyapının Geliştirilmesi:

Teknolojik altyapımız bilim ve teknoloji politikalarımızda belirlenen esaslara göre geliştirilecektir.

4-İş Yaratma Ortamının Geliştirilmesi ve Girişimciliğin Desteklenmesi:

-Küçük ve orta ölçekli işletmeleri teşvik maksadıyla bu işletmeleri kurmaya yönelik yatırımlar için belirli sürelerle vergi indirim ve muafiyetlerinin sağlanması
-Zincir (franchise) sisteminin ve kuluçka şirketlerinin (incubator company) vergi-gümrük indirimleri ve mevzuat kolaylıklarıyla teşviki; bu tür işletmelere kredi veren bankalara bu işlemleri için vergi indirimleri ve muafiyetleri uygulanması

BÖLÜM 6

SOSYAL POLİTİKA

25-) Büyük Değişim Partisi "millî gücün azamileştirilmesi" hedefine uygun olarak "sosyal devlet" ilkesi altında devletin himayeciliğine aılmış ve sosyal risklere karşı direnç yeteneğini kaybetmiş bir toplum yerine; maruz kaldığı tehlikeleri bertaraf edebilme gücüne sahip bir "kendi kendini koruyan toplum" hedeflemektedir. Bu, toplumun devlet vesayetinden kurtulup , özgürleşmesinin temel şartlarından biridir.

Bu temel ilke doğrultusunda Büyük Değişim Partisi, sosyal hayatın her sahasında faaliyet gösterecek ve sosyal dayanışma ve işbirliğini sağlayacak sivil organizasyonlardan oluşan bir "ÜÇÜNCÜ SEKTÖR"ün teşvikinin gerekliliğine inanmaktadır. Bu kapsamda, üçüncü sektör kuruluşlarının şu alanlarda faaliyet göstermeleri için yasal imkanlar ve teşvikler sağlanacaktır:

- Sosyal politikanın en önemli araçlarından biri olan ve genellikle daha dar gruplar tarafından (sendikalar, kooperatifler) uygulanan "kendi kendine yardım" mekanizmasını toplumsallaştırması (tüketicinin korunması, yardım sandıkları, kredi sandıkları),
- Eğitim faaliyetleri: İlkokullardan başlayarak üniversitelere varıncaya kadar tüm seviyelerde öğretim kurumlarının kurulması ve işletilmesi, yahut varolan öğretim kurumlarının desteklenmesi veya öğretim sürecinde olan öğrencilere burs imkânlarının sağlanması,
- Sağlık faaliyetleri: Her seviyede sağlık kuruluşunun kurulması, işletilmesi, varolan sağlık kuruluşlarının desteklenmesi, yoksulların tedavi giderlerine katkıda bulunulması,sağlıkla ilgili bilimsel araştırmalar yapan kurumların desteklenmesi,
- Altyapıdan mahrum veya geri kalmış bölgelerin kalkındırılması için yerel yönetimlerle birlikte veya müstakil imar faaliyetlerine girmeleri,
- Büyük çaplı sosyal mobilitenin (sosyalizm) yaşandığı bölgelerde, özellikle kentlere yeni gelmiş insanların uyumunun kolaylaştırılması ve ihtiyaçlarının karşılanmasında kolaylık sağlanması maksadıyla danışmanlık ve rehabilitasyon hizmetlerinin verilmesi,
- Kentlerde suç ve diğer sosyal degradasyonun önlenmesi maksadıyla kültürel ve ahlaki değerlerin muhafazası ve korunmasına dair faaliyetlerin yürütülmesi,
- Çevrenin korunması ve geliştirilmesi için kurumlar kurma, kamuoyunu bilinçlendirme ve çevreyi kirletenler üzerinde bir sosyal baskı oluşturma işlevinin yerine getirilmesi ,
- Kaza, yangın ve doğal afet gibi tehlikelere uğrayanlara maddî yardım yapılması ve bu tür faaliyetlerde görev alabilecek gönüllü kadroların teşkili.

Bu kuruluşlar tarafından yerine getirilemeyen sosyal hizmetlerin yürütülmesi, kaçınılmaz olarak bir devlet görevidir. Ama, verimliliği artırmak maksadıyla, Büyük Değişim Partisi bu hizmetlerin bizzat devlet tarafından sunulması yerine, sivil kuruluşlara ihale edilmesini bir

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

politika olarak kabul eder.

SOSYAL GÜVENLİK VE SAĞLIK

26-) İnsanların yarınlarına dair umutlar taşıyabilmesi, onların muhtemel risklere karşı güvence altına alınmış olmalarını gerektirir. Bu nedenle Büyük Değişim Partisi'ne göre, sosyal güvenlik bir insan hakkıdır ve bu hak her fert ve riski kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Dolayısıyla sosyal güvenlik tedbirleri sağlık, emeklilik ve işsizlik riskleri yanında, korunmaya muhtaç kişileri de kapsayıcı olmalıdır. Ama bu görev bir devlet işlevi olarak resmi organlar eliyle değil, devletin koordinatörlüğünde, özel sektör ve üçüncü sektör tarafından yürütülmelidir. Bu ilkeler doğrultusunda Büyük Değişim Partisi'nin sosyal güvenlik ve sağlıkla ilgili hedefleri şunlardır:

- Devlet ve SSK elindeki sağlık kuruluşlarının özel sektör ve üçüncü sektöre devri, Emekli Sandığı ve SSK'nın sağlık sigortası işlevinden arındırılması,
- Devletin koordinatörlüğünde, özel sektör ve üçüncü sektör eliyle yürütülecek bir genel sağlık sigortasına sağlık hizmetlerindeki özelleştirme ile birlikte geçilmesi,
- Emeklilik sigortası yapan kuruluşların özelleştirilmesi,
- İşçi ve işveren taraflarının finansal katkısıyla ve özel sektör kuruluşları eliyle yürütülecek bir işsizlik sigortasına geçilmesi,
- Yaşlı-dul kadınlar, korunmaya muhtaç çocuklar ve özürliülere yardım amacıyla, devlet ve toplumun ortak katkısıyla kurulacak üçüncü sektör kuruluşlarının teşkili.

Bu uygulamalar tam olarak hayata geçirilinceye kadar sosyal güvenlik hizmetlerin yürütülmesi, kaçınılmaz olarak bir devlet görevidir.

Bedensel ve ruhsal sağlığa ilişkin her türlü hizmet ve imkanın, bireyin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda, eşit ve adil şartlarda, en ileri teknik ve yöntemlerle, devletin denetimi, koruyuculuğu ve güvencesi altında bütün vatandaşlara ulaştırılması Büyük Değişim Partisi'nin ana amaçlarından biridir. Bu amaca ulaşmak için Büyük Değişim Partisi önceliği koruyucu sağlık hizmetlerine verir.

BÖLÜM 7 DIŞ POLİTİKA

27-) Büyük Değişim Partisi;

- Milletlerarası hukuka bağlı ve saygılı, ahde vefayı önemseyen bir çerçeve içinde etkin ve önceden tasarlanmış,
- İlkeleri adalet, siyasal eşitlik, karşılıklılık ve milli menfaatlerin gözetimi olan,
- Türkiye'nin bölgesinde etkin devlet olduğu ufkuyla yürütülen,
- Bütün insanlığın olduğu kadar İslam dünyasının kendine özgü meseleleriyle de yakından ilgilenmeyi temel esas kabul eden,
- Ülkenin yeni dış politikaları oluşturmasında geniş bir tartışma ortamını esas alan ve bir dış politika oluşturmayı milletin temel hak ve görevi sayan,
- Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın bütün hak ve hürmetlerini yaşadıkları ülkenin vatandaşları ve kendi vatandaşlarımızdan ayırd atmayacak biçimde korunmasını ve savunmasını esas alan bir anlayışı benimser.

Bu ilkeler doğrultusunda Büyük Değişim Partisi aşağıdaki dış politik hedeflere varmayı amaçlar:

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

- Milletin, çağın stratejik değerlerine hakim olma amacını seçmiş, onurlu ve bağımsız bir dış politikanın oluşturulması,
- Türkiye'nin bölgesinde ve İslam aleminde model bir ülke ve kültürel bir merkez olması,
- Doğu-Batı ve Kuzey-Güney yönünde pasif bir köprüden çok aktif bir kapı olması; dolayısıyla Türkiye'nin bölgesinde yalnız jeostratejik değil, aynı zamanda ekonomik açıdan da stratejik bir konuma gelmesi,
- Geçmiş dış politik sorunlardan Türkiye'yi gelecekte de rahatsız edebilecek olanlarının mümkün olduğunca enerjik bir program dahilinde hızla tasfiyesi,
- Dünyada yaşanan değişimler Türkiye'nin somut dış politika tercihleri yapmasını gerektirecektir. Bu değişimi yakından izleyen ve kollayan bir dış politika oluşturulması,
- Değişen dünya ve bölgesel değişimle uyum sağlayacak bu dış politikamın önceden etrafıca düşünülmüş ve iyice tasarlanmış etkin bir dış politika olması,
- Unutulmaması gereken bir nokta da Dışişleri Bakanlığının milli menfaatin gereği olan her şeyle uluslararası planda ilgilenmesi gerektiğidir.

Bu hedefler için aşağıdaki dış politik mekanizmalar öngörülür:

- Dış politikada avantaj sağlayıcı ve dış politik manevra alanını geliştirici araçları artırmak,
- Dış politikada en fazla müsaadeye mazhar ülkeler ve milletler kavramını etkin biçimde işletmek. Bunun anlamı yeni bir kapitülasyonlar siyaseti değildir. Bazı ülkeler ve milletlerle, daha geniş ve sıcak kültürel, siyasi, iktisadi ve askeri ilişkiler geliştirerek Türkiye etrafında bir paklar kuşağı oluşturmaktır.
- Geniş kapsamlı ve uzun vadeli anlaşmalardan mümkün olduğunca kaçınmak. Bunun anlamı Türkiye'nin ahde vefa tavrını ve güvenilir dost imajını sarsınak değildir; milletlerarası dengelerin çok hızla değiştiği bir dünyada geniş kapsamlı ve uzun vadeli anlaşmalara girmemek rasyonel bir dış politika gereğidir. Türkiye'nin dış politikada bazı dostlarınca beklenmedik fedakarlık ve tavizlere zorlanmasına karşı bir açık kapı oluşturmaktır. Dostlarımız dost kaldığı sürece Türkiye dostluklarına sonsuza dek sadık kalacaktır.

BÖLÜM 8

BİLİM VE TEKNOLOJİ

28-) Büyük Değişim Partisi modern rekabetçi ekonomide ileri teknolojinin gerekliliğine ve bu anlamda Türkiye'de teknolojik yenilenmenin gerçekleştirilmesinin zorunluluğuna inanır. Bu süreçte bilimin kısa ve orta vadedeki amacı teknoloji yoluyla ekonomiye kaynak üretmek olmalıdır.

Öte yandan bilim ve teknoloji devlet politikalarıyla düzenlenemeyecek kadar hızlı değişen ve gelişen bir alandır. Bilimsel gelişme ve teknolojik yenilenmenin bizzat devlet eliyle yürütülmesi piyasa yerine devletçi ekonomiyi geçirmek gibi etkinliği bozar.

Bu ilkelere hareketle Büyük Değişim Partisi bilim ve teknoloji konusunda aşağıdaki politikaların izlenmesini doğru bulur:

- 1-Ülkede bilimsel ve teknolojik gelişmeyi koordine edici olmak üzere, devlet, özel sektör ve üniversite temsilcilerinden oluşan danışma nitelikli bir "yüksek bilim ve teknoloji konseyinin" oluşturulması gereklidir. TÜBİTAK bu konseyin yönetimi altında yeniden örgütlenmelidir. Bu konseyin işlevleri şunlardır:
  - Ülkenin teknolojik çöplüğe dönüşmesini engellemek ve devletin bilim ve teknolojiye destek politikalarını oluşturmak maksadıyla danışmanlık hizmeti
  - Üniversite-sanayi-devlet işbirliğinde ortak Ar-Ge projeleri hazırlama ve uygulama

2-TSE'nin yanısıra teknolojik standartları belirleme ve teknolojinin insan sağlığına zarar

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

açısından kontrolü mesleki kuruluşlara da (advisory boards) bırakılmalıdır.

3-Devlet, şirketlerin teknoloji ithalatı ve Ar-Ge faaliyetlerini vergi indirimleri ve mevzuat kolaylıkları ile teşvik etmekle yetinmelidir.

4-Bir patent bürosu kurulmalıdır.

5-Teknolojik önceliklerimiz şunlar olmalıdır:

a) Nükleer teknoloji ve alternatif enerjiler:

Türkiye'nin sınırlı hidroelektrik potansiyeli ve fosil enerji kaynakları (petrol, kömür) nedeniyle, bir kuşak sonra enerji açısından bağımlı hale gelmemesi için hızla yeni nükleer teknolojiden yararlanma yoluna gidilmelidir. Enerjinin yanısıra, nükleer teknolojinin işlevsel olacağı diğer barışçı alanlar da göz önünde tutulmalı; bu teknolojinin transferinin yanısıra bu alanda eleman yetiştirilmesi de göz önünde tutulmalıdır.

Ayrıca, enerji ihtiyacımızı karşılamak üzere alternatif enerji kaynakları da geliştirilmelidir. Buna göre:

-Füzyon enerjisi konusunda dünyadaki gelişmeler yakından takip edilmeli,
-Güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, deniz dalgaları, biomass enerjisi, jeotermal enerji gibi çoğu dünyada yaygın olarak kullanılan alternatif, tükenmez, doğal ve temiz enerji kaynaklarına da yönelinmelidir.

b) Telekomünikasyon ve bilgisayar:

İletişim ve bilgisayar alanında en son teknolojilerin yakından takibi bilgi çağıının bir zorunluluğudur. Bu amaçla;

-Uydu ve laser optik haberleşmesi gibi son teknolojilerin transferi
-Türkiye'de bilgi bankaları kurulmasını teşvik
-Bilgisayar donanım ve yazılım ithalatının kolaylaştırılması ve Türkiye'de üretiminin teşvi-ki
-Modern teknolojilerin iletişim altyapımıza hızla uygulanabilmesi için PTT'nin özelleştirilmesi
-İlgili politikaların uygulanmasını koordine edecek bir İletişim Bakanlığının kurulması hedeflenmektedir.

c) Yeni biyolojik teknolojiler:

Günümüzün ve geleceğin lider teknolojilerinden biri olan biyoteknoloji, hem getirdiği imkanlar, hem de araştırma kolaylıkları nedeniyle Türkiye'nin gelişmesine büyük katkılar sunabilir. Bu nedenle;

-Tarım ve hayvancılıkta yüksek verimli türlerin yetiştirilmesi
-Hızlı büyüyen ağaç türleri ile ormanların geliştirilmesi
-Biyokimya sanayinin kurulması
-Biyolojik zirai mücadele araştırma ve uygulamaları devletçe teşvik ve koordine edilmelidir.

d) Ekoloji ve çevre sanayii:

Tabiat zenginliklerimizin ve çevrenin korunması için;
- Sanayinin çevreyi kirliletmeyen teknolojilere yönelmesinin teşviki
- Çevre koruma endüstrisinin teşviki
- Büyük şehirlerde hava kirliliği problemini çözmek için doğal gaz vb. temiz enerji kaynaklarının kullanımını teşvik, özellikle doğal gaz altyapısının kuruluşunda yerel yönetimlere destek sağlanması

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

- Kent atıklarının (çöp, kanalizasyon) biyomass teknolojisi ile enerji üretiminde kullanılmasının teşviki hedeflenmektedir.

e) Havacılık, uzay ve savaş sanayii:

Milli güvenliği sağlamak işlevi nedeniyle stratejik bir sektör olan havacılık, uzay ve savaş sanayinin geliştirilmesinde iktisadi kaygılar dikkate alınmaz; devlet bu sanayiın gelişiminde hiçbir fedakarlıktan kaçınmamalıdır. Bu amaçla;

- Özel sektörün bu alana girmesi için gerekli mevzuat düzenlemeleri ve ekonomik teşvikler sağlanmalı; gerekirse devlet bu sanayilerin gelişiminde öncülük etmelidir.

- Yüksek teknolojiye dayalı silah sistemlerinin Türkiye'de üretimi; özellikle de askeri hava ve uzay teknolojisi konusunda çalışmalar başlatılmalıdır.

BÖLÜM 9

EĞİTİM POLİTİKALARI

29-) Eğitimin amacı, milli gücü azamileştirecek tarzda toplumu şekillendirmek ve ülkenin sosyal, ekonomik ve politik hedeflerini gerçekleştirebilecek insan kaynaklarının teşkili olmalıdır. Bu nedenle, devlet, özel sektör, üniversiteler, özel okullar, meslek kuruluşları, öğrenci temsilcileri ve öğrenci ailelerinin katılımıyla bir "daimi eğitim konseyi" oluşturulmalı; bu konsey tavsiye nitelikli kararlarıyla ilk, orta ve yüksek öğrenimi koordine etmelidir.

Büyük Değişim Partisi, bunu temin maksadıyla eğitimin şu şekilde yeniden düzenlenmesinin gerektiğine inanır:

a-Eğitim, yeni nesillere ideoloji aktarmanın bir aracı olmamalı; çocuğun aileden aldığı değerler ve ahlaka saygılı olmalıdır. Öte yandan eğitim genç nesillere bazı karakter tarzlarını da kazandırmalıdır. Bu gayeyle eğitim;

-Çocuğun kişiliğini ezici ve itaate zorlayıcı olmaktan çok; çocukta bireysel inisiyatifi geliştirici,

-Zorluklar karşısında azimle mücadeleyi teşvik edici,

-Medeni cesaretini geliştirerek, gerekirse herkese karşı kendi doğrularını savunmaktan çekinmemesini temin edici,

-Sorgulayıcı ve araştırmacı bir zihniyete sahip olmasını sağlayıcı,

-Hürriyetin sorumluluk getirdiği idrakini yeni nesillere kazandırıcı, olmalıdır.

b-Öğrenci geri kaldığı konularda değil, ileri gittiklerinde daha çok çalışmaya teşvik edilmelidir. Bu amaçla, eğitim süreci içinde, öğrencinin yetenekleri doğrultusunda mesleğe yöneltilme temel bir ilke olmalı; bunun temini için de zorunlu dersler mümkün olduğunca azaltılarak, seçmeli ders sistemine geçilmelidir. Diploma yeteneğin önüne dikilen bir engel olmamalı; eğitimde diploma sistemine son verilmeli, sertifika sistemine geçilmelidir.

c-Eğitim sistemi açık sistem olmalıdır.

-Öğrenimi ileri düzeydekilerle böyle olmayanlar arasına geçilmesi imkansız bir sınır konmamalıdır. Dolayısıyla insanlar yıllar sonra da eğitimlerine geri dönebilmek ya da yeniden başlayabilmek imkanına sahip olmalıdırlar.

-Eğitim okulun bitmesiyle bitmez; hayat boyu devam eder. Eğitimin politikasının hedefi "devamlı eğitim"dir. Bu nedenle okullarla sınırlı olmayan, iş yerlerinin de katıldığı, mesleğe yöneltilme, mesleki eğitim ve meslek içi eğitimin başlatılması ve bununla ilgili eğitimin sistemlerinin geliştirilmesi gereklidir.

-Yaygın eğitim kurumları her isteyene hizmet verebilecek hale getirilmelidir.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

d-Eğitimde adem-i merkeziyetçilik temin edilmeli; eğitime özel ve üçüncü sektörün daha yaygın şekilde girmesi teşvik edilmelidir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının eğitim kurumlarını denetlemesi mümkün kılınmalıdır.

-Eğitimde özel okullar için öğrenciye devlet bursu verilmesi: Özel okullarda okuyan her öğrenci devlet eğitiminin üzerinden kalkmış "bir öğrencilik yük" sayılır. Dolayısıyla devletin yaptığı eğitim harcamalarından bu bir öğrenciye düşen hisse ona burs olarak verilebilir ve bu bütçede ek giderlere yol açmaz. -İleri düzeydeki eğitim için yapılan masrafların daha sonra ücretlerden kesilmesi: Bankalar, vergi indirimleri yoluyla eğitim kredisi vermeye teşvik edilmeli; verdikleri krediler için bir sigorta sistemi getirilmelidir. Ancak eğitim kredileri çok uzun vadeli olduğundan, devlet, bankalara uzun vadeli borç vererek de onları teşvik etmemelidir.

-Belirli yasal şartları haiz bütün kurum ve kuruluşlara üniversite açma hakkı tanınmalı; üniversitelerin tek tek kanunla kurulması uygulanması terk edilmelidir.

-YÖK'ün bağıyıcılığı devlet üniversiteleriyie sınırlı tutularak işlevleri yeniden düzenlenecektir; özel üniversiteler için bilimsel danışma kurulları oluşturulması teşvik edilecektir.

e-Diğer:

-Yaygın bir kütüphane sisteminin özel ve üçüncü sektörde kuruluşu teşvik edilmelidir.

-Devlet eliyle eğitimde insan kaynakları planlaması yapılmalıdır.

-Mevcut eğitim teknolojisinin yenilenmesi; eğitimde yüksek teknoloji teşviki sağlanmalıdır.

-Devlet üniversitelerinde öğretim üyesi yetiştirme projeleri ve çeşitli üniversitelerin ihtisas okullarına dönüştürülmesi gerekmektedir.

BÖLÜM 10

KÜLTÜR VE SANAT POLİTİKALARI

30-) Anadoluengin bir kültür ve sanat hazinesidir. Toplumumuz, yüzyıllarca sürmüş bir birlikle kültür ve sanatını oluşturmuş olup; kültür, toplumun tarih sürecinde kolektif olarak ürettiği bir dünya görüşü ve ortak davranış tarzıdır; sanat ise kültürün estetik bir biçim alışdır. Kültür ve sanatını, ancak toplum koruyabilir ve geliştirebilir. Artık milli ve yerel kültürler, evrensel kültürle olan alışverişlerindeki sağlıklılık ölçüsünde var kalabilmektedirler. Bu nedenlerle devlet milli kültürün evrensel kültürle ilişkisini kesici, ilişkiye zorlayıcı ya da kültür üretici olmamalıdır.

Bu nedenle Büyük Değişim Partisi:

-Devletin kültür ve sanattan işveren olarak elini çekmesi taraftandır.

-Kültür ve sanatı korumak ve geliştirmek sivil kuruluşlara bırakılmalı; bu tür kuruluşlara mevzuat kolaylığı yoluyla tam serbestlik ve vergi muafiyetleri yoluyla destek sağlanmalıdır.

-Devlet müzelerinin yanısıra özel müze açma ve özel müze işletmeciliğine izin verilmelidir.

Devletin işlev göreceği alanlar ise:

-Kültür mirasının bakım onarım ve muhafazası, kültür turizminin geliştirilmesi,

-Yurt dışı kültür tanıtımı, ülke imaj ve saygınlığının artırılması ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının kültürel kimliklerinin muhafazası,

-Toplumsal hafıza kayıtlarımız olan eski yazılı külliyatın ve belgelerin derlenmesi, kaydı ve bunlara düzenli arşivler yoluyla toplum hizmetine sunulması,

-Telif haklarını yurtiçinde ve yurtdışında güvence altına alacak düzenlemelerin yapılması,

-Millî Kütüphane'nin herkesin kullanımına açık bir bilgi merkezine dönüşmesi; yurtiçi kütüphanelerin faaliyetlerinin koordine edilmesi; öte yandan yurtdışındaki benzer bilgi merkezleriyle bilgi erişim ağlarının oluşturulmasıdır.

BDP GELİŞTİRİLMİŞ PROGRAM TASLAĞI

BÖLÜM 11

GENÇLİK

31-) Gençlik, gerek Türkiye nüfusu içindeki büyük oranıyla, gerek kendi çağının kazandırdığı dinamizmiyle en değerli kaynağımızdır. Büyük Değişim Partisi, gençliği yalnız dans, müzik ve sporla ilgilenen, çocuklukla erişkinlik arası bir kesim olarak görmek yerine, reşit olan herkesin erişkin olduğunu kabul eder. Dolayısıyla rühdünü kazanmış her genç medeni haklarının yanısıra bütün siyasi haklara da sahip olmalıdır. Ancak haklara sahip olmak, insanlarda sorumluluk duygusunu ve kişiliğin gelişimini temin eder. Bu haklara ve sorumluluk duygusuna sahip gençler sosyal hayatın her alanının içine çekilmeli ve dinamizmlerini toplumnun istifadesine sunma imkanı onlara tanınmalıdır.

6. BDP Kurucu Listesi

- 1- AYDIN MENDERES ----- EV:İRAN CD.55/5
ÇANKAYA/ANKARA
İS:BÜKLÜM SOK.NO:79
KAVAKLIDERE/ANK
TEL EV:4280121
İS:4684807/08
4677772
FAX :4677773
- 2- UMRAN MENDERES ----- EV:İRAN CD.55/5
ÇANKAYA/ANKARA
İS:
TEL EV:4280121
İS:4684807-08
4677772
FAX :4677773
- 3-İLHAN AYTEKİN ----- EV:HOSDERE CD.60/7
Y.AYRANCI/ANK.
İS:BÜKLÜM SK.79
KAVAKLIDERE/ANK.
TEL EV:
İS:4684807-08
4677772
FAX :4677773
- 4-AHMET BİLGE----- EV:DIKMEN CD.
ZEKİREY DUR.167/13
DIKMEN/ANK.
İS:ULYUMLAR SK.26/12
BAKANI İKL AR/ANK.
TEL EV:4828308
İS:4251324
- 5-ÖMER BÖKE----- EV:7.CD.ESER SİT.
Dİ/18 BAHÇELİEVLER
ANKARA
İS:BÜKLÜM SOK.79
KAVAKLIDERE/ANK.
TEL EV:2226702
İS:4684807-08
- 6-GURCAN DOĞRUS----- EV:ORAN YOLU 1PT
CEYKO SİT.NO:8 ORAN/ANK
İS:BÜKLÜM SOK.79
KAVAKLIDERE/ANK.
TEL EV:4903580
İS:4684807/08

7-FETHI ACAR ----- EV:PLATIN SOK.16/11
CANKAYA/ANKARA
IS:BUKLUM SOK.79
KAVAKLIDERE/ANK.
TEL EV:4383764
IS:4684807-08
FAX :4677773

8-H.MURAT UZMAN ----- EV:MESE KÖRÜ SİT.
MENEKSE BLOK NO:23
ESKİŞEHİR YOLU ÜZÜRLÜ
ÖMİTKÖY/ANKARA
IS:BUKLUM SK.79
KAVAKLIDERE/ANK.
TEL EV:2354252
IS:4684807-08

9-YALÇIN AMANVERMEZ ----- EV:PLATIN SK.4/8
CANKAYA/ANKARA
IS:PARİS CD.49-A/6
KAVAKLIDERE/ANK.
TEL EV:4383979
IS:4271007
FAX :4683536

10-CEVAD TOPRAK ----- EV:MESNEVİ SK.30/9
CANKAYA/ANK.
IS:TUNALIHILMI CD.73/7
KAVAKLIDERE/ANK.
TEL EV:4381879
IS:4260922
FAX :

11-ALPASLAN GÖKTAS ----- EV:SEYRANBAĞLARI
HACIYOLU SK.
GÖKTAS APT.NO :41/5 SEYRANBAĞLARI/ANK.
NO:61
SAMPANPAZARI/ANK.
IS:TALATPAŞA BULVARI NO:61
TEL EV:43119960
IS:3117578
3244926
FAX :

12-NAZİM ÇAPRAZ ----- EV:FEVZİ ÇAKMAK CD.NO:43 KARARLIK
ZUNGULDAK
IS:
TEL EV:(463) 25991
IS: 42050
İSKENDERUN (8895)
4848-4949
İSTANBUL (1)
ANKARA (4)2310992

37829
FAX :

13-M.NURI SAHIN----- EV:HARBIYE MAH.NAKIS SK.
39/19 DIKMEN ANK.
IS:SUMER 2 SK.34/11
KIZILAY/ANK.
TEL EV:4806474
IS:2319494
FAX :

14-AYTAC ULGEN ----- EV:1.CD.NO:58/3 B.EVLER
ANKARA
IS:
TEL EV:2132128
IS:

15-EZEL ERVERDI ----- EV:DR ESAT ISIK CD.EREN APT.
30/27 KADIKÖY /ISTANBUL.
IS:PEKHANE CD.GEDIK PASA
CAMI SK.57/1 CEMBERLITAS
ISTANBUL
TEL EV:3383496
IS:5160047
5190421
FAX :

16-OSMAN BOSTAN ----- EV:GENERAL TEVFIK SAGLAM
CAD.75/11 ETLIK/ANK.
IS:ALAYKÖSKÜ CD.ZEYNEP
SULTAN CAMI SK.NO:13
CAGALOGLU/ISTANBUL
TEL EV: (4) 3528024
IS: (1) 5269099
FAX : (1) 5191584

17-ALTAN TAN ----- EV:ORTABAHAR SK.12/13
GÖZTEPE/ISTANBUL
IS:
TEL EV:3573482
IS:
FAX :

18-ATILLA KARAAGACLI OGLU ----- EV:HÖSDERE CD.NO:79-B/1
Y.AYRANCI/ANKARA
IS:SAKARYA CD.ALI NAZMI
ISHANI KAT 6 1/55
KIZILAY/ANKARA
TEL EV:4381825
IS:4340609
FAX :

19-METIN ISIK ----- EV:BUKET SK.71/4
KAVAKLIDERE/ANKARA
IS:BILLUR SK.33/5
KAVAKLIDERE/ANKARA
TEL EV:3574865
IS:4685050
FAX :

20-IBRAHIM SAT ----- EV:SENLIK MAH.BAKLAVACI
SK.NO:44/11 K.ÖREN
ANKARA
IS:BUKLUM SK.NO:79
KAVAKLIDERE/ANKARA
TEL EV:3550355
IS:4684807-08

21-AVNI YAZICIOGLU ----- EV:TEKEL 1.SK.BASAR APT.
B BLOK NO:6 SIVAS
IS:
TEL EV:(47) 214687
IS: 211303
214694
FAX :(47) 238444

22-SUKRU FETTAHOGLU ----- EV:AKCAKOCA MH.DUZ SK.
NO:29 AKCAKOCA/KOCALI
IS:HURRIYET CD.GAKKO
KERVANSARAYI KAT 1 27/28
TEL EV:(21)223053
IS: 211118
218226-220700
FAX : 218823

23-NIZAMETTIN SARIBAS ----- IS:CUMHURİYET CD.SK.NO:1
AYDIN
EV:1.CAD.12.SK.NO:3/16
ELIT APT.BESEVLER/ANK.
TEL EV:(631) 41002
40999
53963
ANKARA İCİN 2237857
FAX :(631)56385

24-ALAADDIN SİSMAN ----- EV:KERESTİCİLER SİTESİ
FATİH CD.NO:10 MERTER
İSTANBUL
IS:İBRAHİM ERK SK.1/7
BAHÇELİEVLER/İSTANBUL
TEL EV:(1)5545660
IS: 6410040
FAX:

25-H.NURAY TURCAN ----- EV:3.DEVLET MH.A2 BLOK NO:7
ORANSITESI/ANKARA
IS:TORDS SK.NO:21/16 SIIHIYE
ANKARA
TEL EV:(4)4902590
IS: 2302782
FAX:

26-FERNAZ BALCIOGLU ----- EV:ASAGIDIKMEN MH.55.SK.11/28
ORANSITESI/ANKARA
IS:
TEL EV:(4) 4900918
IS:
FAX :

27-HUSEYIN KOCABIYIK ----- EV:MURSEL ULUC MH.TURKOP
TURKOP SITELERI B3 BLOK
KAT 1 NO:1 DIKMEN/ANK.
IS:ANT SK.6/3 CANKAYA/ANKARA
TEL EV:
IS: (4) 4676616
FAX:

28-F.SEMRA BARAL ----- EV:SEYDADRETTIN MH.
KELESOGLU SK.18/4
BILGELER APT.KONYA
IS:
TEL EV:(33) 224077
ISTANBUL ICIN (1)5605695
IS:(33) 332500
FAX :

29-ABDÜLSAMED ALAN ----- EV:DIZGI SK.5/5 BASINEVLER K.ÖREN ANK.
IS:
FAX :

30-MAHIR KAYNAK ----- EV:KOVAN SK.NO:23/6
AYDINLIKEVLER/ANKARA
IS:
TEL EV:(4) 3471203

31-H.HAMI TEZKAN ----- IS: 2126853
EV:
IS:
TEL EV:(4) 4361630
IS:
FAX :

32-HÜSEYİN ZAYİFOĞLU ----- EV:
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

33-ALİ BATMAN ----- EV:UMUT MH.SEYRAN SK.
BB/10 KÜÇÜKESAT/ANKARA
IS:AKAY CAD.BANKACI SK.
TEL EV:
IS:(4) 4191510
FAX :

34-CEMAL ERSAN ----- EV:TUNALIHILMI CD.54/9
KAVAKLIDERE/ANKARA
IS:TUNALIHILMI CD.113/1
KAVAKLIDERE/ANKARA
TEL EV:(4) 4251799
IS: 4263345
4260102

35-SAADET UNLUÖZÜ ----- EV:KIRKKONAKLAR MH.53 SK.
17/25 CANKAYA/ANKARA
IS:
TEL EV:(4)4393313
4390607
İSTANBUL İÇİN
(05607252
FAX:

36-SATILMIŞ CENGİZ ----- EV:
IS:ANK CAD.TOPALOĞLU TIC.
TEL EV:(473) 22252
IS: 22039-23055
FAX : 28375

37-İSMET HACISALİHOĞLU ----- EV:KANTARCI RIZA SK.NO:7/15
ERENKÖY/İSTANBUL
IS:ALTINTEPE EMİNALI
PASA CD.NO:12/1
KÜÇÜKYALI/İSTANBUL
TEL EV:(1) 3669710
IS: 3626782
FAX : 3849910

38-A.METIN UNAL ----- EV:FECRIEVCIOGLU SK.SERGI
SITESI B BLOK KAT 2
NO:9 I.LEVENT/1ST.
IS:DARUSSAKADE SK.CAYIRLI
IS MERKEZI ZEMIN KAT.
NO:14 SIRKECI/1STANBUL
TEL EV:(1)
IS: 5264975
FAX:

39-SUKRU UGURLU ----- EV:CINNAH CD.KULOGLU SK.
22/10 CANKAYA/ANKARA
IS:
TEL EV:(4) 4409959
IS: 3422333
FAX : 3422535

40-NECATI BOLUKBASI ----- EV:EGITIM FAK.KARSISI
OGUZHAN KAT 4
ERZURUM
IS:CUMHURİYET CD.1.BAKIR
ISHANI KAT 2 NO:30
ERZURUM
TEL EV:(011)35740
IS: 88807
FAX : 81939

41-MELEK ARAS ----- EV:SIRMAPARALI SK.
KONAKLAR SITESI A2 D5
ALTUNUZADE/1STANBUL
IS:SIVRITAS SK.14/5
MECIDIYEKÖY/1STANBUL
TEL EV:(1)3412060
IS: 2743026
FAX : 2743028

42-MUSTAFA UNAL ----- EV:BARAJ YOLU DÖRTBUCUK
DURAK DIVAN APT.
B BLOK KAT 3 NO:6
ADANA
IS:PINAR ECZ.ABIDINPASA
CD.NO:84/A ADANA
TEL EV:(71) 517553
IS 513802
FAX : 520510

43-ATALAY TUNCER ----- EV:1675.SK.NO:17/3
KARSIYAKA/IZMIR
IS:
TEL EV:(51) 812580
IS:
FAX:

44-ISMET BOZDAG ----- EV:ISTIKLAL CD.POSTACILAR
SK.NO:3/5 .BEYOGLU
ISTANBUL
IS:
TEL EV:(1) 2441480
2496653
IS:
FAX:

45-METE AYSAL ----- EV:KUCUKBAHCE SK.43/6
SISLI/ISTANBUL
IS:TESVIKIYE CD.141
NISANTASI/ISTANBUL
TEL EV:(1) 2474825
IS: 2476909
FAX:

46-ERDEN ORAK ----- EV:KARYAGDI SK.56/3
CANKAYA/ANKARA
IS:
TEL EV:(4) 4816957
IS: 4405662
FAX :

47-SECMEN MEMISOGLU ----- EV:GUL17 SK.29/14
KAVAKLIDERE/ANKARA
IS:SELANIK CD.33/18
KIZILAY/ANKARA
TEL EV:(4) 4273014
IS: 4194654
FAX :

48-SULEYMAN GUNDUZ ----- EV:TIGCILAR DONER
GECIT SK.NO:25
KAT 4 YENICAMI
ADAPAZARI
IS:KAVAKLAR CD.ATAMA
PASAJI KATI 16/18
ADAPAZARI
TEL EV:
IS:
FAX:

49-MUSTAFA CALIK ----- EV:ADAKALE SK.28/11
06442 YENISEHIR
TÜRKIYE GÜNLÜĞÜ
DERGİSİ ANKARA
İS:AYNI ADRES
TEL EV:(4)4316787
İS:

50-ESREF AYDIN ----- EV:ŞELAMİCESME MH.
M.MASHABEY CD.6/7
KADIKÖY/İSTANBUL
İS:
TEL EV:
İS:

51-EKREM BAKI ----- EV:SULTANTEPE İMAMHUSNİ
SK.1/5 ÜSKÜDAR/İST.
İS
TEL EV:
İS:

52-MEHMET SAHİN -----EV:NAMİK KEMAL MH.
SAVAS SK.4/6
ÜMRANIYE/İSTANBUL
İS:KUVEYT TÜRK ÖZEL
FİNANS KURUMU PROJE
MECİDİYEKÖY/İST.
TEL EV:(1) 3353729
İS:(1) 2752435
FAX:

53-MUSTAFA ESREFOĞLU ----- EV:18.SK.NO:27/5
BESEVLER/ANKARA
İS:
TEL EV:(4) 2236396
İS:
FAX :

54-ALICAN KERİMOĞLU ----- EV:SIYAVAPASA MAHMUT
ARDIÇ SK.25/2
BAHCELİEVLER/İST.
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

55-HANEFİ POLAT ----- EV:GÖZTEPE PERCEM
CIKMAZI SK.FIDANLIK
ARKASI 10/3 KADIKÖY
İSTANBUL
İS:CUMHURİYET CD.AYRANCI
SANAYİİ SİT.NO:57
KAFKAS İSHANI BAYRAMPASA
İSTANBUL

TEL EV:
İS:

56-M.AKİF YILMAZ ----- EV:
İS:TALATPAŞA BUL.47/A
CEBECİ/ANKARA
TEL EV:
İS:(4) 3632517
3632518
FAX :

57-TURAN SAHİN ----- EV:BOSTANCI ULUS SK.3/16 İSTANBUL
İS:
TEL EV:(1) 3568981
İS: 2880604
FAX : 3604387

58-AHMET ETÖZ ----- EV:GENÇLİK CD.77/3
MALTEPE/ANKARA
İS:
TEL EV:
İS:

59-HASAN TANRIÖVER ----- EV:KAVAK MHLAPAYDIN
SK.BESTE APT.10
SAHİNBEY/G.ANTEP
İS:KÜLLÜ SK.ARICA
İSHANI KAT 2 118
SAHİNTEPE G.ANTEP
TEL EV: (85) 320244
İS:
FAX:

60-ALTAY UNALTAY----- EV:ÇAMLICA CD.ÇAKMAK
SİTESİ B BLOK
NO:7 KADIKÖY/İST.
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

61-SULEYMAN TUMAY----- EV:CUMHURİYET MAH.
CİNE CAD.4/2 SK.
NO:24 KAT:3
AYDIN
İS:BELEDİYE ARKASI
NO:7/3 AYDIN
TEL EV:(631)
İS:(631) 12007
15600
FAX : 23809

62-AHMET CELİK AYSE ----- EV:ATATÜRK CAD.
88.SOK.YILDIZEVLER MAH.
NO:3/23 CANKAYA/ANKARA
İS:STRAZBURG CAD.LALE SOK.
NO:3/7 SİHİYE/ANKARA
TEL EV:
İS:2301951
FAX :

63-REMZİ İSİKLI----- EV:UZUNÇARSI NO:59 NAZILLI
İS:
TEL EV:(637)33241
İS: 31084
FAX : 35104

64-TANER GÖKÇEK ----- EV:MEBUS EVLERİ
AYTEN SOK.NO:1/3
TANDOĞAN/ANKARA
İS:BUKLUM SOK.NO:79
KAVAKLIDERE/ANKARA
TEL EV:2132973
İS:4684807-08
4677772
FAX :4677773

65-MUAMMER HAPIL ----- EV:
İS:ALİÇETİNKAYA CAD.
OGUL İSHANI 24/14
ANTALYA
TEL EV:
İS:224676
FAX :224676

66-ADNAN TÜRKÖGLÜ ----- EV:MECİDİYE MAH.
AHİRBASAN SOK.
NO:79 KÜTAHYA
İS:SİRRİBAYIRI HURRIYET CAD.
NO:2 KÜTAHYA
TEL EV:
İS:(231)69082
65478
FAX : 38890

67-H.CEMAL AKIN -----EV: CENGIZTOPEL CAD.
4.SOK.NO:12 MALATYA
IS:HUKUMET ARKASI
NO:129 MALATYA
TEL EV:(282)221253
IS: 214217
221258
FAX : 239535

68-YUNUS DOGAN -----EV:SEGMENT MAH.CUMHURİYET CAD.
5.SOK.NO:42 GÖLBASI/ANKARA
IS:ANKARA CAD.NO:77/B GÖLBASI
TEL EV:(4) 4842959
IS: 4843844
4844154
FAX :

69-HAYRETTİN KONANCI -----EV:AHMETRASIM SOK.NO:41/11
ÇANKAYA/ANKARA
IS:KONUR SOK.NO:9/A
KIZILAY/ANKARA
TEL EV:(4) 4177655
IS: 4187661
4259111
FAX :

70-MUSTAFA EVERDİ -----EV:SEDEFCİLER SOK.18/22
KEÇİÖREN/ANKARA
IS:HANIMELİ SOK.19/20
SİHHİYE/ANKARA
TEL EV:3557343
IS:2310872
2316858
FAX :

71-ALİ TEPE -----EV:MİTHATPAŞA CAD.
NO:61/9 KIZILAY/ANKARA
IS:ATATÜRK BULVARI
BÜYÜK ÇARŞI 67/2
KIZILAY/ANKARA
TEL EV:(4)4311707
IS: 4331627
4337796
FAX :

72-AHMET MUHTAROĞLU -----EV:DULDA SOK.47/2
AYDINLIKEVLER/ANKARA
IS:TALATPAŞA BULVARI
NO:141/C ÇEBECİ/ANKARA
TEL EV:(4)3162725
IS: 3121309
2431039
FAX :

73-A.FATİH GÖKDAG ----- EV:CEKİRDEK SOK.NO:1/8
ULUCAN/ANKARA
İS:TUNA CAD.TÜRK-İS PASAJI
NO:3 KIZILAY/ANKARA
TEL EV:
İS:(4) 4324946
FAX :

74-GÜLŞEN TUNÇER ----- EV:SÜKRANCIFTLIK SOK.NO:13/10
BAKIRKÖY/İSTANBUL
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

75-MUSTAFA DEMİRCİ ----- EV:SAKIR HALUK HAN SK.7/5
İKİNCİ ULUS/İSTANBUL
İS:İSTIKLAL CD.TERKOZ HAN
316 K.S NO:511 BEYOĞLU
İSTANBUL
TEL EV:(1) 2808087
İS: 2431620
2431618
FAX :

76-YASAR ÖZİSİK ----- EV:YENİKÖY ARMANLI SİT.A BLOK
DAİRE 3 İSTANBUL
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

77-CEVAT SARAC ----- EV:AZİZİYE CD.ERZ.SİTESİ 4/5
ALTUNUZADE/İSTANBUL
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

78-MEHMET ÇİFTEOĞLU ----- EV:BAHRIYE E1 KASIMPASA/İST.
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

79-HALİS EVRENOS ----- EV:İSMAIL KASIM GÜRKAN CD.13
ÇAĞALOĞLU /İSTANBUL
İS:
TEL EV:
İS:
FAX : (1) 5126968

80-T.FIKRET GÖNCÜLER ----- EV:
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

81-M.MÜCAHİT FİNDİKLİ ----- EV:FUZULİ CD.NO:26/2 MALATYA
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

82-EKREM DİREKÇİ ----- EV:
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

83-NAFİZ YÜCE ----- EV:YENİŞEHİR DİYARBAKIR
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

84-GİYASEDDİN ENRE----- EV:MESRUTİYET CD.29/23
KIZILAY / ANKARA
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

85-M.KEMAL ERKOYAN----- EV:MAHATMA GANDİ CD.51/3 ANK.
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

86-CEMAL KÜLAHLI----- EV:ÇEKİRGE SELVİ CD.28/A KAT 2
BURSA
IS:KIBRIS ŞEHİTLERİ CD.23/1
16220 BURSA
TEL EV:
IS:
FAX :

87-KEMAL BİBEROĞLU----- EV:MUTLUKÖY B.SK.NO:12 ÜMÜTKÖY
ANKARA
IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

88-EBUBEKİR ERDEM ----- EV:KUTLUGÜL SK.NO:35 CANKURTARAN
ISTANBUL

IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

89-SABAN KURT ----- EV:BAŞAK SK.NO:33/11 YEŞİLYURT
ISTANBUL
IS:KULOTFARER CD.ISIK SK.NO:1
SULTANAHMET/ISTANBUL

TEL EV:
IS:
FAX :

90-OKAN ÖZTÜRK ----- EV:KIZPINAR 3 BLOK DAIRE 3 10100
BALIKESİR

IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

91-GÜNER PEHLIVAN ----- EV:VEYSİ PAŞA MH.GAZİ BUL.6.SK.
NO:1 AYDIN

IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

92-MUVAFFAK ÖZMEN ----- EV:KIRKPINAR SK.8/5 KAVAKLIDERE
ANKARA

IS:
TEL EV:
IS:
FAX :

93-ÖMER BAKIRDOĞAN ----- EV:MUSTAFA KEMAL PAŞA BUL.NO:67
KAYSERİ

IS:
TEL EV:
IS:
FAX : (35) 338155

94-İ.HAKKI GÖKEL ----- EV:VEZİR CD.23/7 ODABAŞI ŞEHREMİNE
FATİH / İSTANBUL
IS:DENİZAPTAL MAH.ZİYA GÖKALP SK.
NO:52 FİNDİKZADE / İSTANBUL

TEL EV:
IS:
FAX : (1) 5296901

103-M.ALI ER ----- EV:RIDVAN PASA SK.59/1 GÖZTEPE
ISTANBUL

İS:
TEL EV:
: İS:
FAX :

104-MEHME SİLAY ----- EV:KANATLI CAD.NO:97 HATAY/İSKENDERUN

İS:
TEL EV:
: İS:
FAX : (881) 75757

105-RESAT CAĞLAYAN

106-BAYRAM SARICAN ----- EV:ŞEHREKÜSTÜ MAH.DURAN APT.KAT 5
DAIRE 10 BURSA

İS:TİCARET BORSASI İSHANI NO:1 BURSA
TEL EV:
: İS:
FAX :

107-SEFER ÖZDEMİR ----- EV:DEREBOYU CD.NO:8 DAIRE 15 YEŞİL
BURSA

İS:SETBAŞI POLİKLİNİĞİ BURSA
TEL EV:(24) 273264
: İS: 226747
FAX : 226747

108-O.SELİM KOCAHAN ----- EV:KLODFARER CAD.40/10 İSTANBUL

İS:
TEL EV:
: İS:
FAX :

109-YAHYA AKDAĞ ----- EV:GEZ MAH.SELELE EVLERİ NO:15
ERZURUM

İS:
TEL EV:
: İS:
FAX :

95-YALCIN KOÇAK ----- EV:
İS:PLAZA İS MERKEZİ ADAPAZARI
TEL EV:
İS:
FAX :

96-İSMAIL KARABÖZ ----- EV:
İS:100.YIL ÇARSISI KAT 2 NO:220
ULUS / ANKARA
TEL EV:
İS:
FAX :

97-DOĞAN KAYNAK ----- EV:KULELİ SK.NO:75/15 G.OSMANPAŞA
ANKARA
İS:PLEVNE CD.NO:40 AKTAS/ANKARA
TEL EV:
İS:
FAX :

98-ÖMER UCUZAL ----- EV:
İS:CEMİL TOPUZLU CAD.NO:133/1
CADDEBOSTAN / İSTANBUL
TEL EV:
İS:
FAX :

99-SEMIH PALA ----- EV:HÜDAVENDİGAR MAH.HAT CD.GÖKTAS
3 SİTESİ B BLOK NO:10 BURSA
İS:ATATÜRK CD.TUZPAZARI SK.NO:10/3
BURSA
TEL EV:
İS:
FAX :

100-BİROL YURAL ----- EV:BÜKLÜM SK.NO:12/15 KAVAKLIDERE
ANKARA
İS:BÜKLÜM SK.NO:79 KAVAKLIDERE
ANKARA
TEL EV:
İS: 4684807-08
4677772
FAX : 4677773

101-MUSTAFA ÜNAL ----- EV:LİBADE CD.ESKİ SİTESİ A2 BLOK
NO:25 ÜSKÜDAR / İSTANBUL
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

102-NUH ACAR ----- EV:FİSKİYE SK.NO:6/2 G.OSMANPAŞA
ANKARA
İS:SELANIK CD.46/7 KIZILAY/ANKARA
TEL EV:
İS:
FAX :

110-F.İBRAHİM HAKKIOĞLU----- EV:
İS:ERZURUM GAZETESİ
TEL EV:
İS:
FAX :

111-CELAL ERSÖZ ----- EV:2.CAD.NO:24/6 BAHCELİEVLER/ ANK.
İS:BÜKLÜM SK.NO:26/8 KAVAKLİDERE/ANK.
TUNALİHİLMİ CAD.71/1 KAVAKLİDER/ANK.
TEL EV:
İS:
FAX :

112-BAYRAM GİRAYHAN ----- EV:5.CAD.294.SK. DIRİLİŞ APT.NO:2/4
YENİBATI/ANKARA
İS:NECATİBEY CD.ASYA SÜRÜCÜ KURSU
NO:82/10 KIZILAY/ANKARA
TEL EV:
İS:
FAX :

113-C.HAKAN ARSLAN----- EV:ATATÜRK SİTESİ ENERJİ APT.11/32
ORAN/ANKARA
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

114-İ.ÖZGÜR BERKMAN ----- EV:MİSKET SK. 6/4 BEŞTEPELER/ANKARA
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

115-ARSLAN KILIÇ----- EV:ALBARAKA MECİDİYEKÖY İSTANBUL
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

116-ABDULLAH DOZ ----- EV:GÜNİZ SK.29/11 KAVAKLİDERE/ANKARA
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

117-O.SADI KIZIR ----- EV:EĞLENCE MAH.YALIKAVAK SK. 8/9
ETLİK/ANKARA
İS:
TEL EV:
İS:
FAX :

118-ISMAIL CELIK ----- EV:MARMARA SIT.GURCU KIZI SK. B BLOK
ORTAKOY/ ISTANBUL

IS:
TEL EV: (1) 2592919
2592928

FAX :

119-N.KEMAL CEVİK ----- EV:ATAKÖY 5.KISIM B2 BLOK DAIRE 12
BAKIRKÖY/ISTANBUL

IS:
TEL EV: (1) 5593376
IS: 5712704

FAX :

120-ALI YAYLA ----- EV:ÖMERPAŞA SK.TOPRAK APT.B BLOK 39/6
CADDEBOSTAN/ISTANBUL

IS:
TEL EV: (1) 3023728
IS: 3525215-3499191
FAX :

7. BDP Afiş

8. Aydın Menderes Demokrat Parti Genel Başkan Adayı Olduğunda Hazırlanan Liste

**DEMOKRAT PARTİ
GENEL BAŞKAN
adayı
AYDIN MENDERES**

**DEMOKRAT PARTİ
GENEL İDARE KURULU
adayları**

1- Osman Bostan	11- Ezel Erverdi	21- Hüdayi Özalp
2- Ömer Böke	12- Mustafa Everdi	22- Nizamettin Sarıbaş
3- Necati Bölükbaşı	13- Alpaslan Göktaş	23- Bayram Sarıcan
4- Satılmış Cengiz	14- T. Fikret Göncüler	24- Turan Şahin
5- Nazım Çapraz	15- Mehmet Güneş	25- Hasan Tanrıöver
6- Gürcan Dağdaş	16- Mirza Kurşunluoğlu	26- Servet Tekin
7- Mehmet Arif Demirer	17- İsmet Hacısalihoğlu	27- Atalay Tuncer
8- Ekrem Direkçi	18- Atılâ İmamoğlu	28- Enver Turgut
9- Şerafettin Emiroğlu	19- Yalçın Koçak	29- Şükrü Uğurlu
10- Ebubekir Erdem	20- Cemal Külahlı	30- Mustafa Ünal

**DEMOKRAT PARTİ
GENEL İDARE KURULU
yedek adayları**

1- Hüseyin Filiz	11- Hasan Yaşar Özfidan	21- Mircan Fırat
2- Ahmet Ünsal	12- Mehmet Salih Pektaş	22- İbrahim Mürtezaoğlu
3- Murat Uzman	13- Aysun Biçer	23- Murat Çetin
4- İlhan Beyler	14- Zülali Kozan	24- Rasim Elitaş
5- Mustafa Demir	15- Mehmet Bayer	25- Süleyman Batmazoğlu
6- Aydın Çetiner	16- Adnan Dikkaya	26- Metin Candemir
7- Muzaffer Yıldız	17- Ahmet Çeliker	27- Mustafa Topal
8- Şeref Terzi	18- Mümin Karacakayalılar	28- Mustafa Fidan
9- Nevruz Sınacı	19- Abdurrahman Tektaş	29- Güner Pehlivan
10- Özcan Özipekler	20- Vedat Bayyurt	30- Ahmet Tuncer

**DEMOKRAT PARTİ
YÜKSEK DİSİPLİN KURULU
adayları**

1- Sevim Ağakay	6- Süleyman Gündüz	11- Hami Tezkan
2- Ekrem Baki	7- Remzi Işıklı	12- Süleyman Tümay
3- Mehmet Doğan	8- Osman Selim Kocahanoğlu	13- Cengiz Türker
4- Bahattin Duman	9- Ahmet Özkul	14- Yusuf Uğurlu
5- Fatih Gökdağ	10- Mehmet Nuri Şahin	15- İsmail Yıldız

**DEMOKRAT PARTİ
YÜKSEK DİSİPLİN KURULU
yedek adayları**

1- Mesut Atılğan	6- Cavit Çolak	11- İsmail Kaynar
2- Selahattin Bayraktar	7- Ramazan Yaman	12- Ali Aydemir
3- Fatih Seyid	8- Şerafettin Yılmaz	13- Muhammed Karataş
4- Hakan Sezgin	9- Yusuf Demirdağ	14- Naci Böcü
5- Necdet Taşkın	10- Rasim Hattısarı	15- Mümtaz Şahin

9. DP'nin 49. Yılı Şerefine Verilen Yemeğe Davetiye

Demokrat Parti'nin 49. kuruluş yıldönümü münasebetiyle tertiplenen yemekli toplantıya eşinizle teşrifleriniz bizi memnun edecektir. Saygılarımla.

D.P. Genel Başkanı
AYDIN MENDERES

Tarih : 7 Ocak 1995 Cumartesi
Saat : 12:00
Yer : DEDEMAN Avizeli Salon

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Zümrüt BAHADIR

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Ankara Üniversitesi SBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Mesleki Deneyim

Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü

2019-

Yayımlar :

Özbek, N. Bahadır, Z. (2017). Mültecilerin Sağlık Hakkı. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 78-94.

Bahadır, Z. (2017). Beyaz Yakadaki Siyah Leke İşsizlik. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 129-134.

Bahadır, Z. (2019). Entelektüel Bir Siyasetçi Portresi: Aydın Menderes. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(3), 105-108.

Bahadır, Z. (2019). Osmanlıda Bir Sultanzâde. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(2), 117-140.

Bahadır, Z. (2020). 80 Yılda Devri Âlem. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(4), 168-172.

Bahadır, Z. (2021). Sağcılığın İki Hâli: Sağ Popülizm ve İdeolojik Sağ Adnan Menderes ve Aydın Menderes Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 76(14), 239-248.